

Ufuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**2003 İRAK İŞGALİNDEN SONRA TÜRK DIŞ
POLİTİKASINDA KUZEY İRAK KÜRTLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdulkadir BİLTEKİN

160730437

Tez Danışmanı

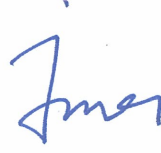
Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Abdulkadir BİLTEKİN tarafından hazırlanan "2003 Irak İşgalinden Sonra Türk Dış Politikasında Kuzey Irak Kürtleri" başlıklı bu çalışma, 03/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celalettin Sencer İMER -Başkan

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN - Danışman

Doç. Dr. Cem KARADELİ-Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “2003 Irak İşgalinden Sonra Türk Dış Politikasında Kuzey Irak Kürtleri” başlıklı çalışmamın kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ❖ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir
- ❖ Çalışma sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir
- ❖ Tezimin...yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürecin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tamamı her yerden erişime açılabilir.

ARALI 2018

Abdulkadir BİLTEKİN

ÖNSÖZ

Binlerce yıldır aynı toprakları paylaştığımız ve dil, kültür, din kardeşliğimiz, gerek bölgesel gerekse uluslar arası ülkelerin tavırlarıyla olumsuz etkilenmiştir. Bu tarihsel mirasın korunması, geliştirilmesi ve birlikte daha güçlü yarınlara ulaşmamız gerektiği ideasıyla yaptığım bu çalışma ile küçük de olsa bir katkı sağlamışsam ne mutlu bana.

Yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici, destek olan Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı değerli hocam Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ'in vefatından dolayı büyük bir üzüntü duymaktayım. Gerek akademik gerekse hayatın diğer birçok alanında gösterdiği yoldan ilerleyeceğimi bir borç bilirim. Tez danışmanlığımı üstlenen yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN hocama sonsuz şükran ve saygılarımı sunarım.

Eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve sağlığımda, hastalığımda beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan başta babam Masum BİLTEKİN, annem Şevkiye BİLTEKİN'e ve ağabeylerime, ablalarımaya sonsuz teşekkürlerimi, saygılarımı sunarım.

“İstiklal Madalyalı Gazi Masum BİLTEKİN'e...”

ÖZET

BİLTEKİN Abdulkadir. 2003 Irak İşgalinden Sonra Türk Dış Politikasında Kuzey Irak Kürtleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

20. Yüzyılın başlarından itibaren uluslararası başat aktörlerin gündeminde yerini koruyan Irak toprakları, gerek siyasi yönden gerekse ekonomik yönden duyarlı bir mücadele merkezi olmuştur. Ortadoğu ve Irak bölgesinde var olan enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamak için, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı devletler egemenliklerini sürdürmek için etnik temelli Kürt politikasını geliştirmişlerdir. Irak coğrafyası; gerek etnik, din, mezhep gerekse kültür açısından farklılık göstermektedir. Irak yönetimi, tarih boyunca bu farklılıkları bir arada istikrarlı bir şekilde tutmaya çalışsa da başarıya ulaşamamıştır. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde Irak'ta meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerin bugünkü federal bir yapı almasına yol açmıştır. Birinci Körfez Savaşı'yla birlikte fiili (de facto) bir yapı olarak ortaya çıkan kuzey Irak bölgesi, İkinci Körfez Savaş'ından sonra bu yapı Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi olarak yasal bir zemine kavuşturulmuştur.

Bu tez çalışmamız Irak işgalinden sonra bölgede oluşan boşluk itibariyle Türkiye'nin, IKBY ile geliştirdiği siyasi ve ekonomik ilişkilerine odaklanmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmamız; birinci bölümde Irak'ın coğrafi, etnik, dini, ekonomik, siyasi yapısı ve tarihsel süreci incelenecektir.

İkinci bölümde, Irak kuzeyinin coğrafi, etnik, dini, ekonomik, siyasi yapısı ve tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin durumu incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise, 2003 Irak işgalinden sonra Irak'ta yasal bir zemine kavuşan IKBY'nin, dönemselsel olarak Türk dış politikasındaki siyasi ve ekonomik konumu incelenecektir. Bu ilişkiler güvenlik ekseninde başlayıp işbirliği ve yakınlaşma ekseninde devam ederken, IKBY'nin "bağımsızlık referandumu" kararı ile yeniden bozulan ilişkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Politika, Irak, IKBY, Petrol, Doğalgaz, PKK.

ABSTRACT

BİLTEKİN Abdulkadir, Northern Iraq Kurds in Turkish Foreign Policy after the Invasion of Iraq in 2003, Master Thesis, Ankara, 2018.

The soils of Iraq which have always been on the agenda of main international actors since the beginning of the 20th century are always a delicate battle field from political and economic perspectives. After the World War I, the western states developed an ethnic based Kurdish policy in order to control the energy resources in Iraq and maintain their power on the ground. The geography of Iraq ethnical, religious, sectarian and cultural differences. Although the Iraqi government tried hard to keep these differences together consistently through the history, however, it did not accomplished achievement with this regard. Therefore, the political and economic developments which came into being in the historical process in Iraq led to the way to its federal structure of today. The Northern Iraq Region which was created *de facto* as a result of the first Gulf War became Kurdish Regional Government of Iraq (KRG), which had a legal ground, after the Second Gulf War.

This thesis study focuses on the political and economic relations which Turkey developed with Kurdish Regional Government of Iraq as a result of the vacuum created as a consequence of the invasion of Iraq. This study consists of three chapters. The first chapter handles the geographical, ethnical, religious, economic, political structure of Iraq and its historical process.

The second chapter handles geographical, ethnical, religious, economic, political structure Northern Iraq and the situation of Kurds in the historical process.

The third chapter handles the political and economic position of Iraqi KRG, which had a legal ground in Iraq- after Iraq was invaded in 2003- in Turkish foreign policy. These relations which began with security and continued with the parties' coming close together but spoiled with the KRG's decision for "independence referendum" are handled.

Key Words: Turkey, Foreign Policy, Iraq, Oil, Natural Gas, PKK.

KISALTMALAR

YK: Yargı Konseyi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

UNMOVIC: United Nations Monitoring, Verification And Inspection
Commisyon (Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetim
Komisyonu)

UAEK: Uluslar arası Atom Enerjisi Kurumu

GSK: Genel Savcılık Kurumu

BM: Birleşmiş Milletler

CIA: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

DKUK: Devrimci Komuta Ulusal Konseyi

IDGYY: Irak Devleti Geçici Yönetim Yasası

INC: Irak Ulusal Kongresi

YSK: Yüksek Seçim Kurulu

ORHA: Office of Reconstruction and Humaitarian Assistance for Iraq (Irak İçin
Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu)

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

KADEK: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (Kongreya Azadi u
Demokrasiya Kurdistane)

PKK: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliği

KDP: Kürdistan Demokrat Partisi

KİC: Kürdistan İslami Cemaati

KİB: Kürdistan İslami Birliği

IKBY: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi

OPEC: Organization of the Petroleum Exporting Countries

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AB: Avrupa Birliği

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

MC: Milletler Cemiyeti

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

THY: Türk Hava Yolları

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

TEPDK: Türkiye Enerji Piyasası Denetleme Kurumu

İŞİD: Irak-Şam İslam Devleti

PYD: Partiya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)

FETÖ: Fethullahçı Terör Örgütü

KİS: Kitle İmha Silahları

KRG: Kurdistan Regional Government

IYİK: Irak Yüksek İslam Konseyi

ORSAM: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi

IUUH: Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi

IUI: Irak Ulusal İttifakı

IKP: Irak Komünist Partisi

IUDC: Irak Ulusal Diyalog Cephesi

IUKC: Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi

ITC: Irak Türkmen Cephesi

TKO: Türkmen Kardeşlik Ocağı

IMTP: Irak Milli Türkmen Partisi

ITİB: Irak Türkmen İslam Birliği

TDP: Türkmen Kardeşlik Partisi

İ-KDP: İran Kürdistan Demokrat Partisi

BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti

GIH: Geçici Irak Hükümeti

GKY: Geçici Koalisyon Yönetimi

GIİY: Geçici Irak İdari Yasası

İÇİNDEKİLER	
KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
IRAK'IN GENEL DURUMU.....	6
1.1. Coğrafi ve Demografik Yapısı.....	6
1.1.1. Coğrafi Yapısı.....	6
1.1.2. Demografik Yapısı.....	7
1.2. Etnik ve Dini Yapı.....	7
1.3. Ekonomik ve Siyasi Yapı.....	10
1.3.1. Ekonomik Yapı.....	10
1.3.2. Siyasi Yapısı ve Siyasal Partiler.....	16
1.4. Tarihi Süreç İçerisinde Irak.....	26
1.4.1. Monarşi Dönemi.....	27
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi.....	33
1.4.4. ABD İşgali Sonrası Dönem.....	37
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
IRAK KUZEYİNİN GENEL DURUMU.....	45
2.1. Irak Kuzeyi Kavramı ve Yapısı.....	45
2.1.1. Coğrafi Yapısı.....	45
2.1.2. Etnik ve Dini Yapısı.....	48
2.1.3. Ekonomik Yapısı.....	49
2.1.4. Siyasi Yapısı ve Siyasal Partiler.....	53

2.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Irak Kürtlerinin Durumu.....	59
2.2.1. Osmanlı Döneminde Irak Kürtleri	59
2.2.2. Monarşi Dönemi Irak Kürtleri (1921-1958).....	65
2.2.3. Cumhuriyet Dönemi Irak Kürtleri (1958-2003).....	69
2.2.4. Irak İşgali Sonrasından Günümüze Irak Kürtleri (2003-2017).....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	88
TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI.....	88
3.1. Irak’a Müdahale Kararı Sürecinde Türkiye’nin Tavrı.....	88
3.2. 2003-2007 Dönemi: Güvenlik Eksenli Politikada Başlıca Etmenler ile Söylem ve Davranışlar.....	91
3.2.1. İkinci Körfez Krizi ve Türkiye’ye Etkisi.....	91
3.2.2. Kerkük Etkeni.....	95
3.2.3. PKK Terör Örgütü Etkeni.....	98
3.2.4. 2003-2007 Arası Dönemde Söylem ve Davranışların Değerlendirilmesi	100
3.3. 2007-2017 Dönemi: İşbirliği ve Yakınlaşma Eksenli Politika.....	106
3.3.1. İlişkilerin Siyasi ve Ekonomik Boyutu.....	106
3.3.2. İlişkilerin Karşılıklı Bağımlılık Teorisine Göre Analiz.....	119
3.3.3. 2007-2017 Arası Dönemde Söylem ve Davranışların Değerlendirilmesi	125
3.4. 2017 Yılında İKBY’nin Referandum Kararı ve Sonrası Gelişmeler.....	131
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA	151
EKLER	176
ÖZGEÇMİŞ.....	193

GİRİŞ

Irak Devleti, Ortadoğu bölgesinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı güçlerce Sünni Arapların yönetime getirildiği ve monarşi sistemine dayalı bir şekilde kurulan ülkedir. İngiltere'nin başını çektiği Batılı ülkeler, Ortadoğu'da yer alan ülkelerin sınırlarını belirleyerek toplumsal bölünmüşlüğe yol açmıştır. Ortadoğu'da devlet geleneği olan Türkler, Araplar ve Farslar bölünürken, Türklerle tarihsel, kültürel ve kader birliği olan Kürtler de Batılı ülkelerin emperyal politikalarından nasibini almıştır. Öyle ki bu emperyal politikalar çerçevesinde Kürtler, Suriye, Türkiye, Irak ve İran olmak üzere dört ülkeye dağıtılmış olup bölge hâkimiyetini elinde bulundurmak isteyen Batılı ülkeler tarafından, bağımsız bir devlet vaadiyle kandırılarak bölgeyi de istikrarsızlık aracı olarak kullanmışlardır. Irak gerek ekonomik olarak petrol ve doğalgaz rezervleriyle gerekse de tarihi boyunca farklı etnik ve dinsel grupların yaşadığı ancak bir arada yaşama anlamında sürekli sorunlarla boğuşan önemli bir Ortadoğu ülkesidir. İngiliz himayesinde monarşi rejimi döneminde Sünni Arap iktidarının güçlenmesi ve otoritelerinin sürdürülebilirliği açısından baskıcı bir tutum sergilenerek mezhepsel ve etnik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer farklı etnik ve dini gruplar ile iktidar arasındaki mücadele, ülkede yoğun çatışmalara ve Batılı ülkelerin müdahalesine de sebebiyet vermiştir. 2000'lere kadar süren Sünni Arap iktidarı boyunca hem siyasi muhalefeti bastırmak hem de diğer etnik ve dini grupların bu ideolojiye entegre edilmesi için baskıcı politikalara başvurulmuştur. Ayrıca kuruluşundan bugüne kadar bu farklı toplulukların bir arada yaşama potansiyeline sahip olamadığı gibi, özellikle Kürtler ve Şii-Sünni Araplar arasındaki ayrışmaları, çatışmaları da derinleştirmiştir. Bu ayrışmalar ülke içinde ekonomik, siyasi ve diğer birçok alanda istikrarsızlığı getirirken aynı zamanda dış müdahalelere uğramasını da beraberinde getirdiği söylenebilir. Devlet olarak Irak, monarşi döneminden, bağımsızlığa ve darbelerle günümüz cumhuriyet rejimine kadar geçen zamanda etnik ve dini topluluklar arasında sürekli çatışmalara sahne olmuştur. Bunlara rağmen ülke ekonomisi her geçen gün güçlenmiş ve Ortadoğu bölgesinin stratejik önemi artan bir coğrafya haline gelmiştir. Etnik bir topluluk olarak Kürtler, Irak'ın devlet tarihi boyunca merkezi hükümet etkisinin sınırlı ve siyasal anlamda haklarının kullanabilecekleri özerk veya federe yapılanma gibi

bölgesel düzeyde bir sistem için sürekli şiddete başvurmuşlardır. Bu bağlamda tarihsel olarak ayrı ve bölgesel açıdan güçlü bir sistemi savunan Kürtler ile merkezi hükümet arasında 1970 yılında bölgesel olarak güçlü bir özerklik ve merkezi hükümette de temsil edilme olanağı tanınmış olsa da bu uygulamaya kısa sürmüştür. Gerek bölgesel açıdan İran-İrak arasındaki gelişmeler gerekse uluslar arası anlamda SSCB-ABD ekseninde gelişen siyasi ve ekonomik çekişmeler Irak'ta Kürtleri de etkilemiştir. Öyle ki 1970 yılında kısa süreli bir uygulama ile hayata geçirilen özerklik, Irak-İran ve Kuveyt ekseninde gelişen olayları takiben 1991 yılındaki Birinci Körfez Savaşı'nda ABD'nin Irak'a müdahalesiyle *de facto* (fiili) bir yapılanmaya kavuşmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Ortadoğu'da "terörle mücadele" kapsamında 2003 yılında Kürtleri de yanına alarak Irak'ı işgal etmesiyle beraber Kürtler *de jure* (hukuki/yasal) düzeyde özerk siyasi bir sisteme sahip olmuşlardır. Kürtler, devletin kuruluş tarihinden günümüze kadar ekonomik ve siyasi alanda sürekli çatışma halinde olmuşlardır. Öyle ki 2003 Irak işgalinden sonra uygulanan federal sistem farklı etnik-dini toplulukları bir araya getirememiş olup hatta bu topluluklar arasındaki anlaşmazlıkları daha da belirginleştirmiştir. Federal sistemin sağlıklı uygulanamadığı dolayısıyla coğrafi bütünlüğü sağlayamadığı ve ileride de sağlayamayacağı fikri hâkimdir. Bugünkü Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin coğrafi sınırları içinde yer alan petrol ve doğalgaz rezervleri ile buradaki etnik unsur olan başta Kürtlerin ayrılıkçı politikası olmak üzere, Türkmen ve Arapların izledikleri politikalar Ortadoğu'daki birçok ülkeyi de etkileme potansiyeline sahiptir. Buna Mukabil olarak Türkiye aktif bir dış politika izleyerek iyi ilişkiler geliştirmiştir. Türk dış politikasında güvenlik ekseninde yürütülen ilişkilerden ekonomi temelli bir dış siyaset anlayışına geçilmiştir. Bölgesel bağlamda refah ve istikrar düzeyinin yükselmesiyle beraber milli çıkarlar doğrultusunda Türkiye daha aktif bir dış politika izlemiştir. Nitekim Ortadoğu'da, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra oluşan güç boşluğundan istifade etmek için Türkiye, yeni dış politika kimlik ve araçlarını uygulamıştır. Dolayısıyla bu anlayışla Türkiye, bölgesel refaha zarar verecek Batılı ülkelerin hamleleri karşısında da aktif rol almayı sağlamıştır. Kürtlerin 2003 yılından sonra sahip oldukları hukuki statü ve sonrasında ayrılıkçı politikaları benimsemesi, Suriye, Türkiye ve İran'daki diğer Kürtleri etkilemiştir. Dolayısıyla Irak'taki

Kürtlerin herhangi bir statü değişikliğine gitmesi yukarıda saydığımız komşu ülkelerin hem iç siyasetine hem de uluslar arası sistemdeki politika davranışlarını da etkileyecektir. Ancak bu üç ülkenin özellikle Türkiye tarafından Irak'taki Kürtlerle olan ilişkileri çerçevesinde atılan adımlar ayrıca önemlidir. Çünkü Kuzey Irak'ta bulunan petrol ve doğal rezervin uluslar arası piyasaya sürülmesi noktasında Türkiye'nin hem stratejik hem de coğrafik önemi büyüktür. Dolayısıyla Türkiye, Kuzey Irak için bir nefes borusu niteliğindedir, Kuzey Irak da, Türkiye için adeta bir enerji deposudur. Irak işgalinden sonra, Türkiye ile İKBY ilişkilerinin gelişmesi coğrafi konumu itibariyle sınır komşusu olması, buradaki enerji potansiyeli ve Türkiye'deki Kürt meselesi ve PKK terörü ekseninde yol almıştır. Güvenlik eksenli dış politika anlayışı 2003-2007 yılları arasında sürdürüldüğü söylemek mümkündür. Güvenlik ekseninde yürüyen Türkiye-İKBY ilişkilerinde PKK, Kerkük ve Türkmenler önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde gelişen karşılıklı söylem ve davranışlar refah ve güvenliğe tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ABD, Irak'ı işgal ettikten sonra PKK'nın kontrol dışına çıkması ile beraber gerek bölgesel güçler gerekse Batılı güçlerce dış politika aracı olarak kullanılması, PKK'nın fiziki kapasitesini güçlendirirken eylemlerini de artırmıştır. Öyle ki 1991 ve 2003 yılında ABD'nin Irak'a yönelik işgal girişimlerinde PKK'nın güç elde ettiği ve Türkiye'nin de hem maddi hem de manevi kayıplar verdiği görülmektedir.

Türkiye-İKBY ilişkilerinde 2007 yılında dış politikadaki askeri vesayetin son bulması ile beraber bir yumuşama meydana gelmiştir. Ayrıca Türkiye ile Merkezi Irak Hükümeti arasında ne zaman bir anlaşmazlık olduysa buna karşın İKBY ile ilişkiler daha da derinleşmiştir. Bölgede daha aktif bir dış politika anlayışı geliştiren Türkiye, İKBY ile gerek ekonomik gerekse siyasi konularda işbirliği ve yakınlaşma sağlamıştır. Kuzey Irak bölgesinin sahip olduğu enerji potansiyeline karşın burada alt yapı, sağlık, eğitim ve konut gibi birçok alanda da dışarıya ihtiyaç duymaktadır. Türkiye için ise, Kuzey Irak'ın enerji deposu niteliğinde olması, bölgenin ihtiyaç duyduğu kalemlerde de aktif bir rol alıp önemli bir pazarı haline gelmesi bu ilişkileri olumlu yönde derinleştirmiştir. 2007-2017 yılları boyunca Türkiye-İKBY ilişkilerinin ekonomik bağlamda karşılıklı bir bağımlılık ve bu bağımlılığın taraflar arasındaki işbirliğini de geliştirmiştir. Bu dönem boyunca karşılıklı söylem ve davranışlar ile resmi ziyaretler Kuzey

Irak'taki Kürtlerin, Türkiye'ye olan tarihsel ve kültürel bağlılığını geliştirirken; Türkiye'nin ise, Kuzey Irak meselesinin güvenliği tehdit edici bir unsur olarak görmekten vazgeçtiği dolayısıyla önemli ölçüde ortak hareket edebildikleri alanlar ortaya çıkmıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik politikaları hız kazanırken de "Arap Baharı"nın, Suriye'ye sığraması, Batılı ülkelerin buradaki Kürtlere gerekli silah ve eğitim yardımında bulunarak bölgeyi yeniden şekillendirmeye yönelik politikaları hem bölgesel hem de uluslar arası dengeleri de değiştirmiştir. Bölgesel güç olan Türkiye ise, gerek Suriye, Irak gerekse tüm Ortadoğu bölgesine yönelik politikasını ekonomik, güvenlik ve siyasi işbirliği ekseninde önemli adımlar atmıştır. Ancak bölgede siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sürerken fırsattan istifade etmek isteyen IKBY'nin aldığı referandum kararı ile beraber Türkiye ile olan yakın ilişkilerin tekrar güvenlik eksene doğru bir dönüşümü meydana getirmiştir. Genelde Ortadoğu özelde ise Irak'ın bugünkü durumuna bakılırsa siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın devam edeceği ve yeni dengelerin ortaya çıkacağı görülmektedir. Özellikle IKBY'nin Türkiye, İran ve diğer birçok bölge ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanırken Batılı ülkeler tarafından önemli bir aktör olarak görülmektedir. Irak'ın petrol kaynaklarından büyük bir pay alan İngiltere ve ABD, Kuzey Irak bölgesini yönetmek ve diğer bölge ülkelerine karşı daha çok baskı kurabilmek için önemli bir aktör olsa da bağımsız bir Kürt devletine sıcak bakmayıp bölge ülkelerini rahatsız edecek hareketlerden uzak durmaktadır. Çünkü Batılı ülkelerin birincil amacı Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının uluslar arası piyasaya güvenli ve sorunsuz bir şekilde aktarılması ile İsrail'in güvenliği meselesidir.

Tez çalışmamızda Türkiye-IKBY ilişkileri üzerinde durulurken, Irak'ın tarihsel gelişimi ve bu tarihsel gelişim içerisinde önemli bir etnik grup olan Kürtlerin siyasi, ekonomik alanlardaki durumları incelenecektir. Kuzey Irak'ın nasıl ortaya çıktığı, ayrı bir siyasal statüye kavuşma mücadelesi veren Kürtlerin 2003 yılında Irak'ın ABD tarafında işgal edilmesinden sonra elde edilen siyasi ve ekonomik kazanımların Türkiye'yi nasıl etkilediği incelenecektir. Siyasal ve hukuksal bağlamda meşru bir yapıya dönüşen ve bugün Irak Bölgesel Kürt Yönetimi adını alan Irak'ın kuzeyi önemli enerji kaynaklarına sahip olması önemli bir aktör olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu önem Türkiye açısından da

ağır basmaktadır. Türkiye dış politikasında dönemsel olarak IKBY ile ilişkileri bağlamında, önce güvenlik eksenli daha sonra yakınlaşma ve işbirliğini derinleştirecek uygulamaları gerçekleştirmiştir. Bu ilişkilerin taraflar arasındaki ekonomik ilişkileri destekleyici tarihi, kültürel birliğinin de vurgusu yapılarak incelenecektir. Türkiye'nin ekonomik bağlamda geliştirecek ikili ilişkiler sayesinde siyasi alanda da önem kazanacak olması Kürtler, ya Irak ile bütünleşik bir yaşam sürmesine ikna edilmiş olacak ya da bu ilişkiler ekonomik bağımlılık çerçevesinde siyasi entegrasyonu da beraberinde getirecek Şekilde ilerlemesi Türkiye'deki Kürt ayrılıkçı hareketini bertaraf edecektir. İlişkilerin ekonomik boyutuyla önem kazanması ve siyasi alanda da meydana gelebilecek bir bütünleşme Türkiye'deki Kürt meselesinin çözümü noktasında da önemli katkısı olabilecektir. 2003-2017 yılları arasında Türkiye-İKBY ilişkileri çerçevesinde gerek ekonomik gerekse siyasi ve kültürel anlamda iyileşme olması için sonuç kısmında stratejik öngörüler, siyasi ve ekonomik anlamda atılması gereken adımlar ile tavsiyeler ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAK'IN GENEL DURUMU

1.1. Coğrafi ve Demografik Yapısı

1.1.1. Coğrafi Yapısı

İrak, doğudan İran, kuzeyden Türkiye; batıdan Suriye ve Ürdün ile güneyden ise Suudi Arabistan ve Kuveyt ile sınırları olan bir Orta Doğu devletidir. Irak coğrafyası toplam 437.072 kilometrekarelik bir alana sahiptir. Türkiye'ye olan sınır uzunluğu 331 km, İran ile 1458 km, Ürdün ile 181, Suudi Arabistan ile 814, Suriye ile 605 km, Kuveyt ile ise 242 km olup sahil hattı da 58 km'lik bir sınır uzunluğu mevcuttur. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 22). Ayrıca Irak toprakları kuzeyden güneye doğru ilerleyen ve geçmişte Mezopotamya olarak da bilinen Dicle ve Fırat nehirlerinden Tikrit'i de içine alan bir bölgedir. Bu nehirler vasıtasıyla yapılan barajlar da ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Dicle ve Fırat nehirleri, ülkenin tarım potansiyelini yükseltirken bunun yanında yeraltı kaynakları (petrol ve doğalgaz) yataklarına sahip olması gerek bölgesel gerekse uluslararası sistemdeki önemini korumaktadır. (Kurşun, 2013, s. 34).

Harita 1: Irak'ın Coğrafi Konumu ("Irak: Country Review", 2018)

1.1.2. Demografik Yapısı

Irak genelinde yapılan nüfus sayımlarına ülkenin mevcut siyasi gelişmelerin getirdiği istikrarsızlık münasebetiyle gerçekçi bir etnik dağılımı gösterir nitelikte olmamıştır. Genel nüfus ile etnik temelli dağılımın var olan kaynaklara göre çeşitlilik göstermiştir. Bu da Irak'ın nüfus sayımlarına net bir bilgiye ulaşılamadığını ortaya çıkarmaktadır. OPEC, 2017 verilerine göre Irak nüfusunun 38 milyon 965 bin 467 olduğu tahmin edilmektedir. Irak'ın, 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesinden 2017 yılındaki nüfus verileri **Ek:1**'de gösterilmiştir.

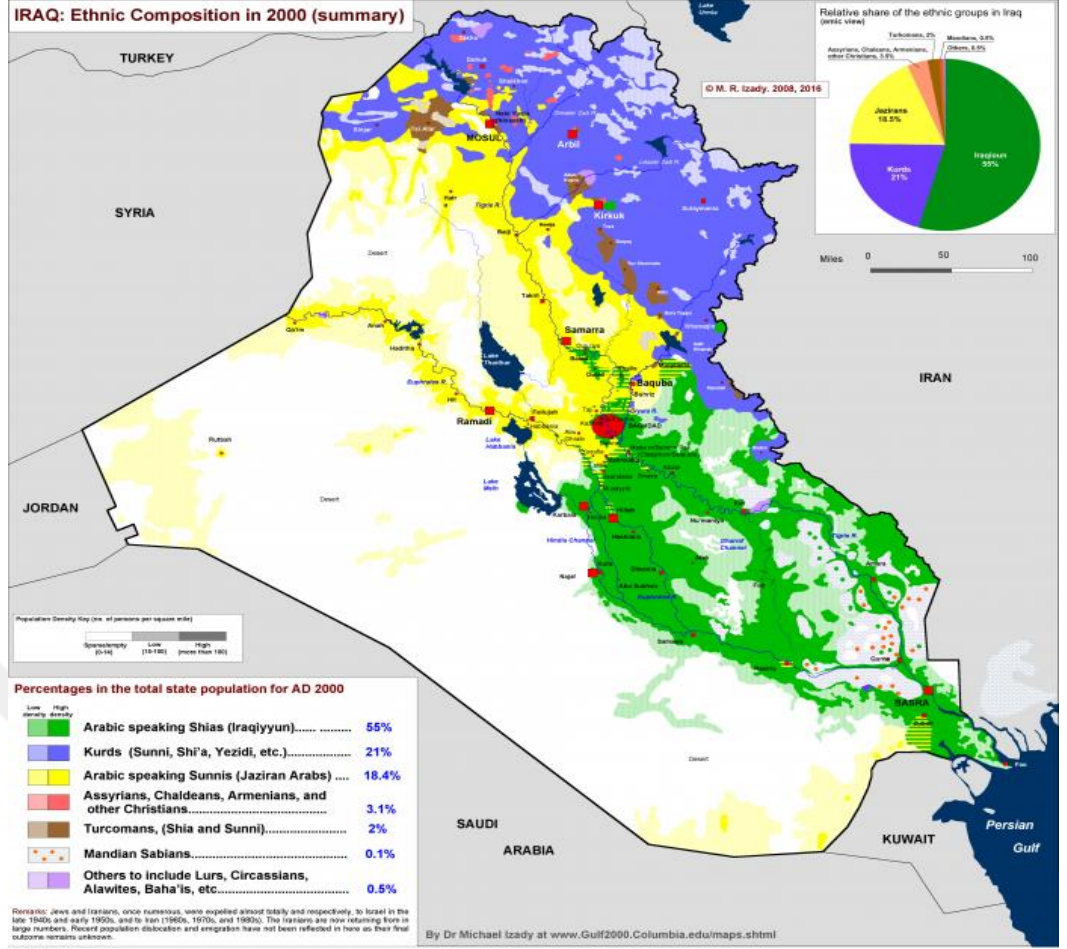
Irak'ın 2016 genel nüfusunun illere dağılımına ve etnik dağılımına bakıldığı zaman ise; Araplar %77'lik kısmı ile ülkenin Bağdat ve güney ile güneydoğudaki şehirlerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Ülkenin kuzey bölgesinde Kürtler %20 iken, Asuriler, Türkmenler, Keldaniler ve Ermenilerin ise %3'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Dini aidiyet olarak ise Müslümanlar %97, Hıristiyan, Musevi ve diğer dinlere mensup gruplar da genel nüfusun %3'lük bir kısmına tekabül etmektedir. (Country Watch, 2018). Irak genel nüfusunun %75'i şehirlerde, %25'lik kısmı da kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Irak'ın, illerdeki 2016 yılına ait nüfus verileri yer almaktadır. Müslüman nüfus içerisinde Şii ve Sünni mezheplerinin oranları ise güney bölgesi ile Şiiilerin %55, orta ve kuzey bölgesinde ise Sünnilerin %42'lik kısmını oluşturmaktadır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 63).

1.2. Etnik ve Dini Yapı

Irak, etnik ve dini özellikler bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda kendisi de bir Orta Doğu ülkesi olmakla beraber bölgenin bu çeşitliliğine benzer özellikler barındırır. Etnik dağılımı incelendiğinde Arapların ülkenin güney kesiminde daha yoğun iken diğer bölgelerde ise daha azınlık grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey bölgesinde Kürtler ve Türkmenler etnik grup olarak tanımlanırken buna karşın yine bu bölgede dini unsur olarak tanımlanan Keldaniler, Asuriler, Musevi, Sabii, Süryani ve Ermeniler azınlıktadır. (Kurşun, 2013, s. 35). Irak'ta yaşayan bu etnik ve dini farklılıklara mensup gruplar tarihsel süreç içerisinde birlikte hareket edebilecekleri alan oluşurken aynı zamanda zıt

alanlarda ve birbirleriyle mücadele ettikleri de olmuştur. Bu hareketlilik 1921 yılında İngilizlerin himayesinde kurulan monarşi, daha sonra 1958 kanlı darbe ile getirilen cumhuriyet ile 2003 ABD'nin işgali sürecinde de yaşanmıştır.

Kürtler; Süleymaniye, Erbil, Duhok merkezli bir nüfus yoğunluğuna sahip iken, sorunlu bölgeler olarak tanımladığımız Kerkük ve Musul'da da Türkmenler yoğunlukta olduğu bilinmektedir. Sünni Araplar ülkenin orta ve batı kesiminde yoğun iken, Şii'ler ise ülkenin güney kısmında yaşamaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra İngilizlerin denetimine giren Irak siyasal hayatında etnik açıdan; Arap, Kürt Türkmen, dini açıdan ise; Yahudiler, Asurlu Hıristiyanlar ve Müslüman olan Şii ve Sünni mezhepler etkisinde gelişme göstermiştir. Bu gelişmeler, nüfusun şehirlerdeki dağılımını da etkilemiştir. (Köse, 2015, s. 53-89). (Harita: 2)'de görüldüğü üzere Irak'taki etnik ve dini grupların kendi içlerinde mezhebi ayrışmalara ve bu ayrışmaların yaşam bölgelerine göre de şekillendiği görülmektedir. Bugün, Irak'taki siyasi istikrarsızlığın büyük boyutlara ulaşmasının altında yatan temel neden, ülkeyi gerek kavmiye gerekse Arap milliyetçiliği üzerinden politika yaparak devlet ile toplum bütünleşmesini sağlamaya çalışılmasıdır. Öyle ki bu şekilde konsolide edilmeye çalışılan Irak, siyasi iktidarlar tarafından ülkedeki diğer azınlık gruplara karşı baskıcı bir tutum sergilemişlerdir. Bu farklılıkların, devlet ile toplum bütünleşmesi politikasında kendilerine yer verilmemesi olarak ifade edilebilir. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 222). Mezhep farklılığı açısından Türkmenler, Irak'ın Orta ve Kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bir kısmı Sünni bir kısmı Şii olan Türkmenler de Osmanlı dönemine kadar Türk göçleri ile beraber bölgeye gelen Kürt unsurlarından sonraki ikinci büyük azınlık gruplardır. Türkmen nüfusuyla ilgili bilimsel çalışmalar yok denecek kadar az olsa da Irak'ta 2,5 milyon Türkmen yaşadığı ifade edilmektedir. Musul, Telafer, Kerkük, Süleymaniye ve Erbil'de yoğun olarak yaşamaktadırlar (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 253).

Harita 2: Irak'ın Etnik ve Dini Yapısı (Suiçmez & Arslan, 2016)

Türkmenlerin durumu, Irak'ta meydana gelen son gelişmelere bakıldığında zaman Kürtler kadar kazanım elde edemedikleri görülmektedir. Hatta kimi kazanımlar siyasi iktidarlar tarafından ellerinden alınmıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında tarih boyunca Irak'taki gerek Kürtler gerekse Türkmenler, siyasi iktidarlar tarafından uygulanan iskân politikaları dolayısıyla baskı görmüşlerdir. (Kurşun, 2013, s. 36). Nitekim Ba'as Partisi döneminde devlet kurumlarında çalışan Kürt ve Türkmenlerin işlerine, görevlerine de son verilmiştir.

Sonuç olarak Irak'ın modern bir devlet oluşum sürecinde devlet yönetiminde gücü elinde bulunduran etnik unsurun, Sünni Arapların olması ülke politikasında Arap ve Arap milliyetçiliğini ön planda tutmuşlardır. Konsolide edilmeye çalışılan Irak, iktidarı Arap ve Sünni mezhebinden farklı grupları özellikle Kürtler ve Türkmenleri dışlayıcı politikalar sergilenmesi günümüze sorunlu bir miras olarak süregelmiştir. (Aydın, 2007, s. 60). Ayrıca etnik, dini ve

mezhebi grupların ülke siyasetine ve ekonomisine ne derecede etkileyici unsur oldukları ortaya çıkmıştır. (Sever, 2011, s. 99).

Şiiler, Irak'ta azınlık bir grup olmadığı halde yönetimde söz sahibi olamamalarının sebebi Şii din önderlerinin siyasetten uzak ama sürekli baskı altında bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu yüzden de Şiiler, Irak yönetimi ile sürekli bir problem ve kargaşa içerisinde yaşamışlardır. Ayrıca Körfez savaşlarından sonra ayaklanmışlar ve Şiilerin başarı sağlamaları durumunda İran'a yaklaşma gösterebilecekleri endişesi de ortaya çıkmıştır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 85) Çünkü Irak'taki Şiiler, Irak tarihi boyunca İran'dan destek almıştır. Bu da özellikle Şiileri, izolasyonist politikalardan vazgeçen ABD ve diğer ülkelerin desteğinden mahrum bırakırken buna karşın ülkedeki diğer azınlık grup olan Kürtlerin siyasal örgütlenmelerine destek verilmiştir. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 369). 2003 yılına gelindiğinde ABD tarafından işgal edilen Irak'ta daha önce mezhep ve etnik ayrışmaların siyasal ortamda keskin bir hal aldığı görülürken işgalden sonra yeni işbirliği ve yaklaşma alanlarını da beraberinde getirmiştir. Bu işbirliği ve yaklaşma gerek Sünni-Şii gerekse Arap-Kürt ve Türkmen grupları arasında yaşanmıştır. (Kaymaz, 2005, s. 0-32). Ancak Irak'ın modern bir devlet oluşum sürecinde zaman zaman işbirliğini gündeme getirirken, devlet yönetimini elinde tutan grupların Arap ve Arap milliyetçiliğini esas alan politikalar sürdürülmüştür. Arap milliyetçili çerçevesinde gelişen bu politikalar da etnik açıdan Türkmen ve Kürtleri dışlarken; ayrılıkçı hareketler, yönetimin de Sünni ve Şiilerin arasında değişim göstermesi birbirlerini dışlayan politikalar ülkenin modernizasyonu konusunda sorunlara yol açmıştır. Bu derecedeki dışlayıcı politikalar günümüze Irak'ın temel sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aydın, 2007, s. 60).

1.3. Ekonomik ve Siyasi Yapı

1.3.1. Ekonomik Yapı

Birinci Dünya Savaşı ile beraber devletlerin ekonomik alanında gelişmeler göstermiştir. Sanayi alanlarında kullanılan petrol ve doğalgazın önemi her geçen gün artarken özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu önem daha da

artmıştır. Uluslararası sistemde devletlerin birbirleriyle mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Dünyada, petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmını barındıran genelde Orta Doğu, özelde ise Irak, uzun yıllar boyunca mücadele ve çatışma alanı olmuştur. Son yüzyılda da Irak'taki petrol ve gaz rezervleri devletlerarası ekonomik ilişkilerin yanında siyasi seyrini de etkilemiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda kurulan OPEC ile Orta Doğu'daki petrol rezervlerine sahip ve üretici olan ülkeler, uluslararası politikada yeterli düzeyde söz sahibi olmamış olsalar da, ilgi odağı haline gelmişlerdir. 2000'li yıllara gelindiğinde özellikle ABD'nin enerji politikası; petrol fiyatlarının düşüşünü sağlamak ve ABD'nin ithal petrole olan bağımlılığını en aza indirmektir. Dolayısıyla ABD, Irak'ta, İran'da hatta tüm Orta Doğu bölgesindeki petrol ve doğalgaz kaynaklarına ilişkin fiyat düşüklüğünden daha farklı bir politika izlemiştir; Bölgedeki petrol akışının güvenliğini sağlayarak kontrol altında tutmak, bölgede siyasi ve ekonomik alanlarda tek söz sahibi olmak, İsrail'in güvenliği ve Amerikan karışıklığını bertaraf etmek gibi temel unsurlar olmuştur. Bu unsurlar Soğuk Savaş ile beraber temel unsur olarak ele alınmış olup günümüze kadar sürdürülmüştür. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 21).

Irak, Orta Doğu bölgesinde petrol ihracatçısı olan bir ülkedir. Özellikle 2011 ile 2014 yılları arasında petrol fiyatlarının 100 doların üzerinde seyretmesi ile Irak'ın yıllık ortalama 43 milyar dolar dış ticaret fazlasını getirmiştir. Ancak, 2014 yılı sonunda bölgedeki siyasi gelişmelerin getirdiği istikrarsızlık petrol fiyatlarının 50 dolara kadar gerilemesi ihracatı da gerilemesine sebep olmuştur. meydana gelen ihracattaki kaybı telafi etmek için de günlük petrol üretimini 1 milyon varil artış ile 4,4 milyon tona çıkarabilmiştir. İthalatının seyri, ise petrolden elde edilen gelirlerden sağlanmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı). 2017 verilerine bakıldığı zaman Irak'ın ihracatı 63.314 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir. (Ek: 6'ya bknz.). Ülke ihracatında yer alan başlıca ürünler; ham petrol, petrol gazlı ve diğer bitümenli minerallerden elde edilen yağ kalıntıları, sıgır, plastik döküntüleri gibi ürünler yer almaktadır. (Ek:4'e bknz.). Ülkenin ihracatı en çok ABD, Çin, Hindistan, G.Kore, Hollanda, Rusya ve Almanya'ya ihracat yapılmıştır. İhracatın bölgelere ve sayısal verileri için; (Ek:7'ye bknz.).

Irak'ın, ithalat çerçevesinde ele alınan gelirlere bakıldığında, bu gelirin petrolden elde edildiği görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki artış ile beraber gelirlerin de artması ithalat kaleminde de istikrarlı bir artıştan söz edilebilir. 2017 yılına ait veriler ışığında 51.325 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. (Ek:6'ya bkz.). Irak'ın ihracatında %98 civarı paya sahip olan petrol, siyasi istikrarsızlık, altyapı ile güvenlik problemleri dolayısıyla sanayi alanında gelişmemiş bir ülkedir. Ülke, birçok ihtiyacını dışarıdan sağlamaktadır. Özellikle, petrol yağları ve ürünleri, mücevher, pirinç, buğday unu, mobilya ve çeşitli teknolojik aletleri, inşaat malzemeleri, beyaz eşya gibi ürünler en çok ithal edilen ürünler arasında yer almaktadır. Bu ürünlere harcanan para Irak ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. (Ek:5'e bkz.). Irak'ın ithalatına bakıldığı zaman; Türkiye, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, G.Kore, ABD, Hindistan, Almanya ve Rusya ile yapmaktadır. Ülkenin ihracat ile ithalat ilişkilerinin aynı ülkelerle daha sık yapılması karşılıklı ekonomik işbirliğinin ya da petrol karşılığı ile Irak'ta ihtiyaç duyulan maddelerin temin edildiğini göstermektedir.

Orta Doğu ülkelerinde ve özellikle Irak'ta meydana gelen siyasi istikrarsızlık dolayısıyla meydana gelen ekonomik dengesizlikleri de beraberinde getirmiştir. Petrol üreticileri ülkeler, petrol fiyatlarında düşüşü ve artışı, hem kendi ülkeleri açısından hem de uluslar arası ülkeler açısından önemli bir gündem maddesi olarak görmüşlerdir. Dünya ham petrol rezervlerinin %81,89'luk kısmı OPEC üyeleri olan ülkeleri kapsamaktadır. OPEC üyelerinin sahip oldukları petrol rezervleri sayısal veriler ışığında (Ek:4)'te gösterilmiştir. Bu ülkeler gaz ve petrol endüstrisi bağlamında yoğun araştırmalar ve uygulamalarla bugün OPEC'in kanıtlamış olduğu petrol rezervinin 1.214.21 milyar varile ulaştığı görülmektedir. Irak'ta, 2017 OPEC verileri ışığında 147 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Doğal gaz rezervinin de 3.744 milyar metreküp olduğu ispatlanmıştır. Bu kadar rezerve sahip olan Irak, enerji kaynakları bakımında önemli bir ülke portresine sahiptir. Irak'ta bulunan petrol kaynaklarının %75'i güney bölgesinde, geri kalan % 25'lik dilimin de kuzey ve orta bölgesinde yoğunlaştığı belirtilmektedir. Birinci Körfez Savaşı ile ülkenin kuzeyinde "de facto" olarak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin denetiminde olan petrol rezervleri %6 iken bunun yanında Kerkük'te ise bu rezervlerin %14'üne tekabül ettiği belirtilmektedir. (Demir, 2012, s. 5).

Irak petrol ihracatı 664 milyon varil ile 75 milyar dolar gelir elde etmiştir. Yine bu verilerden yola çıkılarak günlük petrol üretimi 4,4 milyon varil ile bu üretimin yaklaşık 2,1'lik kısmını da ihraç etmektedir. İhraç edilen kısımdan gelen gelir ise 59.730 milyon dolar civarındadır.(Ek:6 bknz.). Petrol ihracı sürecinde 664 milyon varilin Basra Körfezinden ihraç edilirken geri kalan 93,3 milyon varil kısmı da Kerkük Yumurtalık Hattı üzerinden ve Akdeniz bağlantılı bir şekilde uluslar arası piyasaya sürmektedir. Irak'ın petrol ihracatının %26'sı Kuzey Amerika'ya, %23'ü Avrupa'ya, %49'u Asya ve Pasifik ülkelerine ve geri kalan %2'lik kısmı da Afrika ülkelerine yapılmaktadır. (Demir, 2012, s. 6). (Ek:7 bknz.). Irak'ın başkenti olan Bağdat'ta bulunan 3 rafineri bu kapasitenin sadece %60'nı karşılandığı ifade edilmektedir. Irak, 30 milyar dolarlık bütçesi ile Musul, Meysan ve Kerkük'te günlük 150 bin, varilin işlenmesini öngören, Nasiriye'de ise 300 bin ve Kerbela'da ise günlük 140 bin petrol varilin işleme kapasitesine sahip 5 adet yeni rafineri yapılması gelecekteki ekonomik adımlar olduğu ifade edilmektedir. (Demir, 2012, s. 6). Buna bağlı olarak da Irak'ta bulunan petrol şirketlerinin de tekrardan gözden geçirilmesine karar verilmiştir. ABD'nin Irak İşgalinden sonra, Irak'ta kurulan yeni hükümetler ülkedeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin ülke ekonomisine katkı payının yükseltilmesi, petrol yataklarının geliştirilmesi ve geliştirildikten sonra da üretim faaliyetlerinin artırılması açısından önemli olan adımlar atmıştır. 2008 yılına gelindiğinde de Saddam Hüseyin döneminde şirketlerle yapılan petrol kontratlarının feshine karar verilip ihale usulüyle de yeni anlaşmalara gidilmiştir. Uluslar arası devletlerin pay kapma yarışları neticesinde D'arcy (Anglo-Persian) Grubu'nun %50, Deutsche Bank'ın %25 ve Shell grubunun %25'lik hissesi bulunan bölgede Turkish Petroleum Company(Türk Petrol Şirketi) adında şirket kurulmuştur. (Sanyürek, 2012, s. 62)

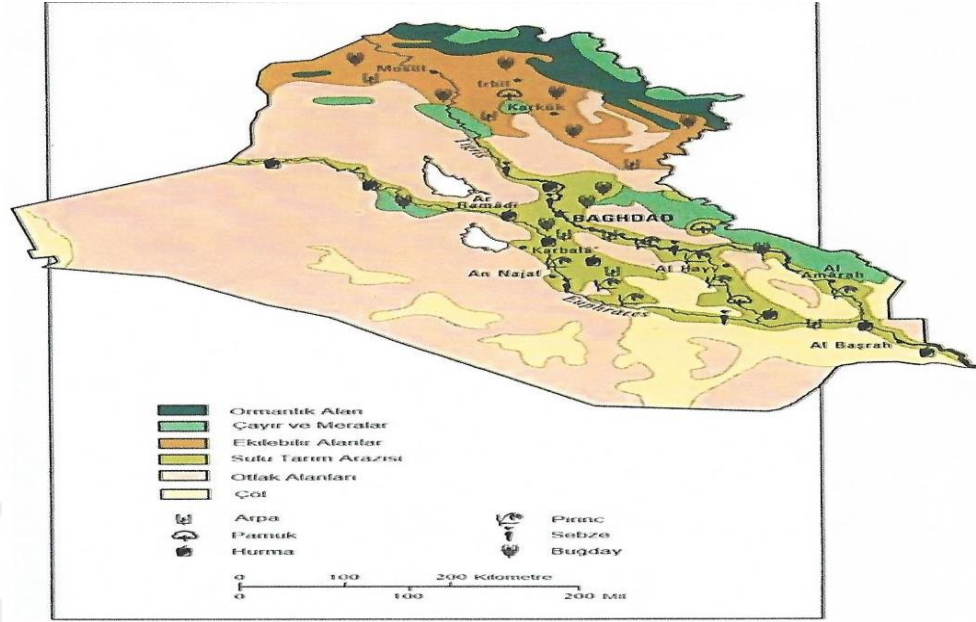
Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik aktif politikaları ile beraber savaşta yenik çıkan Almanya 25 Nisan 1920 tarihinde düzenlenen San Remo Konferansı'nda sahip olduğu %25'lik hissesini Fransa'ya devretmiştir. Sonrasında Irak'ta meydana gelen gelişmeler ve Musul'un kime ait veya kimde kalacağı sorunsalı ile karşı karşıya kalan İngiltere de, ABD'nin Türkiye'ye yaklaşmasını engellemek amacıyla da 31 Temmuz 1928 tarihinde İngiliz Anglo- Persian Oil Company (D'arcy Grubu) hisselerinin yarısını ABD şirketlerine satmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde bölgedeki petrol fiyatlarında

değişim ve rekabeti getirdiği gibi aynı zamanda siyasi rekabeti de beraberinde getirmiştir. Batılı devletlerin şirketleriyle beraber bölgedeki rekabet ortamını kızıştırmıştır. Irak'ın bu durumdan dolayı ya da doğrudan etkilendiği ifade etmek mümkündür. (Sanyürek, 2012, s. 63). Petrol ve doğalgazın üretimi konusunda bütün yatırımlara ve verimliliğe rağmen daha önce millileştirilmiş petrol ve doğalgaz endüstrisinin yabancı ülkelerin hâkimiyetine girmesi açısından ülkedeki muhalefet kesim olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşları tarafından eleştiri konusu olmuştur. (Türkiye İş Bankası, 2015, s. 17). Son 10 yılda Irak'ta petrol ve doğalgaz üretiminin 2,5 milyon varilden 4,7 milyon varile ulaştırıldığı ifade edilmektedir. (Eş-Şark- El-Avsat Gazatesi, 2018). Irak ekonomisine katkı sunan bu yatırımların ülke içerisinde dağılımı ise her zaman bir problem yaratmıştır.

Irak'ta, 2011 tarihli Irak Hidrokarbon Yasa Tasarısı ile ülkedeki gaz ve petrol kaynaklarının işletimi, sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapılma yoluna gidilmiştir. Petrol ve gaz işletimi üzerindeki çalışmalar 28 Temmuz 2011 tarihinde tamamlanmıştır. Bakanlar Konseyine sunulmuş olsa da Iraklı siyasi grupların tasarıya farklı yaklaşımlarından dolayı bu tasarı üzerindeki çalışmalar hala devam etmektedir. (Demir, 2012, s. 16). Bu tasarinin içeriği, petrol ve gaz yataklarının sahipliği konusunda tüm bölgeler ve vilayetlerde yaşayan Irak halkı adına olup ve Irak halkının yararına en yüksek veriminin sağlanması amacını taşımaktadır. Petrol-gaz endüstrisinin geliştirilmesi konusunda birçok maddelerin yer almaktadır. Ancak Merkezi Irak Hükümeti(MIH) ile Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (KIKBY) yönetimi arasında anlaşmazlıklara ve çatışmalara da yol açmıştır. Nitekim federal anayasanın petrol ve gaz kaynakları üzerindeki yönetimi ve faaliyetleri konusunda tasarıda yer alan maddeler; mülkiyet hakkı, ihracı ve gelir paylaşımı konusunda taraflarca farklı yorumlanması Merkezi Irak ile Kuzey Irak Yönetimi arasında sorunlara yol açmıştır. (Demir, 2012, s. 16).

Irak'ın sektör açısından bir diğer ekonomik faktörleri tarım, sanayi ve inşaat alanlarıdır. Tarihsel süreç içerisinde Irak'ın coğrafi konumu bugün petrol ve doğalgaz kaynakları açısından önem kazanmış olsa da petrolün önemi uluslar arası politikadaki yeri olmadığı dönemde, tarım bölgeleri olarak yerini almaktaydı. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu Mezopotamya bölgesi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Fırat ve Dicle nehirleri ile su ihtiyacı giderilen tarım alanları en verimli alanlar olarak görülmektedir.

Harita 3:Irak Toprak Kullanım Alanları (Shamsalden, 2015).

Irak'ın tarımsal ve hayvancılık bakımında incelendiği zaman haritada da görüleceği üzere ülkenin orta ve kuzey bölgelerinde tarımsal alan ve faaliyetlerin yoğun olduğu görülmektedir. Irak'ın kuzey bölgesinde Fırat ve Dicle nehrinden faydalanan Musul, Kerkük ve Erbil çevresinde yoğunlaştığı tarım alanlarına karşın yine Kuzey üst kesimi ormanlık alanlarının yanında dağ eteklerinde yine tarım arazilerinin yer almaktadır. Sarı renk ile belirtilen alanların çöl bölgesi olduğu, pembe renkli alanların ve ülkenin orta ve güney bölgesini gösteren otlak alanlarının verimli olduğu itibariyle de hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu söylemek mümkündür. Irak'taki toprak alanlarının kullanımını gösteren haritadan da yola çıkılarak ülkenin ekilebilir alanları ile arpa, pamuk, hurma, sebze ve buğday üretiminin yapıldığı ifade edilebilir. Ancak yapılan tarımsal üretimlerin ülkedeki talebi karşılayamadığından bu gıda ürünlerinin %65 civarında bir kısmını ithal etmektedir. Yine tarım alanlarının 8 milyon bir hektar civarında olduğu halde bu alanın sadece yarısı kadar işletilebilmektedir. (Shamsalden, 2015, s. 20).

Jeopolitik konum ve yer altı kaynakların varlığından dolayı mücadele sahası haline gelen Irak, petrol fiyatlarındaki sert düşüşler özellikle bölgedeki iç karışıklıklar ve silahlı grupların faaliyetleri, petroldeki sert düşüşü getirirken

ekonomik istikrarsızlığı daha da derinleştirmiştir. (Türkiye İş Bankası, 2015, s. 16). Özellikle son dönemlerde El Kaide destekli Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD), ülkenin doğu ve kuzeybatı bölgelerindeki siyasi ve askeri terör faaliyetleri ve yine hâkimiyetinde olan bu bölgelerde gerek siyasi gerekse ekonomik istikrarsızlığı ve siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Buradaki büyük firmalardan alınan haraçlar neticesinde, firmalar da ticaret yollarının güzergâhlarını İran üzerinden veya Kerkük-Hanikim üzerinden yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durum ayrıca bir maliyet ve istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. (Türkiye İş Bankası, 2015, s. 5).

1.3.2. Siyasi Yapısı ve Siyasal Partiler

Birinci Dünya Savaşı ile beraber Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki hâkimiyeti son bulurken Batılı güçlerin bölgeye olan ilgileri daha da artmıştır. Batılı güçler özellikle İngiltere ve Fransa, bölgede kendi kontrollerinde yeni devletler ve yönetimler kurmuşlardır. İngiltere mandasında Irak ve Fransa mandası altında ise Suriye gibi yeni devletler ortaya çıkmıştır. Irak'ta devlet ve siyasi örgütlenmeler, 1921 Monarşi devleti ile 1958 Cumhuriyet kurulmasına kadar geçen süreç İngilizlerin himayesinde ve politikaları doğrultusunda gelişmiştir. 37 yıllık İngiltere etkisi altında Irak'ta siyasi örgütlenmeler etnik ve dini temelli ayrışmalara yol açmıştır. Etnik ve dini temelli olarak öne çıkan gruplar arasında Araplar ağırlıkta iken Kürtler ve Türkmenler öne çıkan gruplar arasında yer almaktadır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 93). Monarşi'den, Cumhuriyete kadar Irak'taki siyasi ve ekonomik gelişmelerin istikrarsızlığı ile beraber etnik, din temelli ayrışmalar keskin bir çizgide seyir izlemesine sebep olmuştur. Bu ayrışmanın odak grupları ise Şiiiler, Sünniler ve Kürtlerdir. Irak'taki siyasi gelişmelerin bu farklı üç yapının etrafında şekillenmiştir. Bu unsurlar uzun süre boyunca da Irak'ın geleceğine dönük stratejik gruplar olarak da belirtilmektedir (Alptekinoğlu, 2004).

Irak'ta siyasi partiler, her geçen gün yeni oluşumlarla beraber yeni siyasi adımlar atmışlardır. Bu faaliyetler, Krallık (1921-1958) yönetiminde, Cumhuriyet dönemi (1958-1968), Baas Dönemi (1968-2003) boyunca devam etmiştir. Bu dönemler boyunca özellikle darbeler döneminde ve Baas Partisi dönemlerinde bazı siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş olsa da tekrar sahaya dönmeye

başlamışlardır. Irak tarihsel süreç içinde darbelere, iç karışıklıklara ve çatışma ortamlarına ev sahipliği yaparken ortaya çıkan bu kaosun kimlerin ve hangi örgütlerin yön verdikleri de sürekli tartışmalı bir faktör olmuştur. (Baştürk, 2013, s. 15). Bunun yanında aynı din, aynı mezhep ve etnik gruplar kendi içlerinde farklı ideolojilere sahip olması dolayısıyla da farklı siyasal partiler etrafında bir araya gelmiştir.

1.3.2.1. Şiiilerin Oluşturduğu Siyasal Partiler

1.3.2.1.1. İslami Dava Partisi (İDP)

1957 yılında Şiiiler için kutsal olarak bilinen Necef şehrinde Muhammed Bakır El Sadr tarafından ve Cemiyetü'l- Ulemai'd-Din yani Din Âlimleri Cemiyeti öncülüğünde kurulmuştur. Ülkede Sosyalizm ve Arap milliyetçiliğinin etkisinin genişlediği bir dönemde Şiiileri, İslami değerler etrafında toplama amacıyla hareket etmiştir. Bu görüşün ortaya çıkması aynı zamanda bir ihtiyaç olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bu dönem yani 1950 ve 1960'lı yıllar, ülke içersinde özellikle Şiiilerin yoğun olduğu güney bölgelerdeki Komünist Partisi'nin baskıcı tutumları her geçen gün artmıştır. İDP, özellikle 1958 darbesinden sonra siyasi faaliyetleri ile kamuoyuna yaptıkları açıklamalar ve bildirimler ile etkin hale gelmiştir. (Baştürk, 2013, s. 17). İDP'nin önünü açan bir diğer unsur ise Nasırcılar ve Baasçılar arasında bir denge faktörü olarak bilinen Komünist gruplar ile iyi ilişkilerin içerisinde bir anlayış benimsemesi olmuştur.

İslami Dava Partisi, 2003 ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile beraber Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde İktidara ortak olmuşlardır. ABD'nin müdahalesini desteklememiş olmasına rağmen gerek Şii destekçilerini ve diğer destek gruplarını ABD'ye karşı bir tavrın içine girmeleri için de bir faaliyet göstermemiştir. 2007'deki kongrelerinde genel sekreterliğe seçilen Nuri El Maliki ile Dava Partisi 7 Mart 2010 seçimlerinde oyların %24,02'si ile mecliste 89 sandalyeye sahip olarak ikinci parti olmuştur. (Baştürk, 2013, s. 20). 13 Ekim 2010'da Cumhurbaşkanı seçilen Celal Talabani El Maliki'yi hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

1.3.2.1.2. Irak Yüksek İslam Konseyi (İYİK)

İYİK, 1982 sürgünde bu faaliyetleri devam eden Ayetullah Muhammed Bakır El Hakim tarafından kurulmuştur. İYİK'in kuruluş aşamasında gerek rejime karşı muhalif olan grup ve diğer sürgündeki siyasileri de bir araya getirmiştir. İran'ın verdiği destek ile beraber İslami Dava Partisi, Iraklı Mücahitler ve Irak İslam Hareketi yanında rejime muhalifliğiyle bilinen birçok gruplara kucak açmıştır. Adeta bir şemsiye organizasyonunu andıran İYİK, Bedir Tugayları adında milis güçlerinin de kurucusudur. (Baştürk, 2013, s. 21). Konsey'in programında değişikliklere gidilmiştir. Nitekim ihtilafı bölgelerin içinde yer alan Kerkük'ün statüsü konusunda Kürtlerin taleplerine sıcak bakılırken El Hakim döneminde bu desteği vermektен vazgeçilmiş ve Kerkük'ün Irak'a ait bir şehir olduğunu her defasında ifade etmiştir. İYİK'in İran Şii rejimi tarafından desteklenmesi Irak'ta Şii merkezli bir politikanın daha belirginleşmesine yol açmıştır. Buna karşın Irak'taki Sünni ve Kürtlerin tepkisini toplamaya da sebebiyet vermiştir. (Baştürk, 2013, s. 22).

İYİK, ABD işgalinden sonra yapılan 2005 seçimlerinde ve 2010 seçimlerinde Maliki hükümetine ortak olmuştur. Konsey'in milis gücü olarak da bilinen Bedir Tugayları da siyasal bir oluşum haline gelmiştir. Siyasal bir statüye kavuşan bu oluşum 2013 seçimlerinde de Maliki'nin Hukuk Devleti İttifakında yerini korumuştur. 7 Şubat ORSAM'da yayınlanan bir röportaja göre; İYİK'in, ABD işgaline sıcak bakmadığını ifade edilerek: “*Mekke'nin halkı, kendi olayları hakkında daha çok bilgiye sahiptir. Yani bu halkın kendi sorunları hakkında daha çok şey bilir ve var olan sorunları kendileri daha iyi halleder.*” diyerek de mevcut durumdan rahatsızlığını ve müdahaleye karşı tavrını göstermiştir. (Hekim, 2010).

1.3.2.1.3. Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi

Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi, 1990 yılında sürgündeki laik, subay ve orta sınıf mensupları ile rejime muhalif kesimler tarafından kurulmuştur. Kuruluş tarihinden 2003 yılına kadar Saddam Hüseyin rejimine karşı bir darbe gerçekleşmesi gerektiğini savunmuşlardır. (Baştürk, 2013, s. 23). IUUH, İyad Allavi liderliğinde kurulmuş rejime karşı siyasi faaliyetlerde bulunan siyasi bir oluşumdur. 1996 senesine gelindiğinde ordu içerisindeki 100 subay ile darbe

hazırlıklarına girişmiş olsalar da bu durum rejime bağlı istihbarat birimi tarafında ifşa edilip müdahale edilmiştir. Darbe girişimi hazırlığı neticesinde 100 asker tutuklanıp bunlardan 30'u ise idam edilmiştir.

IUUH'nin siyasi hedeflerine bakıldığı zaman ulusal birliğin sağlanması, yargının bağımsızlığı ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması için söylem ve faaliyetlerde bulunmuştur. Bunların dışında Arap ve İslam dünyasıyla iyi ilişkilerin kurulması ve korunmasını da programında yer vermiştir. IUUH'ın hem içerden hem de dışarıdan aldıkları desteklerden dolayı ülke içerisindeki popülerliğini artırmıştır. Nitekim ABD desteğini de arkasına alan İyad Allavi, Saddam rejiminin yıkıldıktan sonra 28 Mayıs 2004 tarihinde geçici olarak başbakanlık koltuğuna getirilmiştir.

IUUH, 2005 seçimlerinde Ulusal Irak Listesi (UIL) çatısı altında seçime katılmıştır. Ancak 2010 yılındaki seçimlere gelindiğinde ise aynı çatı içerisinde birinci parti olarak başarı sağladığı halde hükümeti kuramamıştır. (Baştürk, 2013, s. 23).10 aylık bir gecikmeden sonra hükümet, Nuri El Maliki tarafından kurulabilmiştir. IUUH'nin içinde bulunduğu ittifaktaki Şii milletvekillerinin istifaları ve Sünni yöneticilerin de kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri ile beraber ittifakın dağılması ile IUUH'nun da güç kaybetmesine sebep olmuştur. (Baştürk, 2013, s. 23).

1.3.2.1.4. Hürler Grubu

Hürler Grubu ya da Sadr Grubu olarak da bilinen hareket, ABD işgali sonrasında ve kökleri Ayetullah Muhammed Sadık es Sadr'a dayanmaktadır. Irak Ulusal İttifakı içerisinde yer alarak mecliste sandalye sahibi olmuşlardır. 2009 yerel seçimlerinde 440 sandalyeden 43 sandalyesine sahip olmuşlardır. 2011 seçimlerinde ittifakın içerisinde yer alan Sadr Grubu 40 sandalye kazanmıştır. (Baştürk, 2013, s. 28).Sadr grubu hem Irak'ta hem de Irak dışında, özellikle İran ve Suriye'deki Şiiilerin üzerinde nüfuzları olan ve bunların arasından dini âlimleri yetiştirdikleri de belirtilmektedir. Son zamanlarda Sadr Grubu içinde yer alan silah ve şiddet yoluyla isteklerine kavuşmaları açısından gruplar olmuştur. parti içinde bu gruplara karşı çevreler olsa da, buna karşı tavır alan şiddet yanlısı çevreler daha güçlü olup hem grubun dağılması hem de ülkenin güvenliği

açısından önemli bir tehdit oluşturmuştur. (Dursunoğlu, 2008). Sadr Grubu'nun hem Saddam rejimine karşı direniş gösterirken aynı zamanda ABD'nin işgaline karşı da sert sözlerle faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu durum Sadr Grubu hem Irak'taki Şiilerden hem de İran tarafından büyük destek görmüştür. (Kemal, 2016, s. y).

1.3.2.1.5. Bedir Partisi

Bedir örgütü olarak da bilinen bu oluşum, 1982 yılında Irak İslam Yüksek Konseyi çatısı altında askeri milis gücü olarak oluşturuldu. ABD'nin Irak işgali sonrasında İİYK'nin, Nefes kentindeki kongresinde Ayetullah El Hâkim tarafından legal alana döndüklerini ve silahlı kanadın artık dağıtıldığını ilan etmiştir. 2004-2007 yılları arasında da devletin çeşitli kurumlarında görevlere gelmişlerdir. (Baştürk, 2013, s. 28). Bedir Tugayları örgütünün Hadi el Amiri, başlangıçta Saddam rejiminin zayıflatılması amacıyla da milis eğitimlerinin, İran'dan destek alındığı ifade edilmektedir. Saddam sonrası dönemde bu milis güçler ülkenin en korkunç Şii grubu haline gelmiştir. IŞİD'in bölgeye girmesi ile beraber halk arasında prestiji artarken, İran'dan da bu süreçte hem silahlı hem de eğitim yardımı almışlardır. (Kemal, 2016, s. y).

Siyasal bir manevra yapan Bedir Tugayları 2010 yılındaki seçimlerde de Irak Ulusal İttifakı(IUİ) içerisinde seçimlere katılmıştır. Dava Partisi ve lideri olan Nuri El Maliki ile yakınlaşmalar başlamıştır. 2011 seçimlerinde yine aynı ittifakın içinden seçime girip mecliste 8 sandalyeye sahip olmuştur. Bugün hala genel merkezi Şiilerin de kutsal olarak bildiği Nefes kentinde Şii merkezli siyasal faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.3.2.2. Sünnilerin Oluşturduğu Siyasal Partiler

1.3.2.2.1. Irak Ulusal Diyalog (Hivar) Cephesi

ABD işgalinden sonra yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ta Sünni merkezli siyaset anlayışı gelişme göstermiştir. El Mutlak tarafından 2005 yılında kurulmuştur. 2005 seçimlerinde Tevafuk Koalisyonuna katılmamasının gerekçesi olarak, Irak İslam Partisi'nin yer alması ve bu partinin de Irak'ın etnik ve mezhebi temelli bölünmesine yol açacak olan anayasanın kabul etmesi olarak ifade

edilmiştir. IUDC, gerek ülkenin tamamında gerekse de Sünniler arasında dış müdahalelere karşı tavırlarıyla bilinmektedir. Aynı zamanda siyasi programlarında da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan cephe, laik bir anlayışa sahip bir Sünnilerin oluşturduğu bir partidir. 2005 seçimlerdeki Şiiilerin ağırlıkta olduğu ve Baas yanlısı oldukları, hatta İran destekli oldukları ifade edilerek, seçim öncesinde etnik ve mezhep odaklı ayrışmalara yol açmıştır. (Aytekin, 2010, s. y). IUDC, 2005 seçimlerinde 11 sandalye kazanmıştır. 2010 genel seçimlerindeki siyasi atmosfer El Mutlak seçimleri boykot etmemiş olsa da katılmasına izin verilmemiştir. Ancak partisinin de yer aldığı el-İrakiyye listesine dışarıdan destek vermiştir. Sünni bir cephe olan bu oluşum, Şiiilerin ağırlıkta olduğu yönetime karşı seçimlerde ittifaklarda yer almamıştır. Başbakan Nuri el Maliki ile aralarındaki sürtüşme olduğu halde anlaştıkları zamanlar da olmuştur. (Baştürk, 2013, s. 31).

1.3.2.2.2. Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi

2008 yılında Sünni İslami Uyanış hareketinden ayrılan IUKC, Düleymi Aşireti Şeyhlerinden Ali Hatem Süleyman tarafından kurulmuştur. Sünni merkezli bir politika izleyen bu oluşum Anbar kentinden ve çevredeki Sünni aşiretlerden destek almaktadır. 2010 genel seçimlerinde Hukuk Devleti İttifakı'na dolayısıyla da, Nuri el Maliki ile aynı ittifakı paylaşmıştır. (Baştürk, 2013, s. 33). Ancak Maliki ile bu yakınlaşma ve işbirliği uzun sürmemiştir. Nitekim genel seçimlerden sonra hükümetin ülke güvenliğini yeterince sağlayamadığı ifade etmiştir. Sünni ve İslami Uyanış'ın üye ve destekçilerini de marjinal bir politikaya yönelmesine sebep olmuştur. 2011 yılında Maliki hükümeti, güvenlik güçleri tarafından Hatem'in ve diğer Baas yanlısı grupların evlerine baskın düzenlenmiştir. Daha sonra marjinal gruplar Anbar merkezli gösterilere başlamıştır. Hatem de bunları desteklemekten geri durmamıştır. (Baştürk, 2013, s. 34).

1.3.2.2.3. Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi

Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi, diğer Irak Devrim Konseyi ve el-Mustakbel Hareketi gibi bağımsız Sünniler tarafından kurulan bir partidir. Tıpkı Şii ittifaklarında olduğu gibi mezhepsel açıdan sert tutumları olsa da bu partileri bir araya getiren mezhepsel aidiyet olarak ifade etmek mümkündür. Genel olarak

bu etnik ya da mezhebi temelde oluşan gruplar arasında gerek siyasi gerekse de askeri ve ideolojik çerçevede birleştikleri gibi ayrışmalar da olabilmektedir. (Dağ, 2015, s. 15).

1.3.2.2.4. El Hadba Grubu

El Hadba Grubu, Irak'ta 2009 yerel seçimlerinden önce, Irak'ın Ninova(Neynevra) bölgesinde el-İrakiyye Koalisyonun önemli bir ismi olan Usame Nuceyfi'nin kardeşi Asil Nuceyfi tarafından kurulmuştur. Arap milliyetçiliği ile bilinen bu oluşum ismini Musul'daki Selçuklu hükümdarı Nur al-Din (Büyük Nureddin) tarafından yapılan El-Nuri Camii'nin minaresine verilen Hadba adından almaktadır. (World Monuments Found /Dünya Anıtlar Fonu (WMF), s. y). Irak'ta ihtilafli bölgeler arasında sayılabilecek Ninova şehrinin üzerinde hak iddiasında bulunan Kürtlere karşı faaliyetleri ile aynı zamanda el-Maliki'ye olan muhalefetiği, 2009 senesinde Ninova valiliğini kazandırmıştır. Bu da Ninova bölgesinin demografik yapısı dolayısıyla yeni bir çatışma ortamı yaratabileceği düşüncesi gündeme gelmiştir.

1.3.2.3. Türkmenlerin Oluşturduğu Siyasal Partiler

1.3.2.3.1. Irak Türkmen Cephesi (ITC)

ITC, daha önce Türkmenlerin Irak siyasetinde mezhep ayrışmalarından dolayı bir araya gelip ortak bir siyasi anlayış sergileyemediler. Ancak 1995 yılına gelindiğinde, Şii ve Sünni olarak siyasi faaliyetler yürüten kanaat önderleri ile siyasi aktörler tarafından kurulmuş bir Irak Türkmen Cephesi, siyasi bir organizasyon olarak, Irak siyasetinde yerini almıştır. (Baştürk, 2013) Çeşitli isimlerle siyasi faaliyetlerde bulunan Türkmenlerin bir arada toplanması kolay olmamıştır. Ayrıca bazı kesimler tarafından kabul görülmesi ve benimsenmesi de kolay olmamıştır. ITC'nin bir Türkmen çatısı olarak siyasi faaliyetlerde bulunması, Irak yönetimini de endişelendirmiştir. Irak yönetiminin baskıları sonucunda 31 Ağustos 1996 tarihinde Erbil'deki Türkmenlerin parti teşkilatlarına saldırılar düzenlenmiş ve 30'a aşkın yöneticisi de tutuklanmıştır. Bütün bu baskılara rağmen Türkmenler kendi aralarında çözülme noktasına gelen diğer siyasi oluşumları kaybetmemek için bir protokol ihtiyacı duymuştur. 5 Şubat 1997 tarihinde imzalanan bu protokol ise bugün Irak'ta ITC hem bölgedeki Türkmenler

için hem de uluslararası politikada meşruluğunu kazanmıştır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 275).

ITC, 23 yıllık geçmişinden bugüne kadar 5 kurultay organizasyonunu yapmıştır. 4-7 Ekim 1997 tarihlerinde ilk kurultayı ile Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP), Türkmen Kardeşlik Ocağı'ndan (TKO) ve diğer Türkmen siyasi örgütlerin arasından üyeler, yönetici kadrolarına getirilmiştir. Bu da Türkmenlerin ITC çatısı altında daha uyumlu çalışabilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca "Temel İlkeler Deklarasyonu"nun ilan edilmesi ile ilk kurultayın Türkmenlerin bir arada faaliyetlerde bulunması için önemli bir kurultay olmuştur. (Baştürk, 2013) 20-22 Kasım 2000 tarihlerinde ikinci kurultaya giderlerken Türkmen siyasi aktörler arasında ilan edilen deklarasyon ile ilgili revizyona gidilmesi, çeşitli tartışmalara ve ayrışmalara yol açmıştır. ABD'nin, Saddam'ı devirmesinden sonra genel merkez de, ihtilafli bölgeler arasında sayılan ve demografik çeşitliliğiyle öne çıkan Kerkük'e taşınmıştır. 12-15 Eylül 2003 tarihinde de üçüncü kurultay yapılmıştır. Bu kurultayın Türkmenler için önemli bir fark doğurmuştur. Özellikle KYB ve KDP'nin "Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi" olarak ilan etmeleri ile beraber ITC bölgede siyaset yapmaktan geri çekildiği ifade edilmektedir. Ve artık ITC çatısı altındaki Türkmen gruplar arasında tekrar ayrışmalar meydana gelmiştir. (Duman B. , "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", 2012, s. 56-58). 30 Ocak 2005 seçimlerinde istenen başarı elde edememesi bu çatlakların derinleşmesine yol açtığı ifade etmek mümkündür. Ancak Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda ve ihtilafli bölgelerden biri olan Kerkük için statü tartışma ortamı yaratmıştır. Ve merkeze mi yoksa IKBY'e mi bağlanılacağı süreci 2007 yılında yapılacak olan referandumun yapılamaması ile beraber, ITC tarafından bu bir kazanç olarak algılanmış olup yeniden Türkmenleri, bu çatı altında toplamaya ve daha güçlü bir siyasi birlikteliğin oluşması için çalışmalara başlamıştır. 7 Mart 2010 genel seçimlere gidilirken de Türkiye- Irak arasındaki ilişkiler dolaylı olarak Türkmen siyasetini de olumlu yönde etkilemiştir. 10 milletvekili çıkararak ITC, aynı zamanda Irak parlamentosunda ilk kez 3 bakan ile temsil hakkını kazanmışlardır. (Duman B. , "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", 2012, s. 62).

Son olarak ITC siyasi faaliyetlerini Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması üzerine kurarken bunun yanında Irak'ın yeniden yapılandırılması

konusunda asli unsurların Arap, Kürt ve Türkmen olduğu ifade edilerek 18 vilayetten oluşan bir federatif yapılanmanın da oluşturulması gerektiğini savunmuştur. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 278). Ayrıca KDP'nin 25 Eylül 2017 referandum kararına karşı gerek merkezi hükümetin gerekse de diğer Türkmen partilerinin boykot etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bu süreçte ITC, siyasi faaliyetlerinde tekrardan bir ivme kazanmıştır. Nitekim bu karar ile Irak Türkmeneli Partisi, Irak Türkmen Adalet Partisi, Türkmen Vefa Hareketi, Irak Türkmen İslam Birliği, Türkmen Ulusal İttifakı, Türkmen Milliyetçi Hareket ve Türkmen Hak Partisi, ITC ile boykot faaliyetlerinde bir araya gelmeleriyle beraber aralarındaki işbirliği alanlarını genişletmiştir. Böylece, aralarında işbirliğinin yapılması gerektiği de ortaya çıkmıştır. (GazeteYeniVatan, 2017).

1.3.2.3.2. Irak Türkmen İslam Birliği

TİB, Şii Türkmenler tarafından 1991 yılında Şam'da kurulmuştur. Birlik lideri kurucusu olan Abbas Beyati'dir. TİB, parti teşkilatlarını Saadam rejiminin devrilmesinden sonra merkezini, Bağdat'a taşımıştır. Siyasi faaliyetlerini Türkmenler arasında yaygınlaştırmak amacıyla da Musul, Kerkük, Diyala, Selahaddin ve Kербela'da teşkilatlarını açmıştır. Saddam rejiminden sonra güçlenen Şii gruplar iktidar olma olanağı da artıkça Es Sadr ve diğer Şii temelli faaliyetleriyle bilinen Yüksek İslam Konseyi de (YİK) güç kazanmaya başlamıştır. Şii Türkmenlerin ittifaklara yönelmesi ile beraber Nuri El Maliki hükümetlerinde önemli görevler almışlardır. TİB, aynı zamanda siyasi alanda, Irak Dava Partisi'nin (IDP) oluşumundan biri olarak ifade etmek mümkündür. (Baştürk, 2013, s. 50).

1.3.2.3.3. Türkmen Kardeşlik Hareketi

İran-Irak Savaşı sonrası ortaya çıkan Şii-Sünni endeksli çatışma ortamının yaratılması ve bunun etnik bir alana da yayılmaya çalışılması Türkmenler arasında yeni bir politik anlayışı da beraberinde getirmiştir. 1989 yılında Saddam rejiminin, gerek Kuzey Irak'ta gerekse Kerkük'teki diğer etnik gruplara topyekûn saldırılar düzenlemesi ve oluşan baskıcı ortam sonucunda 1991 yılında Kuzey Irak'ta kurulmuştur. 2002 yılına geldiğinde TKH, Türkmen Kültürel Birliği (TKB), Türkmen Milli Kurtuluş Partisi (TMKP) ve Türkmen Demokratik Partisi (TDP)

ile bir ulusal ittifak yapılmıştır. Bir araya gelen bu Türkmen partilerinin ortak hedefi de Kuzey Irak'ta (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi) Kürtlerin ve Türkmenlerin bir arada kardeşçe yaşamaları için bir formül hayata geçirmek olmuştur. Kürt partilerle ilişkiler gelişmiş olsa da zaman zaman Kerkük statüsü konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Şii temelli ya da etnik temelli bir politikanın Türkmenlere zarar verebileceği düşüncesiyle de diğer yerli unsurları ile beraber dayanışma içinde olunması gerektiğini savunmuşlardır. TKH, 2005 ve 2010 genel seçimlerinde Kürtlerle beraber seçimlere katılmıştır. (Baştürk, 2013, s. 51).

1.3.2.4. Kürtler

Irak'ta Kürtlerin toplumsal yapısına bakıldığı zaman, aşiret yapısına sahip olan Kürtlerin kırsal kesimlerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Irak'ın dağlık kısmı olarak da bilinen kuzey bölgelerinde yaşam sürdürmüşlerdir. Feodal bir yapılanmadan oluşan Kürtler için, siyasi hayata geçiş dönemleri çok eski tarihlere dayandırılmasa da Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Batılı devletler tarafından vaat edilen bağımsız bir devlet olacakları ile beraber son yüzyılda Ortadoğu siyasetinde jeopolitik önemini korumuştur. Birinci Dünya Savaşı ile beraber İngilizlerin himayesine giren Irak'ta, Kürtler kendilerini siyaseten göstermeye başlamışlardır. (Tan, 2010, s. 283), ABD başkanı Wilson: ***“Kürtlerin tam özgür ve bağımsız bir Kürt Devleti kurmaya hakkı vardır.”*** İfadesiyle Kürtler arasında etnik ve milliyetçilik fikri yayılmıştır. Ancak Batılı devletler tarafından yerine getirilmeyen bu vaat ile beraber aşiret temelli isyanlar başlamıştır. Bunlardan biri de İngiliz birliklerine karşı yapılan Şeyh Mahmud İsyanı'dır. İngilizler, Osmanlı'dan sonra oluşmuş boşlukta Kürtlere vaat edilen özerk bir bölgenin oluşturulması faaliyetlerine girmiştir. Bu özerk bölgenin yönetimi konusunda da Şeyh Mahmud Berzenci olarak seçilirken daha sonra İran'daki Kürdistan iddiasından vazgeçmesini istediler. Sonrasında gelişen olaylar ve İngilizlerin kendilerine daha yakın gördüğü Kürtlerle işbirliği yapmaya başlayınca aralarındaki anlaşmazlık isyana dönüştü. (Attar, 2004, s. 92). 1945 yılına kadar isyanlarla kendilerini Irak siyasi hayatında göstermeye çalışan Kürtler, 1945 yılı ve sonrasında siyasi partiler kurmaya başlamışlardır. Siyasi parti oluşumlarında Kürtler de kendi aralarında Soraniler, Hewramiler, Goraniler, Kurmnaçiler ve mezhepsel olarak da Şii ve Sünni olarak bir bölünmüşlükle beraber, çeşitli siyasal gruplar oluşturmuşlardır. (Barut, 2013, s. 18). Şeyh

Mahmud isyanının bastırılması ile Kürt siyasal hareketi açısından verilen mücadele gerilemiştir. Daha sonra Irak'ın kuzey bölgesindeki Barzan bölgesi, tekrar siyasal çalışmaların merkezi haline gelmiş ve mücadeleye devam etmişlerdir. Irak'taki baskıcı rejim Kürt siyasetini Irak dışına itmişlerdir. Ancak İran'da, Gazi Muhammed liderliğinde İ-KDP(İran Kürdistan Demokrat Parti) kurulmuştur. Daha sonra da Irak başkenti olan Bağdat'ta kongrelerini yaparak, Irak Kürdistan Demokrat Partisini de kurmuşlardır. (Timur, 2017, s. 24).

1990'lı yıllara gelindiğinde, Irak'ın Kuveyt'e girmesi ve ABD'nin müdahalesi ile beraber Irak'ta, Kürtler açısından gerek siyasi gerekse ekonomik olarak bir dönüm noktası olmuştur. Farklı ideolojilere veya mezheplere ayrılmış Kürtler siyasi partilerini daha güçlü yapıya gelmeleri için Irak siyasetinde yer bulma mücadelesi vermişlerdir. Bu siyasal partilere çalışmamızın ikinci bölümünde detaylıca değinileceği için Kürtler başlığı altında daha detaylı bir şekilde belirtilecektir.

1.4. Tarihi Süreç İçerisinde Irak

Orta Doğu, yüzyıllardır gerek küresel gerekse de bölgesel bağlamda rekabet, çatışma, hâkimiyet alanı olmuştur. Ticaretin, ekonominin, politikanın ve kültürel gibi birçok faktörlerinin çeşitlilik göstermesi bölgenin önemini artırmıştır. Ancak birçok alanda kırılmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle küreselleşme ile beraber önemli gelişmeler ile ön plana çıkan Batılı devletler, bölge üzerindeki sömürgecilik ve emperyalist politikalarını bugün bile devam ettirmektedirler. Ortadoğu, tarihsel süreç içinde önemli istikametlerin kavşağında yer alması ve dünya petrol rezervlerinin %31,7 pay ile ilk sırada yerini korumuştur. Orta Doğu'nun hâkimiyeti konusunda bölgede Fransa, Almanya ve Ruslar nüfuz etme mücadelesi vermişlerdir. (Sancak, 2017, s. 41). Bu bağlamda özellikle Orta Doğunun kaderini değiştiren ve yapay sınırların bugün bile büyük sorunlara yer açan politikalar izlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar emperyalist çıkar doğrultusunda şekil bulan Orta Doğu'da bazı değişiklikler meydana gelse bile bugün hala etkisi devam etmektedir. İngiliz mandası altında, Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerinden oluşturulan Irak devleti buna örnektir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik anlayışının zayıflaması ile

beraber uluslaşma süreci başlamış ve devletler bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. (Sancak, 2017, s. 15).

İngilizler, 19. Yüzyılda gerek Orta Doğu gerekse Yakındoğu politikalarında merkez olarak Hindistan ticaret yolunun güvenliği idi. Bu dönemde Almanya ve Rusya'nın bölge üzerindeki politikaları rahatsız etmiştir. Nitekim Süveyş kanalı üzerindeki toprakları elinde bulunduran İngilizler, Kuzey Afrika ve Hindistan ticaret kavşağı olan Orta Doğu'nun, Alman ve Rus hâkimiyetine geçme ihtimali İngilizleri rahatsız etmiştir. Bu tehlike karşısında Orta Doğu'da çıkarlarını konsolide edecek bir denge politikası izlemiştir. (Saad Basheer, 2014, s. 10) Öyle ki, Fransız etki alanının Akdeniz kıyılarından doğuya uzaması, İngilizler için bir kalkan görevi görüleceği ve böylece SSCB saldırılarından korunacağı politikası uygulanmıştır. Böylece İngiliz mandasında Irak ve Fransız mandasında da Suriye kurulmuştur. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 106).

1.4.1. Monarşi Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ortadoğu'daki hâkimiyeti, Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, Irak ve Suriye için yeni yapılandırma süreci başlamıştır. İngiliz hâkimiyetine giren Irak'ta, yönetime İngilizlere yakınlığı ile bilinen üç farklı kral başa getirilmiştir. 1921-1933 yılları arasında I. Kral Faysal, 1933-1939 arasında oğlu Kral Gazi ve son olarak da 1958 cumhuriyet devrimine kadar da II. Kral Faysal yönetimi kurulmuştur. (Salihi, 2017, s. 147).

Irak'ın sahip olduğu yer altı kaynakları ile ekonomik; ticaret kavşağında bulunması ile hem siyasi hem de ekonomik öneme sahiptir. Bölgenin yeniden yapılandırılması amacıyla, 18-26 Nisan tarihlerinde İtalya'da San Remo Konferansı düzenlenmiştir. (Salihi, 2017, s. 147). Söz edilen konferansta alınan kararlarla, Osmanlı hâkimiyetine son verirken Arap toprakları üzerinde, İngiltere ve Fransa mandası olacak yeni devletlerin kurulması kararı çıkmıştır. Böylece Filistin ve Irak'ın İngiliz mandasına, Fransız mandasına da Suriye ve Lübnan olması kararı çıkmıştır. Bu kararlar doğrultusunda bölgenin coğrafi, etnik

çeşitliliğine bakılmaksızın ve kendi çıkarları doğrultusunda yeni sınırları çizmişlerdir. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 112).

Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılmasını konu alan konferans aslında 1916 yılında Sykes-Picot Antlaşmasının kararlarının uygulanmasıdır. İngiliz hâkimiyetine giren Irak'taki mevcut ekonomik, coğrafik ve etnik durumu ne kadar sorunlu bir bölge olduğu tarihsel süreç içinde göstermiştir. Osmanlı döneminde bile Irak'ın sosyo-ekonomik ve etnik-dini yapısının farklılığı itibariyle merkezi bir yönetim kurulamamıştır. Toplumsal düzenin sağlanması için de vergi mükellefiyeti, askerlik gibi konularda etnik grupların çıkardıkları sorunlara çözüm bulunması amacıyla bu gruplar özerk bir yönetim ile yönetilmişti. Ancak İngiltere'nin modern bir Irak hayali merkeziyetçi bir yönetim anlayışı olduğundan hem bölge açısından hem de İngiltere açısından sorunlu bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini açıdan da farklı olan bu topraklar Irak'ta çoğunluğun İslam dinine mensup Şiiiler olmasına karşın, Osmanlı döneminde devlet kurumlarında etkin olan grup Sünni Araplardı. Dolayısıyla İngiltere, Irak'ı yapılandırırken Sünni Araplar üzerinden yönetimi devam ettirmeye çalışmıştır. Bu gruplar dışında Musul ve çevresinde bulunan aşiret yapısı ile öne çıkan Kürtlerin de çıkardıkları sorunlar, bölgeyi istikrarsız hale getirmişlerdir. Bu yüzden de Kürtlerin, Sünni Araplardan ayrılması gerektiği savunulmuştur.

İngiltere, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. Maddesi gereğince daha önce Osmanlı'ya bağlı olan toplumların kendilerini yönetme imkânına sahip oluncaya kadar bir devletin himayesinde olmalarını öngörmektedir. Ancak Irak'ta var olan dini-mezhebi; etnik ve dil yapılarının farklı olması bu kabiliyetten ne kadar yoksun olarak yaşadıkları ortadaydı. Sözleşmenin bir diğer maddesine bakılırsa da yönetilmek üzere olan toplumun Mandater ülkeyi seçebilmesini de öngörmektedir. Ancak İngiltere tarafından bölgeye atanan Arnold Wilson'a göre; ***“Irak'ta halkın yoklaması ya da istekleri yoluyla bunun anlamının imkânı yoktur.”*** Açıklaması ile aslında İngiltere'nin çıkarları kamuoyunun isteklerinden daha önemli olduğu vurgulanmıştır. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 118). Irak'ın yapılandırılması için İngiltere açısından uğraşılması gereken temel sorunlar vardı. Dini-etnik ve diğer birçok sosyal alanda parçalanmışlığı yaşayan toplumu bir arada toplayabilmek ve aralarındaki çatışmaların son bulmasına yönelik bir politika uygulamaktı. İngiltere ilk etapta önemli vilayetler olan Basra, Musul ve

Bağdat'taki farklılıklara rağmen yönetme görevi Hindistan'da bulunan Yüzbaşı Arnold Wilson'a verirken yardımcılığına da Orta Doğu uzmanı olan Gertrude Bell getirilmişti. Her ikisi de bölgede elde ettikleri bilgileri raporlar halinde İngiltere'ye gönderirken, Irak halkının ulus bilincinden uzak ve parçalanmış bir yapıya sahip olduklarını her defasında bildiriyorlardı. Çünkü suni olarak çizilen bu sınırlara mahkûm edilen toplumun dört bin yıllık geçmişteki siyasal, sosyal yaşantısı her defasında göz ardı edilmiştir. Bütün bunlara rağmen birleşik bir Irak yaratmaktan vazgeçmemişleridir. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 118). Her geçen zaman içinde birleşik bir Irak'ın zorluklarıyla karşılaşan İngiltere, elde ettikleri bilgiler ve tespitler dâhilinde Hindistan'da hayata geçirdiği yönetim modelini tatbik etmeye başlamıştır. Bu model ile yerlisi olan bölgenin unsurları en asgari düzeyde yönetimde yer almalarını öngörmekteydi. Irak'ın yönetilmesi doğrudan İngilizler tarafında sağlanmaya başlandı. Hindistan modeli ile karşı karşıya kalan topluma, yeni yasalar ve ortak para birimleri ile İngiliz çıkarlarına hizmet edecek bir Irak kurulmuştur. Hindistan ve Irak arasında, İngilizler tarafından hayata geçirilen ortak para birimine geçilmesi ile ticaretin gelişmesini sağlayacak ve böylece İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı ekonomik ve sosyal çöküntü de en aza indirilecekti. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 119).

Irak'ın ulusallaşma ve modern bir devlet olma yolunda İngiltere'nin mandaterliği sürecinde çözülmesi gereken bir diğer sorun ise doğal aristokrasi de diyebileceğimiz aşiretlerin yapısı, nüfusu ve dengede tutulması gereken bir yapıya sahip olmasıdır. İngiltere ilk zamanlar da yerel halkın tepkisini çekmemek adına geleneksel sorunların ve isteklerin aşiretler üzerinden yürütmüştür. Bu bağlamda İngiltere ilk zamanlarda Aşiret Uzlaşmaları Nizamnamesi ile yerel halkın arasında varlık gösteren siyasi ve sosyal huzursuzlukları giderecek, merkez adına da vergiler toplanıp bu sayede onları merkez ile bütünleşik bir yapıya dönüştürmek amacı taşımaktaydı. Bir yandan yerel unsurlar ile yönetilmeye devam eden Irak bir yandan da İngilizlerin isteği doğrultusunda hukuksal kurumların kurulmasına da ev sahipliği yapmaktaydı. Ulusal yargı mercilerinin oluşturulması ile beraber daha etkin bir yönetim planlanmıştı. Ancak bu etkin yönetimin oluşturulması sürecinde özellikle vergi toplama konusunda aşiretlerden yararlanan İngiltere'ye karşı güçlerini her geçen gün artırmışlardır. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 121). İngiltere'nin, Osmanlı dönemindeki adem-i merkeziyetçi yapılan yerine

merkeziyetçi bir sistemi getirme çabaları ile beraber yerel halkın karşı çıkmalarına ve yerel çaplı ayaklanmalara karşı karşıya kalmıştır. Haziran 1920’de, Fırat bölgesinde yaşayan aşiret şeyhlerinden biri, hükümete olan borcundan dolayı hapsedilmesi üzerine ayaklandılar. Bu ayaklanma aylarca süren bir isyana dönüştü. Diğer bir gerekçe de Irak yönetiminde, İngiliz ve Hintlilerden oluşması, yerel halka yer verilmemesi gibi önemli gerekçeler halkı isyana götürmüştür. İsyan ulusal ya da milliyetçi bir hareket olmamakla beraber İngiltere’ye karşı duyguların kabardığı ve bu sayede de yeni devletin İngiliz idaresinde olmasına karşı çıkmışlardır. Daha sonra bu durum, Irak halkı için ulusal bilincin ilk sembolü niteliğinde olmuştur. Bu isyan uzun süre devam etmişse de İngilizler tarafından bastırıldı. 450 İngiliz askeri ile 10 bin Iraklı ölmüştür. İsyan boyunca da İngiltere 40 milyon sterlin harcaması ile savaştan bıkmışlığını da ortaya çıkarmıştır. (Cleveland, 2008, s. 231). Bu tür isyanların tekrarlanmaması için de İngiltere ekonomik plan ve programlara yönelerek halka hizmet götürmeyle halkı yatıştırmaya çalışmıştır. Bu plan dâhilinde Hindistan’da bulunan ekonomik alanında uzman olan Henry Dobbs ve Garbett bölgeye getirildi ve çalışmalara başlandı. Program ve plan dâhilinde hazine gelirlerinden, tarımın modernizasyonu, barajların yapımından çiftçilerin ihtiyaçlarını giderebilecek birçok çalışmalar yapılmıştır. İngilizlerin yaptıkları tüm bu çalışmalar, Irak’ın farklı yapısının ihtiyaçlarını masumiyet derecesinde karşılamak değil; bütün bunlar, himayesindeki Irak’ın merkezi bir yapıya dönüşmesi ve çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaktı. Vergi konusunda da Arapların lehine olacak şekilde düzenlenmesi de hem Araplara boyun eğdirecek hem de idareye bağlılıkları artırılarak merkezi bir otoritenin oluşmasını sağlayacaktı. (Şahin, Şahin, & Yüce, 2014, s. 122). Merkezi bir otoritenin sağlanması ve isyancı Kürtlerin de dışlanmaması gerektiğini düşünen İngilizler; gerek İran’ın gerekse Türkiye’nin, Kürtleri kendilerine karşı kıskırtabilecekleri kaygısını taşıdıkları için Kürtlere vaatlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bu dönemde Kürtler için yeni siyasi ve idari reformlar da uygulanmıştır. Böylece İngilizler, mandası altında olan Irak’taki Kürtlere bu vaatler verilirken bölgede herhangi bir siyasi istikrarsızlığı tetikleyecek durumun olmaması, Hindistan ticaret yolunun hâkimiyetini daha kolay elde tutulabileceği fikri güçlenmiştir. (Saad Basheer, 2014, s. 10).

İngilizler, Kürt İsyanları sonrasında Irak'taki çıkarlarını korumak ve garantiye almak suretiyle de yönetim masrafından kaçınmak istemişti. Artık çözüm önerisinin tartışılıp karara bağlanması için birçok adımlar atmıştır. 12 Mart 1921 tarihinde düzenlenen konferansın modern Irak'ın oluşturulmasında önemli bir yeri vardır. (R.Polk, 2007, s. 86). İngilizler, Irak'ı doğrudan yönetmekten vazgeçmesi planı Milletler Cemiyeti'nin şemsiyesi altında, İngiliz mandası olarak bağımsız bir devlet haline gelmesi kararı almıştır. Bu bağlamda Irak'ın kendi başına yönetme gücüne sahip oluncaya kadar İngiliz mandasında kalmaya devam edecekti. Bu da İngilizlerin kontrolünde bir yönetim ile çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmak amacını taşımaktaydı. (R.Polk, 2007, s. 87). Kahire Konferansı'nın amaçlarına bakacak olursak; Irak'ta halkın kabul göreceği Arap ve İngilizlerin politikasını engellemeyecek bir yönetici belirlemek, Irak'ın hangi bölgeleri elde tutulması gerektiğini belirlemek ve manda yönetimi süresince parasal yardım miktarının belirlenmesi gibi amaçlar da karara bağlanmıştır. (Cleveland, 2008, s. 231). Konferansta yer alan Orta Doğu uzmanları anayasal bir monarşi üzerinde anlaşmaya vardılar ve bunun da bölge halkının kabul görebileceği bir kral olmasına karar verdiler. Irak kralı olabilecek kişinin Osmanlı'ya karşı isyan eden Arap İsyanı'nın komutanı olan, Fransa'nın Suriye'yi işgal ettiği zaman Suriye kralı olan ve aynı zamanda Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu olan Emir Faysal'dı. 23 Ağustos 1921 tarihinde yapılan referandum sonucunda oyların %96'sını alarak Irak'ın ilk kralı olarak göreve başladı. Ve "Tanrı Irak'ı Korusun" marşı ile taç giydi. (Cleveland, 2008, s. 232). Böylece Mezopotamya Krallığı'ndan Irak Krallığı'na dönüştü. Arap milliyetçiliği ile de tanınan Kral Faysal yönetiminin tek erk etrafında oluşturması ve İngilizlerin çıkarlarına uygun şekilde hareket etmeyeceği ihtimali üzerine İngiltere krallığın yanında parlamento ve anayasanın da oluşturulması konusunda baskı yapmıştır. Bu baskılar sonucunda anayasal bir parlamento oluşturulmuştur.

Kral Faysal, devlet kurumlarında Osmanlı döneminde eğitimli olan Sünni, Şii ve Kürtlere yer vermiştir. Ancak Osmanlı döneminde olduğu gibi Kral Faysal da devlet kurumlarında ağırlık Sünni Araplardır. Böylece ülke genelinde Sünniler baskın iken buna karşın Şiiler, Kürtler ve diğer gruplar arka planda tutulmuştur. Sünnileşen bir devletin yanında eğitim alanında çeşitli reformlara gidilerek rejimin Araplaşması çabası içine girmiştir. Irak Ordusunun

yapılandırılması esnasında aynı adımlar atılmış ve Şiiler ile Kürtlerin devletle bütünleşmesi konusunda engel teşkil etmiştir. Bütün bunların yanında Arap milliyetçisi olan Kral Faysal başından beri mandaya karşı olduğunu ve bağımsız bir Irak'tan yana olduğunu her defasında dile getirmiştir. Churchill'in İngiltere'ye verdiği her bildirimde Kral Faysal'ın yönetimden uzaklaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Buna karşın İngiliz yönetimi Irak'tan ayrıldıkları takdirde birkaç yıl sonra dünyanın en zengin petrol rezervlerinin Fransa ve Amerikalılara hizmet edeceği görüşündeydiler. Dolayısıyla Kral Faysal'ın ikna edilme yolunu seçtiler. Sir Percy Cox'un diplomatik girişimleriyle 10 Ekim 1922 tarihinde Kral Faysal ile İngiltere arasında antlaşma imzalandı. Antlaşma gereğince de İngilizlerin, Irak üzerindeki çıkarlarının korunması ve dolaylı yönetimin hangi konularda, alanlarda devreye gireceğini açıklamaktaydı. (Allawi, 2016, s. 420). Öyle ki antlaşmada Irak, İngiltere'yi ilgilendirecek konularda İngilizlere danışacaktı. Irak hükümeti yönetim maliyetinin yarısını ödeyecek diğer önemli bir nokta da önemli makamlara İngiliz yetkililerin danışman ve müfettiş olarak atanıp hükümetin politikalarını da veto etme yetkisi tanınacaktı. İngiltere çıkarlarını korumak amacıyla bunlarla sınırlı kalmamış, İngiliz istihbarat ve askeri konularda ayrıcalıklı olmasını öngörüyordu. (Cleveland, 2008, s. 233). İngilizler bütün bu karışıklıkların kendisine olan yüksek askeri ve ekonomik maliyetin altından kurtulmak için manda yönetimine 1932 yılında son verirken, Irak bağımsızlığını elde ederek Milletler Cemiyetine katılmıştır. İngilizler mandası altında olan Kral Faysal, 1933 İsviçre'de tedavi gördüğü esnada öldü. Ve yerine Irak milliyetçisi de olan oğlu Gazi geçti. (R.Polk, 2007, s. 104). 1933-1939 yılları arasında krallığı devralan oğul Gazi devlet yönetimi konusunda oldukça başarısız ve beceriksiz bir kişiliğe sahipti. Bu dönem boyunca da manda denetiminde olan ordu ile sürekli bir çatışma halinde olmuştur. 1936 yılına gelindiğinde bir askeri darbeye hükümeti devrildi ve ordunun Irak siyasi hayatında etkin rol almasının yolunu açmıştır. 1941'e kadar hükümete karşı yapılan darbelerin Irak'taki var olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı daha da derileştirmekten öte bir sonuç doğurmamıştır. Bu dönemde Irak, İngiliz yanlısı gruplar ile Arap milliyetçiliği yapan gruplar arasında mücadeleye sahne olmuştur. Arap ülkelerinde başlayan gösteriler özellikle Mısır'da meydana gelen devrimden güç alan Irak bundan sonraki dönemde 1958'de başlayıp 1968'e kadar devam eden darbeye karşı darbe dönemine sahne olmuştur. (Salihi, 2017, s. 163).

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi

Arap milliyetçiliğın bölge halkı arasında önem kazanması ile beraber de sürekli siyasi hareketlenmelere ve farklı seslere de sahne olmuştur. Irak'ın gerek uluslararası gerekse bölge ülkeleri ve yerel unsurlar tarafından konsolide edilmeye çalışılması zorlu bir süreç olarak Irak tarihinde yerini almıştır. (Salihi, 2017, s. 164). İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeler neticesinde liberal fikirleri ile öne çıkan Amerika Birleşik Devletleri ile komünist fikirlerin sahibi SSCB arasında Soğuk Savaş başlamıştır. Bu gelişmelerin yansıması en sert şekliyle Ortadoğu'da yaşanmıştır. Manda yönetimindeki Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki Arap milliyetçiliği ile öne çıkan etkin gruplar, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) fikriyle bir araya gelme imkânı elde etmişlerdir. Aynı zamanda, Soğuk Savaşın etkisini de yaşamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Irak'ın bütünüyle başta İngiltere olmak üzere diğer Batılı güçlerin yeni ideolojiler ve fikirlerinden etkilenecek siyasal hayatı değişmiştir. (Kurşun, 2013, s. 44) .

1958 Şubat'ında Mısır ile Suriye arasında Arap milliyetçiliğının ön planda tutulduğu, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)'nin kurulması ile beraber Ortadoğu'daki diğer birçok Arap ülkelerinde heyecan ve coşkuyla karşılanmıştı. Bunun yanında Süveyş'in millileştirilmesi gibi birçok adım da bu ilhamın verdiği zafer ile Batılı güçlere ve Batı yanlısı yönetimlere sert tavırları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özelde Irak genelde ise Ortadoğu'da, Amerika'nın liberal, kapital fikirleri ile Sovyetlerin Komünist fikirlerinin çarpıştığı sert dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyet nüfuzunun kırılması amacıyla Bağdat Paktı kurulurken bunun yanında Araplar kendi bağımsızlıkları için de BAC'ı kurmuşlardır. Ancak bu ülkeler bugün de dâhil olmak üzere Batılı güçlerin müdahalesinden kaçamamıştır. (Arslan, 2006, s. 79) Bütün bu girişimler ile uluslararası politikayı belirleyen Soğuk Savaş bölge ülkelerindeki muhalefetin gücünü artırmış ve darbelere de zemin oluşturmuştur. (Bozkurt, 2016, s. 40).

14 Temmuz 1958 ülkenin hem rejimine yönelik hem de batılıların etkisini en aza indirmek için kanlı bir darbe sonucu krallık devrilip, cumhuriyet ilan edilmiştir. Darbenin başrolü olarak bilinen General Abdülkerim Kasım ise Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu süreçte iktidarlarını sağlama almaya çalışan

darbeciler, kendilerine muhalefet eden birçok bürokrat, ordu ve diğer yönetici kesim mensuplarını gözaltında tutmuştur. (Güldalı, 2009, s. 10). Komünizm ve etnik milliyetçiliğin hızla yayıldığı Ortadoğu'daki dengelerin, Sovyet Rusya lehine gelişmesi bölgedeki karışıklıkların artacağına da habercisi olmuştur. Öyle ki bu sırada Suriye'de de benzer siyasi gelişmeler neticesinde kanlı bir darbe hadisesi yaşanmıştır. Irak'taki siyasi gelişmeler ile Kasım ve Arif kardeşler, gerek Mısır'da gerekse Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde yaşanan siyasi krizlerden esinleyerek, Irak'ta darbeler döneminin baş muhatabı olmuşlardır. 1958 Kasım darbesi sonrası meydana gelen siyasi gelişmeler bir önceki dönem olan monarşideki emperyalizm, feodalizm uygulamalarına karşı yapılan söylemler hız kazanmıştır. Ancak, Irak genelinde bir entegrasyon veya bütünleştirici bir aktör olarak görülen Kasım, ülke içerisindeki dini, etnik çeşitliliğin ağırlığından dolayı bu entegrasyon sürecinin Birleşik Arap Cumhuriyetleri yerine bağımsız ve bütünleştirici bir politikanın ürünü olacak yeni bir Irak'ın oluşturulması idi. Özellikle önceki dönemlerde dışlanmış gruplar olan kadınlar, Kürtler ve diğer azınlık gruplarının devlet ile barışık ve bütünleşik bir bağa sahip olmaları için de adımlar atılmıştır. (Salihi, 2017, s. 164). Özellikle toprak reformu çerçevesinde yapılan iyileştirmeler feodal yapıya ve aşiret gruplarına fayda sağlamanın yanında aynı zamanda siyasi çerçevede de statü kazandırmıştır. Sovyet Rusya'nın komünist fikirlerinden etkilenen Kasım yönetimi, ülkede daha önce toprakların belirli kişilerin elinde tutulmasına karşın toprağı olmayanlara toprak verilmesi ile de köy halkının da refahı için yapılan bu çalışmalar ile sosyalist bir tavrın neticesi olarak da görülmüştür. Komünist Parti'nin de desteklediği Kasım'a yönelik bir darbe girişimi yapılmış olsa da başarılı olunamamıştır. Böylece yönetimde Komünistlerin etkisi daha da artmıştır. Yönetimde bu denli yer edinen komünist gruplardan, Kasım rahatsız olmuştur. Nitekim 14 Temmuz 1959'da Kerkük'teki Türkmen katliamı Kasım ile komünistler arasını açmıştır. Baskıcı bir politika izlemeye başlayan Kasım, ordu ve diğer birçok devlet kurumundaki komünist fikirleri olan grupların ihraç edilmesi neticesinde aralarında Saddam Hüseyin'in de bulunduğu bir grup Kasım'a suikast girişiminde bulunmuşlardır. Bu olay ise Kasım'ın daha otoriter ve baskıcı bir tutum sergilemesine sebebiyet verdi. Özellikle Kuzeyde Kürtler ile çatışmaya başlanırken, aynı zamanda Kuveyt meselesi ile de boğuşmaya devam eden istikrarsız bir Irak ortaya çıkmıştır. (Salihi, 2017, s. 167). Bir Grup Nasırcılar ile Baasçılar tarafından, 9 Şubat 1963

tarihinde Kasım iktidarına darbe yapılarak son verilmiştir. Baas mensubu olmadığı halde devlet lideri Abdüsselam Arif devlet lideri olurken yönetimde Ba'as Partisi'nin ağırlığı daha fazla olmuştur. Önemli bakanlıklar ve ordudaki önemli kademeler Ba'as mensupları tarafından doldurulmuştur. Şii kimlikleri ağır basan Ba'asçılarını yönetimden uzaklaştırma fikri olsa da ülkedeki Şii-Sünni ayrımının daha da derinleşmesine yol açmıştır. 1967 Arap- İsrail Savaşları sırasında petrol ihracatının durması ABD ile olan ilişkilerin bozulmasına ve Irak'ın Sovyetler Birliği'nin lehine adımlar atmıştır. Bu dönemin sonucu olarak da Ba'asçılar tekrar sahneye çıkarak 17 Temmuz 1968 tarihinde Abdurrahman Arif yönetimine karşı darbe yapılmıştır. Böylece yönetimi tamamen Baasçılarının denetimine girmiştir. (Kurşun, 2013, s. 45).

Krallık döneminden, Cumhuriyet dönemi boyunca da Irak'ta, toplum-devlet bütünleşmesini sağlamaya çalışan rejimler ve bu rejimlerin ülkeyi yeniden yapılandırma sürecinde birçok istikrarsız dönemlerden geçmişlerdir. Darbeler döneminde seçkinler arası ayrım ve bunlar arasındaki mücadele, Şii-Sünni çatışmalarına da yol açmıştır. Dolayısıyla konsolide edilmeyen ülke, şiddetin sürekliliğini ve dış müdahalelere de açık hale gelmesine sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap Dünyası'nda Pan-Arapçı yaklaşımlar ve Arap milliyetçiliği düşünceleri etrafında şekillenen Baas ideolojisi yeşermeye başlamıştır. Monarşi yönetimlerden, darbeler sürecine sürüklenen ülke, siyasal sürecin şekillendiği temel düşünsel bir anlayış olarak da kendisini göstermiştir. (Çağ & Eker, 2013, s. 57). Arif döneminde Baas fikri kesintiye uğramış olsa da el Bekir'in yardımcısı ve aynı zamanda Baas'ın önemli isimlerinden olan Saddam Hüseyin'in iktidar olma çabası artmıştır. Ve 1963'teki darbenin rövanşı da 1968 yılında yapılan darbe ile alınmıştır. 1968 yılında el Bekir liderliğinde gerçekleşen darbe sonucunda Saddam Hüseyin gerek Devrim Konseyi'nde gerekse orduda etkinliğini korumuştur. 1968 ile 1979 yılları arasında görünürde El- Bekir ülkeyi yönetiyormuş gibi görünse de perde arkasında asıl etkin olan isim, Saddam Hüseyin olmuştur. Saddam'ın baskıları sonucunda da 1979 yılında el- Bekir istifaya zorlanarak yönetimden uzaklaştırılmıştır. (Çağ & Eker, 2013, s. 65). 1968'den 2003 Irak işgaline kadar süren Baas Partisi dönemi devlet-toplum bütünleşmesinden daha çok parti-devlet bütünleşmesi yolunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Ülkenin güneyinde İran'ın da etkisiyle güç kazanmaya çalışan ve

yayılmacı politikalarla ön plana çıkan Şiiler, buna karşın kuzeyde ise önemli etnik unsur olan Kürtler güçlenmeye başlamışlardır. Bütün bunlara karşın da Baas Partisi ise ülkenin tamamında gücünü konsolide etmeye çalışmıştır. Baskıcı bir tavır sergileyen Baas rejimi, Şii-Sünni ayrımını derinleştirirken, Kürtler arasında da ayrılıkçı fikirlerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Bağımsızlığını kazanan Irak, günümüze kadar bütünleşik bir ulusal kimlik oluşturma çabasında sürekli değişimler yaşamıştır. Mevcut siyasi durum itibariyle ilk dönemler Arap milliyetçiliği etrafında şekillenirken; kavmiyetçilik ön plana çıkmıştır. Sonraki dönemlerde de, ulusçuluk ile ümmetçilik etrafında şekillenen ve sürekli değişime uğrayan bir kimlik modeli ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla siyasallaşan bu birimler devlet merkezli bir güvenlikten daha çok Baas Partisi'nin güvenliği ön planda tutulmuştur. Parti üyeleri, Nasırcılar ve muhalif Baasçılar da Baas Partisi tarafından tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. (Salihi, 2017, s. 175). Ayrıca bu gruplar dışında kalan tehdit kabiliyeti yüksek olarak görülen özellikle güneydeki Şiiler ve kuzeydeki Kürtler bastırılması gereken gruplar arasında en mühim olanlarıydı. Baas Partisi'nin bu baskıcı politikaları ülkeyi dış müdahalelere açık hale getirmiştir. Şiilerin, İran'dan aldıkları destek ile Kürtlerin, ABD ve İngiltere'den aldıkları destekle, ülkeyi daha da karmaşık bir duruma sokmuştur. (Salihi, 2017, s. 177). Özellikle, sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı'nın da ülkeye hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. İran'da da Şii dini gruplar faaliyetlerini daha yoğun bir şekilde sürdürmeye başlamıştır. (Samin, 2011, s. 53). Saddam yönetimindeki Irak'ta ise durum karmaşık hale gelmiştir. Saddam için parti ya da ideoloji bir araç olarak görülüp fırsata göre ve ülkedeki siyasi atmosfere göre kavmiye ile vataniye, sosyalizm ve kapitalizm arasında şekillenmiştir. Bütün bunlar araç olarak görülürken, asıl hedef iktidarı elde tutabilmek pahasına, neler yapılması gerektiğinin peşinden koşmuştur. (R.Polk, 2007, s. 133).

Irak'ta süregelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, İngilizlerin ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarına ters düşen olaylar, Baas rejimini derinden sarsmıştır. Nitekim Kürtlerin ayrılıkçı politikaları, Şii-Sünni çatışmaları, devlet ile toplum bütünleşmesini derinden sarsmıştır. ABD bu mevcut durumu, Soğuk Savaş'tan itibaren kendi lehine hareket ettirebilme fırsatını da yakalamıştır. Öyle ki İran-İrak Savaşı'nda ABD, Irak'a gerekli olan silah ve istihbarat yardımı

yaparken, İran'a da füzeleri vererek, Saddam kuvvetlerini alt etmeye teşvik etmiştir. Böylece ABD, bölgede ikili bir siyasi anlayışla hareket ederken SSCB'yi frenlemiştir. Irak, içindeki Kürtlere de silah yardımı yaparak merkezi hükümet ile İran'ı da frenlediğini söylemek mümkündür. (R.Polk, 2007, s. 157). ABD, İlk zamanlarda bölgedeki İran ve Rusya etkisini azaltmaya yönelik bir denge politikasını izlemiştir. Daha sonra 11 Eylül saldırılarına maruz kalması bölgede daha aktif bir rol almasına da fırsat vermiştir. Irak'taki mevcut istikrarsızlık ile Baas Partisi ve Saddam'ın otoriter rejimi, bu olaydan sonra ilgi odağı haline gelirken, Sünniler, Şiiler ve Kürtler arasında iktidar mücadelesine sebep olmuştur. (Üstünel, 2015). 11 Eylül saldırılarını takip eden Afganistan ve daha sonra Irak'ın kimyasal silah kullandığına dair görüşler güçlenmiştir. Saddam ve rejiminin, teröre ve 11 Eylül saldırılarında verdiği desteği kesmek amacıyla da 20 Mart 2003 tarihinde Baas rejimine karşı saldırıya geçilmiştir. ABD'nin Irak'ı işgali ile de Irak'ta Baas rejimi son bulmuştur. (Yılmaz & Alagöz, "CIA ve Orta Doğu", 2017, s. 191). Sonuç olarak da Saddam Hüseyin kişiliğinde ve Baasçılık ideolojisi çerçevesinde Irak'ta gelişen olaylar, Irak'ın devletleşme yolunda bütünlüşemediği aksine bölünmüş bir toplum meydana gelmiştir.

1.4.4. ABD İşgali Sonrası Dönem

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Pantegon'daki Savunma Bakanlığı'na, El-Kaide terör örgütü tarafından boeing 767 ile 757 tipi uçaklarla saldırıya uğramıştır. Saldırı sonrasında ABD'de acil durum ilan edilmiştir. 11 Eylül saldırıları Ortadoğu'nun geleceğini belirleyen faktör olmuştur. Bu olayla beraber, önceki dönem olan Soğuk Savaş Dönemi'ndeki uluslararası ve bölgeler arası kutuplaşmayı yeniden gündeme getirmiştir. Bu kutuplaşmayı yaratan ise George W. Bush'un: **“Ya bizdensiniz ya da teröristlerden”** sözleriyle hem terör kavramına yeni anlamlar yüklemiş hem de Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi açısından müttefik bulma arayışına girmiştir. (Kepsutlu, 2016, s. 211). ABD Başkanı Bush, 11 Eylül saldırılarından kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada, El-Kaide örgütü ve bu saldırılarıyla olan ilişkileri ile ilgili ellerinde yeterli delil olduğunu ifade ederek, İngilizleri de yanına çekmiştir. İlk etapta Bush yönetimi, Afganistan'da bulunan El-Kaide örgütünün mensuplarının teslim edilmesini Taliban'dan istenmiştir. Aksi bir durumda ise Taliban yönetimi ile El-Kaide örgütünün aynı muameleye tabii olacağı

bildirilmiştir. Taliban rejimi ise bu saldırıları kınayarak ve Usame Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide ile bağlantısı olmadığını ifade etmiştir. (Akbaş, 2011, s. 147). ABD yönetimi, Taliban'dan beklediği sonucu alamayınca da Afganistan'a olası bir operasyonun hukuki zeminini oluşturmaya gitmiştir. BMGK'nın 2001 yılı 1368 sayılı ve 1373 sayılı kararlar, ABD'ye yapılan saldırıların bir terör saldırısı ve bu saldırıların da faili El-Kaide olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkının olduğu vurgulanmıştır. ABD, küresel bir güç olmasının devamı için hem jeopolitik hem de jeostratejik devletlerle olan bağlarını gözden geçirerek rakip olabileceği devletleri saf dışı bırakmak ya da uzun vadeli işbirliğin kurumsal bir hal alacağı endişesi de ortaya çıkmıştır. (Brzezinski, 2005, s. 39). Bu çerçevede ABD, 11 Eylül saldırıları sonrası rakip olan ya da olabilecek devletleri yanına çekmeye ya da karşısına almaya başlamıştır. “Ya bizdensiniz ya da teröristlerden” ifadesi de bunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Böylece ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel terörizme savaş başlatmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'ndeki “çevreleme” politikasından vazgeçilmiş olup Ortadoğu bölgesindeki birçok ülke için “haydut devletler” veya “şer eksen” tanımlamasına gitmiştir. Bush Doktrini olarak da bilinen; Değişen Ulusal Güvenlik Stratejileri ile de “önceden buruş ve önleyici savaş” taktiği ile hareket etmiştir. ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde NATO'nun, Rusya'nın ve başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa'nın desteğini alarak Afganistan'a müdahale etmiştir. (Akbaş, 2011, s. 150). 11 Eylül saldırıları ABD için meşru müdafaa olarak görülmektedir.

BM'nin 51. Maddesi: “Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkını hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme, yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” Bu uluslararası antlaşma maddesi ise, yeniden yorumlandığı kadar yeni uygulamaları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Afganistan ve Irak müdahalesi BM Sözleşmesine de bu anlamda aykırı olduğu ifade edilebilir. Bu

kararın uygulanması hukuki baskınlığından daha çok siyasi bir ağırlığı vardır. (Kurtbağ, 2007, s. 402)

11 Eylül olaylarından sonra “şer eksenini” içerisinde yer alan ülkelerden birisi de Irak’tır. ABD, Ulusal Güvenlik Stratejisinde, bu saldırılar ile bağlantılı olan ülkeler, gruplar ve kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan ya da sahip olan ülkeleri hem ulusal hem de uluslararası olarak bir tehdit olduklarını ifade etmiştir. Irak’ın, El-Kaide terör örgütünü desteklediğini ve kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bu silahlarla dünya güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Bush Doktrini ile Afganistan’dan sonraki hedefi haline gelmiştir. Irak’a müdahale edilmesi gereken bir ülke olmasını gerektiren bir diğer etken ise Ortadoğu petrol rezervlerinin büyük kısmı Irak’ta olması ve Saddam yönetiminin, 2000 yılından itibaren petrolün Euro üzerinden piyasaya sürmesidir. (Kepsutlu, 2016, s. 215). ABD için yeni “dünya düzeni” Ortadoğu bölgesinden başlaması ve bu yönde politikalar izlemesi 11 Eylül saldırıları dâhil olmak üzere masumiyetini göstermediği ortaya çıkmıştır. Nitekim Ortadoğu’ya yönelik politikalarındaki temel faktörler:

- Kitle imha silahlarının üretimini ve dağılımını önlemek,
- Enerji akışını Batı’ya düzenli bir şekilde aktarmak ve kontrolünü sağlamak,
- Terörizmle mücadele etmek,
- Bölgede İsrail’in güvenliğini sağlamak,
- Bölgede herhangi bir egemen gücün olmasını ve Amerikan karşıtlığını önlemektir.

ABD’nin Ortadoğu üzerindeki politikası ve faaliyetleri yukarıdaki faktörler ışığında değerlendirildiğinde Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)’de önemi ortaya çıkmıştır. (Kepsutlu, 2016, s. 126). Ancak Irak’taki Saddam yönetimi ABD’nin bu politikasına boyun eğmek istemediği böylece Ortadoğu bölgesinde ABD hâkimiyetine zarar vereceği hesap edilmiştir. ABD’nin bu faaliyetlerini daha açık bir şekilde uygulamaya koyduğu süreç olan 11 Eylül saldırıları sonrası daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. (Kepsutlu, 2016, s. 126-151).

11 Eylül saldırıları, ABD için büyük bir fırsat yaratmıştır. Irak işgal kararı öncesinde bölgedeki İsrail'i de rahatlatacak Yahudi lobisinin de verdiği destek ABD için göz ardı edilmeyecek bir adımdı. Nitekim bu adımlar ABD'yi harekete geçmesine teşvik etmiştir. (Fidan, 2004, s. 51). BMGK'nın 8 Kasım 2002 tarihli 1441 sayılı kara ile Irak'ın silahsızlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Irak'ın uymadığı belirtilmiştir. Ancak, UNMOVIC ile UAEK tarafından yapılan silah denetimi sonucunda iddia edilen silahların bulunmadığını ifade edilmiştir. Bu yönde çıkan sonuç ile beraber BM tavsiyelerde bulunmuş olup Birinci Körfez Savaşı'ndaki rolünü üstlenmemiştir. (Nurladın, 2015, s. 36) BM'nin en büyük finansörü olan ABD de, gerek BMGK ve BM kararlarına uyulmaksızın hareket etmiştir. Irak'ın 1441 sayılı karara uyulmadığı gerekçesiyle de ABD öncülüğünde, İngiltere ve İspanya da müdahale kararı almışlardır. 20 Nisan 2003 tarihinde hava harekâtıyla başlayan Irak işgali, 9 Nisan 2003 tarihinde de başkent Bağdat'a girilerek Saddam Hüseyin rejimini devirdiler. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 53). İşgal sonuçlarına bakıldığı zaman da 1 milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği, 2152 intihar vakası, 5 milyondan fazla yetim çocuk ve 6 milyona yakın mülteci ile karşı karşıya kalınmıştır. ABD, Irak'ta ayrıca her sivil potansiyel suçu olarak görüp keyfi işkenceler ve öldürmelere da başvurmuştur. Sosyal alanda bu durum ülkenin her bölgesinde ve her alanına yansımıştır. (Yazarlar, 2017)

ABD, himayesine giren Irak'ta anarşi ve güvensizlik ortamı oluşmuştur. Bu durumun ortadan kalkması için ise öncelikle ülkenin Baas rejiminden tamamen kurtulması gerektiği üzerinde duruldu. Geçici Koalisyon Yönetimi (GKY) ile Geçici Irak Hükümeti (GIH) oluşturulmaya çalışılmıştır. GKY'nin başına Amerikalı diplomat ve Henry Kissinger'in yardımcılığını da yapan Paul Bremer getirildi. (Salihi, 2017, s. 205). Bremer'in ilk adımı; Irak'ın Ba'assızlaştırma (de-Ba'athification) bu terim İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da Nazisizleştirme (de-Nazification) teriminden esinlenerek uygulandı. Devlet kurumlarındaki Ba'as Partisi mensubu olan kişilerin görevlerine son vermiştir. İkinci adım ise GKY'nin oluşturulmasıydı. (Salihi, 2017, s. 205). Irak'ın, ABD tarafından işgal edilmesinden sonra yeniden yapılandırılması süreci tıpkı İngilizlerin himayesindeki gibi yapılandırılırken ülkenin kimliklerine bakılmaksızın hareket edilmiştir. Irak'ta yeni siyasi seçkinler ortaya çıkmıştır.

Irak işgalinden sonra bölgeye hâkim olan ABD, gerek ekonomik gerekse siyasi emellerine ulaşmak için bu seçkin siyasilere ihtiyaç duymuştur. Bu siyasi seçkinlerin, Kuzey Irak'ta, Birinci Körfez Savaşı'nda elde ettikleri fiili yönetimin başrolleri olan Kürtlerdi. 2003 Irak işgalinden sonra ABD tarafından yönetilen Irak'ta daha da güç kazanmaya başladılar. Daha önce fiili bir yönetime sahip olan Kürtler, artık anayasal bir düzene kavuşturulmuş olup uluslararası politikada da yerini almaya başlamıştır. (Salihi, 2017, s. 215). 28 Mayıs 2004 tarihinde Geçici hükümet kurulurken, başbakanlık görevine Şii kökenli aynı zamanda seküler biri olan İyad Allavii; Cumhurbaşkanlığına ise Sünni kökenli ve Şammar aşiret lideri de olan Gazi Meşal Acil el- Yaver; Dışişleri Bakanlığı'na da Kürt olan Hoşyar Zebari getirildi. Hükümet 33 bakanlıktan oluşmaktaydı. Hükümette, etnik, mezhep ve aşiret gibi kimliklere sahip kişiler devlet yönetiminde yer almaya ve güç kazanmaya başladılar. Post-kolonyal bir ülke olan Irak'ta daha önceki dönemlerde de ülkenin yapısına uygun bir yönetimin oluşturulamayıp Iraklılara devredilmesi konusu yıllardır devam eden sorunların tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. 2005 yılına gelindiğinde önce yeni anayasayı yapacak meclisin daha sonra da bu yasanın kabulü için referanduma gidildi. Anayasanın ardından genel seçimlere gidildi. (Salihi, 2017, s. 222).

Irak'ın yeniden yapılandırılması ve seçimlerin yapılmasından önce göz ardı edilen diğer bir konu ise denetim ve güvenlik mekanizmasının yokluğudur. Bu güvensizlik ve denetimsizlik ortamında Irak'ta yapılan seçimler ülkeyi yeniden yapılandırma ve refaha kavuşturma konusunda faydası olmamıştır. Yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak devleti geçici meclis ve geçici hükümet seçimlerinin sorunlarla başladığı söylenebilir. Etnik ve mezhebi kimlikler arasında yapılan ittifaklar ve ayrışmalar seçime de yansıdığını görebilmek mümkündür. Irak halkı 30 Ocak 2005 Yasama Meclisi'ni oluşturmak için sandık başına gitmiştir. Kürtler Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin ittifakında seçime giderken %25.73 oranında oy ile mecliste 75 sandalyeye sahip olmuştur. Şiiilerin oluşturduğu Birleşik Irak İttifakı ise oyların %48.18'ini alarak 140 sandalye ve Ulusal Irak Listesi de %13.32 oranla üçüncü sırada yer alıp 40 sandalyeye sahip olmuştur. **(Ek:8'e bknz.)** (Özhan & Çetinsaya, 2009, s. 41). 15 Aralık 2005 tarihinde ise Genel Meclis Seçimleri olmuştur. Bu süreçte de ülkede şiddet olayları ve iç çatışmalar yaşanmaktaydı. Saddam Hüseyin'in tutuklanması ve

yargılanması sürecinde bu gerilim artarken ülkedeki bütün gruplar birbirlerine, terör saldırılarının sorumlusu muamelesini yaptılar. 2005 Aralık seçimlerinde oy dağılımına bakıldığı zaman, Irak'ın kimlik ve bölgesel farklılıklarını yansıttığını görebiliriz. Şiilerin oluşturduğu Birleşik Irak İttifakı kullanılan 9.852.291 oyların %41'ini alarak 128 sandalyeye sahip olurken, Kürt İttifakı %21.6 ile 53 sandalye ve Sünnilerin oluşturduğu Irak Uyum Cephesi de %15 oranla 44 sandalyeye sahip olmuştur. (Özhan & Çetinsaya, 2009, s. 43).**(Ek:9'a bknz.)** 7 Mart 2010 meclis seçimlerine gelindiğinde 2005 yılındaki ittifaklardan farklı olarak yeni oluşum ve ittifaklar ortaya çıkmıştır. Irakiye İttifakı'nı oluşturan Seküler Iraklılar ile Sünni ve Türkmenler, 2.851.823 oy sayısı ile 91 milletvekili çıkarmıştır. Şiilerin oluşturduğu Nuri El Maliki liderliğinde Hukuk Devleti İttifakı, 2.797.624 oy ile 89 milletvekili, Mukteda el Sadr liderliğinde Irak Milli İttifakı 70 ve son olarak da Celal Talabani ve Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan İttifakı Listesi de 43 milletvekili koltuğuna sahip olmuşlardır. (Salih, 2017, s. 265). Irak'ta yeni hükümetin kurulması için yeni koalisyonlar ortaya çıkmıştır. Hukuk Devleti İttifakı ile Irak Milli İttifakı ortak hareket etmeye başladılar. Maliki liderliğinde Irak yeniden şekil bulurken, Cumhurbaşkanlığına Celal Talabani meclis tarafından seçildi. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi Maliki, Irak yönetiminde etki alanını genişletmek için de ordu ve yargıyı kendisine bağlarken ve devlet kurumlarında Şiilere ağırlık verirken, Sünnileri de dışlayıcı politikalar uygulamaya başlamıştır.

Sonuç olarak, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD hem kendi iç güvenliği için yasal düzenlemeler yaparken bunun yanında uluslararası çıkarlarını da korumak için gerekli olan ekonomik ve askeri müdahaleleri hayata geçirmiştir. 2003 yılında terörle mücadele ve KİS'lerin imhası gerekçesiyle Irak'taki petrol rezervlerine ABD tarafından el konulmuştur. ABD bölgedeki askeri varlığının devam ettirirken de ortaya çıkabilecek Amerika karşıtlığını da engellemiştir. (Gündoğan, 2016, s. 337).Yukarıda da bahsedildiği üzere ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında temel faktör olan; petrol, İsrail'in güvenliği ve kendi uluslararası birçok alandaki çıkarlarını korumuş ve bölgede kendi politikasına göre dizayn etme imkânı bulmuştur. Yeni Irak Anayasasında, Irak'ın İslami, demokratik federal bir parlamenter sistem ile yönetilmektedir. Bugün ülke profiline baktığımızda geçmiş dönemlerin sorunsallı mirası olarak devlet-toplum bütünleşmesi sağlanamamış ve fiili olarak Sünni-Şii ve Kürt bölgeleri olarak bir

parçalanmışlık ortaya çıkmıştır. ABD'nin Irak'a girmesi ile beraber azınlık olan Kürtler, anayasal bir statüye kavuşmakla kalmamış, ABD'nin bölgedeki çıkarlarına göre hareket etmeyi ve politikalar üretmeye de başlamıştır. Kürtlerin bulunduğu Kuzey Irak sınırları içerisindeki Erbil, Duhok ve Süleymaniye'den oluşan idari bir yapılanma oluşturulmuştur. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 401). Böylece ABD, Irak'ta uzun süre kalabilmenin meşruiyetini elde etmek için Irak'ın sınır komşusu olan Türkiye, İran, Suriye için, Kürtleri bir denge unsuru veya caydırıcı unsur olarak görmeye devam etmiştir. Nitekim Irak'taki yapılan parlamento seçimlerinden galip gelen Şii oluşumları destekleyen İran, Irak'taki varlığını devam ettirebilmek için faaliyetlerde bulunmuştur. ABD ise, İran'ın bu hareketine karşın bölgedeki Kürtleri daha net destekler hale gelmiştir. Amerika'nın bu desteğini alan Kürtler ise her geçen gün daha güçlenmeye başlamışlardır. Özellikle Arap Baharı ile beraber ortaya çıkan gelişmeler ve IŞİD'in Irak'a saldırıları esnasında Kürtler, ABD ve diğer birçok Batılı güçler tarafından desteklenmiştir. Gerek Irak'taki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan faydalanan Kürtler, ihtilafli bölgeler olan Kerkük ve Musul üzerinde yeni girişimlerde bulunmuşlardır. Bütün bunlara rağmen Arap Baharı'nın, Suriye'ye sıçraması ve iç savaş dönmesi ile beraber buradaki Kürtler de ayaklanmaya başlamışlardır. (Gündoğan, 2016, s. 333) Bunları fırsat bilen Irak'taki Kürtler ise 25 Eylül 2017 tarihinde "Bağımsızlık Referandumu" gerçekleştirmişlerdir. Ancak bölgedeki gelişmelerden dolayı uluslar arası sistemde pek destek görmemiştir. (Balcı Ç. , 2017). Hatta bugüne kadar ABD'nin bölge üzerindeki tehdit aracı olarak bilinen "Kürt Kartı" da sekteye uğramıştır.

"Terörizme karşı savaş" ABD'nin Soğuk Savaş'tan sonra dünya meselelerine daha yakından ilgili olurken, her defasında da haklı olduğunu dünya devletlerine göstermeye çalışmıştır. Ortadoğu'da özellikle terörizmle mücadele çerçevesinde askeri müdahaleye başvuran ABD, bölgede uzun vadeli ve hatta yerleşmeye de başlamıştır. Bu durum Amerika'nın süper güç olması ile ilişkili olup Nazi Almanya'sına ve Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Sovyetler Birliği ile yapılan savaştan daha kolay olmuştur. (Lefebvre, 2005, s. 68) Sovyetler Birliği'nin de dağılmasından sonra ortaya çıkan boşluktan fırsat bilen ABD'nin bölge üzerindeki hâkimiyetinin sürekliliğini sağlamaktı. 11 Eylül olayından sonra

Afganistan ve Irak'a askeri müdahaleleri ile uluslar arası sistemde yeni politik stratejisini de tanıtmış oldu. Temel hedef ise Ortadoğu'ya hâkim olmak ve buradaki enerji kaynaklarını kontrolünü sağlayıp sistem üzerindeki süper gücünü bir kez daha göstermekti. Amerika, Irak'ı işgal ederken temel ve sözde gerekçeler ile hareket etmiştir. Ortaya koydukları gerekçeler ise; terörizmi destekleyen ve KİS'lerin üretimini yapan anti-demokratik bir yapının ortadan kaldırılması gerektiğini dünyaya duyurmuştu. Ancak ülkeye demokratikleşme ve istikrar açısından yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ta bu durum gerçekleşmedi. Aksine Irak'ta hem siyasi hem sosyo-ekonomik gibi birçok alanda enkaz bırakmıştır. (Uslu, 2014, s. 187).

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK KUZEYİNİN GENEL DURUMU

2.1. Irak Kuzeyi Kavramı ve Yapısı

2.1.1. Coğrafi Yapısı

Kuzey Irak kavramsal olarak incelendiğinde tarihi sınırların kaynak ve araştırmacılara göre değişim göstermektedir. Ancak tarihi sınırlar çerçevesinde ele alınan kaynaklara göre: “ Güney sınırı; Anbar’dan Tikrit’e doğru geçen çizgi, kuzeye çıkarak Sin, Hadise, Musul, Ceziret İbn-i Ömer ve Amed, daha sonra batıya Sümeysat’a yönelerek Cezire’nin batı sınırını oluşturan Fırat’a kadar uzanan çizgiyi oluşturmaktadır. (Marufoğlu, 1998, s. 27). Belirtilen bölge Osmanlı Döneminde Musul eyaletinin sınırlarını oluşturmaktadır. Daha sonra uluslar arası başat güçlerin bu bölgeye olan ilgilerinden dolayı zaman içerisinde kavramsal olarak değişime uğramıştır. Kuzey Irak olarak tanımlanan bu bölge, 2003 ABD’nin işgalinden sonra bu sınırlar içerisinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi (Kurdistan Regional Government/KRG) kurulmuştur. Ancak özellikle Türkiye milli bekası hassasiyetinden dolayı “Kuzey Irak” ifadesi yerine “Irak Kuzeyi” tanımlamasını yapmaktadır. Bu da zaman içerisinde ikili anlaşmalar ve işbirlikleri açısından değiştiği hatta 2007 yılı sonrası dönemde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) tanımlamasına da gidildiği bilinmektedir.

Coğrafi açıdan bakıldığında zaman Kuzey Irak da dâhil tüm Mezopotamya bölgesi, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kavşağında bulunan ve ekonomik açıdan önemli yer altı kaynaklarına sahip olması itibariyle stratejik önemi büyüktür. Birinci Dünya Savaşı’na gelmeden önce de bu bölgeler Batılı güçlerin ilgisini çekmiştir. Hedefteki genel olarak Mezopotamya ve yer altı zenginlikleri iken özelde ise Kuzey Irak’taki Musul ve Kerkük’teki petroleri ele geçirmek ve emperyalist politikalarının yayılmasını sağlamak olmuştur. (Dursun, "Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye", 2006, s. 70). Irak’ın Kuzey’i ya da Kuzey Irak kavramsal olarak tüzel kişiliğini kazanması 1980-1988 yılları arasında İran- Irak arasındaki çatışmalı süreçte bu bölgede meydana gelen otorite boşluğu ve 1991’deki Birinci Körfez krizi ile beraber

olmuştur. Ancak bölge için bilinenlerin aksine kavramsal olarak ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı ile ve sonrasında İngilizler ve Fransızların bugünkü Orta Doğu olarak da tanımladığımız bölge üzerindeki politikalarını gösterir bir adım olarak Sykes-Picot Antlaşmasına kadar uzanır. (Özçelik, 2013, s. 27-46). Irak'ın Kuzeyi olarak bugün tüzel kişiliği daha belirgin hale gelen bölge 1974 yılındaki Özerklik Anlaşması ile Irak Devrim Konseyi tarafından çizilen sınırın kuzey tarafında kalan bölge olarak tanımlanmıştır. Bölge gerek bu anlaşma ile gerekse ABD ve diğer Batılı ülkelerin, Orta Doğu'ya yönelik politikaları çerçevesinde Birinci Körfez ve İkinci Körfez krizleri ile beraber Kuzey Irak'ın siyasal ve hukuksal bir statüye kavuşmasını sağlayıp tüm Orta Doğu'ya model olarak gösterilmek gayreti olmuştur. (Tansi, 2011, s. 1341-1351). Kuzey Irak bölgesinin Fars Körfezi, İran ve Hindistan arasındaki stratejik önemi petrol sayesinde her geçen gün artması ile beraber İngiltere özelinde temel dış politika araçları arasında yer almıştı. İngilizlerin buradaki petrol kaynaklarına sahip olmak için burada yaşayan ve Osmanlı döneminde önemli bir etnik grup olan Kürtleri, Osmanlıdan tamamen koparmak ve burayı himayesine almak maksadıyla da bu politikanın temel etnik unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim İngilizler için önemli olan Kürtler için bağımsız bir devlet kurmak değildi. Bölgeye hâkim olmak adına sadece kullanabilecek ve gerek Türkiye'ye gerekse bölgedeki Arap devletlerine karşı bir koz olarak görmüştür. Öyle ki bugün bile Orta Doğu'daki Kürtlerin varlığı ile bu bölgedeki petrol kaynakları, devletlerarası ilişkilerde gerek siyasi gerekse ekonomik etkisinin önemi artmıştır. (Attar, 2004, s. 89). Bu durum, Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerin ayrı bir coğrafi alana sahip olmasını da beraberinde getirmiştir.

Kuzey Irak, Irak işgaline kadarki geçen süreçte ve 1991 Körfez Krizi'nden sonra elde edilen fiili yapılanma ile her geçen gün ABD ve diğer Batılı ülkelerin emperyal politikaları münasebetiyle ilgi odağı haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Batılı güçler tarafından, Kürtlere vaat edilen bağımsız bir devlet yapılanması ve buna istinaden de Kürtlerin bölgede Batılı güçlerin yanında yer alması, Arap coğrafyasını oldukça rahatsız etmiştir. Birçok Arap ülkesi de 2003 yılındaki ABD'nin işgal hamlesi sırasında ABD'ye destek veren Kürtleri hain olarak görmüşlerdir. (Cabbar & Davud, 2007, s. 227-229).

Irak Kuzeyi ya da Kuzey Irak olarak tanımladığımız bölge Irak'ın coğrafi yapısının üç ayrı bölgesinden biri olarak oluşturulmuştur. Bu bölgelerden biri Arap nüfusunun çok olduğu Bağdat ve Basra bölgesidir. Bir diğer bölge ise bugün Mezopotamya bölgesi olarak da bilinen Dicle- Fırat nehirleri arasında olan bölgedir. Su kaynakları bakımından zengin olup aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Son ve üçüncü bölge olarak belirtilen Irak'ın kuzey ve kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarı havzasını içine alan Kuzey Irak bölgesidir. 1916 yılında İngilizler ve Fransızlar tarafından paylaşılmış bölge sınırları ve demografik yapısı itibariyle günümüze kadar sorunlu bir alan olarak süregelmiştir. Bu yüzden Kuzey Irak'ın coğrafi yapısı ele alındığında kaynaklara ve bölge üzerinde çalışan uzmanların farklı görüşleriyle farklı sınırlar ortaya çıkabilmektedir. (Özdemir, 2013, s. 8). Kuzey Irak'ta ihtilafli bölgeler dâhil bugüne kadar merkezi Irak yönetimi tarafından yapılan iskân politikaları ve baskıları sonucunda bölgedeki hem Kürtler hem de Türkmenler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin coğrafi sınırlarına bakıldığı zaman Irak'ın güneydoğusundaki Bağdat yakınlarındaki Hanakin bölgesine kadar devam edildiği ifade edilmektedir. Bu bölgede yer alan şehirleri ise şu şekilde ifade etmek mümkündür: Duhok, Zaho, Şaklava, Revanduz, Musul, Akra, İmadiye, Süleymaniye, Kerkük, Halepçe ve Ranya olarak belirtilmektedir. (Tan, 2010, s. 29). Kerkük ve Musul'un yer altı kaynakları bakımından zenginliği ve etnik açısından da çeşitlilik arz etmesi bugüne kadar hep sorunlu bir miras olarak hem Irak siyasetinde hem Orta Doğu hem de Batılı güçleri meşgul eden coğrafi alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge, İran, Türkiye ve Irak sınırlarında yüksek dağlık alanlardan oluşup kuzeyden güneye doğru gidilirken daha alçak dağlık alanlardan oluşmaktadır. Ve Dicle nehrine doğru ilerlerken de verimli tarım arazileri olan Hamrin, Dibeke ve Erbil ovaları yer almaktadır. (Tezcan, 1996, s. 82).

Harita 5: Kuzey Irak Haritası

(https://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_Iraqi_Kurdistan)

1970 yılında Irak yönetimi ile Kürtler arasında İslam kardeşliği deklarasyonu olarak da tanımlanan özerklik anlaşması çerçevesinde, Kürtlerin talep ettiği sınırlar ile ABD'nin 1991 yılındaki Birinci Körfez ve 2003 İkinci Körfez krizinden sonraki dönemde, Kürtlerin denetiminde bulunan bölgeler haritada belirtilmektedir. Kesik çizgiler ile gösterilen alanlarda Irak'taki sorunlu miras olarak da günümüze süregelen ihtilaflı bölgeleri izah etmektedir. Kuzey Irak Bölgesi, yüzölçümü olarak 38.650 km² olup ülkenin kuzeyinde yer alan Erbil, Duhok ve Süleymaniye illerini kapsamaktadır. Batısında Suriye, doğuda İran, kuzeyde Türkiye ile çevrili olan bir bölgedir. (Akdoğan & Deniz, 2013, s. 6).

2.1.2. Etnik ve Dini Yapısı

Kuzey Irak'taki etnik ve dini gruplar bakımından hem Irak'ın hem de Ortadoğu bölgesinde en homjen yapıli bölgedir. Kuzey Irak'taki demografik yapıya bakıldığında Kürtler, Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler, Araplar ve Ermeniler yaşamaktadır. Bu azınlık grupların yanında Musevi, Sabii ve Yezidilerden oluşan etnik ve dini gruplar ile İran'dan göç eden Fars kökenli olan azınlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kurşun, 2013, s. 35). Çoğu Sünnilerden oluşup 5 milyon nüfusa sahip Kürtler çoğunluk oluştururken, Irak'ın üçüncü asli unsuru olarak bilinen Türkmenler ise 3,5 milyon civarında tahmin ediliyor.

Türkmenler, kendi aralarında Şii ve Sünni olarak ayrı mezhebe de mensuplardır. Yoğunluklu olarak Türkmenler Kerkük ve çevresinde yaşamaktadırlar. Merkezi hükümetin hem Kürtlerin hem de Türkmenlerin sahip olduğu arazileri istimlâk girişimiyle de Araplar yerleştirmiştir. (Hürriyet Gazetesi, 2005). 2012 verileri ışığında Irak'ın nüfusu 32 milyon civarında olduğu dini açıdan ise %3'ü Hıristiyan ve bu grup arasında da özellikle Kuzey Irak'ta yaşayan Keldaniler, Süryaniler, Asuriler yer almaktadır. Irak'ın genel nüfusuna oranla Etnik açıdan %70 ile 75 arası Arap, % 10 ile 12'si Türkmenler ve %17-20'si de Kürtlerden oluşmaktadır. Bu etnik gruplar arasında özellikle Türkmen ve Kürtler Kuzey Irak'ta yaşamaktadırlar. (Taş, 2013). Gerek bölgede gerekse Irak'ın genelinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve çatışmalı ortamdan dolayı sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamıştır. Ancak çeşitli kaynaklar dâhilinde Irak'ın Kuzeyi 6 milyon kadar bir nüfusa sahip olduğu 4 milyon nüfusu ile Kürtler %70'i, %20'si ile 1,5 milyon ile Türkmenler kalan %10 civarı da diğer etnik gruplardan oluştuğu ifade edilmektedir. (Özçelik, 2013, s. 27-46). Özelde Kuzey Irak ve genelde Irak'ın sahip olduğu farklı etnik grupların yaşadığı hem dün hem bugün hem de yarının Irak siyasetinde belirleyici bir etken olarak karşımıza çıktığı aşikârdır. Özellikle ABD'nin her iki müdahalesinde de yukarıda bahsedilen etnik ve dini grupların arasındaki kutuplaşmalar daha keskin bir şekilde ortaya çıktığı ve kendi aralarında da mezhebi ve ırki çatışmalara da zaman zaman katıldıkları ifade etmek mümkündür. (Köylü H. , 2005).

2.1.3. Ekonomik Yapısı

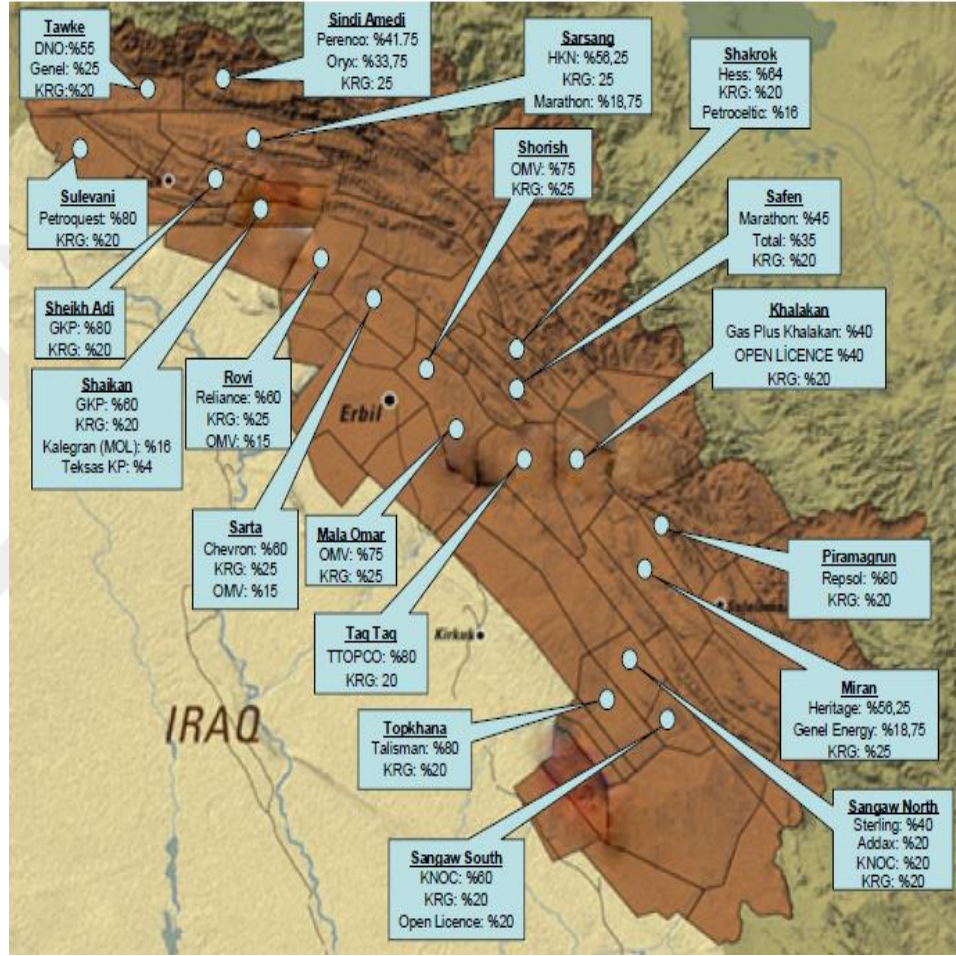
Kuzey Irak bölgesinin ekonomik durumu bölgenin gerek dağlık coğrafik yapısı gerekse bölgede yeterli işgücü ve sermaye yoksunluğundan dolayı genel olarak tarımsal faaliyetler ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. Saddam Hüseyin dönemindeki bölgenin demografisini değiştirmek adına istimlâk ve göçe zorlama gibi etmenlerden dolayı tarımsal ürünlerin üretiminde de düşüş olmuştur. bu durum ABD'nin 2003 yılındaki müdahalesi ile normalleşmeye doğru bir seyir izlemiştir. Erbil ve Süleymaniye'deki açılan üniversitelerde ihtiyaç duyulan sanayi ve zirai alanlarda işgücü için öğrenciler yetiştirilmeye başlanmış ve yabancı sermayenin Kuzey Irak bölgesine girmesinin önü açılmıştır. ABD'nin müdahalesinden sonra yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ta, Kuzey bölgesinde yaşayan özellikle Kürtler ekonomik bağlamında önemli pay

almışlardır. Gerek Türkiye'ye'den açılan Habur Sınır Kapısı gerekse İran'a açılan Hacı Umran Sınır Kapısı'ndan yapılan ticaretten elde edilen gelirlerin çoğu vergilerden oluştuğu ifade edilmektedir. Bunun yanında Merkezi Irak Hükümeti'nin bütçesinden de yıllık %17'lik kısmı Kuzey Irak Yönetimine aktarılmaktadır. Bu da yıllık 7 milyar Dolar civarındadır. (Sanyürek, 2012, s. 10).

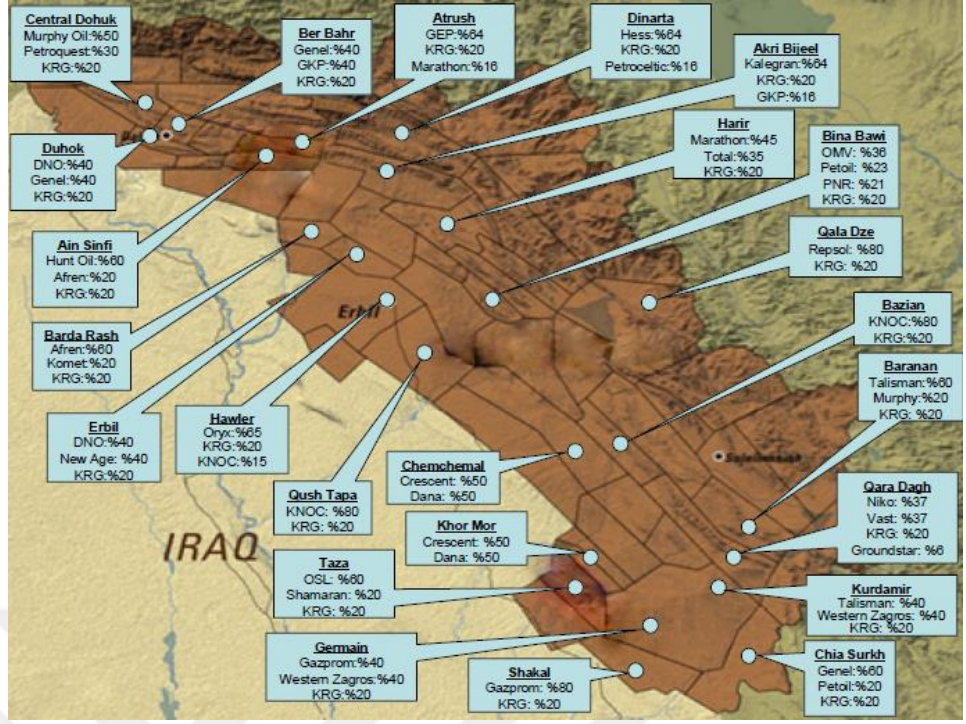
İran-Irak Savaşı sürecinde Merkezi Irak Yönetimi'nin Irak Kuzeyine yönelik ekonomik politikaları münasebetiyle var olan altyapıyı sarsacak derecede gelişmeler olmuştur. Dicle ve Fırat nehirleri arasında verimli tarım arazilerinin olması Kuzey Irak tarımsal ürün yetiştiriciliğine kendi kendine yetebilecek hatta Arap dünyasına ithal edebilecek duruma geldiği ifade edilmektedir. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, 1988 yılında bölgedeki Kürtlere karşı yapılan "Enfal Operasyonları" esnasında bölge halkı ciddi zarar gördü ve göç etmek zorunda kalmışlardır. (Yıldız, 2005, s. 129). Bu göç ile beraber de ekilecek tarım arazilerinden gelen yoksun kalan halk yeni başkaldırlara ve ayaklanmalara girişmişlerdir. Ancak ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden sonra "de facto" bir yapılanma olan Kuzey Irak hem hukuksal hem de siyasi bir meşruiyet alanını elde etmiştir. Bu meşruiyet alanında bölgenin ekonomik politikaları iyileşmeye ve gerek bölge gerekse bölge dışı ülkelerle de ekonomik ilişkileri de beraberinde getirmiştir.

İşgal sonrası özellikle OPEC 2010 verilerine göre Irak geneli için 143 milyar varil petrol rezervi olup gaz rezervinin ise 3.158 milyar metreküp olduğu ispatlanmıştır. Irak'ta bulunan petrol kaynaklarının %75 civarı ülkenin güney bölgesinde yer alırken geri kalan %25'lik kısmı da Kuzey Irak bölgesinde yer almaktadır. 2012 verileri incelendiğinde IKBY'nin kontrol ettiği petrol rezervi ise %6'lık kısmı olup ve sadece Kerkük'teki rezervin durumu ise %14'lük bir dilime tekabül etmektedir. (Demir, 2012, s. 5). Daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere 2008 Nisan ayından itibaren Saddam dönemindeki petrol kontratlarının hükümsüz ilan edilmesi üzerine Amerika ve İngiliz şirketler ihale kapsamında üretim, servis ve teknik servis anlaşmaları yapılmıştır. Bu da doğal olarak Kuzey Irak kontrolündeki petrol sahalarının yeniden düzenlenmesi, Kürtlerin de burada ne kadar söz sahibi olabileceklerini de beraberinde getirecektir. 1927 yılında açılan Irak'ın Kerkük petrol sahası; Baba, Avanah ve Khurmala kubbelerinden oluşup bu kubbelerden en verimli olanı ise Baba kubbesi olarak tespit edilmiştir.

2017 yılına gelindiğinde ise OPEC verileri ışığında Irak'ın genel ekonomik temel faktörü olarak bilinen petrole bakıldığı zaman 147.223 milyon kanıtlanmış ham petrol rezervi ile 3744 milyar metreküp de kanıtlanmış doğal rezervi bulunmaktadır. ("OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries)"). Kuzey Irak petrollerinin çıkarıldığı sahalardan bu sahalardaki şirket ve IKBY'ye düşen pay belirtilmiştir. (Harita:6)'da görüleceği üzere:

Harita 6: Kuzey Irak Petrol Sahaları ve Faaliyet Gösteren Şirketler (Sanyürek, 2012, s. 69).

Harita 7: Kuzey Irak Petrol Sahaları ve Faaliyet Gösteren Şirketler (Sanyürek, 2012, s. 69).

Nitekim Norveçli DNO, ASA ile Genel Enerji bölgede petrol üretimine devam ederken bunun yanında Fransız Total, ABD’li Chevron ve Rus Gazprom ile Rosneft de bölgedeki arama çalışmaları üzerinde duruyor. Çatışmalı bölge içerisinde olan Kuzey Irak bölgesi petrollerine ilgi gösterilmesi bölgedeki petrol çıkarma maliyetinin düşük seviyede olmasıdır. 2014 verilerine bakıldığında aynı yıl içinde IŞİD’in bölgenin önemli yerlerine girmesi ve özellikle Kerkük ve Musul’da etkinliğini kazanması haziran ayındaki petrol fiyatları 115 dolar iken Aralık ayında bu rakam 60 kadar geriledi. Bu da IKBY’nin bölgedeki petrol çıkarma şirketlerine ödeme yapamamasına sebep olurken bu şirketlerin de piyasa değerleri de düştü. (Oktay, 2017). 2017 yılının ilk yarısında Tawke petrol sahasında günlük petrol üretimi 109 bin 700 varil iken Genel Enerji şirketinin bulunduğu Taq Taq sahasında ise bu rakam 22 bin 100 varile ulaşmıştır. Bu rakam 2016 yılı temel alındığında da günde 14 bin 43 varil idi. IKBY’nin aldığı referandum kararından sonra da elinde bulunan petrol sahalarının merkezi hükümete devredilmesi için açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu açıklamalar sonuçsuz kalınca Irak Yönetimi harekât düzenlemiş ve hızlı sonuç alınması neticesinde petrol fiyatlarındaki artışı da engellemiştir. (Gazete Takvim, 2017).

2.1.4.Siyasi Yapısı ve Siyasal Partiler

2.1.4.1. IKBY Yönetim Yapısı ve Siyasal Partiler

2003 Irak işgalinden sonra ülkenin nasıl yapılandırılacağı konusunda henüz müdahale edilmeden önce bu plan hazırlanmıştır. Irak'ın hem siyasi hem de ekonomik anlamda nasıl bir yapı olacağı ve bu çerçevede insani yardım, sivil yönetim ve yeniden yapılandırma gibi konuları ele alacak bir organizasyon oluşturuldu. Bu görevi yapacak olan; Office of Reconstruction and Humaitarian Assistance for Iraq- ORHA (Irak İçin Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu)'nun başına emekli General Jay Garner getirilmiştir. Ocak 2003 yılında, yani Irak işgalinden önce kurulan bu büro Irak'taki sosyal ve siyasi düzenin sağlanması amacıyla Kuveyt'te birçok kez toplantılar düzenlemiştir. (Pirinçi, 2004, s. 3). Bu toplantıların en önemlisi ise Irak'ın siyasi yapılandırılması konusunda 28 Nisan 2003'teki toplantıları olmuştur. Saddam Hüseyin yönetimine muhalif olan 100 delegenin Nasiriye bölgesine yakın Ur kentinde yapılan toplantıda yeni siyasi yapının federal bir Irak üzerinde anlaşıldığı ortaya çıkmıştır. BMGK'nın 1511 sayılı kararı ile Irak'ta yol haritası çizilirken kuzeydeki Kürtlerin artık siyasi bir statüye sahip olması gerektiğini daha baskın bir şekilde dillendirmeye başlamışlardır. 28 Şubat 2004 tarihinde Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası, 15 Mart 2005 tarihinde yeni anayasa kabulü ile genel seçimler yapılmıştır. Geçiş döneminde;

- ✓ Irak'taki üniter siyasi sistemin yerine federal, demokratik, çoğulcu ve güçler ayrılığına dayalı bir cumhuriyet olacağı ifade edilmiştir.
- ✓ İslam'ın Irak'ın resmi dini olup, çıkarılacak yasaların İslam'a aykırı olamayacağı,
- ✓ Geçiş Anayasası, Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin varlığını meşru bir hükümet olarak tanıdığı, Irak'ın petrol gelirleri Irak şehirleri arasında eşit bir şekilde paylaşılacaktır.
- ✓ Arapça ve Kürtçe Irak'ın resmi dilleri olarak tanıdığı ifade edilmektedir. (Salihi, 2017, s. 212).

Irak'taki Geçiş Dönemi İdari Yasası'na bakıldığı zaman Iraklılıktan daha çok ülkedeki azınlık haklarını koruyan bir yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak'taki en büyük azınlık olan Kürtler ise daha büyük bir pay aldığını söyleyebiliriz. Irak'ın 2005 yılı anayasası 20 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre 114 maddeden oluşan yeni Irak anayasası bağımsız, cumhuriyetle yönetilen ve federal bir yapı olduğunu ifade etmektedir. (Iraqi Constitute; Irak Anayasası 2005, 2006). Bu yasal çerçevede IKBY'deki yönetim sistemi parlamenter bir yapıya sahiptir. Parlamento ve başkanlık seçimi 4 yılda bir yapılan seçimle oluşturulur. Başkent Erbil olmak üzere Süleymaniye ve Duhok şehirlerinden oluşmaktadır. 24 Haziran 2009 tarihinde, IKBY parlamentosu tarafından kabul edilen Irak Kürdistan Taslak Anayasası IKBY'nin federe devlet niteliği ile temel hakların, hürriyetlerin, yasama, yürütme ve yargı organları ile Federal Irak Cumhuriyeti'nin içinde demokratik parlamenter sisteme ve kuvvetler ayrılığına dayandığını belirtmektedir. (Dalar, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi", 2015, s. 46). IKBY, Merkezi Irak Hükümeti'nden ayrı olarak dış ilişki ve politikasını uygulamada otonom bir biçimde belirleyebileceği federal anayasasının 110. Maddesi uyarınca karara bağlanmıştır. Yürütme erki ise iki başlı olması ile hükümet sistemi Fransa hükümet sistemine benzer bir yarı başkanlık sistemine benzerdir. Halk tarafından gizli ve genel oyla 4 yıllığına IKBY'yi temsil edecek bölge başkanı ve yürütmenin ikinci başı olarak da parlamentoda çoğunluğu sağlayan ve hükümeti kurmakla görevlendirilmiş başbakan ile parlamentoya karşı sorumlu olan bakanlar kuruludur.(md.65/14). Yargı erkine gelince, Yargı Konseyi, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Yargısal Denetim Başkanlığı, Genel Savcılık Kurumu ve bunların alt birimlerinden oluşmaktadır. (md.77) (Dalar, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi", 2015, s. 47).

2.1.4.1.1. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

1939 Yılında, Şeyh Mahmud Berzenci'nin yardımcısı olan Refik Hilmi Süleymaniye'de Hêwî (Umut) örgütünü kurup bu örgüt etrafında Irak'taki Kürtleri toplamaya başlamıştır. Hizb-i Hiwa olarak da bilinen bu örgüt, Irak hükümetine karşı isyan başlatma kararını aldılar. Ancak İngilizlerin Irak rejimine verdiği destek dolayısıyla Barzaniler ve Hêwî örgütü Irak ordusu tarafından

bastırıldı. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 99). Bastırılan Kürtler, İran'daki Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Kelaşın, Urmiye ve Mahabat bölgesine yerleştiler. Mahabad'da önemli bir siyasi değer bulan Kazi Muhammed ile Molla Mustafa Barzani beraber, 22 Ocak 1946'da Mahabad Kürt Cumhuriyetinin bağımsızlığını, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle ilan ettiler. (Attar, 2004, s. 131). Hizb-i Hiwa olan örgüt ismi daha sonra 16 Ağustos 1943 tarihinde Komala-yê J-K (Kürdistan Diriliş Topluluğu- Komaleyê Jiyanêwê Kurdistan) olarak değiştirildi. 1945 yılında bu isim Sovyet Azerbaycanı Komünist Partisi'nin önerisiyle, İran Kürdistan Demokrat Partisi adını almıştır. 16 Ağustos 1946 tarihinde Molla Mustafa Barzani tarafından KDP-Irak kurulmuştur. (Baştürk, 2013, s. 36). Sovyetlerin, Kürtlere olan desteğini çekmesiyle, İran bölgeye girip 11 aylık ömrü olan Mahabad Kürt Cumhuriyeti yıkmıştır. Liderleri olan Kazi Muhammed esir alınırken, Barzani ise Sovyetlere sığınmıştır.

KDP'nin Irak siyasetinde 1946 yılından itibaren aktif olarak ve buradaki Kürtleri yanına çekebilmeyi başarmıştır. Marksist-Komünist ideolojiden esinlenerek politika yapmıştır. 1964 yılına kadar sol-sosyalist görüşlü olan İbrahim Ahmed tarafından yönetilmiştir. 1950'li yıllarda aşiretlerden de destek alan parti, aşiret ve sol eğilimli gruplar arasında çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmalar ve gerilim ortamı 1963 Baas destekli darbeye kadar sürmüştür. 1963 darbesi KDP ve Barzani tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1964 yılına gelindiğinde Sovyetlere sığınan Barzani Irak'a dönmüş ve parti yönetimini 1979 yılına kadar yönetmiştir. (Erkmen & Orhan, "Kuzey Irak'ın Sosyal-Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri", 2011, s. 11). KDP, köylü, aşiret ve muhafazakâr bir parti olduğu söyleyebilir. KDP, 1970'ler ve İran- Irak Savaşı (1980-1988) ile Birinci Körfez Savaşına kadar gerek Irak-İran arasında saf değiştirirken KYB ile de dönem dönem çatışmalar yaşamıştır. Bu süreç ABD'nin Irak'ı işgaline kadar sürmüştür. Irak'ın işgalinden sonra 2005 yılında yapılan seçimlerde Kürdistan Demokratik Vatandaşlık İttifakı altında girilmiştir. %70 katılımın sağlandığı bu seçimde ittifak %19.2 oran ile 53 sandalyeye sahip olmuştur. (Demirel, 2012, s. 150). KDP çoğunluk sağlayarak lideri olan Mesut Barzani KBY'nin Cumhurbaşkanı olurken, Neçirvan Barzani ise Başbakan olmuştur. KDP gerek 2009 yerel seçimleri gerekse 2010 genel seçimlerinde IKBY partileri arasında en güçlü parti olarak çıkmıştır. 30 Nisan 2014 parlamento

seçimlerinde IKBY’de en çok oy alan parti olurken Irak genelinde 25 vekil ile 5. Sıradaki parti konumunu korudu. (RadikalGazetesi, 2014). KDP’yi bu başarıya ulaştıran nihayetinde halk nazarında önemli bir yeri olan Mesrur Barzani, Fazıl Mirani, Hoşyar Zebari ve Mesut Barzani gibi isimler olmuştur. Mesut Barzani’nin 2005 yılından bugüne başkanlık koltuğunda oluşu, gerek başkanlık süresinin bitmesi gerekse yaşlılık durumundan dolayı yerine kimin geçeceği belirlenmezken IŞİD’in bölgeye karşı saldırılarından dolayı da bir süre daha koltukta kalmıştır. Ancak 25 Eylül 2017 yapılan referandumdan sonra Mesut Barzani’nin ayrılması ile beraber partinin ikinci adamı olan Neçirvan Barzani vekâlet etmektedir.

2.1.4.1.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

Irak ile İran arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar 1975 Cezayir Antlaşması ile son bulurken KDP’nin silahlı eylemleri Irak Ordusu tarafından bastırılmıştır. Irak- İran anlaşmazlıkları sürecinde KDP’nin Suriye temsilcisi olan Celal Talabani, KDP’nin bu durumunu fırsata çevirmek ve Kürtlerin liderliğini eline almak için 1975 yılında Suriye’nin başkenti Şam’da kurulmuştur. Irak kuzeyindeki Kürtlerin siyasi birliğini bozan KYB sol eğilimli, demokrat ve kısmen de milliyetçiliği ile ön plana çıkmıştır. Irak’ın kuzeyinde Soran bölgesi yada soran lehçesi konuşulduğu Süleymaniye şehrinde etkinliğini sürdürmektedir. KDP ile girdiği savaşta ve 1996 yılına kadar Erbili’nde hâkimiyetini elde tutmuştu. (Ülger, 1996, s. 213). Irak kuzeyinde 1992 seçimlerinde oyların %49’unu alarak bölgeyi KDP ile eşit olarak yönetme hakkına sahip olmuştur. Bu durum KYB’nin etkin olduğu Süleymaniye ile KDP’nin etkin olduğu Erbil olmak üzere ayrı yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. (Baştürk, 2013, s. 41). Bu durum IKBY’nin Erbil ve Süleymaniye merkezli iki yönetimin ortaya çıkarmasına sebep olurken KYB, İran’ın etkisinde hareket ederken KDP ise Saddam ile iyi ilişkiler kurmaya yöneliyordu. Ancak ABD’nin 2003 Irak işgalinden sonra bu iki grup arasındaki ihtilafa son vererek IKBY’de çift başlı yönetim idaresine de son vermişlerdir. 2005 yılında Irak’ın yeniden yapılandırılması ve Geçici Hükümet Yönetimi seçimlerinde Celal Talabani Irak Cumhurbaşkanlık koltuğuna gelmiştir. Bu süreçte KYB sadece etkin olduğu Süleymaniye değil KDP’nin de etkin olduğu Erbil’den de destek bulmuştur. Ayrıca 2009 IKBY parlamento seçimlerinde KDP ile aynı listede yer alarak %57.34 oran ile 29 sandalye, 2013

yılında ise kendi başına girdiği seçimlerde %17.8 oran ile 18 sandalye alabilmiştir. (AljazeeraGazetesi, 2013).

KYB lideri olan Celal Talabani'nin yaşlanması ve hastalığa yakalanması ile beraber partinin başına kim geçeceği konusunda ayrışmalar yaşanmıştır. Partinin önemli adamı da olan Nevşirvan Mustafa, KYB'den ayrılarak 2007 yılında Goran Hareketi'ni kurmuştur. (OthmanAli, 2016) KYB'nin 2013 seçimlerindeki düşüşü Goran Hareketi'nin, KYB tabanını yanına çekmesidir. Ayrıca KYB içerisindeki bu tartışmaların sebebi ise IKBY'deki güç ve petrol mücadelesi olmuştur. KYB içinde daha sonra birbirlerine muhalif iki grup ortaya çıkmıştır. Birinci grup Hero Talabani tarafından yönetilen grup; ikinci grup ise KYB Genel Sekreterliğini yapan Kosrat Resul ve Berham Salih tarafından yönetilmektedir. Bu durum gittikçe keskin bir hal alırken de IŞİD'in bölgedeki çatışmaları IKBY'yi hem ekonomik hem de siyasi olarak istikrarsızlığa götürmüştür. (OthmanAli, 2016). IKBY'deki çekişmeler devam ederken gerek KDP-KYB arasındaki anlaşmazlıklar gerekse KYB içerisindeki tartışmalar 2017 Eylül ayında yapılacak olan referanduma da yansımıştır. Referandum kararının anayasaya aykırı olduğunu ancak halkın seçimlere katılması için çağrıda bulunan Kosret Resul ve beraberindekiler KDP ile ortak hareket ederken buna karşın Hero taraftarları Irak hükümeti ve İran'ın desteğiyle de yapılacak referanduma karşı olduklarını ifade ettiler.

2.1.4.1.3 Goran (Değişim) Hareketi

Goran Hareketi, KYB içerisindeki ayrışmalardan sonra Nevşirvan Mustafa tarafından 2007 yılında Süleymaniye'de kurulmuştur. Goran Hareketi (Değişim Hareketi), Talabani ailesine muhalefetiği ile bilinen aynı zamanda IKBY'de önemli bir muhalefet partisi olarak da tanımlanabilir. (Erkmen & Orhan, "Kuzey Irak'ın Sosyal-Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri", 2011, s. 12). IKBY'de 25 Temmuz 2009'da düzenlenen seçimlerinde %23.75 oranla 25 milletvekili çıkarmıştır. Yerel seçimlerde ise oyların %51'ini almıştır. 2010 Irak seçimlerinde bağımsız olarak katılan hareket 8 sandalye alabilmiştir. (Baştürk, 2013, s. 44). Bu yükseliş daha önce KDP ile aynı listede yer alarak 18 sandalye, 2013 yılında da IKBY seçimlerinde 24 sandalye ile muhalefet konumunu korumuştur. İlk dış ziyaretini İran'a yapan hareket, 25 Eylül 2017

“Bağımsızlık Referandumu’nda” karşı tavrı almıştır. Ayrıca Goran Hareketi’nin İran ile PKK terör örgütüyle ilişkileri olması ABD ve diğer bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline geldiğini söyleyebiliriz.

2.1.4.1.4. Kürdistan İslam Birliği (KİB)

KİB, İslamcı gruplar arasında ve büyük ölçüde Müslüman Kardeşler Hareketi’nden esinlenmiş ve 1994 yılında kurulmuştur. KİB’in lideri Selahaddin Bahaddin’dir. Parti ideolojisi ve görüşü olarak da bölgedeki diğer partilerden farklı olarak silahlı mücadeleden uzak ve ılımlı bir muhalefet anlayışı içerisindedir. (Erkmen & Orhan, "Kuzey Irak'ın Sosyal-Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri", 2011, s. 13). KİB, Irak’ın kuzeyinde Süleymaniye ve Duhok illerinde güçlü siyasi bir oluşumdur. 2009 seçimlerinde Hizmet ve Reform Listesi’nde seçimlere katılarak Erbil Parlamentosu’nda 13 sandalye, 2010 Irak seçimlerinde bağımsız katılarak 4 sandalye elde etmiştir. Ayrıca siyasi ve coğrafi gerekçelerle bağımsız bir Kürdistan kurulma fikrine de karşı bir duruş sergilemiştir. Ancak bölgedeki siyasi gelişmelerden dolayı 2017 Eylül ayında yapılmış olan “Bağımsızlık Referandumu” için Kürtler için tarihi bir fırsat olduğunu belirterek destek vereceklerini ifade etmişlerdir. 2014 İKBY Vilayetler Seçimi’nde %7.32 oran ile 6 sandalye elde etmiştir. (Baykal, "2014 Kürdistan Bölgesi Vilayet Seçimleri", 2014, s. 3).

2.1.4.1.5. Kürdistan İslami Cemaati (KİC)

KİC, Müslüman Kardeşler çizgisinde faaliyet gösteren 2001 yılında Molla Ali Bapir liderliğinde kurulmuştur. Bir dönem silahlı kanadı da olan parti 2003 Irak işgalinden sonra silahlı mücadeleyi bırakmıştır. KİC, daha çok Erbil, Süleymaniye ve Duhok’ta destek bulmaktadır. Ali Bapir, Amerika’nın müdahalesine karşı hutbe ile tavrını ortaya koymuştur. Bunun bedelini ise 22 ay hapsede kalarak ödemiştir. İşgal sürecinde, KDP ve KYB’nin laik olduklarını ve bu yüzden ABD’ye karşı gelmediklerini ifade etmişlerdir. İKBY Parlamentosu’nda milli marş okunurken “ bizim dinimiz vatandır” şeklinde bir ifadenin yer alması üzerine ayağa kalkmayarak tavrını ortaya koymuştur. (Erkmen & Orhan, "Kürdistan İslami Cemaati Partisi Başkanı Bapir: "Türkiye Diğer Kürt Partileriyle de İlişki Kurmalı", 2010, s. 53-55). KİC, 2009 seçimlerinde Hizmet ve

Reform Listesi çatısı altında katılmıştır. İKBY Parlamentosu'nda 13, 2010 Irak seçimlerinde ise bağımsız katılan parti 2 sandalye elde etmiştir. (Baştürk, 2013, s. 46). 2014 seçimlerinde ise 4 sandalye elde etmiştir.

2.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Irak Kürtlerinin Durumu

2.2.1. Osmanlı Döneminde Irak Kürtleri

Abbasi hilafetinin son bulması ile İslam dünyasındaki çözümleri de beraberinde getirmiştir. 16. Yüzyılda İslam dünyasında merkezleri güçlü olan Safevi ve Osmanlı İmparatorlukları önemli güç elde etmişleridir. Merkezi İstanbul olup tüm Arap ülkelerini, Ortadoğu'yu, Kuzey Afrika'yı ve Balkanları da himayesine alan Osmanlı İmparatorluğu; Kafkaslar'da Afganistan'da, İran ve Orta Asya'da hâkimiyet süren Safevi İmparatorluğu idi. (Attar, 2004, s. 61). 1488-1524 yılları arasında hüküm süren Safevi İmparatorluğu Şii mezhebini benimsemiştir. Şiiliği Azerbaycan ve diğer Orta Asya bölgelerine yaymaya çalışarak Anadolu'daki Alevilerin hem dini hem de siyasi liderliğini yapmışlardır. Safevi İmparatorluğu'nun başında bulunan Şah İsmail Anadolu'daki Karamanlı, Dulkadiroğulları, Şamlı, Musullu, Avşar, Kaçarları ve diğer birçok Türk beyliklerini yanlarına çekerek Tebriz'i işgal etmişlerdir. (Attar, 2004, s. 62) Tebriz yönetimini elinde tutan ve Sünni olan Türk beyliği Akkoyunlu Devleti'ne son verdi. Daha sonra İran'da Şiiliğin öne çıktığı Kumkenti, Irak'ta Kerbela ve Necef kentlerindeki Türkmen ve Alevileri Şii din adamları vasıtasıyla Şiileştirmeye başladılar.

Anadolu'da ise Diyarbakır, Maraş (Elbistan) ve Cizre'ye kadar olan bölgeyi ele geçirdiler. (Tan, 2010, s. 72). Merkezileşmeden uzak olan Safevi yönetimi bölgedeki aşiretleri özellikle Alevi, Türkmen ve Kürt aşiretlerinin üzerinde hem dini hem ekonomik hem de siyasi baskıları da artırmıştır. Bu durum özellikle Sünni olan Kürt aşiretleri ile Şah İsmail arasında ihtilaflara yol açmıştır. Dolayısıyla Şah İsmail'e karşı örgütlemeye başlayan Kürtler, Safevi İmparatorluğu'nun ilerleyişine engel olmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu ile beraber hareket etmeye başladılar. Bu dönemde seferlerini daha çok Batıya yapan Osmanlılar doğuya yöneldiler ve artık Kürtlerin önemi de burada çıkmaya başlamış oldu. Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı İmparatorluğu, yönetimi

itibariyle merkezileşmiş bir düzene sahipti. Bu düzen bölgedeki feodal bir yapıya sahip olan aşiretlerden vergi toplama, denetleme ve yerleşik hayata geçirilme noktasında yaptırımlar yapılmıştır. Bu yaptırımlar karşısında Doğu Anadolu'daki birçok Türkmen ve Kürt aşiretleri Safevilerin hüküm sürdüğü Azerbaycan'a göç ettiler. (McDowall, 2004, s. 53). Safeviler, Anadolu'daki Osmanlı karşıtlığını yapan aşiretlere destek vererek Osmanlıya karşı ayaklanmalarını desteklediler. Ancak Akkoyunlu Hükümdarı olan Yakub'un danışmanlığını yapan İdris-i Bitlisi; Akkoyunlu Devleti'nin Safeviler tarafından yıkılmasından sonra ve Safevilerden kurtulan Kürtler ile Osmanlılar arasında arabuluculuk yaparak Kürtlerin, Osmanlı safında yer almasını sağlamıştır. (Tan, 2010, s. 73). Nitekim Topkapı Sarayı Arşivi'nde Mustafa Akyol'un aktardığı ve Altan Tan eserinde de belirtildiği üzere; İdris-i Bitlisi, 25 Kürt beyi ile görüşerek ortak kararlarını Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim'e bildirmiş:

“Bilad- Ekrad (Kürt beldeleri) denilen Diyarbekir ve civarındaki mazlum Müslümanlar, Devlet-i Aliyenizin hizmetine taliptirler ve devlet ile din düşmanlarının şerlerinden sizin yardım ve merhametlerinizle masun olma ümidindedirler... Bilad-ı Ekrad'ın Osmanlı Devleti'ne iltihakı, İstanbul'un fethi zaferini tamamlayacak derecede ehemmiyetlidir. Zira bu bölgenin ilhakıyla, bir taraftan Irak yani Bağdat ve Basra'nın yolları, diğer taraftan Azerbaycan yolları ve bir diğer taraftan da Halep ve Şam yolları açılmış olacaktır. Allah'ın yardımı pek yakındır.”
(Tan, 2010, s. 74).

Yavuz Sultan Selim, Kürt beylerinin bu kararlarından memnuniyet duyup Safevilerin ilerleyişini durdurmak için Kürt beylerinin de kabul edecekleri ve onun komutasında savaşmak için birisinin seçilmesini istedi. Ancak hem kendi aralarında ortaya çıkabilecek çekememezliği engellemek hem de Yavuz Sultan Selime biat etiklerinin kanıtı olarak da Devlet-i Âliye'den biri gönderilmesini talep ettiler. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Diyarbekir'e tayin ederek 23 Ağustos 1514 Tarihinde Van'a bağlı Çaldıran ovasında Safevilerle karşı karşıya gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alarak Safevileri yendiler. (Tan, 2010, s. 74). Çaldıran Savaşı'nda Kürt beylerinin

Osmanlı'nın yanında yer alması ile beraber, Osmanlı İmparatorluğu ile Kürtler arasındaki ittifak ilişkisi de başlamış oluyordu. İdris-i Bitlisi'nin arabuluculuğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuya yönelmesi ve genişlemesi açısından faydası olmuştur. Komutasındaki Kürt beylerinden oluşan birlikler ile Diyarbakır'ın kurtarılması ardından Mardin'in kuzey tarafında kalan bölgeleri ele geçirilmesini de beraberinde getirmiştir. Öyle ki Altan Tan'ın aktarımına göre Diyarbakır Beylerbeyi olan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği mektupta savaş durumu ve Kürtlerin samimiyetinden de bahsedilmektedir:

“Saadet’lu hudavendigarin hayır duaları ile mahrusa-i Amid’den (Diyarbakır) çıkılıp ve umumen Kürdistan beyleriyle yek-dil (tek yürek), yek-cihet (tek yön) ve yek renk (tek renk) ve tedbir kılınup def-i ada-yı bed-reye müteveccih iken... Mardin Kalesi’nin teshirine say olunup, Melik Halil Eyyubi’yle bazı hükkam-ı Ekrad (Kürt hükümdarları) ve kifayet kadarı yeniçeri Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) kalesi fethine gönderilip (gönderildi)... (Tan, 2010, s. 77).

Aynı şekilde Yavuz Sultan Selim de İdris-i Bitlisi'ye gönderdiği mektupta şu ifadeler yer alındığı ifade edilmektedir:

“Molla Hakimüddin İdris, yüce Allah senin olgunluklarını sürdürekosun. Bu üstün padişahlık buyruğu sana ulaşacak, bilesin ki, şimdiki halde mutlu kapıma mektubun iletildi. Senden umulan ve boynuna borç olan işi güzelce yapman, doğruluk ve bağlılıktaki aşırı tutumun gereğince Diyarbekir ilinin tümünden ele girmesine neden olduğun bildirilmiş, yüzün ağ olsun. İnşa’Allah öteki illerin alınışında da temel aracı sen olasın. Benim yüce padişahlığımın çeşitli lütufları senin hakkında çok ve yaygındır...” (Tan, 2010, s. 77-78).

Kürtler ile Osmanlı arasındaki ilişkinin, Safevileri, Osmanlı topraklarından el birliği ile atıldığına göstergesi olmuştur. “Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı’ndan sonra İstanbul’a dönerken Amasya’da konaklamış ve buraya

Kürt beyleri ile 1515 yılındaki Kürt-Osmanlı Özerklik Antlaşmasını karara bağlamıştır.” (Tan, 2010, s. 78). İdris-i Bitlisi’yi de yetkili kılmıştır. Özerklik Antlaşması gereğince de; Kürt emirleri, kendilerine intikal eden topraklarda geleneksel düzenlerinin korunması ve emirliklerin babadan oğula geçecektir. Osmanlılar herhangi bir yabancı devlet ile savaşa girdiğinde Kürt emirlikleri, Osmanlılarla aynı safta yer alacağı ve Osmanlılar da Kürtleri düşmanlara karşı koruyacağı ve son olarak da Kürt emirleri her yıl düzenli olarak Osmanlı Devleti’ne tespit edilecek miktarda vergi verileceği kararı alınmıştır. 1514 Çaldıran Savaşı’ndan sonra bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu, 1534 yılında Irak seferine çıkarak Irak’ın da hâkimiyetini sağlamış oldu. Merkezileşmiş olan Osmanlı Irak için eyalet sistemini uygulayarak; kuzeyde Musul, ortada Bağdat ve güneyde de Basra olmak üzere Irak’ın üç eyaletten oluşmasına karar verilmiştir. “Osmanlı Devleti, bölgeyi idare ederken, coğrafi, askeri, ekonomik ve sosyal durumlarını da ele almıştır.” (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 114). Irak’ta var olan sosyal (din-mezhep) çeşitliliği çerçevesinde ele alarak Kürtlerin kurmuş olduğu aşiret ve emirlikleri de dağıtarak aynı zamanda Sünni Kürtleri de İran saldırılarından korumuşlardır. 17. Yüzyıla gelindiğinde ise Irak’ın kuzeyinde yeniden Kürt emirlikleri oluşmuştur. Osmanlı ile İran arasındaki gerginliğin artması ile beraber Kürtler de bu iki devlet arasında bölünmüşlerdir. Bölgedeki Kürtlerin sosyal ve siyasal durumlarına bakıldığı zaman aşiret sistemi ve göçebe bir hayat sürdürdükleri için kervanların yollarını keserek, İran-Irak arası ticaret yaparak geçimlerini sağlamaktaydılar. Bu yüzden Osmanlı- İran arasındaki gerilim onların varlığını da tehlikeye düşürmüştür. Osmanlı- Kürt ittifakı Tanzimat Fermanına kadar sürdürülmüştür. Aşiret ve feodal bir yapıya sahip olan Kürtler, Tanzimat Fermanı’ndan önce bölgedeki vergileri de toplamakta, bölgeyi yönetme gücünü elde tutmaktaydılar. Ancak Tanzimat Fermanı ile beraber merkezileşmiş bir Osmanlı Devleti’ne ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için vergilerin devlet memurları tarafından toplanması, idari yönetimlerde eyalet ve sancakların sınırlarının yeniden belirlenmesi ile buralarda yerel meclislerin oluşturulması ve bu meclislerin de bölgenin din-mezhep farklılıklarından dolayı oransal bir temsil edilme gibi kararlar alınmıştır. Alınan karar doğrultusunda, Irak’ın kuzeyindeki Kürt emirlikleri 1831 yılında ortadan kaldırılarak merkezi hükümete bağlanmış oldu. Kuzey Irak’ın idari yapılanması, Osmanlı devlet sisteminde 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile Eyaletler Vilayetlere, Vilayetler Livalara,

Livalar da Kazalara bölünmüştür. Böylece Irak, Musul, Bağdat ve Basra olmak üzere Vilayetlere bölünmüştür. Kuzey Irak ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar Musul'un Kerkük ve Süleymaniye Livalarını içeren bir idari yapılanmaya bürünmüştür. Osmanlı Devleti, bu bölgelerde yaşayan feodal kesimi olan aşiretlerin, şeyhlerin, nüfuz alanlarını, vergilerini verdikleri sürece korumalarına izin vermiştir. (Dursun, "Kuzey Irak Kürtleri Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri", 2006, s. 53). Bu bağlamda 1800'lü yıllara kadar Osmanlı Devleti bölgeyi yönetirken bölgesel aşiret liderlerinin nüfuz alanları ile güçlerinden yararlanarak hareket etmiştir. Önceki sayfada da belirtilen Çaldıran Savaşı'nı buna örnek olarak söylenebilir. 1800'lü yılların sonuna doğru da güçlenen aşiretler ve emirlikler Osmanlı Hükümetinin bölgedeki hâkimiyetini zayıflatmaya yönelik girişimlerde bulunan; 1839'da İmadiye'de Behdınan, 1847 yılında Revanduz Soran Beyliği ve 1850'de Süleymaniye'deki Baban Emirlikleri ortadan kaldırılmıştır. 1851 yılına gelindiğinde de Kuzey Irak'taki Musul ve Şehrızor eyaletleri birer sancak olarak Bağdat'a bağlanmıştır. 1878 yılından itibaren de bu sancaklar İstanbul hükümetine bağlı vilayetlere dönüştürülmüş ve Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı Birinci Dünya Savaşı sonrasında kadar bu konumda kalmıştır. 1910 senesinde basılan "Memalik-i Osmanîye Coğrafiya-yı İktisadiyyesi" adlı eserden aktaran Sinan Marufoğlu, Musul vilayetinin idari taksimatı, sancaklar, kazalar, kaza merkezleri ve nahiyeleri ile bağlı köy sayıları gösterilmiştir. (Ek:9'a bkz.). (Marufoğlu, 1998, s. 40).

Osmanlı İmparatorluğu 19. Yüzyıla kadar, kendi kültüründen olan Kürt aşiretlerine, Balkanlardaki Arnavutlar gibi oldukça geniş imtiyazlar ve yerel yönetimlerde güçlü bir etkinlik tanımıştır. (Dursun, "Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye", 2006, s. 61). Nitekim 1909 Meşrutiyetin ilanından sonra bölgenin tekrardan hareketlenmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun gücünü yitirmesi üzerine İngilizlerin de destekledikleri Barzan aşiretlerinin isyanları başlamıştır. 19. Yüzyıldan itibaren petrolün bulunması ve enerji kaynağı olarak dünya siyasetinde belirleyici konuma gelmesi uluslar arası önemli güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu dönemde Batılı güçler Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına sahip olabilmesi için de çeşitli bölgesel güçlere (Arap-Kürtler) birçok vaatlerde bulunarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtılmıştır. Nitekim Ortadoğu'nun bugünkü halini alması ve İngilizler kendi

menfaatleri doğrultusunda Arapları ve daha sonra Kürtleri kullanmışlardır. İlk başlarda çıkan isyanlar milliyetçi duygulardan uzak ve daha çok aşiretlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri söz konusuysen Meşrutiyetin ilanıyla getirilen yeni vergi, askere alma ve iskân gibi politikalar ile Jön Türklerin de demokratik açılımlarının sağladığı uygun ortamda siyasallaşmış bir hal almıştır.

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı ile beraber Batılı güçlerin Ortadoğu'daki emellerine ulaşmak için birçok girişimde bulundular ve ilk olarak Hicaz bölgesindeki Arapların Osmanlıya karşı ayaklanmasını sağladılar. Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi en önemli vilayetlerinden biri sayması hasebiyle Hicaz Bölgesi, Osmanlı siyaseti için önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Osmanlı Valisi Vehib Paşa Osmanlı saltanatını temsil ediyorlardı. Öyle ki onların gücü/güçsüzlüğü, Osmanlı'nın gücü/güçsüzlüğü anlamına geliyordu. (Bostancı, 2014, s. 119). Dolayısıyla İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nun "etkilenmemiş nüfusu" olan Araplar üzerinden hareket ettiler. İstanbul Hükümeti ise Şerif Hüseyin'e cihada davet mektupları göndermişse de İngilizlerin Hicaz yakınlarındaki donanmasının varlığı ile Araplara bağımsız bir Arap devletini vaadinde bulunmasıyla Osmanlı'ya karşı hareket etmelerine zemin hazırlamıştır. 1912 senesinde Şerif, Mısır yöneticilerinden birisini görevli olarak Londra'ya gönderip, İngilizler ile Araplar arasında; İngiltere'nin Araplara silah vermesi, Arapların da Osmanlı'ya karşı başkaldırıp, gelecekte İngiltere'nin müttefiki olmaları hususunda anlaşma yapmasını istemişti. (Bostancı, 2014, s. 120). Ancak İngilizler bunu kabul etmediler. Ancak 1914 yılında Osmanlı'nın, Almanya'nın yanında İngiltere, Fransa ve Rusya karşısında savaşa girince Arapların desteklenmesi konusunda tekrar görüşmeye başlandı. Şerif Hüseyin, İngilizlere 2 Temmuz 1915 tarihinde mektup göndererek Mersin ve Adana'dan Musul'a çekilecek hattın güneyindeki Arapların müstakil bir hükümet olarak teşekkülüne muvafakat edildiği takdirde, tabii olduğu Büyük İslam Halifesine karşı isyan edeceğini hususi mektupla bildirmişti. (Bostancı, 2014, s. 122). Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda, Hicaz'daki Osmanlı- İngiltere mücadelesinde Osmanlılar kaybetmiştir.

Osmanlı'nın savaşa girmesi ve öncesindeki Kürtlerle olan münasebetleri dolayısıyla da Kürtlerin Osmanlı'nın düşmanı olan Rusya ve İngilizlerin yanında yer almışlardır. 1918 yılında Osmanlı ile Almanların savaşta yenilmeleri ile

beraber Ortadoğu bölgesinde yeni sınırlar ve manda yönetimleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları Fransa ile İngiltere dışişleri bakanları tarafından bölgeyi yeniden şekillendirmek amacıyla Sykes-Picot Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma doğrultusunda da İstanbul, Boğazlar ve doğu vilayetleri Ruslara; güneybatısı İtalyanlara; İzmir Yunanlılara; güneybatı bölgeleri İngilizlere; Kürt ve Ermeni bölgeleri ile güney Suriye ve Lübnan'la birlikte Musul ve Kerkük vilayetleri de Fransızlara bırakıldı. (Attar, 2004, s. 86). Bugünkü Kuzey Irak olarak bildiğimiz Dicle ve Fırat bölgesinin hâkimiyeti İngilizlerin ilgi odağı olup bu şekilde de gerek Mezopotamya bölgesini koruma altına almak gerekse bölgedeki varlığını sürdürmek amacıyla önemliydi.

2.2.2. Monarşi Dönemi Irak Kürtleri (1921-1958)

Irak kralı olabilecek kişinin Osmanlı'ya karşı isyan eden Arap İsyanı'nın komutanı olan, Fransa'nın Suriye'yi işgal ettiği zaman Suriye kralı olan ve aynı zamanda Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu olan Emir Faysal'dı. 23 Ağustos 1921 tarihinde yapılan referandum sonucunda oyların %96'sını alarak Irak'ın ilk kralı olarak göreve başladı. Ve "Tanrı Irak'ı Korusun" marşı ile taç giydi. (Cleveland, 2008, s. 232). 1921 yılında Kahire Konferansında Irak'ın anayasal bir monarşi olacağına karar verilmişti. Mondros mütarekesinden Sevr Antlaşmasına kadar süren dönemde Kürt milliyetçilerinin karşılaştığı ikilem; özerklik ve bağımsız Kürt Devleti arasından oluşmuştur. Bazı Kürt milliyetçileri (Emin Bedirhan gibi) Wilson'un kendi kaderini tayin hakkı ilkelerini Kürdistan'da tatbik edilmesini istemekteydi. Seyit Abdülkadir ise özerkliği istiyordu. Abdülkadir'e göre: "Birleşmiş bir Kürdistan, parçalanmış bir Kürdistan'dan daha makbuldu." (Demirel, 2012, s. 72). Bu durum İngiltere'nin de yardımıyla şartların iyileşebileceği ve İngiltere'nin savaşta Kürtlere vaat ettiği bağımsızlık bir devlet sözü için şartların uygun hale gelmesini beklemek Kürtlerin bir yol haritası olarak karşımıza çıkmaktadır. İngilizler, özerk bölgenin idaresi için Kürtler arasında birini ya da birilerini bulmak meselesiyle karşı karşıya idiler. (Attar, 2004, s. 91). Ancak Kürtler arasındaki görüş ayrılıklarının olması dolayısıyla bu süreci de zorlaştırdı. Bölgedeki Kürtler; İngilizler ile Osmanlı arasında süren savaşta İngiliz himayesini sağlamak için temas halindeydiler. Bu süreçte Kürt milliyetçilerinin önde gelen isimlerinden ve Kadiri şeyhlerinden olan Şeyh Mahmud Berzenci ile temas halinde olup onu bağımsız bir Kürdistan kurlmaları yönünde teşvik

ediyordu. Burada İngilizlerin verdiği destek ve bölgedeki Kürt liderlerinin de onayı ile Süleymaniye merkez olmak üzere Kerkük ve Tazhurmatu'da yerel bir hükümet kurmuşlardır. Mahmut Berzenci'nin yönetiminde kurulup ve daha sonra Şeyh Mahmud Berzenci Kürt sultanı olarak ilan edilmiştir. Ancak, Berzenci hükümeti, Nakşibendi tarikatları liderlerini himayesine alırken aynı süreçte İran'daki Senendej bölgesinin de hâkimi olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine İngilizler, Berzenci ile çatışmaya girmiştir. Kuzey Irak'taki Kürt hâkimiyetindeki Süleymaniye, Kerkük ve Tazhurmatu İngilizlerin eline geçmiştir. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 44).

İngilizlerin bölgedeki siyasi adımları ve 1919 yılında Londra'da alınan kararlar neticesinde; Kürtlere kendilerine dönük bir misilleme yapılmayacağı yolunda garanti verilmiştir. İran'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterileceği şeklinde oluşmuş bulunan İran siyaseti uyarınca birleşik bir Kürdistan siyasetine kapı aralamamak, Kürdistan'da doğrudan bir İngiliz yönetimi kurmak; Musul, Bağdat ve Basra'yı kesinkes kontrol etmeye devam etmek; Kürdistan'da Türk egemenliğinin yeniden kurulmasına izin vermemek. (Yeğen, 2012, s. 17). Bu karardan da anlaşılacağı üzere İngiltere bir yandan Kürdistan'ın oluşmasındaki desteğini çekmekte iken bir yandan bölgenin yeniden Osmanlı/Türk egemenliğine girmesinden çekinmektedir. Ocak 1921 tarihinde Kahire toplantısında Kürt devleti planından vazgeçildiği ve konuşulan konuların Kerkük ve Süleymaniye'nin İngiliz yönetimine geçmesi üzerine olmuştur.

Kral Faysal için 6 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oylamada da Süleymaniye dışındaki diğer Kürt bölgeleri Irak'a bağlanmayı ve Emir Faysal'ın da Irak kralı olarak seçilmesi yönünde destek vermişlerdir. 1921 anayasasında da Irak'ın Arap ve Kürtler olmak üzere iki ulusal gruptan oluştuğu ve Kürtlerin de hükümette temsil edileceği ifade edilmiştir. Ancak İngilizler tarafından, artık Irak'ta durmanın maliyeti yüksek olduğunu anlaşılınca kendisine olan yüksek askeri ve ekonomik maliyetin altından kurtulmak için manda yönetimine 1932 yılında son verirken, Irak bağımsızlığını elde ederek Milletler Cemiyetine katılmıştır. (R.Polk, 2007, s. 104). 1930'ların başında Kürt Partisi bulunmadığı için 1934 yılında kurulan ve Kürtlerin tam bağımsızlığını savunan Irak Komünist Partisi (İKP)'ni desteklemişlerdir. Bu parti daha sonra bağımsızlığı desteklemekten vazgeçmiştir. (Demirel, 2012, s. 80) 1938 yılında Şeyh Mahmud

Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif önderliğinde, Kürdistan'ı kurtarmak amacıyla Süleymaniye'de "Kardeşler Cemiyeti" adlı bir dernek kuruldu. (Attar, 2004, s. 119). Kurulan bu derneğin faaliyetleri ise Süleymaniye dışına çıkmamıştır. 1939 yılına gelindiğinde de bazı subayların, üniversite öğrencilerinin ve bazı aydınların yardımıyla Refik Hilmi önderliğinde "Hizb-i Hiwa" (Ümit Partisi) adlı bir parti kurulmuştur. Bu partinin amacı ise Kürtleri, özerlik hedefi doğrultusunda birleştirmek ve çalışmaktır. Molla Mustafa Barzani hareketinin başlamasına da zemin hazırlayan bu oluşum Süleymaniye merkezli olmak üzere Duhok, Musul, Akra, Erbil'de dernek şubelerini açarak Kürt milliyetçiliğinin oluşmasını da sağladılar. (Attar, 2004, s. 120). Süleymaniye'deki daha genç ve radikal milliyetçiler ise 1881 yılında İtalya'yı birleştirmek ve cumhuriyeti kurmak amacıyla kurulan devrimci gruba olan Carbondarı'den örnek alınarak Darkar'ı (Oduncular) kurdular. (McDowall, 2004, s. 388).

Monarşi dönemi boyunca Irak'ın siyasal alanı Iraklılık, Sünni-Araplılık çerçevesinde şekil bulmuştur. Bu dönemde Kürtler her defasında yasal sözleşmeler ve anayasal metinler içerisinde yer alsalar da fiili olarak Arap milliyetçiliği esasına göre hareket eden devletin şiddeti altında yaşamışlardır. 1934 yılında Irak'ta kurulan mecliste Şiiler ve Kürtler'in temsilcilik sayısı konusunda azalmaya gidilmiştir. Sünnilik etrafında birleştirilmeye çalışılan Irak diğer gruplara karşı baskı ve şiddetle yeni kimliği dayatmaya gidilmiştir. Bu durum ülke genelinde hoşnutsuzluk yaratırken, 1936 yılında Kürt asıllı olan General Bekir Sıtkı öncülüğünde yapılacak olan darbeye de zemin hazırlamıştır. Başlangıçta Sıtkı'nın darbe yönetimine sempati duyulsa da; yeni yönetimde Şiiler ve Kürtlere ağırlık vermesi Sünni Araplarda bu durum kabul görülmedi. Böylece Panarabistler, Kürtleri kendi emelleri için engel olarak görmüşlerdir. Kürtler için yapılan reformların ağırlık kazanması ile beraber bu hoşnutsuzluk artmıştır. (McDowall, 2004, s. 387). Bütün bunların yanında feodal (aşiretli) Kürtler ile kent Kürtleri arasındaki gerilim de artmıştır. Dolayısıyla Irak'ta İngiliz karşıtı ile Pan-Arabist düşüncelerin baskısı ile beraber Monarşi yönetiminin işlenemez hale geldiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Süleymaniye'de nüfuzu güçlü olan Molla Mustafa Barzani, Mahmud Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif'in de desteğiyle isyan başlatma kararını aldılar. Irak ordusunun bölgeye gireceği haberi üzerine de Hizb-i Hiwa'daki 4-5 bin kişiyi isyana çağrıldı. Molla Mustafa ve taraftarlarının Irak

Devleti'ne karşı operasyonu da başlatmış oldu. Ülkenin sınır karakollarını ele geçirerek Irak ordusuna ciddi kayıplar vermişti. Bunun üzerine Irak ordusundaki Kürt subay ve erler de Molla Mustafa Barzani liderliğindeki isyancılarla beraber hareket etmeye başladılar. (Attar, 2004, s. 128). İngiltere ise Bağdat'ı, Barzanilerin daha fazla mağdur edilmesinin onları köşeye sıkıştıracağı ve bunun Arap-Kürt ilişkileri açısından ilkesel olarak yararlı olmayacağı konusunda uyardı. (McDowall, 2004, s. 390). İngilizlerin nüfuz ettiği Hizb-i Hiwa'nın Barzani'ye destek verdiklerini Irak Devlet eliyle mesajını İngilizlere bildirmiş. Bu mesajda da Irak Kürdistan'ı içerisinde Kürt bölgelerinin özerk olarak yaşamasını talep etmiştir. Bu uyarının ardından da Irak Başbakanı olan Nuri Said, İngilizlerin tavsiyesiyle de Kürtlere karşı operasyonları durdurmuş ve Hizb-i Hiwa'ya yakınlığıyla bilinen Macit Mustafa aracılığıyla müzakereler başlatılmıştı. (Attar, 2004, s. 128). Barzani'nin Irak hükümetinden isteği ise; Kerkük, Süleymaniye, Erbil, Duhok ve Hanekin şehirlerinin Irak Kürdistan'ının asli unsuru olduğunu ve bu bölgenin ekonomik, kültürel alandaki isteklerinin karşılanması; Kürt bölgelerinin idaresi için Irak kabinesinde bulunan Kürt bir bakanın seçilmesi gibi istekleri mevcuttu. Bu istekleri Macid Mustafa da Nuri Said kabinesine aktararak, kabinenin de bu isteklere sıcak baktığını ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hayata geçirebileceği kararı alınmıştır. Irak'ın bu istekleri yerine getirmemesi üzerine isyan tekrar alevlenmiş ve bu sefer hem Irak Devleti'ni destekleyen Syrçi, Zebari, Şirhani gibi diğer aşiretler de Barzanilere karşı saldırıya geçtiler. İngilizlerin de Irak ordusuna destek veren girişimlerinden sonra da Barzaniler güçlerini sınırın öte tarafında yani İran'a kaydırıp buradaki Demokratlar Hareketi'ne katıldılar. (Attar, 2004, s. 130).

İran'a geçen Molla Mustafa ve diğer Barzani liderleri ile beraber Sovyetlerin desteğiyle de Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurdular. Aynı tarihte İ-KDP'yi de kurmuşlardır. İran ordusunun Mahabad'a ilerlemesi üzerine Barzaniler direniş sergilemiş olsalar da ve İngilizlerden yardım talepleri de boş çıkınca Irak'a dönme çabasına giriştiler. Ancak 1945 yılındaki Barzani isyanına katılan birçok Kürt lideri ile önceden orduda görev yapmış olan subayların idama mahkûm edildiğini öğrenince 550 savaşçısıyla beraber Rusya'ya iltica ettiler. (Attar, 2004, s. 134). Barzaniler 11 yıl boyunca Azerbaycan'ın Zengezor bölgesinde iskân ettiler. Bu süreçte Barzani, Sovyetler Birliğinden askeri strateji ve teknikler

konusunda eğitimler aldı. Bütün bu gelişmeler yaşanırken 1955 imzalanan Bağdat Paktı ve Mısır'ın 1956 Süveyş Kanalı'nın millileştirme kararından sonra gerek Batıya gerekse Said rejimine karşı görüşler daha belirgin hale gelmiştir. (Beyaztaş, 2016, s. 67).

2.2.3. Cumhuriyet Dönemi Irak Kürtleri (1958-2003)

4 Haziran 1958'de General Abdülkerim Kasım, Sovyetlerin verdiği destekle de darbe yaparak iktidar oldu. (Attar, 2004, s. 135). Böylece 1921 yılında İngiliz mandasında kurulan Haşimi Krallığı yıkılıp yerine cumhuriyet ilan edilmiştir. 1958-1963 yılları arasında iktidarda kalan Kasım, vatani milliyetçilik etrafında şekil bulan cumhuriyet devriminde Kürt- Arap dayanışması çerçevesinde reformlara gidilmiştir. Nitekim devrimden hemen sonra kurulan konseyde 3 üyesinden biri Nakşibendi tarikatından da olan Halid an Nakşibendi olurken; Çalışma ve Ulaştırma Bakanlığına da Şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu Baba Ali getirilmiştir. Bu dönemde hapiste olan serbest bırakılırken, sürgünde olan birçok Kürt milliyetçisi de Irak'a dönmelerine izin verilmiştir. (Demirel, 2012, s. 86). 27 Haziran 1958 tarihinde de geçici krallık anayasası belirlenirken; birinci bölümün/üçüncü maddesi içinde yer alan; Irak toplumu, tüm vatandaşların işbirliğine onların özgürlüğüne ve haklarına saygı esasına dayalıdır şeklindeydi. Araplar ve Kürtler birlik halinde olduğunu ve onların ülke içindeki ulusal hakları anayasa ile güvence altına alınacağı belirtilmiştir. (Attar, 2004, s. 135). 11 yılını Sovyetlerde geçiren Molla Mustafa da Irak'a dönerek KDP'nin faaliyetlerini hızlandırmış ve bu dönemde Kürt milliyetçiliğin solcu kimlik ve Sovyetlerin desteğiyle ivme kazanmıştır. General Kasım, Irak'a dönen Molla Mustafa'ya da aylık 500 Irak Dinarı ile maaşa bağlamıştır. KDP'nin faaliyetleri hız kazanırken rahatsız olan Arap milliyetçiliği orduda kendini göstermeye başlamıştır. Öyle ki Barzani'nin dönüşünden ve Kürt haklarının güvenceye alınmasından memnun olmayan Araplar zamanla darbeci subayları da etkilemişlerdir. (Yıldız, 2005). Sovyetlerin desteğiyle başa gelen Kasım, Komünist Parti ile Demokrat Parti muhafızların ellerinden topraklarını alıp taksim etme girişimleri Kürt kabilelerinden 12 bin kişi İran'a, 4 bin kişi Türkiye'ye ve birçok Arap da Suriye'ye gitmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Kasım, Irak halkının sosyalizmi benimsemeye hazır olmadığını ve komünistler tarafından hazırlanan bu plana uymak istemediklerini anlamıştır. Sovyet yanlısı bir politika izleyen Kasım

yönetimi, İngiltere ile de sorunlar baş gösterince; Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrılmaya karar vermiştir. (Yılmaz T. , 2004, s. 122). 1958-1963 yılları arasında Arap milliyetçiliğin iktidara gelmesi ve bu iktidarın devamı için Kürt ulusal hareketi ile uzlaşma kültürü geliştirirken bir yandan da kendilerini sağlama aldıklarında ise Kürtlerin tamamına karşı hareket etmeye başlanmıştır. (Beyaztaş, 2016, s. 85). Ayrıca Yeni Irak Yönetimi, ikililik içerisinde hareket etmiştir. Nitekim Kasım için ikinci bir tehlike olan Baasçılar ve Nasırcılar olmak üzere bu grupların da BAC'ı destekledikleri tehlikesi oluşmuştur. Bu durum zaman zaman Kasım'ı, Barzani'ye daha yakın hareket etmeyi beraberinde getirmiş olsa da gerek KDP ve IKP arasında var olan çatışmanın sona erdirilmesi amacıyla ortak hareket etmeleri, Kasım yönetimin rahatsızlığını da ortaya çıkarmıştır. Musul'da ortaya çıkan Arap milliyetçiliği etrafında şekillenmiş çatışmalar KDP'yi, IKP'nin yanında hareket etmeye sebep olmuştur. 1961 yılına gelindiğinde Kürt kabilelerinin Kerkük ve Musul'dan uzaklaştırılması ile beraber yerlerine Arapları yerleştirmiştir. Buna karşılık Molla Mustafa da, Kürt ulusal taleplerini dile getirerek;

- ✓ Kürtçenin Kürt bölgelerinde resmi dil olarak belirlenmesi,
- ✓ Kürt bölgelerindeki polis ve askerlerin Kürtlerden oluşması,
- ✓ Yerel yönetimin kültür ve sağlıkla ilgili işlerinin düzenleme hakkını tanınması,
- ✓ Musul ve Kerkük petrolerinden gelen gelirlerin Kürt bölgesinde adilce dağıtılması,
- ✓ Ulusal savunma ve siyaset haricinde, Başbakan, Genelkurmay ve diğer bakanların Kürt olmasıydı. (Attar, 2004, s. 138).

Bu talepler üzerine Kasım, KDP'nin kapatıldığını ve faaliyetlerine son verilmiştir. Bu taleplerden sonra Bağdat'taki bürolarına Arap milliyetçisi olan kesimlerce gösteriler yapıldı. Göstericiler ile KDP arasında çıkan çatışmalardan sonra da Molla Mustafa için tutuklanma kararı çıkarılırken Kürtler ile Kasım arasındaki ilişkiler de bozulmuştur. Barzaniler 1961'deki özerklik taleplerinden sonra 18 aylık gerilla savaşına dönüştü. 8 Şubat 1963'te Baas destekli bir darbe ile General Kasım iktidarı devrilmiştir. 13 Nisan 1966 tarihine kadar Abdülsemam

Arif ile 1968'e kadar sürecek olan Abdülrahim Arif dönemi başlamıştı. (Beyaztaş, 2016, s. 86). Baas Partisi'nin desteğiyle başa geçen Abdülislam Arif Kasım'dan kalan Kuzey Irak Kürtlerinin sorunlarını da devralmıştı. Kürtler, Devrimci Komuta Ulusal Konseyi (DKUK) ile Nasırcı Cumhurbaşkanı Abdülislam Arif ve Baasçı Başbakan Ahmet Hasan El Bakr'ın oluşturduğu hükümet ile görüşmelere başladılar. 10 Şubat darbesi ile gelen Abdülislam Arifi selamlayan KDP, ateşkes yapılmasını, savaş esirlerinin serbest kalmasını ve özerkliğin resmen tanınmasını istemiştir. Haziran 1964'e gelindiğinde de Nasır ile stratejik bir anlaşma yapılmıştır. Çünkü Baas, 1963 darbesinden önce KDP ile temas kurmanın yollarını aramak zorunda kalması ve KDP'nin, 1961-1963 Kasım ile çatışmalı süreci sonunda elde ettiği güç ile ittifak edilebilir bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. (Beyaztaş, 2016, s. 88). 7 Haziran 1968 tarihine gelindiğinde İngiliz desteğini arkasına alan Baas'çı Ahmed Hasan el Bekir ile Saddam Hüseyin öncülüğünde Abdülrahman Arif yönetimine son verildi. (Attar, 2004, s. 152). Soğuk Savaş Dönemi'ne de denk gelen bu olaylar Irak'taki darbelere ABD ve İngilizlerin destek vermelerinin sebebi Rusya'nın bölgedeki olası hâkimiyetini önlemektir. Kürtler için ise her darbeden ümit ettikleri gibi bu darbeden de ümit duymuşlardır. 1970 yılında Kürtler ile etnik hakları konusunda özerklik pazarlıkları başlamıştı. 1970 yılında varılan anlaşma gereği Kürtlere büyük ölçüde özerklik ve merkezi yönetimde ise temsil edilme hakkının tanınması öngörüldü. Böylece aşağıda belirtilen imtiyaz verilmiş:

- ✓ Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde Kürtçe'nin eğitim dili ve Irak'ın diğer bölgelerinde de Arapça'nın yanında ikinci eğitim dili olarak yasallaştı.
- ✓ Cumhurbaşkanı yardımcılarında biri Kürt olup, askeri ve idari işlerde ayırım yapılmadan Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde bu tür hassas birimlerde Kürt ya da Kürtçe bilenler getirilecek.
- ✓ Kürt bölgelerindeki imar konusunda adalet ve eğitim ile kültür geri kalmışlığı giderilecek.
- ✓ Göç ettirilen Arap ve Kürtler yerlerine dönebilecek.

- ✓ Irak devleti çerçevesinde Arap ve Kürt milletlerinden oluştuğu vurgulanacak. Kürtler, Irak'ta genelindeki nüfus oranına göre de yasama organında pay alacak.
- ✓ Kürt hareketine mensup silahlı kişiler de Kuzey Irak'ta yerel polis ve muhafız gücünü oluşturacaktır. (Attar, 2004, s. 155).

1970 yılında yapılan bu anlaşma hükümleri en fazla dört yıl içinde yani 1974 yılına gelindiğinde uygulamaya geçilmiş olacaktı. Bu anlaşma ile Irak hükümeti, İran'daki Kürtleri de kışkırtmaya başlamıştı. Anlaşma gereği Barzani tarafından, Kerkük'ün başkent olarak kabul edilmesi isteniyordu. Baas tarafından bu kabul edilmedi ve yapılan anlaşma yerini çatışmalı süreç almaya başladı. Bu anlaşmanın bozulmasının bir diğer gerekçesi ise İdris Barzani'nin, Irak ile istedikleri gibi bir anlaşmaya varılması ve bölgedeki oluşacak özerk yönetimin İran'a bağlanabileceği güvencesi de Baas yönetimini kızdırmıştı. (McDowall, 2004, s. 446.). Baas'ın yeni stratejisi olarak da KDP ile Kürtler arasındaki bağlarının gevşetilmesi gerektiği ve KDP'ye karşı Talabani grubunun desteklenerek; böl-yönet politikasını uygulamıştır. Barzaniler ise 1974 yılının mart ayında Irak hükümetine karşı savaş ilan etti. ABD silahları, İran ve İsrail'in verdiği askeri eğitim ile İngiltere'nin de desteğiyle güçlenen Kürt ordusu, Baas ordusunu yıpratmaktan daha çok zor durumda bırakmıştır. Savaşın kaçınılmazlığı ile beraber Irak ordusu içerisindeki Kürtler de Barzani komutasındaki Kürt ordusuna katılarak yaklaşık 160 bin civarı sayıya ulaşmıştır. (McDowall, 2004, s. 451). Kürt milliyetçiliğinin ivme kazanması ile beraber silahlı çatışmalar yaşanırken Baas Yönetimi kendi varlığını devam ettirebilmek için ABD ve İran'a yakınlık göstermesine sebep olmuştur. Nitekim Irak, İran'ın Kürtlere verdiği destekten vazgeçmesi durumunda İran-İrak arasındaki ihtilafli konulardan taviz verebileceğini duyurmuştu.

6 Mart 1975 Cezayirde'ki OPEC Konferansı sırasında Saddam Hüseyin ve İran Şah'ı arasında ihtilafli konu olan resmi bir anlaşmaya vardılar. Anlaşma üzerine de; Irak, Şattül-Arab'ın Talveg'teki en derin noktasından geçen sınırdan vazgeçtiğini ve her iki taraf da 1913 İstanbul Protokolü ve 1914 Sınır Belirleme Komisyonunca belirlenen sınırlara tabi kalınacağını kabul ettiler. (McDowall, 2004, s. 452). Böylece Irak'tan imtiyaz kopartılmaya başlanıyordu. Bu andan

itibaren ABD'ye yakınlaşan ve aynı zamanda İran ile anlaşan Irak Yönetimi Kürtlere karşı rahatlamış olması totaliter ve otoriter yönetim inşasına devam etmiştir. 1975 Cezayir Antlaşması'ndan sonra İran'ın Kürtlere olan desteğini çekmişti. Böylece Kuzey Irak'taki Kürt direnişi bastırılırken Molla Mustafa savaşmaktan vazgeçerek 100.000'nin üzerinden insan İran'a göç etmek zorunda kalmış, kalanlar ise para karşılığında silahlarıyla beraber teslim olmuşlardı. Bu yenilgi Kürtler için sadece askeri bir yenilgi olmayıp aynı zamanda Kürtleri örgütleyen ve tek çatıda toplamaya çalışan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP de yenilmiştir. (Attar, 2004, s. 167). Kürt direnişinin bastırılması ile beraber dağılan KDP'den hemen sonra Celal Talabani için bir fırsat doğmuş oluyordu. Nihayetinde 1 Haziran 1975 tarihinde Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) kurulmuştur. KYB, İran'daki rejimin, Irak'taki Kürt direnişinin kırılmasına sebep olduğunu bilmesine rağmen İran istihbarat örgütü olan SAVAK ile ilişkileri vardı. Öyle ki Barzani ile Talabani arasındaki siyasi çatışmaların silahlı çatışmaya dönüşmesi bu dönemdeki Barzani'nin ABD'ye yakınlık göstermesi ile Talabani'nin SAVAK ile ilişkisi üzerine kurulmuştur. (Attar, 2004, s. 171).

1979 yılına gelindiğinde İran'da İslam Devrimi yaşanmıştır. Celal Talabani liderliğindeki KYB, İslam Devrimi'nin başarıya ulaşması için desteklerini sunarak kendilerini, İran Kürtlerinin temsilcisi olarak göstermeye çalışmaktaydılar. Barzanilere karşı saldırılarını keskinleştiren KYB, Barzanilere yönelik karalama politikasını da yürüterek Kürtler arasında keskin bir ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. 1980 yılına kadar daha çok bölgesel anlamda ilişkileri olan Kürtler, Fırat Nehri üzerinde anlaşamayan Irak ve Suriye için kullanılmışlardır. Nitekim Suriye, KYB'yi kullanırken, KDP'yi İran, Irak ve büyük ölçüde İsrail kullanmıştır. 1980 yılına gelindiğinde Mısır'ın İsrail ile yakınlaşma politikası izlemesi ve ardından aralarında Camp David Antlaşmasını imzalanması, Arap ülkeleri için açısından liderlik tartışmalı olmuştur. Arap ülkelerine liderlik yapma arayışına giren Irak, İran ile 1975'te imzalanan Cezayir Antlaşması gereğince verilen tavizlerin geri alınması maksadıyla anlaşmayı tek taraflı olarak feshettiğini bildirmiştir. 1978 yılında Arap Ligi toplantısında da dış politika uygulamasını Arap ülkelerinin liderliği üzerine tasarlamıştır. (Özcan, "Sorunlu Miras: Irak", 2003). 22 Eylül 1980 sabahında Irak jetleri İran havaalanlarını ve askeri tesislerini bombalamaya başladı. 8 yıl süren İran- Irak

savaşı 1983 yılına gelindiğinde askeri durumu kötüleşen Irak zehirli gaz kullanmaya başladı. Ayrıca 1988 savaş bitimine kadar kimyasal gaz kullanılmaya devam edildi. (Galbraith, 2007, s. 27-28). 8 yıllık İran- Irak Savaşı boyunca da Kürtler bölünmüş vaziyette hareket etmiştir. KDP İran tarafında yer alırken KYB de Irak tarafını tutarken aynı zamanda kendi aralarında da çatışmışlardır. Ancak 1985 yılından itibaren KYB ile Irak Yönetimi arası bozulmasıyla KDP ile aynı safta savaşmaya başlamışlar. KDP ve KYB'nin birlikte hareket etmelerinin yanında İran'dan gelen destek ile Kuzey Irak'ın birçok şehrini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine İran Ordusu ile beraber Kürt unsurlar 13 Mart 1988'de Süleymaniye'ye ilerlerken Halepçe yakınlarında 5000 Irak askerini de esir almışlardır. Bu olaydan hemen sonra Irak misilleme maksadıyla Enfal Operasyonu olarak da bilinen Halepçe'yi önce havadan bombalayarak daha sonra sinir gazı ve kimyasal silahlar kullanarak saldırıya geçmiştir. Yaklaşık 5000 sivil yaşamını yitirmiştir. (McDowall, 2004, s. 477-478). 28 Ağustos 1988'den itibaren de Iraklı Kürtler bir kez daha İran ve Türkiye sınırlarına sığınmışlardır. Türkiye, ikinci kez Kürt mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. (Kurubaş, 2004, s. 88). Türkiye'ye sığınan 60.000 Kürt mülteci için dönemin başbakanı olan Turgut Özal, Batılı ülkelere seslenerek yardım yapmaları ve gelen sığınmacıların hiç olmazsa yarısını ülkelerine kabul etmelerini istemiştir. Batılı ülkeler bu mültecilerden sadece 1.018 kadarını ülkelerine kabul etmiş ve sembolik yardımlarda bulunmuşlardır. (Kurubaş, 2004, s. 89). Bu olaydan sonra da KDP ve KYB ortak hareket ederek ve yanlarına diğer Kürt oluşumlarını alarak Kürdistan Cephesi'ni kurdular. Savaşın sonunda 60.000 bin Kürt Türkiye'ye kaçtı ve aralarında binlerce yaralı vardı. Türkiye, gelen sığınmacıları Muş'ta, Mardin'de ve Diyarbakır'da oluşturulan kamplarda misafir etmiştir. Türkiye; tarihi, kültürel ve diğer birçok alanda ortak bir geçmiş anlayışı ile Saddam rejiminden kaçan Kürtlere ev sahipliği yapmıştır. 2000'lere gelindiğinde ise, Kürtlerin, Saddam rejimine karşı savunmasızlığı uluslararası sistemdeki devletlerin tavrını da ortaya çıkarmıştır. Ancak İran'ın savaşamayacağı anlaşılınca da İngiltere tarafından uluslararası soruşturmanın açılması çağrısında bulunuldu. BMGK'nın 620 nolu kararı ile böylesi silahların kullanılması suçlayarak "uygun ve etkin önlemler" alınacağı taslağı hazırladı. (McDowall, 2004, s. 483). ABD de Irak'ı kimyasal silahları kullanmakla suçladı ancak aradan bir hafta geçince çekimser davranmaya başladı. Buna karşın Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand, BM Genel Kurul toplantısında

Kürtlere yardım edilmesi gerektiğini dile getirmiş olup 15 Ekim 1989 tarihinde Paris'te Kürt Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans sonucunda Kürtlerin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinde desteklenmesi ve “Birleşik Ulusal Kürt Devleti”nin kurulması gerektiğini belirtilmekteydi. (Öznur, 2003, s. 306-310). İran- Irak Savaşı'nın bitmesinden sonra kimyasal silahların kullanıldığına dair ellerinde delil olmadığı belirtilerek 598 sayılı BM kararı ile Kürtler yalnız kaldılar. Ancak bölgesel anlamda İran'ın siyasi olarak destekleri devam ediyordu. KDP'nin kongresinin Tahran'da yapılması da buna işaret etti. (Attar, 2004, s. 199).

1990 yılında Irak ile Kuveyt arasındaki temel sorunun arka planında, Irak'ın toprakları üzerinde İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olarak olması ve bunun kabul etmemesiydi. Diğer bir neden ise 1970'lerde petrol üretimin artırmaya başladığı alan olan Bubiyan ve Varba adalarına sahip olmak ve böylece Körfez kıyısının hâkimiyetini elinde tutup yayılmayı hedeflemek. Krizin ortaya çıkması ile beraber Saddam Hüseyin, Kuveyt ve BAE'ni aşırı üretim yaparak Irak'ın 14 milyar dolar zarara uğrattığını ileri sürerek buna karşılık da 2,4 milyar dolar tazminat talebinde bulunmuştur. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 340-341). 2 Ağustos 1990 tarihinde de Irak'ın Kuveyt'i işgal edilmesi ile beraber 17 Ocak-28 Şubat 1991 tarihleri boyunca da Birinci Körfez Savaşı olmuştur. ABD öncülüğünde ve 28 devletten oluşan BM Koalisyon güçleri Irak'a müdahale ederek Kuveyt'ten çıkarmıştır. (Akbaş, 2011, s. 19). 1991 Körfez Savaşı sonrasında ülkedeki gelişmeler Kürt için yeni fırsat doğurmuştur. GK'nın 3 Nisan 1991'de alından 687 sayılı karar ile ateşkes ilan edildi. Yine GK'nın 2982. oturumunda S/RES/688 (1991) sayılı karar ile kurtarma ve yardım ile sınırlı Huzur Operasyonu devreye girdi. Böylece güvenli bölge (safe havens) ve Çekiç Güç (Poised Hammer) oluşturuldu. “Huzur Operasyonu” ile beraber Bush yönetiminin, Irak'ı, Kuzey Irak'taki 36. Paralelindeki askerlerin geri çekilmesi, helikopterlerinin girmemesi konusunda da uyarırken bu bölgede fiili bir durumun ortaya çıkabileceğini de göstermekteydi. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 357). Nitekim Irak, fiili olarak; Kuzey Irak Kürt bölgesi, Basra Şii bölgesi ve Bağdat ve çevresi de Sünni bölgesi olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Celal Talabani ve Mesud Barzani liderliğinde toplanan Kürdistan Cephesi, 8 Kürt grubunu da bir araya getirilerek

17 Mayıs 1992'de ilk parlamento seçimlerine gidilmiştir. Ayrıca parlamento seçimlerinden sonra da bakanlar kurulunu oluşturulup devletleşme önündeki ilk siyasal adımını da atmışlardır. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 365). Yapılan seçim sonuçlarına bakılırsa, KYB oyların %44'ünü alırken, KDP ise %45'ini alarak tek başlarına üstünlük sağlamamışlardır. Böylece bu iki grup arasında da yeni çatışmalı sürecin habercisi olmuştur. Seçimlerin ardından oluşturulan meclis 4 Haziran 1992 tarihinde de Erbil'de ilk toplantısı yapılmıştır. Kurulan bu meclis bir tür koalisyon hükümeti olmuş olup KYB'li Fuad Masum başbakan, meclis başkanlığına ise KDP'li Cevher Salim seçilmiştir. (Özdağ, 1999, s. 81).

Kuzey Irak yönetiminin oluşmasından 2 yıl kadar sonra KYB ile KDP arasında çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmaların sebepleri arasında ekonomik sepeleler olarak; Irak'ın kuzeyi ve özellikle Habur Sınır Kapısı ticaretinden gelen gelirlerin paylaşımı ve denetimi iken; siyasi olarak da yerel yönetimde etkin olma, seçim konusundaki anlaşmazlıklar, kişisel rekabet ve Erbil'in kontrolü ile beraber Behdinan ve Soran bölgeleri arasındaki ayırım yanında KDP'nin Irak ve Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasına karşın, KYB'nin ise İran ile birlikte hareket etmesi gibi sebepler iki grup arasında çatışmalara yol açmıştır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 147). Bu durum ABD'nin bölgede hareket kabiliyetini kısıtlarken, Türkiye'yi de PKK terör örgütü konusunda endişelendirmiştir. KDP ile KYB arasındaki çatışmaları sonlandırmak için de Türkiye; Haziran 1994'te Silopi'de onları bir araya getirerek çatışmasızlık sürecine geçilmiştir. (Berzenci, 1996, s. 198). Bu çatışmazlık durumu kısa sürmüş olup KYB silahlı grupları ile beraber Erbil'i ele geçirerek KDP'yi bölgeden uzaklaştırmıştır. KYB-KDP arasındaki bu durum 1970 yıllarından itibaren yok olan aşiretçiliğin tekrar doğmasına yol açmıştır. Irak Kürtleri, kendilerini iki lider arasında ve coğrafi farklılık arz eden Behdinan-Soran; Kırmançi- Sorani dilleri; gelenekçi-gerici gibi farklılıklar yüzünden de farklı saflarda bulmuştur. (McDowall, 2004, s. 511). Ayrıca 1994 Mayıs ayında Süleymaniye bölgesindeki Kala Diza şehrindeki arazi anlaşmazlıkları çıkmış ve bu çatışmalar KYB-KDP çatışmasına yol açmıştır. (Öznur, 2003, s. 344). Ağustos ayına kadar süren bu çatışmalar Revandüz, Shaqlawa, Qala Diza bölgesinde 1000'in üzerinde insanın ölmesine sebep olurken 70. 000 insanın da göç etmesine sebep olmuştur. Bu durum Irak'tan ayrı yönetilen

Kuzey Irak'ın da kendi arasında ikiye bölündüğünü ve taraflar olan KYB-KDP arasında eşitlik sağlanılmaya çalışıldığını göstermektedir. (McDowall, 2004, s. 513). Tarafların uzlaştırma çabaları devam ederken; Türkiye'nin yanında Fransa'nın da girişimiyle 16-22 Temmuz 1994 tarihlerinde Paris'te görüşmeler yapılmış olsa da taraflar arası yumuşama olmamış. Bu durum ortaya çıkınca ABD inisiyatif olarak İrlanda'nın başkenti olan Dublin'de KYB-KDP'yi bir araya getirmek amacıyla iki toplantı yapılmıştır. (Över, 1999, s. 144). Dublin görüşmelerine INC, KDP, KYB, Türkiye ve İngiltere katılmıştır. Burada bir diğer önemli detay da Türkiye'nin gözlemci üye olarak katılmasıydı. Türkiye bu görüşmeden rahatsız olup ancak zarar göreceği endişesi ile katılmıştır. Dublin süreci de uzlaşmayı sağlayamayınca Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları'ndan oluşan 8 Eylül 1995 tarihinde Tahran'da bir araya gelerek; Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması endişesi masaya yatırılmış olup Irak'ın toprak bütünlüğü korunması gerektiği üzerinde anlaşma sağladılar. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 149). Tahran'da uzlaşma sağlanırken ABD heyeti İran'ın bu süreçten çıkarılmasını istemiştir. Bu süreçte de KYB-KDP arasında çatışmalar devam etmiştir. (Berzenci, 1996, s. 200). Bu çatışmalı süreç ile beraber KYB desteğiyle İran Devrim Muhafızları Süleymaniye'ye girerken; KDP ise Bağdat yönetiminin desteğini alarak 31 Ağustos 1996 tarihinde Erbil'i ve daha sonra Süleymaniye'yi ele geçirerek İran birlikleri bölgeden çıkarılmıştır. (R.Polk, 2007, s. 186).

KDP'nin Irak ile KYB'nin ise İran ile yakınlık göstermesi hem ABD'yi hem de Türkiye'yi rahatsız eden bir durum olmuştur. ABD- Türkiye öncülüğünde Ankara- Washington Görüşmeleri sonucunda ateşkes sağlanmıştır. Bu görüşmeler neticesinde bildiride yer alan maddeler şöyledir: (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 153-154).

- ✓ KDP-KYB, Irak'ın toprak bütünlüğüne sadık olup, Erbil, Duhok ve Süleymaniye'nin Irak'ın bir parçası olduğunu kabul eder.
- ✓ Her iki taraf da Irak'ın toprak bütünlüğünü savunur. Irak'ın sınırları teröristler ve başkaları tarafından ihlal edilmemesi kabul edilmiştir.

- ✓ Her iki taraf Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Irak'ın yeniden yapılandırılıp ve federatif bir biçim almasını istediler.
- ✓ Yüksek Koordinasyon Komitesi (YKK) kurulup üç ay içinde de “Geçici Ortak Yerel Hükümeti” ile KDP ve KYB ortak yönetimi kurulacaktır. Ve 1992’de seçilen Geçici Meclis üyeleri toplanacaktır.
- ✓ YKK aynı zamanda bölgedeki PKK varlığına son vermek ve Türk sınırını ihlal ederek barışı bozmasına izin verilmeyecek.

ABD yönetimi bu görüşmelerden sonra da 31 Ekim 1998 tarihinde “Irak’ı Özgürleştirme Yasası” çıkarılarak ülke içindeki muhalifleri destekleyerek yıllık 98 milyon dolar ödenek sağlanmıştır. (Sinkaya, 2006, s. 384). Aralık 1999’a gelindiğinde Kuzey Irak’ta Neçirvan Barzani başkanlığında hükümet kurulmuştur. (Öznur, 2003, s. 383). Gerek bölgede gerekse bölge dışı ülkelerinin farkına vardığı ABD’nin Irak’a olası müdahalesi de beklenenler arasındaydı. Bu durum KDP ve KYB tarafından da fark edilip elde edilen kazanımlarını korumak ve bunlara yenisini eklemek için yeniden girişimlerde bulundular. Bu bağlamda da başkenti Kerkük olacak özerk bir Kürdistan kurulmasını sağlayacak anayasa taslağını oluşturmuşlar. (Şahin M. , 2006, s. 290).

11 Eylül 2001 saldırıları ile ABD’ye dünya güvenliği alanında söz sahibi olurken terör yuvası olarak da bilinen ülkelere karşı saldırıya geçebilme meşruluğunu da beraberinde getirmiştir. İlk olarak Afganistan’a müdahale ederken Irak’a yönelik saldırı planları hazırlığı da yapılmıştır. Bu süreçte Kürtler için ise, 1988 ile başlayan 1994 yılına kadar devam eden Saddam Hüseyin’in yaptığı katliamlara göz yuman ancak Washington görüşmeleri dolayısıyla yakınlık ilişkisi içinde olan ABD’nin olası müdahalesine karşı ikilem içinde kalmışlardır. Ancak Iraklı Kürtler (KDP-KYB) için her ne kadar ikilem bir durum oluşmuş olsa da Irak’ın yeniden yapılandırılmasında etkin rol alabileceklerini düşünerek ABD’ye tam destek vermişlerdir.

2.2.4. Irak İşgali Sonrasından Günümüze Irak Kürtleri (2003-2017)

19 Mart- 9 Nisan 2003 tarihleri arasında İkinci Körfez Savaşı sonucunda 200 civarında koalisyon askeri, 5 bin'den fazla Irak askerinin ve 5 bine yakın da sivilin öldüğü Irak toplumu, ekonomik ve siyasal olarak da çökmüştür. Ayrıca gerek üretim gerekse alt yapı ve ulaşım olanaklarının yok olması bölge halkının yaşamsal refahını bozmuştur. Amerikalı emekli General Jay Garner henüz savaş başlamadan bölgeye atanmış ve Irak'ın, ekonomik ve siyasal olarak "yeniden imarı" sürecine başlanmıştır. Bu kapsamda Garner liderliğinde Yeniden İmar ve İnsani Yardım Bürosu (ORHA) oluşturulmuştu. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 393). 12 Nisan 2003 tarihinde de Kerkük'te kontrolü sağlayan ABD; Kürtler, Türkmenler ve Arapları temsil edecek 21 kişilik bir komisyon oluşturulması kararı alınmıştır. 13 Temmuz 2003 tarihinde de Geçici Irak Yönetim Konseyi (GIYK) oluşturulup ve Şii-Sünni ve Kürt ekseninde şekil bulan bu konseyde Türkmenlere sadece bir üye hakkı verilmişti. Yönetim Konseyi'ne de kimin başkanlık edeceği konusunda da 5 Şii, 2 Sünni ve 2 de Kürt oluşması kararlaştırıldı. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 396). Savaş sürecinde başta ikilemede kalan Kürtler yaklaşık 69 bin peşmergesiyle Kuzey Irak'ta koalisyon güçlerinin yanında yer alarak işgal sürecini hızlandırmış ve bölgedeki petrol kuyularını ele geçirmiştir. Kerkük'teki Irak askerlerinin çekilmesiyle beraber KDP peşmergeleri yerleşmiş olup buranın da Kürtlere ait olduğunu ilan etmiştir. Türkiye'nin rahatsızlığını gidermek için de ABD, buradaki KDP güçlerinin geri çekilmesini istemiştir. (Demirel, 2012, s. 136). Savaşın bitmesinden sonra da Kürt hayranlığı ile öne çıkan Garner'ın yerine Bush tarafından Irak'ın yeniden yapılandırılması için Paul Bremer bölgeye atandı. (Pirinçci, 2004, s. 486).

Kerkük'teki KYB'nin vali olarak seçtiği Rızgar Ali görevden alınıp ve komisyonda var olan 6 Kürt üye yerine 21 kişilik yeni komisyon üye dağılımında 6 Arap, 6 Türkmen ve 3 de Asûri olarak atama yapıldı. Bu durum Kürtler, ABD'ye karşı hayal kırıklığını yaşadılar. Ayrıca bu durum Kürtler arasında da gerilime sebep olmuştur. KYB'nin Kerkük'ün idaresi için KDP'yi davet etmediği ileri sürülerek; KDP de Musul idaresi için misilleme yaparak KYB'yi davet etmemiştir. Bunun üzerine de ABD, Kerkük ve Musul idaresi için tek başına

KDP ya da KYB yönetiminde olamayacağı ve bu şehirlerde yaşayan tanınmış ya da başka partilerce yönetilmesine karar verildi. Bu karar neticesinde de KYB-KDP arasındaki gerilimin tırmanabileceğini de göstermiştir. (Attar, 2004, s. 345). ABD'nin yeni yöneticisi konumunda olan Bremer Irak'ta bulunan silahlı grupların silahsızlandırılması kararı alırken Kürtler için bu istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak'taki Kürtlerin, Musul ve Kerkük idaresi konusu için Türkiye'den iddialarından vazgeçmesi istenirken ABD ile Türkiye ilişkilerine de olumsuz yansımıştır. (Attar, 2004, s. 147). Kürtler, IGYK'deki 5 temsilci üyeleri aracılığıyla Geçiş Anayasası adında ve federatif sistemi de öngören bir taslak sundular. Bu taslağın içeriği; Erbil, Duhok, Süleymaniye, Diyala, Kerkük, Mendeli, Hanekin ve Musul'a bağlı olan Şengal, Mahmur ve Şeyhan kentlerinin Kürt idaresi altına yer almasını talep etmişlerdir. Bremer'e sunulan bu teklife karşılık olarak Bremer; federalizmin genel esaslarının yer aldığı bir metin sunarak, Kürt bölgesi federal bir yapı olarak tanınacaktı. Ama yetkileri sınırlı olup, merkezi hükümetin güvenlik, doğal kaynakların yönetimi ve denetimi, yargı konusu ile beraber peşmergelerin de tasfiye edilip Irak ordusuna katılmaları söz konusuydu. (Galbraith, 2007, s. 153). 2004 yılına gelindiğinde ise Kürtlerin 1990 yıllardan elde ettikleri bölgelerin ve fiili yönetimin yasallaşma yolundaki engellerin kaldırılma yılı olmuştur. 8 Mart 2004 tarihinde kabul edilen Irak Devleti Geçici Yönetim Yasası (IDGYY) ile bu kazanımlar netleşmiştir.

Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Erbil merkezli olup Duhok ve Süleymaniye'de hâkimiyetin sağlanması ve resmi hükümetin kabulü olmuştur. Peşmergeler bölgede güvenlikten sorumlu olup merkezi hükümetin dâhilinde olan konular dışında da oluşturulacak Kürt meclisinin çıkan kanunları değiştirme hakkına sahip olmuştur. Bu da Kürtlerin, çıkan kanunları veto etme yetkisini de vermiştir. (Demiral, Şükür, & Hasan, 2004, s. 29-33). 22 Aralık 2004 tarihinde 1,7 milyon Kürt'ün imzalamış olduğu Kuzey Irak'ta bağımsız bir devletin kurulması için BM'ye dilekçe olarak sunulmuş olsa da BM tarafından bu dilekçe sadece bir not niteliğinden öteye gitmemiştir.

2005 yılına gelindiğinde Irak'ta seçimler yılı ve Kürtlerin en kazançlı olduğu yıl olarak da karşımıza çıkmaktadır. Geçiş Dönemi Yasası'nın gereğince 30 Ocak 2005 tarihinde Irak Ulusal Meclisi için seçimler yapılmıştır. Bu seçimde Şii ittifakı oyların %47,6'sını alarak 140 sandalyeye sahip olurken; KDP-KYB

liderliğindeki Kürdistan Demokratik Vatansever İttifakı'nda birleşen Kürtler ise 75 sandalyeye sahip olarak ikinci grup olarak çıkmıştır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 285). (Ek:8'e bkz). 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçimlerden sonra ulusal bir hükümet yapılandırılmış olsa da Şii ve Kürtlerin oluşturduğu ittifaklar devlet yönetiminde önemli bakanlıkları da elde etmişlerdir. Kürtler 33 bakanlıktan 8'ini almıştır. Bu seçimlerin diğer bir önemli kısmı da ABD'ye yakınlığıyla biline İyad Allavi'nin düşük oy alması ile beraber ülke yönetiminde ABD'nin gücünü de kısmen düşürüldüğü söylenebilir. 22 Nisan 2006 tarihinde Irak Cumhurbaşkanlığına KYB lideri olan Celal Talabani seçilirken, IKBY Başkanlığına da Mesud Barzani geçmiştir. (Kepsutlu, 2016, s. 73). 28 Aralık 2005 tarihli Ulusal Irak Anayasası ile Kürtler monarşi döneminden bugüne değin en fazla kazanım elde ettikleri yasa olarak tanımlanabilir. 15 Ekim 2005 tarihinde referandumla kabul edilmiş olan bu yasa uzlaşma yerine özellikle Sünnileri dışlayan bir durum ortaya çıkması yeni çatışmalı sürecin de habercisi olmuştur. 10 milyon seçmenin katılımı ve %78 oyla kabul edilen yasa ile Irak'ta federal yapılanmanın temelleri atılmıştır. Ayrıca IKBY kabulü ile beraber ülkenin resmi dilleri olarak Kürtçe ve Arapça olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer önemli konu Kerkük'ün durumu olup başka bölge ya da vilayetlerle birleşmesinin önünü açarak bu durumu da ileriki bir tarihe ertelendiği görülmektedir. (Kepsutlu, 2016, s. 71). Yürürlüğe giren yeni Irak anayasasına göre: (Güzel, 2009)

- ✓ Irak Cumhuriyeti egemen, bağımsız bir devlet olduğu yönetim şeklinin de federal ve parlamenter bir demokrasi yönetimidir. (Madde 1)
- ✓ Irak Cumhuriyeti'nin resmi dilleri Arapça ve Kürtçedir. (Madde 4.1)
- ✓ Irak'ta bulunan gelir kaynakları olan petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirlerin bütün bölge ve vilayetlere eşit şekilde paylaşımı ve tüm Irak halkının malı olduğu kabul edilmektedir. (Madde 111). Burada önemli bir detay var ki "bulunan" ibaresi olup yeni çıkarılacak kaynakların nasıl değerlendirileceği konusu tartışmalara yol açmıştır.

- ✓ Federal Hükümet, mevcut yataklardan petrol ve doğalgaz çıkartılmasını Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle eşgüdüm yaparak sağlar. Bunlardan elde edilen gelir, ülke sathının tamamında yaşayan nüfusa her bir vilayetin nüfus çoğunluğuna göre adaletli bir şekilde taksim edilir. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, diğer bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde pay verilir. (Madde 112.1). 112. Maddenin bu fıkrasında da “mevcut yataklar”ın yer alması ve sonradan çıkarılacak yatakların nasıl değerlendirileceği ile “eşgüdüm” olması veya olmaması halinde de değerlendirmenin hangi bölge tarafından yapılacağı konusunda soru işareti doğurmuştur.
- ✓ Gümrüklerin yönetimi ve düzenlemeleri federal hükümet ile bölgesel hükümet arasında bir eşgüdüm sağlanarak yapılır. Bu husus yasayla düzenlenir. (Madde 114.1). IKBY’de bulunan yer altı kaynaklarında olduğu gibi gümrük kapılarında da bir belirsizlik yaratıldığı görülmektedir.
- ✓ Federal makamların görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler bölgelere ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlere verilmiştir. Federal makamlar ile Bölgesel ve Vilayet Yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde, bölge ve vilayet yasaları geçerli olacaktır. (Madde 115).

Yeni Irak Anayasası ile beraber mezhepsel ve etnik ayrımının net bir şekilde görüldüğü itibariyle gelecekte bölgedeki istikrarı ne derece etkileyebileceği de ihtimaller dâhilindedir. Özellikle yukarıda bahsi geçen maddeler Kürtler için bugüne kadar en büyük kazançlar olduğu ve bundan sonraki gelişmelerde etkin rol almasına sebebiyet vermiştir. IDGYY gereğince devletin yeniden siyasi olarak yapılandırılması konusundaki takvimine uyularak 15 Ekim 2005 tarihinde Anayasa kabul edilmişti. 15 Aralık 2005 tarihinde de genel meclis

seçimi yapılmıştır. Irak'ta ABD'nin işgalinden sonra ilk defa daimi bir hükümet kurulması açısından ilk adımdır. 4 yıllık süre ile ve 275 parlamento üyesi için 15,5 milyon seçmen sandık başına gitmiştir. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 287). 11 milyon seçmenin oy kullandığı bu seçimde Birleşik Irak İttifakı 128 milletvekili, Kürt İttifakı da 53 milletvekili parlamentoya göndermiştir. (Ek 9'a bkz). Bu seçimlerde hükümet yönetiminde Kürtlerin ve Şiiilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Celal Talabani cumhurbaşkanlığı döneminde Hoşyar Zebari Dışişleri Bakanlığına, Berham Salih'in de başbakan yardımcılığına getirilmesi Kürtler açısından önemli bir kazanımdır.

25 Temmuz 2009 tarihinde de Irak'ta BKY'nin başkanının ve parlamento üyelerinin belirlediği yerel seçimler olmuştur. Bu seçimler hem Bölgesel Kürt Yönetimi hem de Irak için bölge ülkeleriyle yeni ilişkileri beraberinde getirmiştir. KDP-KYB liderliğinde oluşan Kürdistan Listesi 62 sandalye kazanırken, Goran Hareketi (Değişim) Listesi 26 sandalye, Hizmet ve Reform Listesi de 12 milletvekili kazanmıştır. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 289). Seçimde Kürtler için önemli bir yeri olan ihtilafli bölge vilayeti olan Musul'daki durumdu. Araplar ve Kürtler arasında yoğun bir mücadele sonucunda Arapların desteklediği El Hadba Ulusal Listesi'nin %48 oy alarak birinci, Kürt İttifakı'nın da ikinci olması Kürtler için büyük bir yenilgi olmuştur. Bu sonuç ise Kürtlerin, kendi idarelerine bağlamak istedikleri ihtilafli bölgeler olan Musul ve Kerkük'ün de kolay alınamayacağını göstermiştir. Irak'ta siyasi şartlar ve mevcut durumun korunması için IKBY anaysa taslak çalışmalarına hazırlık yapmıştır. Taslak çalışmaları 78 maddelik 2002 Anayasası olarak da bilinen Kuzey Irak Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Ancak yeniden gözden geçirilen anayasa taslağı 24 Haziran 2009 tarihinde Bölgesel Meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu taslağın referanduma sunulması ABD ve Irak'ın tepkisi üzerine ertelenmiştir. (Demirel, 2012, s. 153). IKBY'nin hazırlamış olduğu taslakta: (Bianet Haber sitesi, 2002)

- ✓ Kürdistan Bölgesi, Federal Irak Cumhuriyeti'nin bir bölgesi olarak, çok partili, demokratik, parlamenter ve cumhuriyetçi bir siyasal sisteme sahip olacaktır, (Madde 1).
- ✓ Kürdistan Bölgesi, 1970 öncesindeki sınırlarıyla Kerkük, Süleymaniye ve Erbil vilayetlerinden, Duhok,

Vilayetlerinden ve yanı sıra Aqra, Şexan, Sincar bölgelerinden, Ninova Vilayetindeki Zimar alt-bölgesinden, Diyala Vilayetindeki Xanığın ve Mandalı bölgelerinden El-Wasit ve Badra bölgesinden oluşur. (Madde 2)

- ✓ Kerkük şehri Kürdistan Bölgesi'nin başkenti olacaktır. (Madde 5). (ancak mevcut anayasa da başkent Erbil'dir.)
- ✓ Bölge halkının kendi kaderinin tayin hakkı olduğu ve kendi özgür iradesiyle Irak federal, demokratik, parlamenter ve çoğulcu bir sisteme sahip olduğu sürece Irak içinde federal bir bölge olarak kalacaktır. (Madde 7).
- ✓ Irak Kürtleri açısından 7. Maddede yer alan "kendi özgür iradesiyle Irak federal, demokratik, parlamenter ve çoğulcu bir sisteme olduğu sürece" ifadesi yer alması itibariyle "self determinasyon" hakkının olabileceğini vurgulanmaktadır. Bu madde gereğince de mevcut durumun korunması ve Kerkük'ün de bölgeye dâhil edilmesini öngören 140. Maddenin referanduma gidilmesini de hatırlatılmıştır. 2007'de yapılması planlanmış olan bu madde ertelenmiş ve günümüzde bile tartışmalı bölge olarak konumunu korumaktadır.

7 Mart 2010 genel seçimlerde de ilksel ve kimliksel ittifakların oluşturulduğu bir ortam olmuştur. Ayrıca 2005 seçimlerindeki kazanımları arttığı hesap edilerek Irak'ın diğer bölgelerinde Kürtlere karşı ittifaklar yapılarak Kürtleri bastırma yolunu seçmişlerdir. Milliyetçi/merkeziyetçi değerler ile federalist değerler arasında bir çekişmeyi de beraberinde getirmiştir. (Yılmaz S. , "Irak Dosyası", 2012, s. 295). Tek parti ya da tek liste olarak hükümeti kuracak çoğunluğa erişemeyip koalisyon hükümeti kurulma zorunluluğunu da ortaya çıkarmıştır. (Erkmen, "Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek)", 2010, s. 9). Seçim sonuçlarına bakıldığı zaman İrakiye Listesi %24,48 ile 91 sandalye, Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) %24,02 oranıyla 89 sandalye ve Kürdistan İttifak Listesi de %14,48 ile 70 sandalye elde etmiştir.(EK:11'e bknz.). Seçim sonrası Kürt siyasetinde KDP'nin

başat güç olduğu söyleyebiliriz. Seçimin Kürtler açısından bir diğer önemli nokta da İslami partilerin Hizmet ve Reform Listesi'nden girerek güç elde ettikleri ve kuzeydeki üç vilayette oylarını da iki kat artırmıştır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde katılım yüksek olmakla beraber ihtilafli bölgelerde de her ne kadar Irakiye listesi birinci olsa da Kürtler de burada 8 milletvekili kazanarak başarı elde etmişlerdir. El-İrakiye %53 oranla 31 milletvekilin 20'sini almıştır. (Orhan, 2010, s. 70). Vilayetlere göre oy dağılımına ve partilerin durumlarına bakıldığı zaman da özellikle Diyala vilayetinde alınan oyların KYB'nin yayılmacı politikasının engellendiğini de ortaya çıkarmıştır. **(EK:12'ye bknz.)**. KYB'den ayrılan Goran Hareketi'ne bu seçimlerde KYB tabanından ciddi bir oy aldığı ortaya çıkmıştır. Bu ayrışma ve çekişme KDP'ye yaradığı ortaya çıkmıştır. Kerkük'te Kürt İttifakı ikinci parti olarak karşımıza çıktığı ancak burada Kürt partilerinin toplamda aldığı oyların Kürt olmayan partilerden az olması şehrin demografik yapısının sadece Kürtlerden ya da KDP-KYB'nin iddia ettiği şeklinde olmadığıdır. (Erkmen, "Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek", 2010, s. 30). Seçimlerden sonra hükümet kurulması ve toplanması esnasında başta Kerkük ile ilgili olan. Madde ile bütçe görüşmelerinde petrol ihracatındaki pay konusunda tartışmalar başlamış ve Kürtler, meclisi terk etmişlerdir. Hükümet kurulmasında Kürtlerin eli güçlenmiş olup Cumhurbaşkanlık koltuğunda kalmaya devam etmişlerdir. Ayrıca Kürtler 42 bakanlıktan 7'sini almış; KYB Cumhurbaşkanlığı yanında 1 bakanlık, KDP ise 4 bakanlık ve Ticaret Bakanlığı ile Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'na da vekâleten Kürtlerden atanmıştır. Kürdistan İslam Birliği ise Göç ve Göçmenler Bakanlığı ile Sivil Toplum kuruluşlarından sorumlu Devlet Bakanlığı'nı vekâleten elde etmiştir. KDP'nin seçim sonuçlarından sonra ve Kuzey Irak'ta gelişen olaylar KDP lehine dönünce bu durum elde ettiği bakanlıklara yansımıştır. (Erkmen, "Yeni Irak Hükümeti Irak'a Neler Getirecek", 2011, s. 13-17).

Irak'ta 2014 seçimleri öncesi IŞİD terör örgütünün de saldırıları ile beraber mevcut durum istikrarsızlığa yol açmıştır. 2014 seçimleri Irak'taki siyasi kamplaşmanın farklılaşmaya başladığını artık net bir biçimde ortaya koymuştur. (Duman B. , "Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği", 2014, s. 7). 2013'ün Aralık ayında IŞİD, Anbar'da, Ramadi ve Felluce'de etkinliğini artırmış. Daha sonra Musul bazı bölgeleri ve Kerkük'ün Havice seçim

günü özellikle baskıları sonucu oy kullanılmamış. IŞİD, Şiiilerin yaşadığı bölgede etkinliğini artırırken Sünnilerin yaşadığı bölgelerde ise IŞİD'e karşı ciddi saldırılar hükümet tarafından başlatılmıştı. Bütün bunlar yanında da Kürt iç siyaseti 2003 sonrası en karmaşık olduğu döneme de girmiştir. 21 Eylül 2013'te yapılan seçimlerde IKYB'de hükümetin kurulamaması ve KYB'nin içindeki iç sorunlar Kürtleri zora sokmuştur. Ancak 18 Haziran 2014'te Neçirvan Barzani Başbakanlığında kurulabilmiştir. Özellikle KDP-KYB stratejik ittifakı da fiilen sona ermiştir. (Duman B. , "Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği", 2014, s. 10). Bu kadar siyasi gerginliğin içerisinde Erbil-Bağdat hattında bütçe krizi de ortaya çıkmıştır. 2014 Irak genel seçimlerinde Kürtler; KDP 25 milletvekili, KYB 21 milletvekili, KİB 4 milletvekili ve KİH ise 3 milletvekili meclise gönderebilmiştir. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 409).

30 Nisan 2014 tarihinde IKBY vatandaşları hem Irak Parlamentosu seçimleri hem de vilayet seçimleri için sandık başına gitmişler. IKBY'deki vilayetler seçimleri 2009 yılında yapılması gereken Ekim 2011 yılına ertelenmişti. Seçimler yaklaştıkça seçim yasasının değişmesi ya da Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) başkaları geçmesi sürekli ertelenme durumunda kalmıştır. Nihayet 30 Nisan 2014 tarihinde vilayetler seçimi yapılmıştır. (BAYKAL, 2014, s. 1). Seçim sonuçlarına göre; KDP %38,34 oy oranı ile 34 sandalye elde ederek birinci parti olmuştur. KYB %24,8 oranıyla 19 sandalye ile ikinci parti olmuştur. Erbil'de yine KDP birinci parti olarak 12 sandalye, Duhok'ta 19, Süleymaniye'de de 3 sandalye alarak vilayetlerdeki başarısını devam etmiştir. KYB ise; Erbil'de 6, Duhok'ta 2 ve Süleymaniye'de de 11 sandalye kazanmıştır. (Baykal, "2014 Kürdistan Bölgesi Vilayet Seçimleri", 2014, s. 3-7). Diğer partilerin durumları için **(EK: 13'e bknz.)** Erbil-Bağdat hattında çeşitli krizlerden dolayı anlaşmazlıklar çıkmıştır. Musul ve Kerkük'ün Haziran 2014 tarihinde IŞİD'in eline geçmesi ile beraber peşmerge güçleri tarafından temizlenerek IKBY de ihtilafli bölgeleri konu alan 140. Maddenin artık hükümsüz olduğunu ve yeni sınırın da peşmerge kanıyla çizildiğini ifade ederek bölgenin Irak'tan ayrılıp IKBY'ye bağlanması amacıyla referandum yapılacağını duyurmuştur. (El-Cumeyli, 2017, s. 32). 25 Eylül 2017 tarihinde "Bağımsızlık Referandumu"na gidilmiştir. Referandum bölgesel ve uluslar arası itirazlara rağmen yapılmış olup IKBY Yüksek Seçim Kurulu

tarafından referandumun başarılı geçtiğini, “evet” oylarının %92 “hayır” oylarının ise %7 civarında olduğu ifade edilerek Kürtlerin Irak’tan ayrılmayı desteklediğini açıklamıştır. Bu referandumun ihtilafli bölgelerde de yapılması açısından başta Türkiye olmak üzere İran’ı da rahatsız etmiştir. Sonuç itibarıyla de IKBY açısından gerek ekonomik gerek siyasi olarak hem bölgesel hem de uluslar arası alandaki destekçilerini kaybetmiştir. (El-Cumeyli, 2017, s. 35).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI

3.1. Irak’a Müdahale Kararı Sürecinde Türkiye’nin Tavrı

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD’deki Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine ve Pantegon’daki Savunma Bakanlığı’na, El-Kaide terör örgütü, Boeing 767 ile 757 tipi uçaklarla saldırmıştır. Saldırı sonrasında ABD’de acil durum ilan edilmiştir. 11 Eylül saldırıları Ortadoğu’nun geleceğini belirleyen faktör olmuştur. Bu olayla beraber, önceki dönem olan Soğuk Savaş Dönemi’ndeki uluslararası ve bölgeler arası kutuplaşmayı yeniden gündeme getirmiştir. Bu kutuplaşmayı yaratan ise George W. Bush’un: “*Ya bizdensiniz ya da teröristlerden*” sözleriyle hem terör kavramına yeni anlamlar yüklemiş hem de Ortadoğu’nun yeniden şekillendirilmesi açısından müttefik bulma arayışına girmiştir. (Kepsutlu, 2016, s. 211). Türkiye, ise bir taraftan olası bir savaşı engelleme isteği ile Irak’a karşı olacak olan askeri müdahalenin Türk dış politikası bağlamında nasıl bir etki yaratabileceği konusunda temkinli davranmaya çalışmıştır. 11 Eylül 2001 sonrası bölgenin değişen jeopolitik yapısı ve 2003 yılında Irak’ın ABD tarafından işgal edilmesi; Türkiye’deki sivil-asker dengesinde ibrenin sivil siyasetten yana kayması ile beraber Türkiye hem bölgesel hem de küresel anlamda etkin bir güce sahip olmak için yeni bir dış politika vizyonunu hayata geçirmiştir. (Ertem, 2015, s. 298). Türkiye’nin, bu süreçteki değerlendirmeleri “kırmızı çizgiler” olarak da gündemde tutulan; Irak’ın toprak bütünlüğü sağlanması, ülkenin kuzey bölgesinde kurulması muhtemel olacak bir Kürt devletine müsaade edilemeyeceği ve Irak’taki Türkmenlerin can ve mal güvenlikleri ile beraber haklarının korunmasını sağlamak ilkelerini benimsemiştir. (Taşkiran & Çakmak, 2005, s. 77). Bu süreçte de Irak’taki Kürtler 4 Ekim 2002 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı olan Powell’in tebrik mesajı gönderdiği Erbil’deki Kürt Meclisi açılmıştır. (Öznur, 2003, s. 403). Bölge ülkeleri ABD’nin Irak’a müdahalesini engellemek için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede Türkiye de 23 Ocak 2003 tarihinde İstanbul Çırağan Sarayı’nda İran, Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır dışişleri bakanlarını toplayarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Dolayısıyla Saddam Hüseyin rejimine olası bir ABD müdahalesini

engellemek için BM ve Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı ile bu konuda işbirliği içerisinde olması gerektiği savunulmuş ve çağrıda bulunulmuştur. (Güzel, 2009, s. 123). Türkiye'nin bütün bu girişimlerine rağmen ABD 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a müdahale etmesi ile bu girişimler etkinliğini kaybetmiştir.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle beraber Ortadoğu'nun yeniden şekilleneceği ve bunun ilk adımı olarak da Irak'ta cereyan etmesi gerek batılı devletleri gerekse bölge ülkeleri arasında önemli bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye'yi etkilemiştir. 3 Kasım 2002 Türkiye seçimlerinde %34 oy oranı ile iktidara gelen Ak Parti'nin mecliste de 363 sandalye ile çoğunluğu elde etmesi birçok çevreler nezdinde olumlu karşılanmıştır. Birçok analizlerde belirtilen; Ak Parti'yi, 1923'ten beri hem içerde hem de dışarıda Kemaliz ile yönetilen ülkenin artık beklenen demokratik değişimi gerçekleştirecek siyasi bir aktör olduğu görüşü hâkimdir. (Özkan, 2018, s. 299). Türkiye'nin gerek bu süreçle ilgili izlediği politika gerekse de geleceğe yönelik dış politika stratejilerinin güç merkezi ve uluslar arası ilişkilerdeki alternatif tarzın yeniden gözden geçirilmesi ve ülkeler arası siyasi ile ekonomik bağların güçlü kılınması açısından yeni adımların atılması gerekmiştir. Türk dış politikasında önemli bir yeri olan Ahmet Davutoğlu tarafından kaleme alınan "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar arası Konumu" adlı eserin 16 yıllık Ak Parti döneminde bir rehber niteliğindedir. Türkiye'nin jeopolitik konumuyla ilgili stratejileri özetleyen bu eserde; Yakın kara havzasını oluşturan, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar, yakın deniz havzasını oluşturan; Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez ve Hazar Denizi; yakın kıta havzasını oluşturan; Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya bölgeleri ile ilişkilerin kademeli bir tarzda genişletilmesi ile beraber küresel konumunun güçlendirilmesi hedefleri dış politika stratejisinin jeopolitik temelini oluşturacağı savunulmuştur. (Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", 2016, s. 118).

Türk dış politikasında Davutoğlu'nun ortaya attığı stratejik ve aktif dış politika geleneğinin başlatılması ve ilk olarak bölge ülkelerinin eski Osmanlı toprakları olması, uluslararası politikada Yeni-Osmanlıcılık anlayışı olduğu ve bu yüzden eleştirilmesine de sebebiyet vermiştir. Nitekim kaçınılmaz bir hinterland olarak Ortadoğu önemli bir konuma sahiptir. Sömürgeci girişimlerden sonra ortaya çıkan devlet yapılarının yeniden şekil bulduğu ve siyasi coğrafya ile fiziki

coğrafya belirlemiş olduğu sınırlar ile jeopolitik hatlar arasında uyumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Türkiye- Irak, İran-İrak, Türkiye- Suriye, Irak-Kuveyt arasındaki bu hat uyuşmazlıkları çeşitli siyasi ve ekonomik bunalımları da beraberinde getirmiştir. (Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", 2016, s. 140). Bugün de bu uyumsuzluğun en belirgin olanı Irak ve Filistin'deki belirsizliklerdir. Kürt meselesinin özelde Irak genelde ise uluslar arası hukuk içerisinde *de facto* etkinlik kazanması, jeopolitik, jeoekonomik ve jeoetnik ile jeokültürel temellerinin sağlıklı atılması güç olup sadece çıkar tanımlamalarına gidilmesi son derece ilginç ve önemli bir boyut ihtiva etmektedir. Dolayısıyla 2003 sonrası Türk dış politikasının aktif ve çok boyutlu bir anlayışla devam etmiştir.

ABD işgalinden sonra Irak'ta ortaya çıkan federal yapı ile Kürtlere geniş hakları da beraberinde getirirken bölgedeki diğer Kürtler için de domino etkisi olabileceği ve dolayısıyla Türkiye Irak toprak bütünlüğünün korunmasında ısrarcı ve güvenlik eksenli bir politika izlemiştir. (ÖZPEK & DEMİRAĞ, 2012, s. 120). 23 Ocak 2003 tarihinde Türkiye'nin girişimiyle ve Amerikan yönetiminin karşı olduğu halde, Irak'ın toprak bütünlüğünün barışçıl yollarla çözülmesi için İstanbul'da dışişleri bakanları düzeyinde toplantı yapılmıştır. Toplantıya Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye ve İran katılmıştır. (CNN Türk, 2007). Ülkenin siyasi sürecinde hükümetin destekler bir platforma dönüşmüştür. Ertesi yıl Kahire'de, sonrasında Tahran'da bu toplantılar devam etmiştir. (Özpek & Demirağ, "Turkish Foreign Policy After The 'Arab Spring': From Agenda-Setter State To Agenda-Entrepreneur State", 2014, s. 338). Bölgenin sahip olduğu petrol ve gaz rezervleri açısından ayrıca ekonomik boyutun önemini de artırmıştır. Dolayısıyla da Kafkasya ve Hazar petrolerinin Mezopotamya su havzası üzerinden Körfez petrol kaynaklarına bağlayan bu hat uluslar arası rekabetin merkezi haline gelmiştir. Enerji ihtiyacının önemli kısmını Rusya, Hazar bölgesi ve Ortadoğu bölgesinden gideren Avrupa için Türkiye doğal bir köprüdür. (ÖZPEK & DEMİRAĞ, 2012, s. 121). Ancak Türkiye'nin GAP projesi ile bu jeoekonomik hattın merkezinde yeni bir kaynak-güç ilişkisi kurmaya başlaması, uluslar arası diğer güçlerin ilgilerini çekerek PKK terörünü bölgede ve bölge dışı yerlerde tahriklerin gerekçesi olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona erme sürecinin getirdiği yeni dengede Türkiye'nin Asya politik derinliğini tehdit eden

PKK terörü ile Türkiye meselesi haline getirilirken, Körfez savaşlarında da Barzani liderliğinde bir Irak meselesi haline getirilmiştir. (Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", 2016, s. 439). Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra yapay bir devlet olarak oluşturulan Irak Devleti kuruluşundan bugüne kadarki süreçte Kürt meselesinin çözülmesi gereken bir konu olarak algılanması yerine bastırma yolunu seçerek Kürtleri batılı güçlerin kullanımına bırakmıştır. Dolayısıyla yüz yıldır süregelen bu anlayış Irak'taki Kürtlerin batılı güçlerin jandarmalığını yapmasını da beraberinde getirmiştir.

Körfez Savaşı sonrasında Saddam rejimine son veren ABD, Irak'ın uluslar arası hukuk ile tanımlanmış sınırları içinde yeni bir rejim oluşturamamıştır. Kuzey Irak'ta Kürt grupları ABD'nin bu girişimleri sonucunda bir devlet kurma şansı tanıyabileceği beklentisi içinde hareket etmişlerdir. Ayrıca KDP ve KYB'nin daha önceki çatışmaları bir kenara bırakarak birbirlerini koruyup kollayan stratejik adımlar atması bazen Türkiye'ye yakınlaşarak, bazen de İran ve Suriye ile yakınlaşarak kendilerine hayat alanı oluşturmuşlardır. (Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", 2016, s. 444). Bu bağlamda Türkiye'nin, Ak Parti dönemindeki Kuzey Irak politikasındaki yeri üç ayrı dönemde ele almak gerekmektedir. İlk dönem olarak 2003-2007 yılları arasında güvenlik eksenli politikada söylem ve davranışlar, ikinci dönem olarak 2007-2017 yılları arasındaki işbirliği ve yakınlaşma politikası ve son olarak üçüncü kısımda da 2017 İKBY'nin "Bağımsızlık Referandumu" kararı ve sonrası gelişmelerdir.

3.2. 2003-2007 Dönemi: Güvenlik Eksenli Politikada Başlıca Etmenler ile Söylem ve Davranışlar

3.2.1. İkinci Körfez Krizi ve Türkiye'ye Etkisi

1 Mart 2003 tezkeresi ve Irak'ın işgali ile güvenlik eksenli politikanın başlangıç tarihi olmuştur. ABD'nin Irak'a müdahalesi için yaklaşık olarak 62.000 ABD askerinin Türkiye'de üstlenmesi ve buradan transit olarak Irak'a geçmesi planıydı. 2003 yılında ise ABD'nin, Saddam Hüseyin'i iktidardan indirmek ve Irak'ta bulunduğu iddia edilen Kitle İmha Silahlarını bulup, yok etmek amacı ile başlattığı Irak işgali bölgeyi kana bulamıştır. Kuzey Irak'ta bir Kürt biriminin

ortaya çıkması ve Ortadoğu'daki dengelerin sarsılması bölgeye büyük bir huzursuzluk getirmiştir. (Akgönenç, 2011) Türkiye, Irak'taki bu gelişmelerden etkilenmiştir. Aynı zamanda tezkere ile beraber Türk Askerinin de ABD askerleriyle beraber işgale katılmasını içeriyordu. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının altı ay süreyle Türkiye'de bulunmasına ve muharip unsurların Türkiye dışına intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasına Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkesidir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2003). TBMM'deki bu oylamaya katılan 533 milletvekili arasında 250 ret oyu, 264 kabul oyu ile 19 çekimser oyla Anayasanın 96. Maddesi gereğince reddedilen Başbakanlık tezkesidir. (Akbaş, 2011, s. 274). Bu tezkereye istinaden ABD'nin gemileri İskenderun limanında konuşlandırılması ve Güneydoğu Anadolu'da birçok arsa ve depoların satın alınması ile gerekli hazırlıkları yapıyordu. (Üzgel, 2013, s. 272). Ancak göz ardı edilmemesi gerek bir konu olarak ABD askerlerinin Şanlıurfa, Mardin gibi sınır şehirlerinde arsa ve depoların satın almaları demek ABD'nin ülkeden çıkmayıp buraya resmen bir üs kurma planı mevcuttu. Bu durum bölge halkının gerek psikolojik gerekse sosyolojik açıdan ne tür sorunlarla karşı karşıya gelebileceği ihtimali de düşünmeliydi. 1 Mart tezkeresi kabul edilmeyince kamuoyunda ABD'nin Irak'a müdahalesi için onay çıkmadığı ve hatta bu müdahalenin engellendiği düşüncesi de hâkimdi. Tezkereden sonra ABD ile anlaşmayı sağlamaya çalışan hükümet, 20.000 kadar Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesine izin verilecekti. Ancak ABD bunu Kuzey Irak'taki Kürt grupların onay vermesine bağlayınca doğal olarak bu onay çıkmayınca da Türkiye ile ABD ilişkilerinde gerilimlere de sebep olmuştur. (Üzgel, 2013, s. 273).

Irak işgalinin tamamlanmasının ardından 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de bulunan Türk Özel Kuvvetler İrtibat Ofisi'ne, ABD birlikleri tarafından baskın düzenlendi. Bir yandan iki Kürt grup olan KYB-KDP arasındaki çatışmaları önleme görevi yürütürken bir yandan da PKK'ya yönelik operasyonları izleme ve gözetleme görevini yürütmektedir. (Üzgel, 2013, s. 277). Bu olayla beraber Süleymaniye'deki Türk askerinin başına çuval geçirilerek Bağdat'a sorgulamaya götürülmeleri ABD ile Türkiye arasındaki gerilimi de arttırmıştır. ABD'nin yeniden yapılandırmaya çalıştığı Irak'ta, Kürtler son derece etkin bir role sahip olmaya başladılar. Sonuç olarak 1 Mart tezkeresi Türkiye

tarafından kabul görülmesini bahane ederek, Türkiye'nin bölgeden uzaklaştırılması planlanmıştır. (Çakmak, 2006, s. 126). Türkiye, yıllardır terör olayları dolayısıyla güvenliği tehdit altına girerken geleneksel dış politikası haline gelen Kemalizm anlayışından vazgeçip, pro-aktif bir anlayış ile hareket etmeye başladığı görülmektedir. Nitekim Ahmet Davutoğlu şu cümlelerle ifade etmiştir: (Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", 2016, s. 441-442). *“Ortadoğu'nun geleceği ile ilgili bölgesel barışı tehdit edebilecek en geniş kapsamlı tehlike Türk, Acem, Arap ve Kürt unsurlar arasında etnik nitelikli bir çatışmanın çıkartılması ve bunun sürekli problem kaynağı olan bir kangren haline dönüştürülmesidir.”* Seksenli yıllarda İran-İrak savaşı esnasında sürdürdüğü dengeli politika ile böylesi bir kangrenleşme temayülüne set çeken Türkiye, PKK terörünün devre dışı kalmasından sonra da bölgeyi kuşatıcı barış inisiyatiflerine öncülük etmelidir. *İran- Irak Savaşı ve Körfez Savaşı ile tırmanan PKK terörü açıkça göstermiştir ki, bölgesel barışı temin etmeden iç barışı sağlamak da zordur. Türkiye'nin Osmanlı'nın bölge politikası ile ilgili tecrübelerinden çıkaracağı önemli dersler vardır. Ortak tarihi tecrübe dolayısıyla Kürt Meselesine yönelik en kalıcı, soğukkanlı ve kuşatıcı politika da Türkiye'den beklenmelidir.”* Türkiye'nin bölgede PKK terörünün devre dışı bırakması şartına bağlı olarak tasvir edilen barış inisiyatifine öncülük etme girişimleri Mısır yetkilileri ve diğer komşu ülkelerin katıldığı toplantılar düzenlemiştir. Türkiye, Davutoğlu'nun ifade ettiği çerçevede barışçıl bir bölge oluşması için inisiyatif elde etmeye başlamıştır. (Güzel, 2009, s. 129).

2003 Irak işgali sürecinde ABD ile Türkiye arasındaki gerilim devam ederken bundan dolayı da Türkiye Kuzey Irak'ta konuşlanan PKK terör örgütü mensuplarına yönelik sınır ötesi operasyonları gerçekleştirmemiştir. Bu süreçte Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla da arası iyi olmamış ve güvenlik eksenli politikalar yürütülmüştür. Dolayısıyla bu gerilim Kuzey Irak'ta ABD ile Kürt grupları arasında iyi ilişkiler kurulurken buna karşın Türkiye ile Kürt grupları arasında da güvenlik bağlamında dengeyi dramatik olarak etkilediğini söyleyebiliriz. (Özpek, "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler", 2011, s. 590). Irak işgalinden sonra ABD'nin Kuzey Irak'ta bulunan Kürt gruplarını silahlandırması, Türkiye açısından tehdit edici bir unsur olarak görülmektedir. Güvenlik açısından tehdit olarak görülmesinin bir diğer sebebi de 7 Ekim 2003 tezkeresinin kabul

edilmesinden sonra Iraklılar bu durumdan rahatsız olmazken PKK ve diğer Kürt grupları bundan rahatsız olmuşlardır. Nitekim tezkere üzerine Bağdat'ta olan Türk Büyükelçiliğine PKK tarafından saldırılar düzenlenmiştir. (Avcı, 2014, s. 8). Irak'ta PKK terör örgütünün barınması dolayısıyla Türkiye- Irak komşuluğundan daha çok bir tehdit merkezi olup bu da ikili ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Gerek PKK'nın gerekse bölgedeki Kürtler, ABD tarafından kullanılması da Türkiye'yi etkisiz kılma girişimi olarak da söylenebilir. (Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında ve Kuzey Irak Açılımı", 2011a, s. 184). Bu olay ile beraber hem Türkiye-ABD hem de Türkiye-Kuzey Irak politikasına güvenlik eksenli olup ve yeni gerilimlere de yol açtığını söylenebilir. Dolayısıyla bu olayın yansıması şöyle belirtilebilir: Birinci yansıması; Türkiye'nin, 1990'lı yıllardaki Kuzey Irak'a yönelik politikasında değişiklik olup dolayısıyla da TSK'nın bölgedeki nüfuz alanını daralmıştır. İkinci yansıması; Peşmergelerin dolaylı da olsa operasyonda yer alması ABD'nin yereldeki işbirlikçileri kimin olduğu net anlaşıldı. Üçüncü yansıması; Tezkerenin reddi ile beraber uluslar arası müttefiki ve hegemon güç olan ABD tarafından engellenmiş oldu. (Üzgel, 2013, s. 278).

İkinci Körfez Krizi Türkiye'nin hem iç politikasını hem de dış politikasını büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye'nin iç politikasında önemli tartışmalara neden olurken TBMM, STK, basın ve diğer birçok karar organları arasında ikilem yaşanmıştır. Öyle ki bir taraftan stratejik "müttefiki" olan ABD, diğer tarafta da yüzyıllardır ekonomik, siyasi ortaklık ilişkisinde olan Irak arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. (Akbaş, 2011, s. 268). Ayrıca hükümetteki istifalar Başbakan'ın rahatsızlanması ve Genel Kurmay Başkanı'nın görev süresinin dolması gibi etkenler Türkiye'yi hem içerde hem de dışarıda zayıf duruma getirmiştir. Ancak ABD'nin baskıcı diplomasisine karşılık Türkiye'nin güçlü dışişleri bürokrasisini de ortaya çıkarmıştır. ABD'nin taleplerine yönelik nasıl bir bürokrasi yürütüleceği konusunda Genel Kurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, MİT ve Başbakanlık arasında toplantılar ve işbirliği başlamıştır. (Ulutaş, 2006, s. 145). Nitekim 27 Ağustos 2002 tarihinde MGK toplantısı sonucunda "kırmızıçizgiler" olarak rapor sunulmuştur. Bu rapora göre de: (Ulutaş, 2006, s. 146).

- ✓ Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt Devleti'nin ilan edilmesi,

- ✓ Musul ve Kerkük vilayetlerinin Kürtlerin denetimine girmesi, Irak'a Kürtlerin bağımsızlığına giden bir yolu açacak federatif bir yapının ortaya çıkması,
- ✓ Irak Türkmenlerinin yeni oluşacak yapıda asli unsur olamaması,
- ✓ Meşruiyet zemini olmadan Irak'a yapılacak olası bir uluslar arası müdahaleye taraf olunması,
- ✓ ABD'nin bölge ile ilgili hazırlık ve hedefleri tam olarak görülmeden ve Türkiye açısından kabul edilebilir sonuç üzerinde mutabakata varılmadan müdahaleye taraf olunması.

Bu rapora göre Irak'a müdahaleden uzak bir dış politika izlenmesi gerektiği ve olası bir müdahalede de "kırmızıçizgiler" olarak belirlenen hususlar arasında özellikle Kerkük ve Musul'un durumu olup Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin korunması gerektiği vurgulanmıştır. ABD'ye kabul ettirilememiş bu rapor maddeleri, Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı sonrası yaşadıklarını bir daha yaşamaması için ABD ile birlikte hareket etmeme politikası benimsenmiştir. (Akbaş, 2011, s. 272). 23 Ocak 2003'te Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül'ün liderliğinde ve ilk defa böyle bir organizasyona imza atılmıştır. İstanbul'da Irak'ın komşuları olan İran, Suriye, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın katıldığı toplantıdan da hem Irak'ın toprak bütünlüğü hem de etnisiteye dayalı federatif bir yapılanmaya karşı olunduğu savunulmuştur. (Akbaş, 2011, s. 284). İkinci Körfez krizinin Türkiye'yi içerde olduğu gibi dış politikada da aktif olarak hareket etmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında da İran, Irak ve Suriye ile bu bağlamda ilişkiler geliştirilmiştir. Ayrıca Türkiye ve Rusya arasında her ne kadar tarihsel çıkar çatışmaları olsa da savaş sonrası dönemde bu ilişkiler iyi seyir izlemiştir. Burada unutulmaması gereken faktör de IKBY ile olan ilişkilerin, ABD'nin bölge ile ilgili tavrında meydana gelebilecek değişime de bağlı olabileceğidir. (Ertem, 2015, s. 294).

3.2.2. Kerkük Etkeni

İhtilafli bölgeler olan Musul ve Kerkük, esas itibariyle 2003 Irak işgalinden sonra ABD'nin Saddam sonrasında diğer muhalif gruplara karşı,

öncelikle peşmergelerden yardım istemiştir. Söz konusu grupların hâkimiyetine giren fakat 2005 yılındaki anayasada statüleri tam olarak netleştirilmeyen bölgelerdir. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017). İhtilafli bölgeler; Nineva (Musul) vilayeti sınırları içinde kalan yedi ilçe; Telafer, Sincar, Tilkeyf, Şeyhan, Hamdaniye, Akre ve Mahmur ilçelerini kapsamaktadır. Kerkük ise; Dibis, Havice, Tavuk, Tazehurmatu, Diyala, Kıfri, Hanekin, Beledruz ve Selahaddin şehirlerinin merkezi Irak'a mı yoksa IKBY'ye mi ait olacağı meselesidir. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 411).

2005 Irak Anayasası, ABD ve diğer koalisyon güçleri tarafından hazırlanmıştır. Bu anayasada ihtilafli bölgeler olan özellikle Kerkük konusunda bölgenin IKBY'ye bağlanması için ciddi çaba harcanmıştır. Ancak Türkiye, "kırmızıçizgileri" adlı raporda da belirtildiği üzere buranın statüsü konusunda tavrını her defasında dile getirmiştir. "Kırmızıçizgi" söylemi Türkiye ile Kürt yönetimi arasında ciddi gerilime yol açmıştır. Kerkük bu süreçte, Türkiye-ABD- IKBY üçlüsü arasında sürekli tartışmalara yol açan demografik yapısı ile çeşitlilik arz eden bölge olmuştur. Farklı etnik ile kültür yapısı ve sahip olduğu petrol rezervleri konusunda küçük bir Irak'ı andıran Kerkük, işgal sonrası dönemden günümüze kadar tartışmalı konumunu korumaktadır. Saddam tarafından Araplaştırma politikası ile beraber bölgedeki Kürtler ve Türkmenlerin zorunlu göçe tabi tutulması ile beraber buraya Araplar yerleştirilmiştir. (Üzgel, 2013, s. 278). Kerkük ve Musul, Saddam'ın liderliğindeki baas rejiminde bölgedeki asli unsur olan Türkmenler ve Kürtlerin ev ve arsalarına el konulurken bu evlere de Arapları yerleştirerek tamamen bir Arap şehirleri olduğunu ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. 11 Nisan 2003 tarihinde de Amerikan kuvvetleriyle beraber Kerkük'e giren peşmergeler, buralardaki tapu ve nüfus kayıtlarını talan ederken Türkiye sadece alarm vermekle kalmıştır. Dolayısıyla Kerkük, işgalden sonra bölgenin en tartışmalı bölgesi haline gelmiştir. Kerkük'e yerleşen Kürtler birçok sokak ve kamu binalarının ismini de değiştirmişlerdir. (Üzgel, 2013, s. 278). IKBY Başkanı Mesut Barzani bir demecinde: "*Türkiye birkaç bin Türkmeni savunmak için Kerkük'e müdahale ederse, biz de Türkiye'deki 30 milyon Kürdü savunuruz.*" (Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında ve Kuzey Irak Açılımı",

2011a, s. 186). Bu Türkiye'ye bir tehdit olup olmadığı sorusu üzerine yine Barzani: “ *Burası tarihsel ve coğrafi olarak bir Kürt kentidir ve Kürdistan'ın bir parçasıdır. Türkiye, Kerkük'e müdahalede ısrarlı olursa vereceğimiz cevap konusunda ben şahsen sorumluluk almaya hazırım.*” (Dörtkardeş, 2007) Diyerek cevap vermiştir. Bu söylemler Türkiye-IKBY arasındaki gerilimi de alevlendirmiştir. Türkiye, Kerkük'te demografik yapısının değiştirildiği ve buradaki halk oylamasının ertelenmesi için ABD ve Irak'taki diğer gruplarla diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Ancak 2005 tarihli Irak Anayasası'nın 143. Maddesi, Geçici Irak İdari Yasası'nı yürürlükten kaldırırken IKBY'nin Kerkük'teki yetkisinden bahseden 53. Madde ile diğer ihtilafli bölgelerin sorunlarının çözülmesi öngören maddeyi sürdürdüğü de ortadaydı. Ancak 140. Maddede ise GIİY'nin tam olarak uygulanması ve Kerkük dâhil diğer bölgelerdeki demografik durumun ve sınırlarının tekrar düzenlenmesi bağlamında en geç 31 Aralık 2007'ye kadar referandum yapılması öngörülmektedir. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 412). Türkiye ise, Kerkük'ün statüsünün ertelendiği bir dönemde Kerkük ve diğer bölgelerdeki Türkmenlerin güçlü olması için birçok girişimde bulunmuştur. Türkiye 1990'lara kadar Irak'taki Türkmenlere mesafeli yaklaşmış ve Irak'ın içişlerine karışma anlamına geleceği için bu durumdan kaçınmıştır. Türkmenler, 2006 yılından itibaren Kerkük il meclisi seçimlerindeki boykot anlayışları, Türkiye'nin girişimiyle de 20 Mayıs 2008 tarihinde yapılan bir toplantı ile siyasi sürece ve seçimlere tekrar katılacaklarını duyurmuştur. (Güzel, 2009, s. 135). Türkiye'nin Türkmenler ve diğer muhalif unsurlarla geliştirdiği ilişkilerin 2008 yılında BM'nin Kerkük için yapılacak referandumun ertelenmesinin sonuna geldiği ancak mevcut durumun muğlâklığı devam etmektedir. Kürtler bu sürecin ilerleyip bölgenin kendilerine bağlanması açısından çaba sarf etmesi karşısında, Türkiye'nin bölgedeki Türkmen ve Arap unsurları ile olan ilişkileri neticesinde bölgenin sorunsallığı devam etmektedir.

2014 yılına gelindiğinde IŞİD terör örgütü, Irak ordusunu yenilgiye uğratarak Musul ve diğer ihtilafli bölgeler dâhil birçok yeri kontrol altına almasıyla bu bölgeler yeniden tartışmaya açılmıştır. Çünkü merkezi hükümetin ordusu geri çekildikten sonra buraya peşmergeler gelmiş ve IŞİD'e karşı savaşmışlardır. Musul ve Kerkük'te IŞİD'e karşı savaşan peşmergeler buraya

yerleştiler. (Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İnan, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı", 2017, s. 414). Bu süreçte bazı çevreler ihtilafli bölgelerin İKBY'ye geçmesi için bir tiyatro olduğu savunsa da burada ciddi anlamda peşmergelerin kayıp verdiği de bilinmektedir. Ayrıca bu durum İKBY ile Türkiye arasında var olan ekonomik ve siyasi ilişkilerin bozulup bozulmayacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. 28-29 Eylül 2014 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda İKBY Başkanı Neçirvan Barzani, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu ile güven tazelemek maksadıyla görüşülmüş olunsa da, Türkiye'nin Irak ve İKBY politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla Kerkük'ün statüsü Ankara-Erbil yakınlamaşmasının önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. (Ertem, 2015, s. 323). Türkiye, Irak'ta istikrarın sağlanması için hükümete her türlü desteğin verilmesi konusunda da açık davranmıştır. (Duman B. , "Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Kürtlerin Rolü", 2016, s. 9).

Sonuç olarak Kerkük İKBY'ye dâhil edilmedi ve statüsündeki bu belirsizlik devam ederken, Kerkük taraflar arasında gerginlik alanı konumunu sürdürdü. Kürtlerin Kerkük'ün bir Kürt şehri olarak tanımlamaları yönünde çalışmalarını devam ederken Türkiye ise BM'nin yardım komisyonunun hazırladığı ve Kerkük için "özel statü" önerisini desteklemeye devam etmektedir. (Üzgel, 2013, s. 481).

3.2.3. PKK Terör Örgütü Etkeni

Irak işgalinden sonra Kürtlerin özerkliğini güçlendirecek hukuksal ve fiili gelişmeler artarken özellikle Süleymaniye'deki Türk askerine yönelik olayla beraber Türkiye'nin bölgedeki nüfuzu azalmaya başlamıştır. Öyle ki Irak işgal edildiğinde Türkiye'nin iki önemli kaygısı vardı. Birincisi Kuzey Irak'taki Kürtlerin ABD desteğini de alarak güçlenmesi ve devletleşme yoluna gitmeleridir. İkincisi ise bu durumun Türkiye'ye etki etmesi ve PKK faaliyetlerinin tekrardan başlamasıydı. (Üzgel, 2013, s. 284). Aslında Öcalan'ın 1999'da Türkiye'ye teslim edildikten hemen sonra tek taraflı ateşkes ilan edilmişti. ABD tarafından da terör listesine alınan PKK, daha sonra Suriye'deki faaliyetlerini sürdürürken ismini KADEK (Kongreya Azadi u Demokrasiya Kurdistane- Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) olarak değiştirmiştir. ABD bu isimle de terör listesine

alırken PKK, Kuzey Irak bölgesine geçmiştir. O dönemde kuzey Irak'ta(Kandil-Mahmur) kampında 4000 civarı PKK'lı olduğu ifade edilmekteydi. (Üzgel, 2013, s. 284). PKK'nın icra ettiği etnik terörizm, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra yeniden yükselişe geçmiştir. Bu durumun PKK açısından önemi örgütün komuta merkezinin kontrol dışı kalmasıdır. (Avcı, 2014, s. 4). Nitekim Kuzey Irak'ta bulunan 4000 PKK'lıdan 2000'den fazlası KDP denetiminde iken geri kalan kısmı da Celal Talabani liderliğindeki KYB'nin denetimindeydi. İran ve Suriye gibi bölgesel aktörlerin, PKK'yı bir dış politika aracı olarak kullanmaları PKK'nın faaliyet ve operasyonlarını daha sistematik hale getirmiştir. Bu çerçevede denilebilir ki İran, Suriye ve kısmen de olsa IKBY'nin Türkiye ile ilişkilerinde PKK'yı kullandıkları söz konusudur. Kürt internet sitelerinden birinde kaleme alınan bir makalede, ABD'nin bölgede etkinliğini başladığı dönemden (1950'li yıllar) beri Kürtlere karşı hiçbir zaman dostane davranmadığı Kürtlerin ABD ve İsrail çıkarları için Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye karşı bu ülke tarafından kullanıldıkları ifade edilmektedir. (YılmazŞahin, 2011). Nitekim ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sürecinde ve sonrasında peşmergeler Irak ordusuna karşı Amerikan kuvvetleriyle aynı cephede savaşmışlardı. Ayrıca 2005 seçimlerden sonra da Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda Arap halkından daha çok dayanak haline gelmişlerdi.

ABD'nin PKK'ya karşı tavrına yönelik Irak hükümetinde de aynı tavır bulunmakla beraber Türkiye'nin PKK sorununu gündeme getirdiği zaman Irak hükümeti olumlu karşılama olsa da henüz bu süreçte somut bir adım atılmadığı görülmüştür. Nitekim Irak Dışişleri Bakanı olan Hoşyar Zebari: “ *Yeni Irak hükümetinin hiçbir silahlı militanın, ordunun ya da terörist örgütün Irak topraklarında faaliyet göstermesine müsamaha göstermeyeceğini*” ifadesi ile PKK konusunda Türkiye ile aynı fikirde olduklarını belirtmiştir. (Avcı, 2014, s. 7). PKK konusunda Irak Merkezi Hükümetiyle çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi olan Oğuz Çelikkol, Irak Cumhurbaşkanı Talabani ve Başbakan Caferi ile yaptığı görüşmelerde, PKK terör örgütünün faaliyetleri ve bu konuda Irak Merkezi Yönetimi'nin terörizmle mücadele konusunda Türkiye'ye yardımcı olması gerektiği üzerinden durulmuştur. 16 Kasım'da Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile yapılan görüşmelerde Türkiye, PKK ve Kerkük

konularını dile getirmiştir. (Bölükbaşı, 2016, s. 191). Türkiye için bölgedeki PKK'nın varlığı bugüne kadar Kemalist düşüncenin hâkim olduğu dış politika anlayışının yerine ağırlığı daha öne çıkan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin de bu sürece katılması kısa vadede olumlu gelişmeler yaşanabileceği açıktır. Ayrıca PKK konusunda gerek bölgesel gerekse bölge dışı devletlerle diplomatik görüşmelerin getireceği işbirliği ile beraber PKK konusunda kademeli de olsa çözüme kavuşturulabileceği söylenebilir. Bu durum hem bölgesel bir aktör olarak IKBY önemli rol alabilecektir. Çünkü PKK'nın Kuzey Irak'ta konuşlandırılması ile beraber bölgede ABD veya diğer dış güçlerin kontrolünden çıkabilecek olan IKBY'ye karşı da bir koz olarak kullanılacağı unutulmamalıdır.

3.2.4. 2003-2007 Arası Dönemde Söylem ve Davranışların Değerlendirilmesi

Güvenlik eksenli dış politika anlayışının, AK Parti Hükümetinin 2003-2007 yılları arasında gerek bölgesel gerekse bölge dışı ülkelerle diplomasi çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim Irak işgali hemen öncesinde 18 Mart 2003 tarihinde TBMM hükümet programı ile ilgili görüşmeler sırasında genel kurulda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hükümetimiz, komşumuz Irak’la ilgili belirsizliğin sona ermesinden yanadır. Irak sorununun Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde çözülmesini temenni etmekteyiz; fakat sorunun genel çerçevesi ile Türkiye’ye dönük yüzü arasındaki makas farkının açıldığı ve bunun siyasi, askeri ve ekonomik menfaatlerimizi tehdit etme eğilimine girdiği durumlarda devletimizin bekası ve milletimizin selameti için, kendi özel durumumuza en uygun kararları en hızlı biçimde alacaktır. Irak’ın asli unsuru olan Türkmenlerin, Arapların, Kürtlerin ve diğer toplulukların barış içinde yaşaması arzumuzdur. Irak’ın toprak bütünlüğünün bozulması Ortadoğu’daki tüm dengeleri değiştirecektir.”
(TBMM, 2003, s. 8114).

Başbakan Erdoğan, TBMM Genel Kurulu’nda, Irak krizinin uluslar arası kurum olan BM denetimine barışçıl bir şekilde çözülmesi gerektiğini

vurgulamıştır. Irak'taki mevcut olan istikrarsızlık durumun genelde tüm Ortadoğu'nun ve nihayetinde Türkiye'nin gerek siyasi gerekse ekonomik olarak olumsuz etkileyebileceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu süreçte müttefik olarak görülen ABD ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ile Irak'ın parçalanmaması ve PKK terör örgütünün yanı sıra Irak'ta bulunan Kürt ayrılıkçı hareketi konusunda güvenliğin üst seviyeye getirilmesi gerektiği söylenebilir.

1 Mart 2003 ile 1 Mart 2004 tarihleri arasında Erbil'de, KYB ve KDP binalarının bombalanmasından sonra Kuzey Irak'ta Kürt milliyetçiliğin güçlenmesine dolayısıyla da Türkiye'ye de etki etmiştir. (Olson, 2008, s. 38). Bu süreçte yapılan söylem ve davranışlar Olson'un "koyun ve kasap" metaforunu akla getirmektedir. Iraklı Kürtlerin milliyetçilik ve devletleşme sürecini ele aldığı bu kitapta "koyun" metaforu ile milliyetçilik ile desteklenen alt aydın ve bürokrat kesimi ifade ederken, "kasap" metaforu ile de "Pazar arayışı ile gelişmekte olan burjuva sınıfı" nı tarif etmektedir. (Ertem, 2015, s. 310). Olson'un, Türkçedeki "koyun can derdinde, kasap et derdinde" atasözünden yola çıkarak yapılan bu benzetme ile IKBY'de bağımsızlık yanlıları ile ekonomik kalkınma ve gerekirse bölge devletleriyle entegrasyonu savunanlar arasında ikilem yaşanmıştır. (Ertem, 2015, s. 310). Bu gelişme KDP ile KYB liderleri tarafından karar verilmesi istenmiştir. GYK'nde geçmesini istedikleri 18 vilayeti kapsayan bir yapılanma istenmiştir. Bu dönemde bağımsızlık için birçok yazılar da yazılmıştır. (Olson, 2008, s. 50). Türkiye'nin Kuzey Irak'tan gelen tehdidin PKK ile sınırlı olmadığı, buna KBY'nin de dâhil olduğu söylenebilir. (Erkmen, "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü", 2015, s. 176). Kuzey Irak söylemlerinde PKK terör örgütü sorunu ve faaliyetleri, Irak'ın toprak bütünlüğü meselesi, Kerkük'ün statüsü ve Türkmenlerin temel haklarının verilmesi konu olmuştur.

2006 yılında Erdoğan'ın Washington ziyaretinde ABD ile Türkiye ilişkilerinin konuşulduğu ve Kuzey Irak ve terör konularıyla ilgili şöyle demiştir:

"Burada, Kuzey Irak'ta yerleşmiş bulunan terör örgütünün ülkemize sızma çalışmaları, hatta maalesef Irak'taki silahların terör örgütü tarafından tarafımıza taşınarak bombaların Amerika'ya ait silahlar, bombalar

olduğunu görmemiz ve halkımızın da bunu duyması, bilmesi bir 'AntiAmerikancı' yapıyı oluşturmaktadır. Biz ateşkes diye bir ifadeyi hiçbir zaman kullanmadık kullanmayız. Ateşkes devletlerarası olaydı.” (Bölükbaşı, 2016, s. 188).

Irak'ın işgalinden sonra gerek Irak ordusundan geriye kalan gerekse ABD'nin bölgedeki silahları ellerinde bulunduran PKK terör örgütü, 2004 yılından sonra ateşkesin bittiğini ilan etmiş ve Kuzey Irak'taki eğitim faaliyetlerini devam ederken saldırılarını da Türkiye'de gerçekleştirmiştir. Bu durum Irak'ın, ABD denetiminde yapılandırıldığı süreçte ABD ile güvenlik konulu birçok görüşmeler yapılmıştır. (Bölükbaşı, 2016, s. 118). Bu nedenle Türkiye'nin gerek ABD gerekse Irak hükümetinin yetkilileriyle görüşmeleri genellikle güvenlik ekseninde gerçekleşmiştir. Irak işgalinin Türkiye açısından en önemli sonuçlarından biri 1990'lardan beri PKK'ya karşı yürütülen mücadelenin artık ABD iznine bağlı hale gelmesi olmuştur. Dolayısıyla kendisi için doğabilecek risk ve tehditlere odaklı bir politika izlemiştir. (Turan, 2015, s. 292). Türkiye Irak Kürtlerini ayrı bir birim olarak tanımadığını göstermek için Irak devletiyle olan ilişkilerine ağırlık verdiği ve son derece seçici olduğu söylenebilir. (Erkmen, "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü", 2015, s. 178). Bu dönemde Türkiye'de PKK saldırılarını arttığı bir dönem olması dolayısıyla da 2006 yılının Ağustos ayında ABD öncülüğünde Türkiye, Irak ve ABD arasında, PKK'ya yönelik ortak mücadele komitesi oluşturulmuştur. Yine bu süreçte Türkiye ile Irak Kürtleri arasında gizli de olsa görüşmeler yapıldığı ve Iraklı Kürtlerin ya da Kuzey Irak'taki yönetimin Türkiye için bir tehdit olmadığı ve PKK ile mücadelede işbirliği olması gerektiği hususu da göze çarpmaktadır. Komite'den çıkan sonuç ile Terörle Mücadele Koordinatörlüğü kurumunun kurulması bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının askeri güvenlik temelli olduğunun da göstergesidir. Türkiye'nin gerek Kerkük gerekse PKK terör örgütünün faaliyet ve eylemleri nedeniyle İKBY ile arasında bu dönemde sert söylemler olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın şu söylemi bu durumu açıklamaktadır: (Gazete Sabah, 2007)

“Bizim muhatabımız oradaki Kürt liderler değildir. Bizim muhatabımız Irak'ın Merkezi Hükümetidir. Ben Merkezi

Hükümetin Cumhurbaşkanıyla da Başbakanıyla da görüştim. Bunun dışındaki bir kabile reisi ile ben görüşmem. Görüşmesi gereken olursa onlara 'git görüş de deriz, bunu da yaparız. Ben görüşmem, Barzani veya bir başkası... Ama ben Talabani'yle Cumhurbaşkanı olduğu için görüştim, Maliki ile görüştim, bundan sonra da görüşürüm.' (Gazete Sabah, 2007)

Kerkük'ün geleceği konusunda ise, Türkiye Bülteni Dergisin 45. Sayısında belirtilip ve Serhat Erkmen'nin aktardığına göre; Kerkük ve Türkmenlerle ilgili Abdullah Gül ile yapılan röportajda şöyle bir söylem yer almaktadır:

"Kerkük'ün geleceği, nüfus itibariyle, Irak'ın geleceği açısından emsal teşkil edecektir. Kerkük'ye yönelik dar bakışlı ve tek taraflı politikalar sürdüğü takdirde, 2007 yılında yapılması planlanan referandum sonunda çözüme ulaşılmayacak aksine, geri dönüşü olmayabilecek kırılmalara yol açılacaktır. Irak'ta gelinen kritik dönemeçte Türkmen soydaşlarımızın haklarının korunması ve Irak'ın asli kurucu unsurları arasında yer alan Türkmenler'in Irak'a hak ettikleri yere gelebilmeleri amacıyla Türkmenler'e imkânların elverdiği tüm destek verilmektedir". (Erkmen, "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü", 2015, s. 189).

Ahmet Davutoğlu tarafından kaleme alınan, Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar kitabında yer alan röportajda, Taha Akyol'un: "Irak konusunda bizi rahatsız eden konular nedir?" sorusu üzerine:

"Irak'ın Türkiye'ye dönük bir terör kaynağı halinde kalması Türkiye açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Bu konuda ABD, Türkiye'yi tatmin eden bir adım atmamıştır; zira PKK Kuzey Irak'ta varlığını

sürdürmektedir. Bu konu Türkiye açısından son derece önemlidir.” (Davutoğlu, "Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar", 2013, s. 212).

Yukarıdaki söylemlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında karar vericiler olan dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan'ın söylemleri güvenlik eksenli olduğu açıktır. Türkiye'nin daha önce de belirtildiği üzere "kırmızıçizgiler" olarak görülen Kürt devletinin oluşuma izin verilmemesi, PKK terör örgütüyle mücadele edileceği ve Kerkük konusunda da eşitlik temelinde bir statünün verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu söylemler statükocu bir politikanın da göstergesidir. (Üzgel, 2013, s. 290). Ayrıca yukarıdaki söylemlerde de belirtildiği gibi Kuzey Irak Kürt liderlerinin muhatap alınmaması ve ayrı bir yönetimin olarak tanınmaması yine bu dönemde Kemalist ve statükocu bir anlayışın devam edildiği söylenebilir. TSK'ın gerek iç politikada gerekse dış politikadaki etkin payı 2007 yılına kadar devam ettiği gözlemlenmektedir. 1996 yılından 2007 yılına kadar Kuzey Irak konusu, Özel Kuvvetlerin sorumluluğunda devam etmiştir. Aralık 2007' de bu sorumluluk Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğuna devredildiği ve artık Kuzey Irak politikasının da değiştiği anlamına gelmektedir. (Üzgel, 2013, s. 290). Türkiye'nin, Kuzey Irak'a yönelik bu söylem ve davranışları buradaki Kürt oluşumları olan KYB ve KDP, mevcut siyasi ve ekonomik kazanımlarını korumak ve güvende tutmak için PKK'ya karşı Türkiye'ye yakın bir politika izlemişlerdir. Kuzey Irak'taki Kürtlerin bu anlayışı yıllardır PKK'nın yürüttüğü politikadan zarar görmüşlerdir. Çünkü gerek Suriye'deki gerekse Irak ve Türkiye'deki Kürtler buna olumlu bakarak IKBY'nin PKK'ya karşı Türkiye ile aynı cephede yer alması ciddi bir eleştiri konusu olmadığı ortaya çıkmıştır. Kuzey Irak'taki PKK'a ait Mahmur gibi kampların kapatılması ve buradaki PKK bürolarının kapatılması üzerine Cemil Bayık tarafından, KYB ve KDP uluslar arası komplosunun içinde Türkiye ile aynı cephede yer aldığı da ifade edilmiştir. Talabani ve Barzani'nin, PKK'ya yönelik söylemlerinde önemli bir değişiklik olduğu ve daha sonraları da PKK'yı terörist olarak tanımlayacağı, silah bırakması gerektiği ve Türkiye ile ilişkilerinde bu iyileşmeyi getireceği fikri ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığı zaman IKBY'nin kurulması ve belli bir ekonomik gelişmenin

sağlanması açısından hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Türkiye ile Irak arasındaki ihracat-ithalat verileri (Gaziantep Sanayi Odası, 2017, s. 4) (Ek: 14'e bknz.) göz önünde bulundurulduğu zaman, özellikle kara yolu ile yapılan ticaret alışverişi Habur Sınır Kapısından geçtiğini varsayarsak bunun önemli bir payı IKBY'ye düştüğü de görülecektir. Ancak Türkiye ile IKBY'nin ekonomik ilişkisine bakıldığı zaman dikkat edilmesi gereken hususun bu ekonomik ilişkilere ait istatistikî verilerin olmayışdır. Türkiye ile Irak arasındaki ticari verilerinin ne kadarı IKB'ye ait olduğu sadece tahmini veriler üzerinden ulaşılmaktadır. Bu yüzden Irak'a gönderilen mal ve hizmetlerin, karayolu ile yapıldığı ancak ne kadarının Kuzey Irak'ta kaldığı ne kadarının da Merkezi Irak bölgelerine ulaşıldığı konusunda kayda değer veriler bulunmamaktadır. Ancak bunlarla ilgili rakamsal veriler olmasa da özellikle Kuzey Irak ile ilgili yapılan çalışmalarda dönemin Ekonomi Bakanı olan Zafer Çağlayan'ın 2012 yılının ocak ayında yaptığı Irak ziyaretinde ekonomik ilişkilerin ve Türkiye'nin Irak'taki yatırımlarının %70'inin Kuzey Irak'ta yapıldığı ifade etmiştir. (İhlas Haber Ajansı, 2012)

Türkiye ile Kuzey Irak Yönetimi arasındaki ekonomik ilişkiler ABD'nin Irak'ı işgal ettikten sonra hızla gelişmiştir. 2003 yılında 829 milyon dolar 2006 yılına gelindiğinde 2,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönem özellikle Kuzey Irak'ın ihtiyaç duyduğu birçok ürünün Türkiye tarafından karşılandığı bir dönem olmuştur. Bu ürünler arasında özellikle gıda gibi önemli gereksinim maddeleri ile rafine edilmiş petrol ürünleri, demir çelik ve inşaat malzemeleri olmuştur. (Üzgel, 2013, s. 293). Bu da ileriki bölümde de görüleceği gibi aslında Kuzey Irak ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkinin karşılıklı bağımlılığın sonucu olarak doğmuştur. Örneğin Irak'ta petrol ürünlerinin işlenmesi açısından rafineri bulunmayışı ve bunun da en yakın komşusu olan Türkiye'de işlenmesidir. Ayrıca Türkiye'nin de petrole olan ihtiyacı bunu göstermektedir. Bu yüzden Kuzey Irak'ta çıkarılan petrolün yarısından çoğu Türkiye'de işlenip geri gönderilmektedir. Bunlar içinde benzin, mazot ve LPG yer alırken ülkenin elektrik ihtiyacının büyük bir kısmı da Türkiye'den sağlanmaktadır. (Üzgel, 2013, s. 293).

3.3. 2007-2017 Dönemi: İşbirliği ve Yakınlaşma Eksenli Politika

3.3.1. İlişkilerin Siyasi ve Ekonomik Boyutu

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Haziran 2004 tarihinde “ *Kuzey Irak’ta Türk vatandaşlarının kültürel ve tarihsel bağlar taşıdığı tek topluluk Türkmenler değildir. Unutulmaması gerekir ki Türkiye’de sayısı hiç de azımsanmayacak Kürt kökenli vatandaşlarımız yaşamaktadır.*” Söyleminde bulunmuştu. (Balcı A. , "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar", 2017, s. 324). Bu söylem Türkiye’nin, Kuzey Irak politikasında Türkmenlere karşı olan tutumu, Türk dış politika anlayışı olan geleneksel politikasıyla uyuşmamaktaydı. Ancak Gül’ün bu yeni dış politika anlayışı, TSK’yı rahatsız ettiği için önceki dönemlerde bu denli bir yakınlaşma politikası uygulanamamıştır.

Kemalist anlayışın simgesi olan TSK ise Kuzey Irak’ta olası bir Kürt yapılanması, Kürt kimliğinin kabul etmediği Türk ulus devletinin yapaylığını hatırlatarak aynı zamanda iki ulus devlet olan Irak-Türkiye sınırından daha çok Kürtleri bölecek olan sorunlu bir sınırın kabul edilemezliği anlayışı vardı. (Balcı A. , "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar", 2017, s. 325). 2007 yılına kadar gelindiğinde ordu ile Ak Parti hükümeti arasındaki gerilim ortaya çıkmıştır. Önceki dönemde olan güvenlik eksenli politika sürdürülmüştür. Ancak 2008’den itibaren askeri vesayetinin kırılmasıyla hükümet, serbest bir şekilde İKBY ile ilişkilerinde işbirliği ve yakınlaşmaya odaklı bir politikaya dönüş yapmıştır. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 58). Türkiye’deki bu gelişmeler yaşanırken ABD ile ortak hareket edilerek 2008 yılına kadar Kuzey Irak’ta PKK’ya karşı askeri operasyonlar düzenlenmiştir. Ancak PKK ile mücadelede askeri müdahaleler çözüm bulmayınca İKBY ile iyi ilişkiler kurularak, PKK sorununu çözmeye çalışmıştır. Böylece Türkiye’de yeni dış politika anlayışı ile Irak’taki tüm etnik ve dinsel unsurlarla yakın ilişkiler kurulması ve geleneksel güvenlik eksenli olan “kırmızı çizgi” politikası terk edilmiştir. Milli İstihbarat Başkanı ile yapılan görüşmelerde “kırmızı çizgi”nin olmadığını ve gerçek olan otonom Kürt bölgesiyle birlikte yaşanılması gerektiği vurgulanmıştır. (Dalar, "Türkiye-İrak

Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz", 2015). Nitekim Türkiye’de IKBY ile görüşmelerin başlanması gerektiği havası hâkim olmuştur. Bu süreç zarfında içerde de AB’ye katılma ve uyum sürecinin etkisiyle kavramsallaşan “Kürt sorunu”na çözüm getirmek için adımlar atılmıştır. Bu da Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkinin hem ekonomik hem de siyasi boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, hem Kuzey Irak’taki Kürtler hem de Türkiye’deki Kürtler tarafından destek görülmüştür. Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki bu ilişkilerin güvenlik boyutunu oluşturan PKK ile mücadele ve istihbarat bilgilerinin paylaşılması ile beraber, yakın ilişkiler kurulmuştur. 2008 yılında Ankara ile Bağdat arasında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi antlaşması yapılmıştır. Ve bu anlaşma ile de Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması ve Irak doğal gazının da uluslar arası pazarlara ulaşması için yeni bir hattın inşa edilmesi ve serbest ticareti de öngören bu antlaşma Türkiye’nin Irak’taki farklı gruplarla öncelikli bir politika izlemeyeceğini taahhüt etmekteydi. Böylece IKBY’nin öncelikli aktör olmadığını da belirtmiştir. (Balcı A. , "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar", 2017, s. 326). İlk defa Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani Mart 2008 tarihinde Türkiye ziyareti TSK’nın Kuzey Irak’taki hava harekâtının son bulmasından bir hafta sonra gerçekleştiği açısından önem arz etmektedir. Ziyaret esnasında kapsamlı işbirliği ve kalıcı sonuçlar için Talabani: “*Irak anayasası, Irak topraklarında herhangi bir silahlı grubu barındıramaz.*” Güvenlik konusunda Türkiye ile işbirliği içinde olacaklarını belirtmiştir. Ayrıca ekonomik işbirliği konusunda da boru hatlarına vurgu yapılarak: “*aramızda ne kadar boru hattı inşa edersek bu ilişkiler o kadar güçlenecektir.*” Şeklinde ifade etmiştir. (BBCTURKISH, 2008, s. y).

ABD’nin 2011 yılı sonunda Irak’ta askeri varlığını sonlandıracağı kararı üzerine Türkiye, bölgedeki İran etkisinin dengelenmesi açısından, Kuzey Irak’taki Kürtler ile gerek siyasi gerekse ekonomik ilişkileri iyileştirmesine ve böylece Iraklı Kürtler üzerinden de PKK’nın bölgedeki gücünü zayıflatmaya çalışmıştır. Irak’ta ABD işgalinin sona ermesiyle, ülke bütünlüğünün korunması ve PKK terörüne karşı mücadele bağlamında Türkiye-Bağdat-Erbil ilişkilerine olumlu bir seyir izlenmiştir. (Gözen, 2018, s. 435). Ülkede artan Şii merkezîyetçiliği ile beraber iç çatışmaların yaşandığı bu dönemde Iraklı Kürtleri Türkiye’ye yaşamsal

bir ittifakın içine girmesine zemin hazırlamıştır. (Köylü M. , 2017, s. 79). Ayrıca Türkiye'nin "Kürt sorunu" konusunda çözüm odaklı attığı adımlar yine bu döneme denk gelmektedir. Özellikle 19 Ekim 2009 tarihinde Kuzey Irak'ın Kandil ve Mahmur bölgelerinden 34 kişilik PKK'lı grubun Habur sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapmaları ve daha sonra serbest bırakılmaları yine çözüm odaklı adımlardı. Edinilen bilgiler dâhilinde eyleme katılmadıkları öne sürüldü. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığında özel yetkili 4 savcı; teslim olan grubun ifadelerinin alınması için helikopterle Şırnak'ın Silopi ilçesine gittiler. Neticede ise sadece 5 kişi hakkında, daha önceden terör propagandası yapıldığı için işlem yapıldı. (Sabah Gazetesi, 2009). Bu dönemde Ak Parti hükümeti gerek ülke içindeki Kürtler ile gerekse Iraklı Kürtler ile iyi ilişkiler kurup, PKK sorununun da çözülmesine yönelik kayda değer adımlar atmıştır. Nitekim bu adımlar, IKBY tarafından da destek verilmiştir. Çünkü bir önceki dönem olan 2003-2007 yılları arasındaki güvenlik eksenli politikanın, PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik faaliyet ve saldırılarını Kuzey Irak topraklarında icra etmekteydi. Bu durum IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en asgari düzeyde yürütüldüğü ve sadece güvenlik ekseninde geliştiğidir. Ancak IKBY açısından, Türkiye sınırları içinde var olan bu sorunun çözülmesi demek ilişkilerin daha bir seyir izleneceği beklentisi vardı. Çözüm odaklı bu adımların IKBY açısından gerek kendi içişlerine karışan PKK'yı devre dışı bırakacakken, aynı zamanda Türkiye ile dostluk temelinde siyasi ve ekonomik ilişkileri de beraberinde getirecekti. Buna karşın Türkiye içindeki milliyetçi kesim, Habur olayından dolayı hükümeti sert bir dille eleştirmesine sebep olmuştur.

Yeniçağ Gazetesi/Fatih Erboz'un haberine göre de bu eleştiriler dile getirilmiştir. Dönemin Türkiye Barolar Birliği Başkanı Özdemir Özok: "*Yaşanan hukuksal süreç akıllara durgunluk verdi. Türkiye devlet ağırlığına yakışan bir tavır ortaya koymadı. Çadır ve aşiret devleti değiliz. Eğer Türkiye'ye geleceklerse bu şekilde olmaz. Vah Türkiyem vah demeden edemiyor insan.*" Sözleriyle işin hukuksal boyutunu eleştirmiştir. İstanbul Baro Başkanı Muammer Aydın: "*Anayasa'da 'hukuk devleti' olduğu yazılan bir ülkede hiç kimse terör örgütüne ve yandaşlarına kahraman muamelesi yapamaz, yapmamalıdır.*" (Erboz, 2009). Bu söylemlere karşın hükümet kanadından da açıklamalar yapıldı. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan: "*Habur Sınır Kapısı'nda yaşanan manzara*

karşısında umutlanmamak mümkün mü? Gerek dağdakilere gerek Mahmur kampında gerek Avrupa’da olanlara hepsine ülkelerine dönmelerini tavsiye ediyorum.” (Radikal Gazetesi, 2009). Özünde iyi bir süreci resmeden bu olay hükümetin “Kürt Sorunu” konusunda ne kadar gerçekçi ve çözüm odaklı tavrını ortaya koyarken, teröristler Habur’dan yola çıkıp Diyarbakır’a gitmek üzere yaklaşık 1000 araçlık bir konvoyla ve terör propagandası eşliğinde ilerleyen süreç adeta gövde gösterisine dönüşmüştür. İlçelerde, havai fişeklerle karşılanan PKK’lılar için dağdan “kutlama amaçlı” ateş açıldı. (Yavuz & Emir, 2009). Habur olayı özünde “Kürt Sorunu”n çözülmesi için önemli bir adımdı. Ancak ne Ak Parti hükümetinin ne de IKBY yönetiminin arzuladığı bir sonuç değildi. Gövde gösterisine dönüşen ve terör örgütü PKK’yı destekleyeceği söylemlerin sarf edilmesi açısından çözüm isteyen Kürtler için de bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Dönemin siyasi havası gereği bu olay kabul edilebilir bir durum olsa da aslında bir trafik kazası niteliğinde olduğu bu yüzden kabul edilemez olması da doğaldır. Çözümün sadece PKK terör örgütünün şartsız silah bırakması gerektiğinin altını çizmek gerekir.

2012 yılına gelindiğinde Türkiye ile IKBY arasında hem enerji hem de PKK konusunda ortak söylem ve davranışları takip eden siyasi ve ekonomik bağlamda yakınlaşma süreci hızlanmıştır. Türkiye Irak ilişkileri söz konusu olduğunda da iki farklı aktör olan Bağdat ile Erbil merkezli ilişkiler kurulduğu dolayısıyla iki ayrı Irak’tan bahsedilebilir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013). Türkiye 2012 yılı boyunca da üç ayrı noktada Merkezi Irak Hükümeti ile anlaşmazlık yaşamıştır. Birincisi Nuri el Maliki’nin yargılanmak üzere geri verilmesini istediği Cumhurbaşkanı Tarık el Haşimi’nin Türkiye’ye sığınmasıdır. İkincisi Şii temelli bir politika izleyen Maliki İran ile ortak hareket ederek Suriye rejiminin destekleyici tavırları ve son olarak da Türkiye’nin IKBY ile enerji ticaret anlaşmaları yapması merkezi Irak hükümetini rahatsız etmiş ve egemenliklerinin ihlal edildiğini ifade etmesidir. Bu açıdan bakıldığında zaman İran’ın hâlihazırda bölgede Şii yayılcılığı politikası ve “Arap Baharı” sürecinin son safhası olan Suriye’nin iç savaşında Türkiye ile karşıt çizgide olmuştur. Dolayısıyla ikili ilişkiler de üst seviyede seyredilmiştir. Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun 2 Ağustos 2012 tarihinde Kerkük’e olan ziyareti bu gerginlik zirve noktasına ulaşmıştır. Davutoğlu bu ziyaret ile ilgili

açıklamasında da: “Hiçbir zaman mezhep temelli, etnik temelli bir politika takip etmedik. Her zaman tüm Iraklı kardeşlerimizin huzur içerisinde bir arada yaşamaları için çaba sarf ettik. Onu da aslında en iyi Irak Başbakanı Nuri EL-Maliki bilir.” Demiştir. (Duman B. , "2012 Irak Değerlendirmesi ve Irak Kronolojisi", 2013, s. 15). Barzani ile birlikte yapılan Kerkük ziyareti, Ankara'nın Kerkük meselesinde aslında Erbil Hükümetine daha yakın bir tavır sergilemiştir. Ziyareti bu şekilde algılayan Bağdat ise, Kerkük'e yakın bölgeye Irak askerlerini göndermesi ikili ilişkilerde kriz daha da derinleşmiştir. Türkiye ile Irak ilişkilerinde kriz yaşanırken IKBY ile Türkiye arasında özellikle enerji konusunda yakınlaşmayı takip eden terörle de ortak mücadele etme konusu öne çıkmıştır.

Londra merkezli olan Gulf Keystone enerji şirketinin, Erbil'in 85 km kuzeyinde ve Türkiye sınırına yakın bir bölge olan Şekhan'da 10 milyar varil üzerinde petrol rezervini keşfetmesi, IKBY'yi enerji piyasasında önemli bir aktör haline getirmiştir. Ayrıca Irak'ın güneyinde petrol arama çalışmaları yapan yabancı şirketlerin çoğu bu bölgeye kayması, Türkiye gibi önemli bir ülkenin sessiz kalması beklenemez. IKBY, yabancı petrol şirketlerinden 2012 rakamlarıyla yaklaşık 10 milyar dolarlık bir yatırım çekmiştir. Şekhan rezervinin keşfi ile beraber ExxonMobil, Chevron, Gazprom Neft ve Total gibi başka büyük şirketlerin de bölgeye olan ilgisini artırarak 2011 ve 2012 yılları boyunca da Erbil ile birçok antlaşmalar imzalanmıştır. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013, s. 127). Enerji konusunda bu derece önemli bir aktör haline gelen Erbil 2012 yılı içinde Bağdat ile çeşitli anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Bu anlaşmazlıklar birincisi anayasadan kaynaklı anlaşmazlıklar, ikincisi ise imzalanan enerji kontratlarıyla ilgilidir. Yasal anlaşmazlık, ilgili maddelerin her iki taraf için de farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bağdat hükümeti enerji şirketleriyle yapılan anlaşma yetkisinin kendisinde olduğunu iddia ederek, petrol ihracatının da tekelinde olduğunu savunmaktadır. IKBY ise ilgili maddelere atıfta bulunarak petrol anlaşması imzalama ve petrol ihraç etme hakkının bulunduğunu savunmaktadır. Her iki taraf da anayasadaki 111. Ve 112. Maddesini farklı yorumlamaktadır. Irak Anayasası'nın 111. Maddesi “petrol ve doğalgaz çeşitli bölge ve eyaletlerde yaşayan bütün Irak halkına aittir.” Demektedir. Bağdat buna dayanarak IKBY'nin petrol ihraç etme

yetkisinin olmadığını savunmaktadır. Buna karşın IKBY ise yapılan petrol ihracatından kendi payına düşen %17'lik kısmını aldıktan sonra geri kalan %83 kısmını da Irak hazinesine gönderdiğini savunmakta olup dolayısıyla da Irak halkına karşı anayasal görevini yerine getirdiğini dile getirmektedir. 112. Maddesinde ise, *“Federal Hükümet mevcut yataklardan üretimi yapılan petrol ve doğalgaz yönetimini bölge hükümetleri ve vilayetlerle birlikte sağlar elde edilen gelir ülkede nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde dağıtılır. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, tüm bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir.”* (Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi", 2016, s. 46). Yine bu madde çerçevesinde Bağdat Hükümeti, petrol ve doğalgaz yönetiminin birlikte yapılmasına ve IKBY'nin tek başına yaptığı ihracatın bu ilgili maddenin ihlaline vurgu yapmaktadır. Ancak IKBY de ilgili maddedeki “mevcut” ibaresinin 20 Mayıs 2006 anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra IKBY sınırları içinde yeni yatakların keşfedildiğini savunmaktadır. Dolayısıyla sonradan bulunan enerji yatakları bu maddenin dışında değerlendirilmektedir. Öyle ki 2007 yılında IKBY kendi petrol ve doğalgaz yasasını kendi parlamentosunda kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur.

Türkiye ile IKBY arasında yakınlaşmayı sağlayan bir diğer faktör de PKK faktörüdür. IKBY'nin PKK konusuna bakışı, 5 Kasım 2007 tarihinde Erdoğan ve Bush görüşmesinden sonra değişmiştir. Bu görüşme (Sabah Web, 2007) esnasında Bush:

“PKK terörist bir örgüttür. Türkiye'nin düşmanıdır. Irak'ın düşmanıdır ve ABD'nin düşmanıdır. Başbakan Erdoğan ile daha iyi bir istihbarat paylaşımı sağlama konusunda nasıl çalışabileceğimizi konuştuk. Katilleri yakalamak için istihbarata ihtiyaç var.” Şeklinde açıklamasına karşın Erdoğan'ın: *“Terörist kamplarının dağıtılmasında, liderlerinin yakalanmasında ve lojistik desteğin engellenmesinde yapılabilecekleri konuşma fırsatımız oldu. Sorumluluk mevkinde olanların diplomatik, siyasi, askeri olarak müşterek çalışması*

önemlidir. Temenni ediyorum ki, bu çalışmalar meyvesini verecek. Çünkü hem Irak'ın hem de Kuzey Irak'ın istikrarının Türkiye'yi ilgilendirir.”

Görüşmeden çıkan sonucu takip eden ve daha önce Nisan 2007'de, *“Türkiye, Kerkük'e karışırsa biz de Diyarbakır'a karışırsız.”* Açıklamasını yapan Mesut Barzani, daha sonra PKK'yı eleştirmeye ve silah bırakma çağrısında bulunmuştur. Ankara ile Erbil arasındaki yakınlaşma politikasına paralel olarak, IKBY de, Ankara'nın PKK ile mücadelesine destek vermeye ve sorunun çözümü için aktif rol alabileceklerini ifade etmişlerdir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013, s. 130). Mart 2009 tarihine gelindiğinde Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani PKK'nın önünde iki seçenek olduğunu ve ya silah bırakmayı ya da Irak'tan çekilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha sonra IKBY Başbakanı olan Neçirvan Barzani'nin, PKK'nın Türkiye'ye saldırmak için kendi topraklarını kullanmasını eleştirdiği açıklamaları takip etmiştir. (Özgür, Baykal, & Balcı, 2014, s. 52). Barzani'nin 2012 'deki Türkiye'ye ziyareti esnasında, *“Bundan sonra PKK silah yöntemini sürdürürse sonucuna kendi katlanır. PKK'nın Irak Kürdistan'ında hüküm sürmesine müsaade etmem” dedi. “bundan sonraki süreçte savaş Kürt meselesine zarar verecektir. Bu konuyla ilgili PKK beni dinlerse iyi eder”* diye açıklamalarda bulunmuştur. (Hürriyet Gazetesi, 2012). Resmi temaslar ve sonrasında yapılan açıklamalar, Türkiye iç politikadaki “çözüm süreci” ile ilgili hassasiyetini dile getirirken bunun yanında Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarının IKBY için de istikrarsızlık unsuru olduğu belirtmiştir. 2012 Ağustos ayında PKK'nın Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na düzenlediği saldırı Türkiye ile kısa bir süre önce enerji anlaşmaları imzalayan IKBY'yi rahatsız etmiştir. Öte yandan Suriye'de devam eden iç savaşta PKK'ya yakınlığı ile bilinen PYD'nin, Suriye'nin kuzey bölgesini ele geçirmesi Ankara ve Erbil'in PKK konusundaki hassasiyetine yeni bir boyut eklemiştir. (Özgür, Baykal, & Balcı, 2014, s. 53). Üstelik Barzani, Ak Parti'nin çözüm konusunda bir adım attığına kanaat getirmiş ve bu bağlamda yapılan ziyaretlerde PKK ve BDP'ye sürekli çağrıda bulunmuştur. 2012 yılı içerisinde kronolojik olarak IKBY ve Türkiye arasındaki ilişkilerinin seyrini ortaya çıkaran ziyaretler ise 17 Ocak'ta Ekonomi Bakanı olan Zafer Çağlayan'ın Erbil ve Süleymaniye'ye ziyaret etmesidir. 18 Nisan'da Mesut Barzani'nin Ankara'ya ziyareti, Enerji ve Tabii

Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın Erbil ziyareti, 18 Mayıs IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin Ankara'ya ziyareti ve 30 Eylül Mesut Barzani Ak Parti'nin Ankara'daki 4. Kongresi'ne katılması gibi ziyaretler olmuştur.

2013 yılına gelindiğinde Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerin yakınlaşmadan dostluğa ve stratejik yakınlığa dönüşmüştür. Enerji konusunda anlaşmalar ve beraberinde gelen stratejik adımların yanında PKK ve diğer bölgesel konular olan “Arap Baharı” sürecinde, her iki taraf da ortak açıklamalarda bulunmuşlardır. 31 Temmuz 2013 tarihinde Turkish Energy Company olarak ismi değiştirilen şirket üzerinden yapılan görüşmeler ve anlaşmalar olmuştur. Ankara ile Erbil arasında 25 Mart 2013 tarihinde Neçirvan Barzani'nin Ankara ziyareti esnasında, “*Türkiye tarihinde yapılan en iyi enerji anlaşmalarından biri*” olarak değerlendirmiştir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası", 2014, s. 146). Aynı yıl içinde IKBY sınırları içinde faaliyet gösteren firmalarının da enerji transferini kolaylaştıracak yeni bir boru hattının inşası konuşulmuştur. Söz konusu proje, IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Aştı Hawrami'ni tarafından, Erbil'de düzenlenen enerji konferansında dile getirilmiştir. Böylece Kürt doğalgazının Türkiye'ye transferi konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. TEPDK, 12 Eylül 2013'te Siyahkalem Doğalgaz İthalat, İhracat ve Ticaret A.Ş.'nin başvurusunu kabul ederek, Kuzey Irak'tan 26 yıllığına gaz ithalatı yapması için yetki verilmiştir. Siyahkalem firmasına 2014 yılı için 0,7 milyar metre küp, 2015 için 1,5 milyar metreküp, 2016 için 2,5 milyar metreküp ve 2017-2033 yılları için de 3 milyar metreküp doğalgaz ithalatı izni vermesi söz konusu firmayı da enerji piyasasının önemli aktörü haline getirmiştir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası", 2014, s. 147).

Suriye'de meydana gelen olaylar ve iç savaşta, PYD faktörü ve Türkiye içindeki PKK unsuru, ikili ilişkilere yansımıştır. PYD konusunda Esed rejimine karşı olan muhaliflerle birlikte hareket etmesi yönündeydi. Örneğin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Davos'ta Barzani ile bir araya geldiklerinde: “*PYD rejimle arasına mesafe koymalı. Türkiye'de terör örgütünün silahsızlanması söz konusuysa, diğer ülkelerdeki gelişmeleri de etkileyecektir. Suriye'deki Kürt gruplar, Suriye muhalefeti ile ilişkilerini geliştirmeli*” ifadeleri olmuştur. (Şafak, 2013). Ancak PYD'nin Suriye kuzeyinde otoriter bir yönetim sergilemesi ve kantonlar ilan etmesi ve yine Esed rejimiyle beraber hareket etmeleri Türkiye'yi

ve Erbil'i rahatsız etmiştir. Çünkü Ankara için PYD, PKK'nın bir koluydu ve Erbil için de SKDP'nin bölgedeki hareket alanını sınırlandıran, baskıcı bir tutum sergileyen PYD otoriterliğinden rahatsız olmuştur.

2015 yılına gelindiğinde taraflar arasındaki bazı ayrışmalara rağmen IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler, PKK'nın barış süreci ile tasfiye etme politikası ve enerji konusunda yakınlaşma devam etmiştir. Ancak bu ilişkiler sürekli olarak Bağdat ile yaşanan krizlerin gölgesinde gelişme göstermiştir. Kürt Bölgesel Yönetimi'nin, Ankara ile bağımsız bir enerji ilişkisinin, Kuzey Irak'ın bağımsızlığa giden bir süreci başlatacağını bu yüzden de Bağdat, Ankara-Erbil arasındaki bu ilişkiden rahatsız olduklarını sürekli dile getirmiştir. IŞİD'in 2014 yılında Musul başta olmak üzere Irak'ın kuzeybatı bölgelerini kontrolü altında alması ile beraber hem Erbil hem de Bağdat'ın tehdit altında oluşu Ankara, Bağdat-Erbil arasındaki ilişkileri önemli ölçüde değiştirmiştir. (Gürler, Baykal, & Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2016, s. 160). Türkiye terörle mücadelenin kapsamının daha geniş olması gerektiği ve IŞİD'le birlikte PKK'nın Suriye'deki kolu olan PYD'ye karşı da uluslar arası güçlerin pozisyon alması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak ABD bu konuda farklı bir tavır sergilemiş ve Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit eden PKK/PYD'ye IŞİD'le mücadele bahanesiyle alan yaratmıştır. Özellikle Türkiye'nin Suriye'de "güvenli bölge" oluşturma fikrine de karşı çıkmıştır. (Duman B. , "Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Kürtlerin Rolü", 2016, s. 6). Çünkü sınırın büyük bir kısmının IŞİD ve PYD/PKK tarafından kontrol edilmesi Türkiye'yi terör saldırılarına açık hale getirmekteydi. Öyle ki Ankara, Diyarbakır ve İstanbul gibi şehirlerde yapılan canlı bomba saldırıları buna örnek gösterilebilir. Dolayısıyla hem uluslar arası güçlerle hem de bölgesel aktörlerle bölgedeki terörü bitirmek için güvenlik eksenli birçok politikalar geliştirilmiştir. Ankara- Erbil ilişkilerinin de güvenlik konularında işbirliği eksenine oturmasıyla beraber Ankara, IŞİD'e yönelik hem ülke içinde hem de Irak ve Suriye'de güvenlik operasyonlarına hız vermiştir. (Gürler, Baykal, & Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2016, s. 161). Bölgedeki gelişmeler, İran ve Rusya paralelinde bir Suriye politikasını yürüten Bağdat, Suriye konusunda Türkiye'yi eleştirmekle kalmamış hatta Başika krizinden dolayı işgalci bir güç olarak görmüştür. IŞİD'karşı Peşmerge güçlerinin eğitildiği Musul'a yakın Başika'da bulunan Türk askerinin değişimi ve sayısının artırılması konusunda Ankara'yı

uyarmıştı. Ancak hem Suriye'deki hem de Irak'taki gelişmelere bakılırsa, PKK eylemlerinin yeniden başlaması ve Rusya'nın PYD ile yakın ilişkileri, Ankara için Erbil yönetimiyle ortak hareket etmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. ABD ve Rusya gibi ülkelerin bölgedeki gelişmelere dâhil olduğu, Fransa, İngiltere ile Almanya gibi ülkelerin de aktif rol aldığı, bölgesel olarak da İran ve Suudi Arabistan'ın izledikleri politika ile Irak'taki üçlü bir yapı olan merkez yönetimi, Kürt yönetimi ve IŞİD ile farklılaşan politikaları, Türkiye'nin Irak politikasını etkilemiştir. (Gürler, Baykal, & Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2016, s. 162).

Türkiye ile Irak arası gerginliği zirveye çıkaran mesele; 4 Aralık 2015 tarihinde 25 tank ve yaklaşık 600 askerin Başika Kampı'na doğru yola çıkması olmuştur. Bu durum Türkiye ile Irak arasında mart ayında yapılan görüşmeler neticesinde alınan bir karar olmuş olsa da taraflar arasında sert açıklamalara yol açmıştır. Bir diğer önemli gelişme ise 2 Eylül'de Bağdat'ta kaçırılan Türk işçileri olmuştur. "Ölüm Mangası" olarak kendilerini tanıtan örgüt internet üzerinden görüntüleri yayınlamaya taleplerini de şu şekilde dile getirdiler: *"Kürt petrolünün Türkiye'den ihracatının durdurulması, Suriye'de Ceyş-ül Feth'in Fua'a ve Kafrayya'daki kuşatmalarını kaldırılmasının sağlanması ve Türk askerinin Irak'tan çekilmesi"* (İhlas Haber Ajansı, 2015). İşçileri kaçıran Şii grup olduğu anlaşılması üzerine, Irak'ta Şii din adamları tarafından sert eleştiriler yapılmıştır. Olayın ardından Türk dışişleri görevlileri, Irak görevlileriyle bağlantıya geçerek olayın takipçisi olmuşlardır. Türk işçilerinin kaçırılması ve "ölüm mangası"nın taleplerine bakılacak olunursa Kuzey Irak'ta Türk varlığını istemeyen grup ya da ülkelerin organize ettiği anlaşılabilir. Ancak bunlara rağmen 2015 yılı boyunca Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler daha da derin bir hal almıştır. Öyle ki bölgesel gelişmeler Ankara ve Erbil'in daha da yakınlaştırmıştır. IKBY, Başika krizi esnasında Türkiye'den yana bir tavır sergilemiş ve bu krizin aşılması için arabulucu olabileceklerini belirtmişlerdir. KDP Dış İlişkiler Sorumlusu Hemin Hawrani: *"Eğer iki taraf da isterse bunu yapmaya hazırız. Fakat söylediğim gibi biz ortak bir alandayız. Irak'a karşı herhangi bir tehdit, Türkiye için de tehdittir. Türkiye için herhangi bir tehdit, Irak için ve Irak Kürdistan'ı için tehdittir. Tam da bu yüzden ortak paydaları bulmaya çalışıyoruz."* (Habertürk Gazetesi, 2016).

Başika kriziyle ilgili IKBY parlamentosunda bulunan 5 parti, Türk askerlerinin varlığıyla ilgili "Yasadışı ve anayasaya aykırı" olarak nitelemiştir.

Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), İslami Topluluk (Komel), Değişim Hareketi (Goran), Kürdistan Komünist Partisi ve İslami Hareket (Bzutnewe) tarafından ortak bir açıklama yapıldı. Açıklamada: “*Geçmiş dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) bağlı birlikler toprak işgalinde bulunarak Kürdistan Bölgesi'ne konuşlanmış. Söz konusu birliklerin bölgede bulunması yasadışı ve anayasaya aykırıdır. Aynı zaman Kürdistan Parlamentosu'nun kararını ihlal etmiştir.*” (Rudaw, 2016). Şeklinde açıklama yaparken KDP bu bildiriye destek vermemiştir. PKK'nın Sincar'da alan hâkimiyeti sağlaması ve Ezidileri bünyesine katarak kurduğu Şengal Direniş Birlikleri (YBŞ) ile IKBY'ye hem siyasi hem de ekonomik tehdit oluşturmuştur. Dolayısıyla da, PKK'nın bölgeden çıkması istenmiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani: “ *Gerekirse güç kullanarak PKK'yi oradan çıkarırız.*” (Rudaw, 2016) İfadelerini kullanmıştır. Dolayısıyla Musul'daki IŞİD operasyonunda Türkiye, IKBY ve Mesut Barzani'nin yereldeki gücü açısından, Sincar ve çevresindeki PYD/PKK varlığının zayıflatılması ve ortak hedefe karşı birlikte hareket etme açısından önemliydi. (Duman B. , "Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Kürtlerin Rolü", 2016, s. 11). Ancak 2015'in ikinci yarısında Tazhurmatu ve Sincar'daki olaylar, IKBY'yi yeni bir stratejik yol izlemesini de beraberinde getirmiştir. Öyle ki IKBY, IŞİD'le mücadele bağlamında ABD ve Koalisyon güçlerinin desteğiyle, Irak Ordusu tarafından terk edilen ve IŞİD'in de geri çekilmesiyle, Kerkük gibi tartışmalı bölgelerde alan kazanmıştır. Kasım 2015'te Musul ilçesi olan Sincar ilçesini ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin desteğiyle 12.000 Peşmerge operasyon yapmış ve IŞİD bölgeden çıkarılmıştır. IKBY güçleri 150 kilometre karelik alana hâkim olmuştur. (Sönmez, 2017, s. 5). Ayrıca Kerkük, IKBY'ye bağlı olan Erbil ve Süleymaniye ile komşu olması Musul'la birlikte Peşmergenin varlığı dolayısıyla “tartışmalı bölgeler” arasında en çok öne çıkan bölgelerdendir. Dolayısıyla bu bölgeler üzerindeki IKBY iddiası hem bölgesel hem de Irak içerisinde birçok tartışmalara yol açmıştır. Öyle ki IKBY'nin bölgedeki varlığı ile beraber, petrol kuyularının kontrol etme hamlesi ile bayrak krizleri özellikle Türkiye ile olan ilişkilere olumsuz yansımaları olmuştur. Bu konu ile ilgili, IKBY referandum kararı ve sonrası gelişmeler başlığı altında ayrıca değerlendirilecektir.

15 Temmuz 2016 tarihinde, TSK içerisindeki FETÖ mensubu bir grup subay tarafından Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda başlatılan darbe girişimi

meydana gelmiş ve tüm yurttan ancak 22 saatte kontrol altına alınabilmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016, s. 6). Türkiye demokrasisine, istikrarına darbe ve bizzat devleti işgal etme girişimi olan bu hareket İKBY tarafından da kınanmıştır. İKBY Başkanı Mesut Barzani, darbe girişiminin; siyasi istikrar, demokrasi ve ortak yaşama karşı bir hamle olduğunu vurgulayarak: *“İstikrar ve barışın korunması tüm bölge halklarının yararınadır.”* (BasNews, 2016). Açıklamanın devamında, Türkiye halkının meşru seçilmişleri, halkın iradesi ve demokratik kurumlarının hedef alındığı, ancak halkın bu meşru seçilmişlerin yanında yer aldıklarını belirtilerek darbecilerin başarıya ulaşmasına izin verilmediği vurgusuyla sert bir şekilde kınanmıştır. İKBY, 15 Temmuz darbe girişimini kınamakla kalmayıp ve Türkiye'nin de talebi üzerine Kuzey Irak'ta faaliyet yürüten FETÖ okullarının Eğitim Bakanlığına devretmiştir. İKBY Hükümet Sözcüsü Sefin Dizayi: *“Türkiye ile ilişkilerimiz iyi ve bu ilişkilere önem veriyoruz. O yüzden bu adımlar atılacak. Aynı zamanda Türkiye ile ilişkilere verdiğimiz önemin dostane bir adımdır.”* (Sabah Gazetesi, 2016) İfadelerini kullanmıştır. İKBY tarafından yapılan bu açıklamalardan, iki önemli husus ortaya çıkmaktadır. İlk husus, Türkiye ile kurulan ilişkilerin stratejik boyutu, ikincisi de bölgesel istikrar vurgusu olmuştur. Nitekim Türkiye açısından bu ilişki, öncelikle PKK ile mücadele, ekonomik pazar elde etme, yeni keşfedilen enerji kaynaklarından pay alma ve bölgesel rekabette güç kazanma hedeflerinden dolayı yakın ilişkiler kurulurken, İKBY ise hem ekonomik hem de siyasi güç elde etmek için yakınlaşmıştır. Dolayısıyla bölgede demokratik ve istikrarlı bir müttefik olarak Türkiye, İKBY için arzulanan bir durumdur. (Gürler, Baykal, & Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2016, s. 199). İKBY, bölgedeki FETÖ okullarını kapatmakla ya da devretmekle kalmamış. Aynı zamanda Bölgesel Kürt Yönetimine kaçan ve kırmızı bültenle aranan Batman Emniyet Müdür Yardımcısı Ahmet Duran Bitmez, Kürt güvenlik güçleri tarafından yakalanıp Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye teslim edilmiştir. (Son Haberler, 2016).

2017 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin Irak politikası bir önceki yıllara karşılaştırıldığında önemli ölçüde değişiklik meydana gelmiştir. 2015 ve 2016 yılları boyunca Bağdat ile son derece gergin geçen ilişkiler, 30 Aralık 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Haydar İbadi ile telefonla görüşmesi ile karşılıklı olumlu adımlar atılmıştır. Özellikle, İKBY'nin düzenlediği bağımsızlık

referandumunu ile tutum ve davranışlar, Ankara-Bağdat ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin IKBY ile ilişkileri önceki yılın tam tersine bir hal almıştır. (Gürler, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2018, s. 163). Irak'ı ziyaret eden Başbakan Yıldırım ile İbadi başkanlığında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) üçüncüsü gerçekleşmiştir. Irak Parlamentosunda Başika krizinden dolayı "işgalci ülke" olarak tanımlanan Türkiye için "dost ve komşu ülke" şeklinde olmuştur. Yıldırım ise: "*Ekonomik, güvenlik, eğitim ve istihbarat konusunda işbirliğimiz olacak*" diye açıklamada bulunmuştur. Ortak bildiri de Başika kampının bir Irak kampı olduğu, iki ülke topraklarında herhangi bir terör örgütünü bulundurmayacaklarını ve iki ülkenin milli güvenliğini tehdit eden herhangi bir faaliyette bulunulmasına izin verilmeyeceklerini vurgulamışlardır. (Aljazeera Türk, 2017). Bağdat ziyaretinin ardından Erbil'e geçen Başbakan Yıldırım ile beraberindeki heyet, IKBY Başkanı Mesut Barzani ile görüşme yapmışlardır. Ortak basın toplantısında da PKK, IŞİD ve FETÖ gibi terör örgütleriyle ortak mücadele ve ekonomik konularda faydalı bir görüşme olduğu ifade edildi. Ayrıca heyet, IKBY'yi 15 Temmuz darbe girişiminden sonraki duruşlarından dolayı tebrik etti. (Hürriyet, 2017). 26 Şubat 2017 tarihinde IKBY Başkanı Mesut Barzani İstanbul'da Mabeyn Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü. Arkasından Ankara'ya geçerek Başbakan Binali Yıldırım ile görüşmüştür. Görüşmeye dair resmi bir açıklama olmasa da görüşmelerin güvenlik ve ticaret konuları olduğu ifade edilmiştir. 28 Nisan 2017 tarihinde IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani İstanbul'da Mabeyn Köşkünde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile basına kapalı 45 dakikalık bir görüşme gerçekleştirdi. (NTV, 2017). Görüşmenin sonunda resmi bir açıklama yapılmasa da IKBY'e yakın olan Rudaw haber ajansının görüşmeye ilişkin IKBY resmi sayfasındaki açıklamaya göre Sincar'a düzenlenen hava operasyonunda hayatını kaybeden Peşmergeler için başsağlığı dileğinde bulunulduğu ifade edilmiştir. Devamında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bağdat ile Erbil arasında yaşanan krizlerin diyalog yoluyla çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Erdoğan tarafından, Sincar'daki PKK varlığının sonlanması gerektiği ve IKBY ile ilişkilere önem verildiği ifade edilirken, Başbakan Barzani ise, bu ilişkilere önem verdikleri ve PKK'nın bir an önce bölgeyi terk etmesini umut ettikleri ifade etmiştir. (Rudaw, 2017). Türkiye ile IKBY, PKK konusunda aynı fikirde oldukları ve ikili ilişkilere önem verdikleri bir kez daha vurgulanmıştır. Dolayısıyla 2007'den başlayıp zaman zaman

kırımlar olsa da 2017 yılının ilk çeyreğine kadar iyi seyir izleyen ekonomik ve siyasi ilişkilerin, gerek IŞİD ile mücadele konusunda gerekse IKBY'nin aldığı bağımsızlık referandumu sonrasında, Ankara ile Bağdat'ın ortak hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Türkiye, IKBY ile var olan ilişkilerini bu karardan dolayı rafa kaldırmıştır.

3.3.2. İlişkilerin Karşılıklı Bağımlılık Teorisine Göre Analiz

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen değişimler ile beraber uluslararası sistemi açıklamaya yönelik teorileri de etkilemiştir. 1977'de Keohane ve Nye'in tarafından yayımlanan kitaplarıyla (Power and Indendepence) beraber "karşılıklı bağımlılık teorisi" ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle de 1990'lardan sonra uluslar arası politikada bu teorinin önemi artmıştır. Çoğulcu (plüralist) uluslar arası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık dünya siyasetinde gerek ülkeler arası gerekse bu ülkelerdeki hükümet dışı aktörler arasındaki ilişkileri de ortaya çıkarmaktadır. (Gürkaynak & Yalçınar, 2009, s. 75). 1980'lere kadar uluslar arası ilişkilerde devletleri temel ve bütüncül bir aktör olarak gören ve uluslar arası sistemin anarşik olduğu dolayısıyla güç ve çıkar kavramlarına önem veren realist teoriden farklı olarak daha çoğulcu olan karşılıklı bağımlılık teorisi ülkelere yeni bir dış politika anlayışını sağlamaktadır. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri:Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 50). Bu bağlamda 1980 öncesi dönem olan Soğuk Savaş döneminde sistemin anarşikliğinden dolayı devletlerin gerek siyasi gerekse ekonomik materyallerin elde edilmesi için egemen bir güç olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla ülkeler dış politika anlayışlarında realist bir yol izlemişlerdir. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle devletler hükümet dışı olan aktörlerin de etkisiyle bir yol izlemişlerdir. Ülkelerin artık dış politikalarını tek kanalla sergilemedikleri birçok konular ve askeri konuların ön planda olmayıp siyasi ve ekonomik kanalların daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında, egemen hükümet ya da devletlerarası ilişkilerin yanında; uluslararası siyasi ve ekonomik örgütler arasındaki ilişkilerin olması, toplumlar arasında da kültürel, sosyal ve ticari ilişkiyi etkilemektedir. Böylece uluslararası politikada devletler sadece resmi makamlarca etkin olmayıp, devlet ya da hükümet dışı birçok aktörlerinde de etkili olduğu görülmektedir. (Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya,

İşbirliği", 2013, s. 322). Bu teori çerçevesinde uluslar arası sistemdeki iki aktörün de farklı seviyelerde olmakla beraber ilişkilerin devamına yönelik istek ve çaba gösterilmektedir. Dolayısıyla iki aktörün arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi için ve her iki taraf için de maliyeti olup, tarafların hareket serbestisine sınırlama getirmesine bağlı olmaktadır. (Gürkaynak & Yalçın, 2009, s. 75). Ancak iki taraf arasındaki etkileşim her iki aktöre de çıkar temelli fayda sağlamaktan öteye gitmiyorsa bu durum karşılıklı bağımlılık teorisinin dışında değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin, Ortadoğu'ya yönelik son 16 yıllık Ak Parti hükümeti döneminde geleneksel bir dış politikadan vazgeçtiği görülmektedir. Özellikle dış politikanın belirlenmesinde etkili olan hem Dışişleri Bakanlığı görevini hem de Başbakanlık yapmış olan Ahmet Davutoğlu etkili olmuştur. Etkin barış politikaları ve uluslar arası imkânları etkin bir şekilde kullanarak ve komşularla sıfır sorun anlayışı ile Türkiye'nin bölgede etkin bir role sahip olması için güvenlik merkezli geleneksel dış politikadan vazgeçilmesi ve bunun yerine yumuşak gücün öne çıkması gerektiğini savunmuştur. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri:Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 54). Dolayısıyla uluslar arası ilişkilerde dış politika davranışlarının karar vericiler tarafından verildiği ve bu karar vericilerin de bağımsız olmayıp gerek ülke içindeki siyasi ve ekonomik atmosferin gerekse bulunduğu coğrafi konum ile çevre ülkelerinin sahip oldukları doğal kaynaklar da etkilidir. Ayrıca ülkelerin teknolojik ve askeri gücün de dış politikadaki gücünü ortaya çıkarmaktadır. Ahmet Davutoğlu dönemindeki dış politika anlayışı bölgesel politikalarda dört prensip üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi üst düzey siyasi diyalog prensibi, ikincisi herkes için güvenlik, üçüncüsü karşılıklı ekonomik bağımlılık ve dördüncüsü de çok kültürlülüğün korunmasıdır. (Zengin, 2010, s. 95).bu prensipler Türkiye'nin bölgede etkin bir rol alması açısından önemlidir. Dolayısıyla Türkiye, etrafındaki ülkelerle kültürel, coğrafi ve tarihi bağlarının olması, ekonomik bağlamda karşılıklı bağımlılık ilişkisinin sürdürülmesi ve bölgedeki etnik, dini çeşitliliğe de sahip çıkmak için önemlidir. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri:Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 55). Gürkan Zengin'in kaleme aldığı kitapta aktarıldığı ve

Ahmet Davutoğlu'nun 13 Mayıs 2004 NTV Basın Odası'ndaki konuşmasında şöyle diyordu:

“Musul, Diyarbakır'a her zaman Basra'dan daha yakın olmuştur. Biz Musul'la Diyarbakır arasındaki ekonomik, kültürel köprüleri bir tehdit gibi değil karşılıklı bağımlılık ilişkisi şeklinde kuralıyız. Aynen Gümülçine'yle Edirne'yi, Batum'la Hopa'yu, Nahçıvan'la Iğdır'ı, böyle düşünmemiz gerektiği gibi. Bu hem etrafımızda bir güvenlik halkası oluşturacak hem de Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki risk alanlarını minimize edip bizim o alanlara nüfuz etmemizi sağlayacaktır. (Zengin, 2010, s. 89).

Bu bağlamda Türkiye'nin bölgede ekonomik entegrasyon bölgeleri yaratmak hem “komşularla sıfır sorun” prensibinin olmazsa olmaz şartı olup hem de bölgede çıkabilecek savaş ihtimalinin minimize edileceği görülecektir. Türkiye dış politikasında önemli bir aktör haline gelen İKBY aslında yukarıda da bahsi geçen prensipler ve anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlayış aslında 2003-2007 yılları arasında güvenlik eksenli olduğu ancak 2007-2017 arasında daha çok ekonomik ve kısmen de olsa siyasi yakınlaşma evresinde gelişmiştir. Nitekim Türkiye, İKBY'nin bugünkü statüsünü elde etmeden önce ekonomik ilişkileri olmuştur. 1990'lardan başlayan bu ilişki siyasal gelişmelerden bağımsız şekilde sürdürmüştür. Bunun sebepleri arasında bu ekonomik ilişkilerin Güneydoğu ekonomisi için önemli katkı sağladığı ve böylece yasal olmayan fakat göz yumulan mazot ve taşımacılık ticareti önemli gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Diğer bir sebep ise Habur sınır kapısının kullanılması ile beraber nüfuz etme imkânı ve son olarak da Türkiye, Kuzey Irak ile karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşturarak bölgedeki gelişmeleri takip edip denetleyebilme imkânıydı. (Üzgel, 2013, s. 293). Bir önceki sayfalarda değinildiği üzere Türkiye'nin, İKBY ile ekonomik ilişkilerine bakıldığı zaman, Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın %80'i bu bölgeye gitmektedir. Dolayısıyla Kuzey Irak'taki tüketim mallarının çoğu Türk malı oluşturmaktadır. Ayrıca İKBY'de on binlerce Türk vatandaşı ya işçi ya da işveren olarak yaşam sürdürdükleri ve bunların çoğu da Türkiye Kürtlerinden oluşmaktadır. Türkiye ile İKBY arasındaki bu ekonomik ilişki özelde

Güneydoğu'ya katkı sağlarken genelde de Türkiye ekonomisine katkı sağladığı görülmektedir. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri:Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 59). Kuzey Irak bölgesine petrol ve doğalgaz rezervlerinin çok olması gerek bölgesel gerekse batı ülkeler tarafından göz ardı edilmeyecek kadar bir rağbet görmüştür. Özellikle merkezi Londra olan Gulf Keystone petrol şirketi tarafından, 2009 yılında Erbil'in 85 km kuzeyinde ve Türkiye sınırı yakınlarındaki Şekhan bölgesinde 10 milyar varilden daha fazla tahmin edilen petrol rezervinin keşfedilmesi, İKBY'yi enerji piyasasında önemli rolünü ortaya çıkarmıştır. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013, s. 127). Türkiye tarafında bakıldığı zaman ise İKBY ile enerji ilişkileri enerji kaynaklarını çeşitlendirmek hem doğalgaz hem de petrolde Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltmak, hızlı büyüme ile beraber artan enerji ihtiyacının maliyetini düşürmek ve transfer merkezi haline gelmek amaçlanmıştır. Burada önemli olan hususun Davutoğlu'nun ortaya attığı prensipler dâhilinde bir dış politika anlayışının ne derece önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile İKBY arasındaki karşılıklı bağımlılık açısından en önemli faktör olan petrol ve doğalgaz potansiyelidir. Türkiye ile İKBY arasındaki bu ilişki, merkezi hükümetin zaman zaman tepkisini beraberinde getirmiştir. Özellikle Batılı petrol şirketlerine ait alt firmaların yatırımlarını ülkenin güneyinden çekerek kuzeydeki Kürt bölgesine yönelmesinden dolayı, bu tepki daha da artmıştır. Öyle ki Ankara ile Erbil hükümetleri yakınlaşması, merkezi hükümet Türkiye'ye ait olan TPAO şirketinin ruhsatını iptal etmesi gerginliğe sebep olurken bu adım Türkiye'yi Erbil'le daha yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Özellikle Şekhan bölgesinde keşfedilen petrol rezervi ile bu bölgenin referandumla İKBY'e katılması planlanan Kerkük şehri, Erbil'i, Ortadoğu'da önemli enerji kaynağı haline getirebilecekti. (Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri:Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz", 2015, s. 60).

Gelişmekte Türkiye'nin, petrol ve doğalgaza olan ihtiyacını karşılama gücüne sahip Kuzey Irak bölgesi, hayati bir önem oluştururken buna karşın petrolünü boru hatlarıyla ve tankerlerle Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya sürmesi açısından da Türkiye'nin hayati önemi bulunmaktadır. Dolayısıyla İKBY, Türkiye için sadece ekonomik değil, bulunduğu coğrafyadaki tarihi, kültürel,

sosyolojik, etnik ve dini bağlarının olması açısından da ayrıca önemlidir. (Akyener & Karayel, 2017, s. 13). Türkiye'nin enerji profili incelendiği zaman, 2010 ile 2016 yılları arasında %6,3 oranında büyüme göstermiştir. 2017 yılının ilk yarısında %5,1 büyüme gerçekleştirmiştir. Söz konusu oranlar yatırımlardan ve ihracattan geldiği ifade edilmiştir. Türkiye, 2018-2020 yılları arasında, Orta Vadeli Program (OVT) hedeflerine göre, her üç yıl içinde %5,5 oranında bir büyümeyi hedeflemektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Türkiye 2010 yılında günlük 649 bin varil, 2011'de 655 bin varil, 2012'de 694 bin varil ve 2013'te 734 bin ham petrol tüketmiş ve ham petrol talebinin sadece %9'u kadar yerli üretimden karşılayabilmiştir. 2012 yılında Türkiye ithal ettiği ham petrolün %39'unu İran'dan, %19'unu Irak'tan, %15'i Suudi Arabistan'dan, %11 Rusya'dan, %7'sini Kazakistan ve %5'ini de Libya'dan karşılamaktadır. (Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi", 2016, s. 41). Bu dönemler arasında kaynak çeşitliliği ile beraber bu kaynakların temini konusunda ciddi yatırımlar yapılmış ve bu yatırımlar özellikle IKBY ile Türkiye arasında siyasi bir yakınlaşmayı derinleştirmiştir.

Ankara ile Erbil arasında gerçekleşen resmi temaslar sadece ekonomik ilişkileri geliştirmemiş aynı zamanda siyasi entegrasyonu da beraberinde getirmiştir. Güvenlik konusu olan PKK konusunda da yakınlaşma sağlanmıştı. Bu ilişkiler sadece resmi makamlarca yürütülmediği, Türk kökenli enerji firmalarının da Kuzey Irak'ta çeşitli enerji yatırımlarında bulunmuşlardır. Örneğin Çukurova Holding'e ait ve daha sonra 2,1 milyar dolar karşılığında İngiliz ortaklığıyla Genel Enerji şirketi, bölgedeki petrol sahalarında en aktif olan şirketlerden biridir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013, s. 129). Bu açıdan bakıldığında zaman uluslar arası ilişkilerin karşılıklı bağımlılık teorisinin aslında bu dönemde Türkiye ile IKBY arasında ne kadar önemli bir alan bulunduğu da ortaya çıkmıştır. Nitekim dış politika anlayışının sadece hükümet ve hükümetin karar vericileri etrafında şekillenmediği aynı zamanda hükümet dışı kurum ve kuruluşların da ne kadar etkileyici bir röle sahip olduğunu göstermektedir. Kuzey Irak bölgesinde yaklaşık 3 trilyon metre küp doğalgaz rezervinin olması ve buna karşın Türkiye'nin doğalgaza olan ihtiyacının artması dolayısıyla enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikası bağlamında düşünüldüğünde; Genel Enerji şirketinin, Türkiye'yi pazar haline getirmesi yine bu ilişkilerin düzeyini

göstermektedir. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013). Enerji sektöründe Kuzey Irak'ta çalışmaları devam eden Genel Enerji şirketinin yanı sıra Anadolu Grubu'un, Erbil'deki şişe dolum tesislerini kurmuş ve faaliyetleri devam etmektedir. Diğer bir şirket ise Pet Ticaret Bürosu adı altında kurulan Pet Holding, dünyanın pek çok bölgesinde petrol arama, üretimi; madencilik, inşaat ve turizm alanı da dâhil olmak üzere birçok alanda projeler üretmiştir. (Pet Holding). Türkiye'nin enerji konusundaki hedefleri ve yaşanan gelişmeler IKBY ile işbirliği yapmasına yol açarken IKBY'nin de Türkiye'yi tercih etme konusunda önemli sebepleri vardır. IKBY'nin ayakta kalabilmesi için en büyük gelirin petrol satışlarından olduğu ve bunun büyük bir kısmının da Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya sürmesi dolayısıyla önemlidir. (Akyener & Karayel, 2017, s. 14). Denize bağlantısı olmayan IKBY için Türkiye, ham petrol ve doğalgaz gibi kaynaklarını daha az maliyetle uluslararası piyasaya sunma fırsatını vermektedir. Türkiye, transit ülke olmasının yanında pazar olması, NATO üyeliği, AB adaylığı ile ABD ile olan ilişkileri dolayısıyla tercih edilebilir bir ülkedir. Yine benzer bir biçimde IKBY'nin, Irak merkezi yönetimine karşı Türkiye'yi, kendisini destekleyebilecek bölgesel bir güç olarak da görmektedir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin Radikal Gazetesine verdiği röportajda: “*Denize çıkışı olmayan bir ülke olarak, bir ortağımız olmalı. Bölgesel güç olan bir ortağımız buna ikna olmalı ve uluslararası düzeyde, bir büyük güç de bunu desteklemeli. Tam şu sırada istediğimiz, Irak içinde ekonomik bağımsızlığa sahip olmak...*” (Çandar, 2012). Röportajın devamında da bu bölgesel gücün Türkiye olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç olarak IKBY ile Irak merkezi yönetim arasındaki anlaşmazlıkları derinleştiren yeni boru hatlarının inşası ve petrol kontratları karara bağlanmıştır. Böylece Türkiye ve IKBY inisiyatif olarak inşa ettikleri boru hattının meşruiyet kazanması Türkiye'nin de jeostratejik üstünlüğünün sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır. Türkiye ile IKBY arasındaki gerek ekonomik gerekse siyasi ilişkilerin Türk dış politikasının geleneksel anlayış aşarak sosyal ve kültürel açıdan da yakınlaşma sağlandığı görülmektedir. Keohane ve Nye'nin belirttiği gibi karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde değerlendirilen iki aktörün aynı askeri ya da aynı ekonomik güce olmalarının gerekmediği ve bu ilişkilerin karmaşık olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye açısından iç politika ve dış politika konularının ne kadar

birbirlerini etkilediğini ve bu etkileşimin dengede tutulması açısından da askeri güç ile elde edilemeyen birçok materyallerin hükümet dışı kurum ve kuruluşların aracılığıyla elde edildikleri ortaya çıkmıştır. Bu da Türkiye'nin dış politika anlayışındaki değişiklik ve geline aşamadaki yumuşak gücün öneminden kaynaklanmaktadır. Kuzey Irak Yönetimi'nin bulunduğu konum itibariyle ve sahip olduğu enerji kaynaklarını uluslararası piyasaya sürmesi açısından Türkiye hayati bir role sahiptir. Buna karşın enerji konusunda dışarıya bağımlı olan Türkiye açısından da, Kuzey Irak bölgesinin enerji deposu niteliğinde olmasıdır. Türk özel ve kamu kurumlarının gittikçe artan yatırımları Türkiye'yi, İKBY için vazgeçilmez kılmaktadır. Böylece iki taraf da kendileri için belirledikleri stratejik hedefler doğrultusunda; Türkiye kaynak çeşitliliğine olan ihtiyacını giderirken, İKBY de ekonomik bağımsızlık hedefine yaklaşmış bulunmaktadır. (Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi", 2016, s. 58).

3.3.3. 2007-2017 Arası Dönemde Söylem ve Davranışların Değerlendirilmesi

2007 yılına gelindiğinde Türkiye'nin, Kuzey Irak'ta bulunan Kürtlere olan bakışında önemli bir kırılma yaşanmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere Türkiye, 2003-2007 yılları arasında Kuzey Irak'a yönelik politikasında güvenlik eksenli bir dış politika bakışına sahipti. Dolayısıyla önceki yıllarda, Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi ile temas kurmaktan kaçınan Türkiye, 2007 yılından itibaren dış politika amaçlarına ulaşmak için Irak'ın yeni gerçekliklerine uygun hareket etmeye başlamıştır. (Özcan, "Türkiye'nin Irak Politikası 2009", 2011, s. 162). Özellikle askeri vesayette önemli kırılmalar yaşadığı bu dönemin ilk yıllarında, Ak Parti Hükümeti ile askeri bürokrasi arasında Kuzey Irak konusunda yaşanan tartışmalar ilk bakışta askerin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Hatta 2007 ve 2008 yılı sonuna kadar Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarına yönelik askeri operasyonlar başlatılmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren askeri vesayetin siyasi alandan tasfiye edilmesiyle beraber hükümet, İKBY ile gerek ekonomik gerekse siyasi ilişkiler konusunda etkin rol oynamıştır. (Balcı A. , "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", 2013, s. 120). 2009 yılı içinde Irak ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması genel itibariyle PKK'dan dolayı güvenlik konuları ele alınırken bunun yanında ekonomik işbirliğinin de sağlanması gerektiği açısından önemlidir. Ancak en önemli diplomatik temas 30

Ekim 2009 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, IKBY Başkanı Mesut Barzani ile Erbil'de görüşmesi olmuştur. Bu ziyaret Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan ile iş adamları ve gazetecilerden oluşan bir heyet ile gerçekleşmiştir. Bu görüşmede başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, PKK'nın Kuzey Irak'taki etkinliğinin zayıflatılması ve demokratik açılım konusu konuşulmuştur. Görüşme esnasında Davutoğlu: "*Görüşmelerde ortak geleceğe yönelik vizyonu beraberce şekillendirdik. Bu vizyonda barış, güvenlik, gelişme, istikrar var terör yok. Ekonomik geri kalmışlık, önyargı yok.*" (Yetkin, 2009). Diyerek yeni ekonomik ve güvenlik konulu ilişkilerin önemine vurgu yapılmıştır. Neçirvan Barzani ise: "*Bir yılda yaptığınızı yüzyılda kimse yapamadı.*" (Radikal , 2009) Diyerek PKK'nın çizgisini benimsemediklerine vurgu yapılarak da gerçekleşen görüşmenin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu görüşmenin aslında ekonomik ayağı olduğu kadar ekonomik ilişkileri de sekteye uğratabilecek güçte olan PKK varlığının zayıflatılması gerektiği ve işbirliğinin devamına vurgu yapılmıştır. Yine aynı görüşme esnasında, Basra ve Erbil'de Türk Konsoloslukların açılması ve ilişkilerin önemine vurgu yapan Davutoğlu:

"Arap, Kürt, Türkmen tüm kardeşlerime sesleniyorum, gelin bu bölgeyi tekrar inşa edelim. Tarih boyu bir arada yaşamış, et ve turnak gibi iç içe geçmiş bu kardeşliğin bozulmasına izin vermeyelim. Biz sizin Avrupa'ya açılan kapınızız. Siz de bizim Körfeze açılan kapımızsınız. Oluşturulacak sinerjiyle bu bölge çekim alanına dönüşecek. Çocuklarımız bizden çok daha güzel günler görecek. O güzel günleri Sayın Barzani gibi basiretli liderler ve arkadaşlarının kuracağını düşünüyorum. Onlar da emin olsun ki, Irak'tı ve Irak'taki tüm kardeşlerinin geleceğini düşünen bir Türkiye var." (Müderrişoğlu, 2009)

Türkiye, burada arzu ettiği dış politika anlayışının, söylem ve davranışlarına da yansımıştır. Ayrıca gerek Irak gerekse Ortadoğu bölgesi açısından kardeşlik vurgusu yapılarak mevcut ya da ileride ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözülmesi konusunda, Türkiye'nin bölgedeki vizyonuna işaret edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Erbil'de konsolosluk açmasından sonra iç politikada yaşanan tartışmalardan biri de IKBY'nin Irak'tan ayrı bir devlet olarak

tanındığına ilişkindi. Bu tartışmalara ilişkin “Kürdistan tanınıyor” yorumuna yol açmaz mı? Sorusu üzerine, Davutoğlu:

“Tanıma dediğiniz şey devletler arasında olur. Irak’ı tanırız. Almanya, federal bir devlet; konsolosluk açınca onu tanımış mı oluyoruz? Teksas’a gidince ABD dışında Teksas’ı tanımış mı olacağız? Erbil’i çok ülkenin Dışişleri Bakanı ziyaret etti; 10’dan fazla. ABD, Rusya, Almanya, İran var. Herkesin yaptığı bu ziyaretleri bizim yapmamış olmamız eksiklidir. Çok özel bir şey olarak takdim etmememiz lazım. Irak’ın kendi içinde anayasal federal statüsü bellidir. O çerçevede Basra’ya, Erbil’e, Musul’a gidiyoruz.” (Yetkin, 2009).

Burada vurgulanmak istenen Türkiye’nin, Irak’taki Kürt görüşünü Irak bütünü içinde değerlendirilmesi gerektiği ve Irak Kürtleriyle, gerek ekonomik gerekse PKK konusunda olsun, diğer birçok siyasi alanda işbirliğinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu dış politikadaki bu söylemin, Irak’taki Kürtlerle bir tarihi bir uzlaşma kültürünün geliştirilmesi açısından da önemlidir. 2011 yılına gelindiğinde Başbakan Erdoğan’ın, Erbil’e yaptığı ziyarette ise:

“Tarihi kültürel bağlarımızın olduğu Irak’ı bu güzel bölgeyi, şimdi artık havayoluyla, ki ben buna havayolu demek istemiyorum, halkın yolu demek istiyorum. Erbil Uluslar arası Havalimanı, yıllık 2 milyon 750 bin kapasiteli terminal binasına ve 4.5 km ile dünyanın en büyük 7. Pistine sahiptir. İnşallah 14 Nisan’dan itibaren artık THY doğrudan Erbil’e uçuşları başlatıyor. Türk müteahhitler çok büyük katkılar sağladılar ve devam ediyorlar. Bu bölgede de müteahhitlerimiz çok başarılı yatırımlar yapıyorlar. Bu bölgedeki yatırımlarımız aslında nasıl da gönül birliği içinde olduğumuzu gösteriyor.” (Hürriyet, 2011).

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bağlamında yapılan bu söylemler bölgedeki Türkmenler, Kürtler ve Araplarla ilgili İslami muhafazakâr ekseninde bir kardeşlik vurgusu yapıldığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye'nin buradaki yatırımları desteklemesi, gerek bölgedeki Kürtlerin gerekse diğer etnik unsurlar açısından refahın yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu durum, Türk dış politikasında neo-liberal bir anlayışın da ürünü olarak anlaşılabilir. Neo-realistler, ekonomik sorunların ve artan karşılıklı bağımlılığın dünya ülkelerinin dış politikasındaki önemine vurgu yaparlar. Ayrıca, uluslararası sistemde devletin merkezliğini ve devlet-dışı ya da hükümet dışı aktörlerin öne sürülmesi, ekonomik ve güvenlik sürecinin devamlılığını sağlayacak önemdedir. (Öztürk, 2010, s. 3). 16 Kasım 2013 tarihinde Diyarbakır'da toplu açılış töreninde bir araya gelen Erdoğan ile Barzani tarafından, kardeşlik vurgusu yapılmıştır. Türkiye'yi, Diyarbakır'ı ve kardeş şehir olarak Mekke, Medine, Kudüs, İstanbul, Şam ve Erbil'i selamlayan Erdoğan:

“Aynı medeniyetin mensuplarıyız. Muhabbetimize sınır çizemezler. Bizim gönüllerimizi hiçbir zaman birbirinden ayıramazlar. Geleceğe bu inançla yürüyeceğiz. Türk'ü Kürt'ten Kürt'ü Türk'ten ayıramazlar. Bundan sonra da zalimlerin yanında olmayacağız.” (Milliyet, 2013).

Konuşmanın devamında da Erdoğan: *“ Bugün Diyarbakır'da kurduğumuz şu muhabbet ortamı var ya inanıyorum ki Yunus Emre'nin, Mevlana'nın, Hacı Bektaş Veli'nin ruhunu muazzez etmiştir. İnanıyorum ki bu muhabbet Ahmedî Hani'nin, Faki Teyran'ın, Melaye Ciziri'nin ruhunu muazzez etmiştir.* (Ak Parti Web, 2013).

Bu konuşmada da ifade edilen şehirler arasında ortak üzüntü ve ortak sevinçlerin olduğu, bunun yanında Türk ve Kürt olan önemli din adamlarının arasında kurulan bağ açısından değerlendirildiğinde de İslami bir kimlik ve bu kimliğin birlikte yaşama tasarımı olarak ifade edilebilir. Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'ın Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ekonomik bağını şöyle ifade etmiştir:

“Sadece demokrasi alanında AK Parti'nin attığı adımlarla bile ne kadar mesafe alındığını gösteriyor. Kuzey Irak'ta

ki Kürt yönetimi ile ticari bir takım çalışmalar yapıyoruz. Oradaki petrol inşallah Türkiye kanalıyla dünya piyasalarına da sevk edilmiş olacak. Bunun hepimiz için faydası var. Hem onlar için hem de Türkiye için faydalı. Biz niye kavga edelim, niye birbirimizle didişelim, birlik beraberlik içinde refahımızı büyütelim, ekmeğimizi büyütelim. Dünya'da daha güçlü bir ülke olalım ve bunun yolu yöntemi de bellidir.” (Ak Parti Web, 2014).

Cevdet Yılmaz'ın yaptığı bu açıklamadan yola çıkılarak, Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin her iki taraf için de önemli ve faydalı olacağı vurgusu yapılarak karşılıklı ekonomik bağımlılığın önemine de vurgu yapılmıştır. Öyle ki Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ekonomik işbirliğinin hem siyasi hem de güvenlik konularında, birlikte hareket etmeyi de beraberinde getirmiştir. Önceki sayfalarda da değinildiği gibi Çukurova Holding'e ait ve daha sonradan 2.1 milyar dolar karşılığında bir kısım hissesini satan Genel Enerji şirketinin Kuzey Irak'taki enerji bölgelerindeki sahiplik oranları Taq Taq'ta %44, Tawke'de %25, Dohuk'ta %40, Miran'da %75, Bina Bawi'de %44, Chia Surkh'da %60 ve Ber Behr bölgesinde ise %40 oranında petrol çıkarıp işletme faaliyetleri yürütmektedir. (Balcı A. , "Enejisine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri", 2014, s. 21). Türkiye ile IKBY arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler, gerek bölgesel gerekse uluslararası politikada meydana gelen değişimlerden önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle, Suriye'de PKK/PYD'ye destek veren Rusya, başkenti Moskova'da PYD'nin kontrolündeki bölgeleri temsil ettiği belirtilen bir ofis açılmıştır. (Aljazeera Türk, 2016). Kısa bir zaman önce Suriye sınırında, Türkiye'nin hava sahasını ihlal eden SU-24 tipi bir Rus savaş uçağı 5 dakikada 10 defa uyarılmıştır. Nihayetinde de bu uçak, Türk F-16'lar tarafından düşürülmüştür. (NTV Web, 2015). Bu olayla başlayan Türk-Rus krizi derinleşmiştir. Rusya, Suriye ve Irak'taki gelişmelerden dolayı Türkiye'yi suçlayıcı ve hedef alan söylemlerde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye iç politikasındaki demokratikleşme yönünde atılan adımların baltalanması konusunda harekete geçmiştir. Öyle ki Rusya, Türkiye'nin IŞİD'ten petrol aldığını ve tanker geçişlerinin Türkiye'den sağlandığıyla ilgili fotoğraflar yayınlamıştır. Bu iddia karşısında IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığınca

yalanlanmıştır. Bu tankerlerin İKBY'den Türkiye'ye petrol taşıyan tankerlere ait olduğunu belirten Bakan Şerko Cevdet: *“Doğal Kaynaklar Bakanlığımız, daha önce yüzlerce tankerin Kürdistan'dan Türkiye'ye petrol taşıdığını açıklamıştı. Petrol Türkiye'ye tankerlerle gidiyor ve bu sır değil”* (Aljazeera Türk, 2015) demiştir. Devamında Rusya hükümetinin yaptığı açıklamanın doğru bilgiler olmadığı ve böyle bir iddianın ne akıl kabul eder ne de mantık denilerek izahat beklediklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın bu iddianın HDP tarafından hem mitinglerde bir politik söylem haline getirilmesi hem de bu iddianın meclise taşınması, Türkiye'de seçim arifesinde önemli tartışmalara yol açmıştır. (CNN Türk Web, 2015).

2017 yılına gelindiğinde ise, IŞİD terör örgütünün kısmen de olsa zayıflatılması ile gerek Suriye gerekse Türkiye içindeki terör eylemleri dolayısıyla, dış politikada 2014'ten itibaren hem ekonomik hem de güvenlik konusunda işbirliğini beraberinde getirmiştir. Ocak 2017 tarihinde Bağdat ve sonrasında Erbil'e geçen Başbakan Binali Yıldırım, Mesut Barzani ile ortak bir basın toplantısı gerçekleştirmiştir. Yıldırım:

“15 Temmuz'da darbe girişiminde bulunan FETÖ örgüte karşı çok anlamlı bir duruş sergilediniz. Erbil'deki FETÖ okullarının kapatılması konusunda verdiğiniz desteğe teşekkür ediyorum. Bizim buradaki hassasiyetimiz çok açık; öğrencilerin zarar görmemesi ama bunların sahibi, yöneticisi olan terör örgütü elemanlarının tasfiye edilmesi.” (Hürriyet Gazetesi, 2017). Gerektiği altını çizerken aynı toplantıda Barzani ise:

“Hepimiz, terör ve terörizm felaketiyle karşı karşıyayız. Terör ve terörizmle mücadele edebilmek için tüm tarafların dayanışmasına ihtiyaç var. Şükürler olsun bizim cephelerimizde teröristler büyük bir yenilgiye uğradı. Türkiye ve diğer ülkelerde de terör ve terörizmin ortadan kaldırılması temennisinde bulunuyorum.” (Hürriyet Gazetesi, 2017)

Ortak basında yapılan açıklamalar gerek IKBY gerekse Türkiye içindeki terör ve terörist eylemlerle mücadele konusunda işbirliği içerisinde hareket edileceği vurgusu yapılmıştır. Türkiye ile IKBY arasında müttefiklik ilişkisinin oluşmasında hem bölgesel gelişmeler hem de Türkiye’de başlatılan “çözüm süreci”nde, Barzani’nin aktör olarak görülmesidir. Öyle ki PKK’ya zaman zaman yaptığı sert açıklamalar ve özellikle Sincarda’ki varlığı konusunda gerekirse silah zoruyla çıkarırız gibi açıklamalarda bulunmaları önemlidir.

Sonuç olarak Ak Parti döneminde, Türkiye’nin Kuzey Irak politikasındaki söylem ve davranışlar teorik olarak 3 açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, 2003-2007 yılları arasında Kemalist anlayışın taşıyıcı aktörü olan TSK’nın dış politikadaki etkisi ve bu politikanın güvenlik eksenli olduğudur. Burada statükoculuk anlayışının taşındığı bir milliyetçilik bakış açısı egemen olduğu söylenebilir. İkincisi, kimlik inşa edici söylemlerin dış politika davranışlarına da yansması milliyetçilik paradikmasında değişimlerin meydana geldiği ve ekonomik işbirliğinin getirdiği ticari yatırımların övünmesi, neo-liberal bir milliyetçiliğe işaret etmiştir. Üçüncüsü ise İslam kardeşliği, Irak’ın toprak bütünlüğü konusundaki söylemler de hem statükocu milliyetçiliğin devam ettiği hem de İslami kimlik ve kardeşlik vurgusuyla da Kuzey Irak politikasına yön vermiştir.

3.4. 2017 Yılında IKBY’nin Referandum Kararı ve Sonrası Gelişmeler

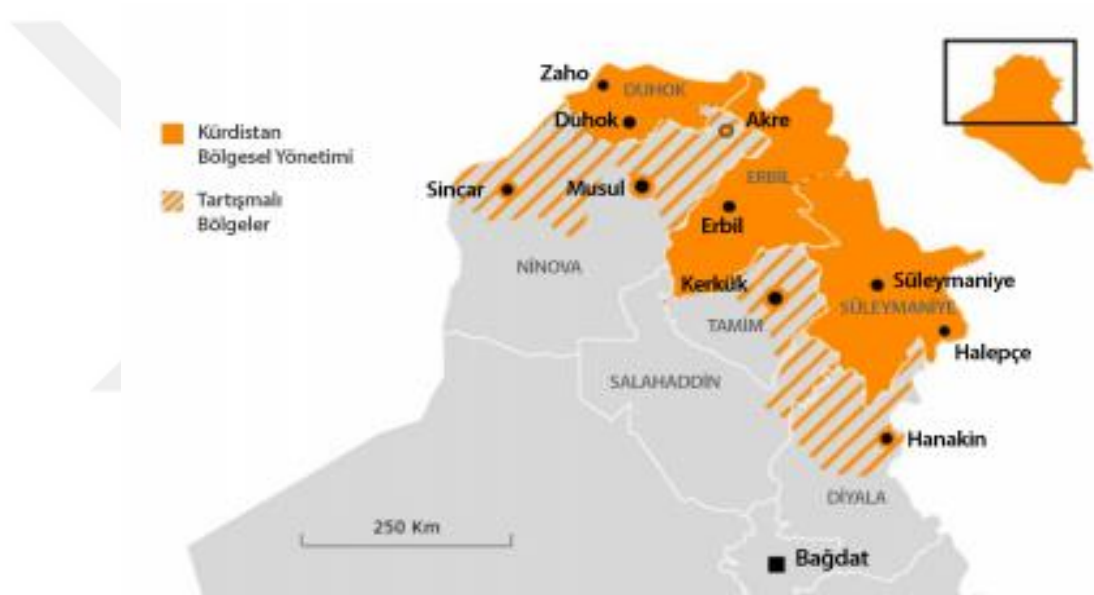
Ortadoğu’da son yıllarda yaşanan gelişmeler bölgenin yapısına ve gelecekte nasıl bir hal alacağına yönelik önemli bir etkiye sahiptir. Siyasi, mezhepsel, etnik ve kültürel anlamda yaşanan çatışmalar, ayrılıkçı hareketler bölgedeki mevcut kırılma yapısını daha da zayıflatmıştır. Bu çerçevede Kuzey Irak’ta yapılan referandum bu yapıyı derinden etkileme potansiyeline sahiptir. (Balcı Ç. , 2017). IKBY’nin, bağımsızlık referandumuna gittiği süreç incelendiğinde bölgede hâlihazırda siyasi ve ekonomik kırılmaların yaşandığı döneme denk gelmesi ayrıca tepki çekmiştir. Öyle ki Türkiye’nin iç ve dış tehditler olarak; Suriye’deki krizle, Kıbrıs’ta meydana gelen gelişmeler ile PKK ve FETÖ terör örgütlerinin hamlelerine karşı mücadele etmektedir. AB, ABD ve diğer birçok Batılı ülkelerle ilişkilerin gergin olması, Katar krizi ve Ege Adaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalan Türkiye’nin, Kuzey Irak’ta söz konusu

referanduma karşı çıkamayacağı hesap edildiği de söylenbilir. (Akyener & Karayel, 2017).

Türkiye, Irak ya da Kuzey Irak bölgesi bağlamında izlediği dış politika bir önceki yıllarla mukayese edildiğinde önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Bağdat ile son derece geçen gergin ilişkiler, 30 Aralık 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Irak Başbakanı İbadi ile yaptığı telefon görüşmesinden sonra bir ölçüde yumuşama olmuştur. (Grlere, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2018). Dolayısıyla 2017 yılına girilirken Türkiye-Irak ilişkilerinde bir yumuşama olduğu söylenbilir. Türkiye-IKBY ilişkilerine bakıldığı zaman ise özellikle 2016 yılı içerisinde, Türkiye-Bağdat arasında gerginliğe sebep olan Başika krizi ve diğer anlaşmazlıklarda IKBY, Türkiye'den yana bir tavır sergilemiştir. Ancak 2017 yılında IKBY'nin aldığı referandum kararı, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Böylece Türkiye-Bağdat ortak tavır sergilerken, IKBY ile olan ilişkiler önceki yıllara kıyasla gergin geçmiştir. IKBY Başkanı Mesut Barzani, Parlamentoda yer alan siyasi parti temsilcileriyle Erbil'in Selahaddin kasabasında bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıya IKBY'de muhalefeti güçlü olan Goran (Değişim) ve İşlami Toplum Partisinden (Komela) katılmaması dikkat çekmiştir. (Hürriyet Web, 2017). Barzani'nin siyasi partilerle bir araya geldiği toplantıdan referandumun 25 Eylül 2017 ve başkanlık ile parlamento seçimleri ise 6 Kasım 2017 tarihinde yapılacağı kararı çıkmıştır. (Rudaw Web, 2017). Daha nce Kerkük ile ilgili tartışmalar sürerken IKBY tarafından alınan referandum kararına ek bir madde eklenerek, statüsü tartışmalı olan Kerkük'n de katılacağı duyurulmuştur. Merkezi Irak Hükümeti, Kerkük'n önemli petrol yataklarına sahip olması ve kontrolün kaybetmesi halinde gelir kaybına uğrayacakken, IKBY ise burada yaşayan halka kurduğu etnik bağ ile, ileriye dönük bağımsızlık girişimlerinde elini güçlendirecekti. (BBC News Türkçe, 2017). Statüsü tartışmalı olan Kerkük'e yönelik bu adım, gerek Merkezi Irak Hkmetini gerekse Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Türkiye Dışışleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, IKBY tarafından, referandum düzenlenmesi yönünde alınan karara ilişkin başlı başına bir hata iken, Kerkük'n de dâhil edilmesi hem kendisine hem Irak hem de bölge barışı ve istikrarı açısından tehlikeli bir adım olarak nitelemiştir. (Dışışleri Bakanlığı, 2017). Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın ise konuyla ilgili:

“Kerkük, ifade edilen Kürt bölgesine dâhil değil. Böyle bir defakto durum yaratılmaya çalışılması da elbette kabul edilemez. Bu vesileyle Kerkük’ün tarihi kültürel kimliğini gölgeleyecek, demografik yapısını değiştirecek her tür adıma karşı olduğumuzu ve sessiz kalmayacağımızı da ifade etmek isterim” (TC Cumhurbaşkanlığı, 2017).

IKBY’nin Denetiminde Bulunan Alan ve Tartışmalı Alanlar (2014 Yılı)

(Baykal, "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği", 2014, s. 6).

Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da yaptığı açıklamalarda, IKBY’nin Kerkük’te işgalci konumda olduğu ve Merkezi Irak Hükümetinin atacağı adımları destekleyeceklerini ifade etmiştir. Bölgede, IKBY’nin referandum kararına en sert şekilde karşı çıkan ve sürecin başından itibaren geçersiz ve gayri meşru saydıklarını her defasında ifade etmiştir. Görünürde sadece İsrail’in destek verdiği bu karar ile birlikte Türkiye-İKBY arasındaki önceki yıllarda iyi giden ilişkilerin artık gergin bir hal almasına sebep olmuştur. İKBY ile olan ilişkilerin gergin olmasını Erdoğan şöyle ifade etmiştir:

“Gayet iyi giden bir ilişkiyi kendi elleriyle tahrip eden, bununla da yetinmeyip dillerini ülkemizi tehdit etmeye kadar uzatan Kuzey Irak yönetiminin, bir an önce aklını başına devşirmesini umut ediyoruz. Yarın küresel bir çalkantı yaşandığında herkes dönüp kendi evine, yurduna, toprağına gidecek. Bizler ise burada yine yan yana yaşamaya, yüz yüze bakmaya devam edeceğiz. Bugün birilerine güvenerek aramızdaki birlikte yaşama hukukuna ihanet edenlerin, yarın dönüp bu kapıyı tekrar nasıl çalabileceklerini merak ediyoruz. Bu kapı tamamen kapanmadan uzatılacak her eli tutmaya hazır olduğumuzu, burada bir kez daha belirtmek istiyorum.” (TC Cumhurbaşkanlığı, 2017).

Açıklamaya bakıldığı zaman da Kuzey Irak'ta yaşayan farklı topluluklar göz ardı edilmeden Türkiye, her defasında IKBY'nin bu referandum kararından vazgeçmeleri yönünde açıklamaları ve vazgeçildiği takdirde ilişkilerin eski haline gelmesi için çabalamıştır. Ayrıca burada isim verilmemekle beraber Batılı güçlerin oyununa gelinmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Türkiye'nin konuyla ilgili milli güvenlik meselesi olarak da bakmıştır. Dolayısıyla Türkiye tarafından milli güvenliğinin kendi sınırları içinde başlamadığı ve tehdit nereden gelirse gelsin engellemek için gereken adımların atılacağı ifade edilmiştir. 22.09. 2017 tarihinde MGK toplantı sonrası bildiri yayınlayarak:

“Referandumun yapılması halinde Türkiye, ikili ve uluslar arası anlaşmalardan doğan haklarını mahfuz tutar. Türkiye'nin milli güvenliğini doğrudan tehdit eden bu adımın, Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğü ile birlikte, bölgenin barış, güvenlik ve istikrarı için de tehdit oluşturan vahim bir yanlış olduğu kuvvetle vurgulanmıştır” (Sputnik Türkiye, 2017)

Bu bağlamda MGK'nın yayınladığı bildiride referandumdan vazgeçildiği takdirde, Irak Hükümeti ile IKBY arasındaki problemlerin barışçıl bir şekilde çözülmesi için Türkiye'nin arabulucu olacağı ve elinden gelen her türlü katkıyı da

yapacaklarını ifade etmiştir. Tüm bu uyarılara rağmen İKBY referandum çalışmalarından vazgeçmemiştir. Türkiye ise, 18 Eylül 2017 tarihinde Habur Sınır Kapısı bölgesinde TSK unsurlarıyla başlatılan tatbikat (NTV, 2017)'ta 26 Eylülde Irak askeri de bu tatbikata katılmıştır. (Deutsche Welle Türkçe, 2017). Ayrıca İKBY'nin geri adım atmaması bölgedeki mevcut çatışmalı ortamından fırsat istifade edildiği de belirtilmiştir. Öyle ki Ortadoğu'da yaşanan bölgesel kriz ve iç savaşların neticesinde bölgenin nereye sürükleneceği belirsizliği devam etmektedir. Bir taraftan bölgesel güç mücadelesi devam ederken "Arap Baharı"nın son halkası olan Suriye'de durumun iç savaşa dönmesi ile beraber ortaya çıkan vekâlet savaşları, Ortadoğu'ya istikrarın hâkim olmasını engellemektedir. (Semin, "Kuzey Irak'ta Siyasi Dengeler ve Bağımsızlık Referandumu Kararı", 2017). Dolayısıyla Ortadoğu'da yaşanan krizlere ek olarak yeni kırılmalar yaşanması oldukça kritik bir süreçtir. Bu çerçeveden bakıldığında, Musul'un 10 Haziran 2014'te DAESH terör örgütü tarafından işgal edildikten sonra Irak'ın genelinde iç siyasi dengeleri değiştirmiştir. Kuzey Irak'taki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, buradaki diğer Kürt partileri arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. İKBY'deki başkanlık koltuğunun görev süresi de tartışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda Barzani'nin başkanlık görevi süresinde; KDP, KYB, Goran, KİC ve KİB partileri arasındaki siyasi krizin de derinleşmesine yol açmıştır. Referandum kararının alındığı toplantı sonrası 4 madde üzerinde durulduğu ifade edilmiştir. Bunlar: (Semin, "Kuzey Irak'ta Siyasi Dengeler ve Bağımsızlık Referandumu Kararı", 2017).

- ✓ 25 Eylül'deki bağımsızlık referandumunun hem Kuzey Irak Kürt yönetiminin idaresinde olan Erbil, Süleymaniye ve Duhok'ta hem de Kürt yönetimi dışındaki başta Kerkük olmak üzere Irak anayasasındaki 140.maddesinde tartışmalı bölgeler olarak geçen bölgelerde de gerçekleşecektir.
- ✓ Referanduma kadar ki sürede Ekim 2015'ten bu yana kapatılan parlamentosunun çalışması ve ulusal birliğin sağlanması amacıyla siyasi taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıkların giderilmesi için çalışılması.

- ✓ Toplantıda bölgede yaşanan ekonomik krizin, bölgedeki vatandaşların yaşam şartlarının ve memurların maaşlarının çözülmesi ve iyileştirilmesi vurgulanmıştır.
- ✓ Referandum gerçekleşene kadar Mesud Barzani'nin başkanlığında tüm siyasi tarafların sunduğu temsilcilerden oluşan Referandum Yüksek Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Referandum karar toplantısından çıkan 4 maddelik bildiriye bakıldığı zaman tartışmalı bölge olan Kerkük'ün dâhil edilmesi, parlamentodaki partiler arasındaki anlaşmazlık, ekonomik kriz, başkanlık krizi ve silahlı unsuru olan Peşmergelerin partisel olarak dağılım göstermesi dolayısıyla ulusal bir ordu özelliğinden yoksun olması gibi faktörler IKBY'nin bağımsızlık referandumuna gitmesi açısından önemli bir kırılmadır. Bu kriz, 2015 yılı Ağustos'unda Mesut Barzani'nin görev süresinin dolmasıyla somutlaşan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ndeki (IKBY) başkanlık krizi, maaşların ödenmemesi dolayısıyla sokaklara dökülen göstericilerin şiddet yanlısı eylemlere dönüşmesi ve ölümlerin yaşanması sonucu yeni bir aşamaya ulaşmıştı. (Öncel, 2015, s. 1). Dolayısıyla bu krizin aşılması ve tarihe önemli bir belge ve liderlik bırakması bağlamında düşünülürse referanduma bu fikirle de gidilmiş olabilir. Türkiye, bütün bunlar ışığında, IKBY'nin referanduma gitmesi sürecini Kürtlerin haklarını elde etme meselesi olmadığı, tam tersi buradaki girişim, başkalarının desteklerine güvenilerek; Kürt, Arap, Türkmen ve diğer etnik-dini grupları da çatışma ortamına sokarak bölgenin istikrarsızlaştırma girişimi olarak değerlendirmiştir.

“Bölgemizde ayrılıkları teşvik edenler, eğer bölünme, parçalanma, küçülme iyi bir şeyse önce bunu kendi topraklarında tatbik ederek, dünyaya emsal teşkil etmelidir. Ama böyle bir niyeti ve çabayı asla göremezsiniz. Buradan Irak'taki ve Suriye'deki tüm akliselim sahibi kardeşlerimize sesleniyorum; gelin bu oyuna düşmeyin. Gelin kendinizi kullandırtmayın. Bugün sizi kışkırtanlar yarın çekip gidecekler unutmayın ama bizler inşallah binlerce yıl birlikte yaşamaya devam edeceğiz. Bugünün hırsı için yarınlarınızı heba etmeyin.

İsrail bayraklarının orada dalgalanması sizi kurtarmaz, bunu bilirsiniz.” (Milliyet Web, 2017).

Türkiye- İKBY ilişkisine bakıldığı zaman Merkezi Irak Yönetiminin gölgesinde ve bölgedeki konjonktüre göre şekil bulmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden sonra Irak, federal bir yönetim sistemine dönüşmüştür. Bu durumu hoş karşılamayan Türkiye, 2003-2007 yılları arasında tamamen güvenlik eksenli bir politika izlerken; 2007 sonrası ve 2017'deki referandum kararına kadar, Bağdat-Erbil dengesini sarsacak bir şekilde gerek ekonomik gerekse siyasi alanlarda işbirliği ve yakınlaşma ekseninde bir politika izlemiştir. Türkiye'nin, Merkezi Irak ile olan ilişkilerin gergin olduğu dönemler yine bu sürece denk gelmektedir. Dolayısıyla İKBY ile geliştirilen ilişkiler kısmen de olsa Bağdat'tan önemli ölçüde bağımsız hareket etmesine yol açmıştır. Öyle ki İKBY'nin aldığı referandum kararında Türkiye'nin, Erbil-Bağdat anlaşmazlığında kendi yanında duracağını ihtimali de düşünülmüştür.(Kardaş, 2017, s. 9). Ancak Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgulamıştır. Nitekim bölgede istikrar, barış, güvenlik ve refahın temel şart olduğu ifade edilerek, İKBY'nin referandum konusunu gündeme getirmek yerine, DEAŞ terör örgütünün neden olduğu siyasi, iktisadi ve toplumsal tahribatı giderecek adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır. (Kekilli & Keskin, 2017, s. 23). İKBY, bütün bu uyarılara rağmen 25 Eylül 2017 tarihinde tartışmalı bölgeleri de dâhil edip referanduma gitmiştir. Bağımsızlık referandumundan sonra bölgesel güç olan Türkiye, İran ve Irak ortak tavır alarak referandumun kabul edilmeyeceği vurgusu yapılmıştır. MGK kararlarında da vurgulanan ekonomik, siyasi ve askeri tedbirlerin alınması, askeri tatbikat ve iyi giden ekonomik ilişkiler sekteye uğrayacağı her defasında dile getirilmesine rağmen referandum gerçekleşmiştir. Türkiye için nasıl milli güvenlik meselesi haline gelmişse İran için de aynı durum olduğu söylenebilir. Çünkü muhtemel bir Kürt devleti İran'ın Irak politikası ve iç dengelerine olumsuz yansıtacaktır. Nihayetinde İKBY'nin seküler ve Kürt milliyetçiliği çizgisinde ideolojiye sahip bir parti oluşu ve kamuoyunun da İKBY'deki siyasi aktörler üzerinde belirleyici olduğu düşünüldüğünde; Barzani liderliğinde bir “Kürt devleti” kurulması, Tahran'ın, Erbil'deki etkisini zayıflatacaktır. Bunun yanında ABD ve İsrail ile yakın ilişkiler kurması da, İran'ın güvenlik kaygılarını artırmaktadır. (Kekilli & Keskin, 2017, s. 24). İran, Erbil veya Kuzey Irak genelinde etkisini yitirmemek

için siyasal olarak Goran ve KYB ile ikili ilişkiler geliştirirken, Haşdi Şabi aracılığıyla da varlığını sürdürmektedir. (Konukçu, 2017). Burada İran'ın iki ana hedefinden bahsedilebilir ki; birincisi merkezi Irak'ta olduğu gibi, Kuzey Irak'ta da kendisine yakın bir hükümet, ikincisi ise referandumu engellemektir. Irak'ta etkisini Haşdi Şabi ile artırırken, Türkiye ve Irak yönetimi ile de ortak hareket ederek bu stratejiyi en asgari düzeyde saklı tutmaya çalışmıştır. Bu önemli üç bölgesel güç dışında İsrail ise, Kuzey Irak'ın bağımsızlık taleplerine açıktan destek veren tek ülke olarak görülmüştür. Çünkü Kuzey Irak'ta "Kürt devleti" kurulması, İsrail'in güvenliği açısından oldukça olumlu neticeler doğuracağını savunmaktadır. Tel Aviv, muhtemel bir "Kürt Devleti"ni, Ankara, Tahran ve Bağdat yerine bölgede güçlü bir ortak olarak görmektedir. (Kekilli & Keskin, 2017, s. 25).

Türkiye, IKBY ile arasındaki ekonomik, siyasi ve güvenlik eksenli ilişkilerin, IKBY'nin aldığı referandum kararı ve sonrası gelişmeleri bir "güvenlik meselesi" olarak görmeye başlamıştır. IKBY Başkanı Barzani, muhtemeldir ki, özellikle 2008 sonrası Türkiye ile birçok alanda ortak hareket ve ticari ilişkilerin önemini varsayarak hayata geçirdiği referandum kararında destekleyeceği varsaymasıdır. Ancak gerek Suriye'deki gelişmeler gerekse Irak'ta meydana gelen gelişmeleri takiben, IŞİD ve PKK terör eylemlerinin hız kazanması, Türk dış politikasının yeniden güvenlik eksene kaydığı ve bunun IKBY tarafından okunamadığını da ortaya çıkmıştır. Referandum sonrası ekonomik gelişmelere bakıldığında da Türkiye-Irak arasındaki siyaset ve güvenlik alanında olduğu gibi büyük oranda IKBY'nin referandum etkisinde gelişmiştir. IKBY'nin bağımsızlık referandum kararı ve sonrası bölgedeki tüm denklemleri bütün hatları ile etkilediği gibi enerji alanında da sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle referandumdan hemen sonra ticarete olumsuz gelişmeler yaşanmasına yol açmıştır. (Gürler, "Türkiye'nin Irak Politikası", 2018, s. 180). Böylece iki ülke arasındaki ticaret rakamlarının düştüğü söylenebilir. IKBY, Türkiye'nin yeni güvenlik politikasında olabilecek değişimleri doğru değerlendirememiş ve Türkiye'nin vereceği tepkiyi öngörememiştir.

Netice olarak ne Barzani'nin istifası ne de referandumdan geri adım atması Türkiye'nin hayal kırıklığını değiştirmeye yeterli olmayacaktır. Çünkü Türkiye, önce karşılıklı bağımlılık sonra güvenlik konusunda işbirliği yaklaşımı

yerine, önce karşılıklı güven inşası ve daha sonra karşılıklı bağımlılık şeklinde bir güvenlik yaklaşımı benimsemiştir. Kuzey Irak referandumu bu anlamda bir dönüm noktasıdır. Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerinde karşılıklı güvenin yeniden inşası kolay olmayacaktır. (Ozan, 2017). Ayrıca yeni oluşan güvenlik ortamında Türkiye'nin dost-düşman sınıflandırmaları ve müttefiklik ilişkileri yeniden tanımlarken, İKBY'nin referandum adımı ve sergilenen katı tavır Türkiye'nin desteğini kaybetmesine de yol açmıştır. Bütün bu gelişmelere bakıldığında Kuzey Irak'ta, Kürtlerin bağımsızlık kararına bölgesel ve küresel aktörlerin tavrı dikkate alınması gerekmektedir. Bölgesel bağlamda açıktan destek veren sadece İsrail olması ve buna karşın Irak, İran ve Türkiye'nin bölgesel aktör olarak tepkileri; ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'nin ise, Bağdat'ın onayı olmadan referanduma gidilmesine destek vermemeleri, İKBY'yi yalnız hareket etmesine yol açmıştır. Dolayısıyla referandum, Türkiye-İKBY arasındaki ilişkilerin karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinden vazgeçilmesine sebep olurken, tekrar güvenlik eksenli bir çizgide yürütmesine de sebebiyet vermiştir.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu, Ortadoğu bölgesindeki gücünü tamamen kaybetmiştir. İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanlarının isminden gelen 1916 yılında Sykes-Picot Anlaşması ile beraber Ortadoğu'da birçok yeni devletler oluşturulmuştur. Bunlardan birisi de İngiliz mandasında kurulan Irak devletidir. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu bölgesinin yeniden şekillenmesinde büyük rol almış ve egemenliğini sürdürmek amacıyla da etnik temelli bir politika izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra dağılmış vaziyetteki Türkleri bir arada olmasını engellemektir. Batılı güçlerce Kürtler, bir araç olarak kullanılarak İran, Irak ve Türkiye'de denetlenmesi kolay olan fiili yapılar oluşturmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Kürtler, buldukları ülkelerin stratejik konumları ve içinde barındırdıkları ideolojik ile etnik yapıları itibariyle, uluslar arası güçler tarafından merkezi yönetimlere karşı, ayrı bir devlet vaadiyle sürekli kullanılmıştır. Öyle ki Irak devleti; Araplar, Kürtler, Türkmenler ile Keldaniler, Asuriler ve diğer birçok etnik/dini temelli farklılıkları içinde barındırırken, Batılı ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bütün bu farklılıklarla beraber ülkenin yer altı kaynakları bakımından zengin olması başat güçlerin müdahalesine sürekli açık hale gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla genelde Ortadoğu özelde ise Irak, ekonomik, siyasi ve kültürel gibi faktörlerin çeşitlilik göstermesi, gerek bölgesel gerekse küresel bağlamda rekabet, çatışma ve nüfuz etme mücadelesinin merkezi olmuştur. İngilizlerin nüfuz ettiği Irak, 1921 yılından 1958 darbesine kadar sürekli İngiliz yanlısı krallar tarafından yönetilmiştir. Suriye'de Fransızlara karşı egemenliğini kaybeden İngilizler, Irak'ta Monarşi yönetiminin dengeleyici unsuru olarak da etnik temelde Kürtleri kullanması ayrıca bir politika geliştirmiştir. Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda bölgede Sünnilerin önemli bir aktör olarak görülmesinden dolayı, ülke yönetiminin sürekli Sünnilerin elinde olmasını da beraberinde getirmiştir. Irak'ın Sünniler tarafından yönetilmesi çoğu zaman diğer dini ve etnik grup olan Şiiler, Kürtler ve Türkmenleri dışlayıcı bir politika izlendiğini görebilmek mümkündür. Dolayısıyla Irak bir devlet olarak yapılandırılırken toplumun dört bin yıllık siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı göz ardı edilmiştir. Bu durum yeniden yapılandırılmaya çalışılan ülkeyi, süreklilik kazanan bir çatışmaya sürüklemiştir. İngilizlerin amacı, Irak'ın tüm farklılıkları

bir arada tutabilecek modern veya çağdaş bir devlet haline gelmesi gibi masumiyet çerçevesinde bir politika anlayışıyla hareket etmemiştir. Himayesindeki Irak'ın kendi ulusal ve uluslararası çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlayabilmektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi önemli bölgesel aktör olan İran'ın veya Türkiye'nin kışkırtmasıyla İngilizlere karşı meydana gelebilecek herhangi bir direnişin olmaması için, Kürtlere vaatler verilmiştir. Çünkü Kürtler, gerek Irak'ta gerekse İran, Türkiye ve Suriye'de sorunlu bir etnik unsur olarak görülmektedir. Kürtlerin İngilizlere karşı harekete geçmesi halinde, İngiltere'nin asıl amacı olan Hindistan ticaret yolunu nüfuz etme politikasına zarar verecektir. Dolayısıyla yıllarca Irak'ta, Kürtlere vaatlerde bulunan İngiltere, bölgedeki çıkarlarını korumak için etkin bir dış politika izlediğini görmekteyiz. Ancak Irak'ta farklı grupların ihtiyaçları karşılanmamıştır. Nitekim Kürtler, merkezi yönetime karşı sürekli isyan etmişlerdir. Ülkedeki bu siyasi istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Böylece İngilizleri, Irak'ı doğrudan yönetmekten vazgeçmeye sürüklemiştir. İngiltere bu karışıklıklardan doğan maliyetden kurtulmak için manda yönetimine son vermiş ve Irak 1932 yılında bağımsızlığını kazanarak Milletler Cemiyetine katılmıştır. Ancak burada İngilizlerin etkisi devam etmiştir. Kürtler bu dönem boyunca sürekli ayaklanmışlardır. Yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ın, siyasal alanı olan Iraklılık, Sünnilik ve Araplılık çerçevesinde şekillenirken, yasal sözleşmelerde yer bulan Kürtlere karşı şiddeti temel alan politikalar uygulanmıştır. Dolayısıyla bugünkü Irak'ın parçalanmışlığı tarihsel süreç içinde anti-demokratik ve baskıcı yönetimlerin başa geçmesi, buna karşın da ülke içinde bulunan Kürtlerin, sürekli Batılı güçlerle ortak hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.

14 Temmuz 1958 tarihinde, krallıkla yönetilen Irak'ta, hem rejimin değişimi açısından hem de Batılı ülkelerin etkisinin azaltılması için kanlı bir darbe yaşanmıştır. Bu kanlı darbe ile başa gelen General Abdülkerim Kasım, iktidarını korumak için, bürokraside, orduda ve diğer birçok muhalif kesimi gözaltında tutmuştur. Ülkede bu sıkıntılar yaşanırken dünya gündeminde olan Komünizm ve hızla yayılan etnik milliyetçilik, genelde Ortadoğu özelde ise Irak'taki dengeleri de değiştirmiştir. Dolayısıyla Irak'ta Komünist yapılanmalar etkinliğini artırmış ve Batılı ülkelere karşı bir cephe ortaya çıkmıştır. Darbeler döneminde yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak'ta seçkinler arası ayırmadan, mezhepsel çatışmalara

kadar uzanan birçok istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla başa gelen her yönetim, muhalif gruplara karşı baskıcı tavrını sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap Dünyası'nda Pan-Arabizm yaklaşımlar ve Arap milliyetçiliği etrafından şekillenen Baas ideolojisi yeşermiştir. Monarşi döneminden Cumhuriyet dönemine kadar sağlıklı bir yönetim mekanizmasının oluşmaması nedeniyle ülkede sürekli iç karışıklıklar ve darbeler yaşanmıştır. 17 Temmuz 1968 tarihinde Abdurrahman Arif'e karşı yapılan darbe ile yönetim tamamen Baasçıların denetimine girmiştir. Bu durum 2003 Irak işgaline kadar sürmüştür.

Baas Partisi döneminde devlet-toplum bütünleşmesinden daha çok parti-devlet bütünleşmesine yönelik adımlar atılmıştır. Dolayısıyla devlet merkezli güvenlikten daha çok Baas Partisi'nin güvenliği ön planda tutulmuştur. Baskıcı bir tavır sergileyen Baas rejimine karşı, ülkenin güneyinde çoğunlukta olan ve İran'ın desteklediği Şiiler; ülkenin kuzey bölgesinde olan Kürtlerin ise Batılı ülkeler tarafından desteklenmesi, ülkede hem etnik hem de mezhep ayrımını derinleştirmiştir. Ülkedeki etnik ve dini unsurların birbirleriyle çatışma halinde olması ve monarşi döneminden beri Kürtleri dışlayıcı bir politika izleyen merkezi yönetime karşı ayaklanmaların, SSCB ve ABD'nin bölgedeki hâkimiyetlerini sağlamak için önemli unsurlar olmuştur. 1968 yılında El Bekir önderliğinde gerçekleşen darbe sonucunda Irak, 1979 yılına kadar görünürde Bekir yönetiminde olsa da asıl yöneten Saddam Hüseyin olmuştur. Saddam Hüseyin, 1979 tarihinden sonra tam etkin olmaya başlamış ve Baasçılık anlayışı da zirveye doğru yol almıştır. Saddam döneminde de kosolide edilmeye çalışılan Irak, sürekli ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır. 1991 yılına gelindiğinde Irak'ın Kuveyt'e girmesiyle beraber gelişen olaylar, bölgede ABD'nin çıkarlarını zedeleyecek şekilde ilerlemiştir. Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ile beraber Güvenlik Konseyi harekete geçerek Irak'ın, Kuveyt'ten çekilmesi ve ambargo uygulanması kararı almıştır. Ancak bu çekilme gerçekleşmediği için 12 Ocak 1991'de Amerikan Kongresi, Başkana kuvvet kullanma yetkisi vermiş "Çöl Fırtınası" adı verilen harekât, 17 Ocak'ta hava harekâtı 24 Şubatta ise kara harekâtı ile ciddi kayıplar verilmiştir. Daha sonra Irak 27 Şubatta çekilerek harekât son bulmuştur. Süleymaniye, Erbil ve Duhok şehirleri de bu süreçte Kürtler tarafından ele geçirilmiştir. Böylece Basra'da

Şiiilerin, Bağdat ve çevresinde Sünnilerin, kuzey kesiminde de Kürtlerin hakim olduğu fiili bir bölünme oluşmuştur. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Kürtler üzerinden yaptıkları planlar, bugün de ABD tarafından üstlendiğini görmekteyiz. Saddam Hüseyin liderliğinde Irak'ta meydana gelen etnik ve dini ayrımların derinleşip bölünmüş bir toplum oluşurken, ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarsızlığını da beraberinde getirmiştir. Genelde Ortadoğu, özelde ise Irak'ta meydana gelen bölünmüşlük ve istikrarsızlık, bölgeyi ABD başta olmak üzere diğer Batılı güçlerin müdahalesine açık hale gelmiştir. Böylece yaklaşık yüzyıldır Irak bir türlü ne siyasi ne ekonomik refaha kavuşmuştur.

Ortadoğu'da meydana gelen terör olayları ve ekonomik istikrarsızlık bölgedeki ABD'nin çıkarlarını da derinden sarsmıştır. Daha doğrusu bu olaylar ABD için kaçırılmayacak bir fırsat haline gelmiştir. Öyle ki 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de meydana gelen terör eylemlerinden sonra, başta Afganistan olmak üzere Irak'a da "terörle mücadele" kapsamında müdahale edilmiştir. Savaş kampanyası başlatan ABD, bölgedeki birçok devleti "şer eksenli" olarak tanımlayarak ve "ya bizdensiniz ya da teröristlerden" diyerek Batılı ve bölgesel güçleri de yanına çekmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra Irak'ın, teröre verdiği silah, eğitim ve ekonomik destekten dolayı suçlandığı bir döneme girilmiştir. Ancak Irak'a müdahale edilmesini gerektiren etkenler arasında en önemli sebep enerji kaynaklarının hâkimiyetidir. Saddam yönetiminin, petrolün piyasaya sürülmesi artık Dolarla değil Euro ile yapılacağı kararı alması ve buna benzer adımların atılacağı gibi etkenler daha gerçekçi olmaktadır. Onun dışında, Irak'a müdahale etmenin birçok gerekçe sayılmıştır. KİS'lerin üretimi ve dağılımını önlemek, enerji akışının Batı'ya düzenli bir şekilde aktarılması ve kontrolün sağlanması, "terörizmle mücadele", bölgede İsrail'in güvenliği ve bölgede Amerikan karşıtlığını önlemek ile ABD dışında herhangi bir gücün olmasına engel olmak gibi etkenler, ABD'nin aslında bölgedeki temel politikasını belirtmektedir. Bütün bunların sağlanması için de nasıl ki İngilizler Birinci Dünya Savaşı'nda Kürtleri ve Ermenileri vaatlerle kandırılmış ve kullanmışsa bugün de ABD aynı anlayışla hareket edip Kürtleri kullandığını görmekteyiz. Soğuk Savaş'tan galip çıkan ABD, bölgede aktif bir rol almış ve Kürtlere daha önce belirlenen sınırları aşmalarını sağlamıştır. Nitekim 2003 yılında Irak işgalinde, ABD tarafında yer alan Kürtler yıllardır silahlı mücadeleden elde edemedikleri

kazanımları elde etmiştir. Elde edilen bu kazanımlar sayesinde de devlet olma yönünde sürekli politikalar yürütmüşlerdir. Bütün bu kazanımlar sadece Batılı ülkelerin bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamak için güçlü merkezi yönetimlerin bölünmüşlüğüne sağlama politikasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki hâkimiyetin sağlanması için özellikle Irak'taki Kürtlere vaat edilen özerklik, federasyon yapıları ile Kürt yönetimi oluşturulmuş ve 2003 yılında Irak işgal edilmesinden sonra da meşru bir zemine kavuşturulmuştur. Nitekim IKBY, birçok Batılı devletle çeşitli ekonomik ve siyasi antlaşmalar da yapmış, yapmaya da devam etmektedir. Bugün Kuzey Irak Yönetiminde bulunan petrol sahalarının her geçen gün artış göstermesi, Batılı ülkelerin iştahını kabartmaktadır. 2003 Irak işgalinden sonra yasal bir statü elde eden kuzey Irak Kürtleri, ABD'nin desteğiyle Merkezi Hükümet'ten kopuk bir şekilde, siyasi ve ekonomik adımlar atmıştır. Çalışmada da belirtildiği gibi ve OPEC'in verileri ışığında değerlendirildiğinde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içinde mevcut petrol ve doğal rezervleri ile yeni keşfedilen enerji yatakları bakımından önemli aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. IKBY ile Merkezi Irak Hükümeti arasında bu bağlamda sürekli anlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Petrol sahalarının keşfedilmesi, işletilmesi ve uluslar arası piyasaya sürülmesi gibi etkenler temel sorunlardandır.

2005 Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası ile beraber Irak'ın siyasal yapısının değiştiği ve en çok Kürtlerin işine yarayacak şekilde kabul edilmesi, bölgedeki Kürtlerin elini güçlendirmiştir. Dolayısıyla IKBY, kendi kontrolündeki doğal kaynakların idaresinin kendisine verilmesi gerektiğini savunurken, Merkezi Irak Hükümeti ise tam tersini savunmaktadır. Uluslar arası güçler önümüzdeki dönemlerde Irak ve IKBY ile ilgili konularda daha aktif bir rol alacaklar ve yürütecekleri politikalar daha önce de olduğu gibi ahlaki temeller üzerine değil, çıkar temelli bir politika olacağı kesindir. IKBY'nin, 2003 Irak işgalinden sonra güçlü bir aktör olarak ortaya çıkması, Batılı ülkelerin özellikle Amerika'nın İsrail'den sonra ikinci büyük jandarmalık görevini yerine getirmektedir. Dün İngilizlerin yürüttüğü böl-parçala-yönet anlayışı bugün en kuvvetli şekilde ABD'nin yürüttüğü ortadayken önemli bir bölgesel güç olan Türkiye'nin, bölge politikasında önemli dönüşümler olması gerekmektedir. Çünkü bölgedeki gelişmeler ya doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'yi her alanda etkilemektedir.

Ancak son çeyrek asırda bu dönüşüm sağlandığı bir gerçektir. Dolayısıyla Irak önümüzdeki süreçte nasıl şekillenirse şekillensin, İKBY'nin Irak içinde ekonomik ve siyasi nüfuzunu artıracacağı kuvvetle muhtemeldir. Gerek ABD, gerekse diğer Batılı ülkelerin daha uzun süre bölgedeki nüfuzlarını korumaya ve hatta arttırmaya gideceği açıktır. Çin ve Rusya bu süreçte Irak ve İKBY ile ilişkilerini geliştirecekleri söylemek mümkündür. Ayrıca ABD ya da Rusya gibi önemli güçler bütüncül bir Irak'tan vazgeçebilir ve parçalanmış bir Irak'ı isteyebilirler. Dolayısıyla da Kürt devletine yeşil ışık yakabilirler. Ayrıca Irak'ta etnik ve mezhep çatışmaları daha önce olduğu gibi gelecekte daha radikal bir hal alabilir. Çünkü siyasi ve yönetim geleneği zayıf olan bir ülkeden demokrasinin gelişmesini beklemek zorlu bir süreçtir. Bütün bu gelişmeler ışığında bölgesel güç olan Türkiye'nin izleyeceği dış politika stratejisi önemli olacaktır. 2003 Irak işgalinden sonra meydana gelen bölünmüşlük karşısında Türkiye-İrak ilişkileri güvenlik eksenli bir seyir izlemiştir. İşgalden sonra Irak Kürtlerinin yasal statü elde etmeleri, ABD'nin desteğiyle kendi sınırlarının dışına çıkan politikalar izlemesi, ihtilafli bölgeler arasında olan Kerkük'ün statüsü ile Türkmenlerin durumu ve PKK'nın, Türkiye'ye yönelik saldırılarının artması nedeniyle Türkiye güvenlik ekseninde bir politika izlemiştir. Türkiye'de bulunan Kürtlerden dolayı Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması gerektiği, PKK'nın, Kuzey Irak topraklarında konuşlanması gibi temel sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Dolayısıyla Irak işgalinden sonra hem Irak'ta hem Suriye'de etkisi artan PKK'nın eylemleri, Türk dış politikasında hem Irak hem de Suriye Kürtlerini güvenlik perspektifinden değerlendirilmesine yol açmıştır. Türkiye, 2003-2007 yılları arasında, dış politika anlayışında askeri bürokrasinin etkisiyle hareket etmiştir. Bu dönem boyunca İKBY' ile ilişkilerde, dış politika karar vericilerinin söylem ve davranışları incelendiğinde, tamamen Türkiye'nin milli güvenliğine tehdit olarak görülen bir anlayışın olduğu görülmektedir. Ancak 2007-2017 yılları arasında Türkiye, İKBY ile ilişkilerinde siyasi ve ekonomik işbirliği eksenli bir anlayışla hareket etmiştir. 2008 yılından sonra askeri bürokrasinin gücünün kırılması ile bu ilişkiler özellikle ekonomik anlamda birçok anlaşmaları da beraberinde getirmiştir. Daha önceki yıllarda güvenlik sorunu olarak görülen PKK ile mücadele konusunda da işbirliği sağlandığı görülmektedir. İKBY tarafından istihbarat bilgilerin paylaşılması, güvenlik alanında bir işbirliği sağlandığını ifade edilebilir. 2007-2017 yılları arasında Türkiye-İKBY arasında hem PKK konusunda hem de enerji konusunda

ortak söylem ve davranışların geliştirilmesi açısından önemli bir dönemdir. Türkiye ile IKBY'yi birbirine yakınlaştıran elbette sadece PKK değildir. Türkiye ile Merkezi Irak Hükümeti arasındaki anlaşmazlık ve gergin olan ilişkiler Türkiye'yi IKBY'ye yaklaştırmıştır. IKBY ise bölgede önemli bir gücü arkasına alması gerektiğini ve tarihsel geçmişi temel alınarak Türkiye'ye yakın hareket etmiştir. Türkiye-İKBY arasındaki ekonomik yakınlaşma ve karşılıklı bağımlılık IKBY'nin Merkezi Hükümete karşı gücünü artırmıştır. Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkinin güvenlik ekseninden çıkması açısından ekonomik ilişkilerin önemli bir rolü vardır. Öyle ki 2012-2015 yılları arasında IKBY ile olan ilişkiler "iki Irak" ekseninde gelişme göstermiş olsa da Merkezi Irak Hükümetine karşılık Türkiye'ye daha yakın ve daha samimi bir duruş sergilenmiştir. Örneğin Türkiye ile petrol ticareti ve anlaşmalar yapılması, IŞİD'in bölgeye girmesi ve Başika krizi sürecinde aynı ekseninde hareket ettikleri gözlemlenebilmektedir. Buna karşın Türkiye de aynı samimiyeti göstermiş ve birçok siyasi ve ekonomik krizde dostluk elini, kardeşlik elini uzatmıştır. Elbette IKBY'nin, Türkiye'nin bu samimiyetine zarar verecek hamlelerden kaçınması gerekmektedir. Tunusta, Mısır'da, Libya'da "Arap Baharı" adı altında gelişen olayları takip eden Suriye'de 2011 Mart ayından itibaren gelişen olayların da iç savaşa dönüşmesi, bölgenin ne kadar kırılğan bir yapıda olduğunu göstermiştir. 2014 yılında IŞİD'in Irak'ta birçok bölgeyi ele geçirdiği zamanda Türkiye, hem Merkezi Irak Hükümetine hem de IKBY yönetimine gerekli askeri ve siyasi yardımı yaparak bölgede etkin bir rol üstlemiştir. Ayrıca yine bu dönemde Türkiye'de "Kürt Sorunu" adı altında "çözüm süreci" başlatılmış IKBY de, PKK'nın silahsızlandırılması ve sağlam bir temelde barışın sağlanması için kısmen de olsa söylem ve davranışlarında PKK'ya karşı sert açıklamalarda bulunmuştur. IKBY'nin, PKK konusunda Türkiye ile ortak hareket etme noktasında yetersiz kaldığını da ifade etmek gerekir. Dolayısıyla Türkiye-İKBY ilişkilerinin güvenlik ekseninden çıkıp işbirliği ve yakınlaşma ekseninde devam etmesi ile beraber kardeşlik hukukunun gelişeceği de yüksek ihtimal dahilindedir. Gerek bölgesel gerekse uluslararası camiada bu ilişkilerin iyi seyri rahatsızlık vermiştir. Ne ABD, Rusya ne de AB ülkeleri, Türkiye'nin Ortadoğu'da güçlü bir aktör olmasını istemez. Oysa Türkiye, sadece Ortadoğu'da değil, Kafkasya'da, Balkanlar'da ve Orta Asya 'da binlerce yıllık bir tarihi, kültürel geçmişi olan bir ülkedir. Bu nedenle buralarda gelişen olaylara karşı kayıtsız kalması beklenemez. Bu

gelişmeler ışığında Türkiye-IKBY ilişkileri geleneksel devlet politikasını aşarak hatta hükümet dışı kurumlarla da ekonomik, ticari etkileşim sürecine girmiştir. Bu politika ile Türkiye'nin yumuşak gücünün önemli bir rolü vardır. Dolayısıyla bu denli etkileşim bölgedeki çatışmalı sürecin bitirilebileceği ve barışın kalıcı hale gelmesi ile de potansiyel problemlerin çözülmesine yol açacağı görülecektir. Enerji bakımından dışarıya bağımlı olan bir ülke profili olan Türkiye için, IKBY'deki enerji kaynakları bir kaynak deposu niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. IKBY için ise Türkiye bu enerji kaynakların uluslar arası piyasaya sürmesi noktasında bir köprü, bir nefes borusu niteliğindedir. Bu durumda Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik ve teknolojik gücüyle beraber yumuşak gücünü de devreye sokarak IKBY üzerinde etkin olabilir. Bu etkinlik alanı olduğu vakit ise IKBY, Türkiye ile bütünleşme sürecine gireceği düşünülürse Türkiye'nin, hem içerde hem de dışarıda etkin rol oynamasını sağlayabilecektir. Ancak IKBY'nin 2017 yılında aldığı referandum kararı hem bölgesel anlamda hem de Irak için önemli kırılmaları meydana getirirken Türkiye ile olan ilişkilere zarar vermiştir. Bölgede meydana gelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı takiben iç savaşların yaşandığı bir dönemde IKBY bu kararlar en çok kendileri zarar görmüştür. Hem mevcut kazanımlarını kaybetme riski ile karşı karşıya gelmiş hem de Türkiye olan ilişkilerine zarar vermiş olup bu ilişkilerin tekrar devlet merkezli veya güvenlik eksenli bir dönüşüme sebep olmuştur.

Türkiye- IKBY arasındaki ilişkiler ve meydana gelen gelişmelere bakıldığı zaman spesifik çerçevede ele almak ya da sadece güvenlik temelde incelenecek bir ilişki olmadığı söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sadece kendi toprak bütünlüğünü değil bölge ülkelerinin istikrarını da gözetken bir dış politika stratejisi uygulamaktadır. Dolayısıyla da Irak'ta bulunan siyasi gruplara eşit mesafede durup ilişkilerin geliştirilmesinin yanında Kuzey Irak'ta uygulanacak politikanın da sadece Türkmenlerin güvenliği ve PKK terörü ekseninde olmamalıdır. Ancak Batılı ülkelerin bölgedeki nüfuzunu artırmak için kullandıkları doktrin ya da proje gibi argümanlarla değil, geçmişte bir arada yaşandığı ve buna yönelik ekonomik, siyasi, dini, tarihi ve sosyal gibi birçok alanda yeni stratejilerle yapılmalıdır. Bu stratejiyi de destekler nitelikte olan yumuşak gücün önemli olduğu söylenebilir. Suriye'deki gelişmelere bakıldığı zaman ABD tarafından bir enerji koridoru açılma projesi olduğu ve bu projeye

Türkiye'nin stratejik öneminin baypas edilmek istendiği herkes tarafından bilinmektedir. Oysa Türkiye'nin, özellikle Kuzey Irak'a yönelik geliştirmesi gereken politikanın çerçevesinde şunlara önem verilmelidir: Birincisi, İKBY'den gelebilecek tüm tehditlerin oluşmadan bertaraf edilmesidir. İkincisi, İKBY'nin enerji kaynaklarının uluslar arası piyasaya sürülmesinde Türkiye'nin öncelik hakkı olması sağlanmalı bu çerçevede de bölgenin ulaşımının Türkiye ile entegre edilmesi ve bunun da Türkiye tarafından kontrol edilmesidir. Türk-Kürt kardeşliğinin geliştirmeye yönelik adımlar atılmalıdır. Bölgedeki ılımlı Kürt gruplarıyla iyi ilişkiler kurulabilir ancak ülke bütünlüğünü bozacak şekilde atılan adımlara Türkiye'nin kayıtsız kalmayacağı düşündürülmelidir. Öyle ki mesele aslında 82 milyonluk bir Türkiye'nin 5 milyonluk bir federe devletle karşı karşıya gelmesi değil, özellikle Suriye'nin kuzeyindeki gelişmeler gösteriyor ki Batılı ülkelerin desteklediği ve İsrail'in politikasına uygun hareket eden bir devletçik haline gelmesi sorunudur. ABD'nin Suriye'de hayata geçirmek istediği masumiyet çerçevesinde bir Kürt devleti değildir. Öyle ki enerji kaynaklarının Basra Körfezinden ve Doğu Akdeniz'e ulaşacak şekilde bir koridor inşa etmek amacındadır. Bu güzergah boyunca yaşayan Kürtler üzerinden yürütmek amaçlanmıştır. Yoksa Kürtlere olan sevgisinden dolayı değil. Suriye'de, Mart 2011 tarihinden beri iç savaş yaşanmaktadır. Esed rejiminin askeri anlamda zor durumda kaldığı İdlip'in muhalefetin eline geçmesi üzerine 2015 yılı içerisinde Rusya ve İran, Moskova'da birtakım temaslarda bulunmuşlardır. İdlip, bölgesi 4 milyon civarı sivilin ve 100 bin kişilik silahlı farklı grupların yaşadığı bir şehirdir. Bu bölgede gerek muhalifler arasında çatışma yaşanması gerekse rejimle muhalif gruplar arasındaki çatışmalar var olan dengeleri bir kez daha sarsmıştır. Vekalet savaşına dönüşen bu dengesizlik ABD tarafından net bir şekilde algılanmış ve bahsettiğimiz enerji koridorunun hayata geçirilmesi için gereken adımları atmış ve atmaya da devam etmektedir. Bu koridordan enerji kaynaklarının uluslar arası piyasaya sürülmesi sorunu bölgeyi daha da kana bulamıştır. İdlip'e, doğu Guta'dan, Halep'ten gelen siviller ve PKK, IŞİD gibi diğer birçok örgütün gelmesi sıcak çatışmalara sebep olurken aynı zamanda Türkiye de sığınmacı akını başlamasına sebep olmuştur. Türkiye, bütün bu istikrarsızlığa rağmen askeri müdahaleden daha çok siyasi bir şekilde masada çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Cenevre görüşmeleri ve Astana görüşmelerinin gerçekleşmesi Türkiye'nin arzuladığı çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada

Rusya ile ABD'nin anlaştığı nokta ise, askeri müdahale ve kuzey Suriye'de PKK/PYD'ye özerk bir yapı kazandırmak için Esed rejimini ikna etmeye çalışmalarıdır. Özellikle yeni enerji koridorunun ABD ve Rusya arasında paylaşılması ve hayata geçirilmesi için, Türkiye'ye belirli alanda hareket etme fırsatını verirken, arka planda ise PKK/PYD'ye verilen destekle biran önce koridorun oluşturulması çabasıdadırlar. Türkiye ise, gerek Zeytin Dalı Harekatı gerekse Fırat Kalkanı Harekatı ile hem ABD'nin hem de Rusya'nın bu emellerine darbe mahiyetindedir. Türkiye'nin burada yapması gerekenlere bakılırsa; Afganistan'da, Irak'ta yıllardır meydana gelen çatışmalar, savaşlar ve yeni oluşumlardan dolayı hem masada hem sahada olunması gerektiğidir. Nitekim bugün Suriye'de yaşanan krizle Suriye'nin kuzeyinde bulunan Kürtler, gerek ABD gerekse Rusya tarafından bu denli destek görmeleri aslında bu ülkelerin Ortadoğu'da hâkimiyet kurmak istemelerinden kaynaklıdır. Özellikle Kuzey Irak bölgesindeki enerji kaynaklarının, kuzey Suriye'den bir koridorla Akdeniz'e doğru ve buradan da uluslararası piyasaya sürülmesi, temel hedef olarak görünmektedir. İdlip bölgesi bu koridorun oluşup/oluşmaması açısından önemli bir bölgedir. Dolayısıyla İdlip konusu kolay çözülemeyecek bir sorun olarak görünse de Türkiye'nin atacağı adımlar etkili olacaktır. Bu durum Türkiye'nin gerek ekonomik gerekse milli sınırların korunması ve hatta iç politikasının refahı açısından önemlidir.

Son olarak, Kuzey Irak'ın alt yapı, sağlık, eğitim, konut gibi her türlü yatırıma ihtiyaç duyması açısından önemli fırsatlar da doğurmaktadır. Öyle ki ileride kurulması zorunlu hale gelecek sanayi bölgeleri ve gelişen siyasi ilişkiler komşu ülkeler için özellikle gelişmekte olan bir ülke olara Türkiye için önem arz etmektedir. Dolayısıyla Batılı firmaların da bölgeye ilgisi her geçen zaman artarken özellikle bölgede enerji sektöründe faaliyet gösteren Türk firmalarının etkin rol oynamasına zemin hazırlamak gerekmektedir. Bu bağlamda Kuzey Irak'a yönelik sağlık, alt yapı, eğitim gibi birçok alanda sosyal projeler üretilmesi Türkiye'nin bölgedeki konumu da güçlendirecektir. Ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğünün korunamaması halinde ise, buradaki Kürtlerin Batılı ülkeler tarafından Türkiye'ye karşı bir baskı unsuru haline dönüşmemesi için Türkiye etkin bir rol oynamalıdır. Bu durum karşısında Türkiye'nin, Kuzey Irak'a yönelik politikasında gerek coğrafi gerekse buradaki etnik gruplarla tarihsel bir bağların

olduğu canlı tutulmalıdır. Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu devlet geleneği taşıyan bir devlet olduğunu, bölge üzerinde kültürel, tarihi derinliğe sahip olduğu yumuşak gücünü ortaya atabilmelidir. Türkiye, gerek Kuzey Irak gerekse tüm Ortadoğu politikasını belirlerken, enerji hâkimiyetini elinde tutabilmek amacıyla olan Batılı güçlerin istediği gibi değil, kendi imparatorluk geleneğiyle hareket etmelidir. Bu bağlamda Türk-Kürt birliğinin, kardeşliğinin tarihi ve kültürel derinliğe sahip bir ittifak, hatta kader ortaklığı olduğu dolayısıyla Kürtlerin en güvenilir dostlarının Türkler olduğu anlayışı hâkim kılınmalıdır. Bu nedenle de Kürtlerin, batılıların teşvikiyle, hem kendilerine hem de Türkiye'ye zarar verecek ve telafisi olmayacak tarihi, kültürel kırılmalara yol açacak maceralara girmemeleri gerektiği dış politikanın her aracıyla, her gücüyle anlatılmalıdır. Sonuç olarak; Türk dış politikası anlayışı, dört prensip çerçevesinde gelişecek olan söylem ve davranışlar neticesinde, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirecektir. Bu dört prensipler ise şöyle sıralanabilir:

1. Üst düzey siyasal diyalog
2. Herkes için güvenlik
3. Karşılıklı ekonomik bağlılık
4. Çok kültürlülüğün korunması

KAYNAKÇA

KİTAP KAYNAKLARI

- AKBAŞ, Zafer: *"Irak: Irak Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye"* 1. Baskı, Barış Kitabevi, Ankara, 2011.
- ALLAWİ, A. Ali: *"Irak Kralı I. Faysal"* (H. Abacı, Çev.) 1.Baskı, Türkiye İşbankası Yayınları, 2016.
- ALPTEKİNOĞLU, D. (2004, 12 11). *"Irak'taki Siyasal Kesimler ve Üç Verili Tanımlama Şiiler Kürtler ve Sünniler"*. İstanbul, Fatih, Türkiye.
- ARI, T. (2017). *"Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı"*. 2. Cilt, 1.Baskı, Bursa: Alfa Akademi Yayınevi.
- ARI, T. (2013). *"Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği"* 8. Baskı, Bursa: MKM Yayınları.
- ATTAR, A. R. (2004). *"Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler"* (1. Baskı b.). İstanbul: Anka Yayınları.
- ARSLAN, A. (2006). *"1958 Irak İhtilali ve Türkiye"*. *"İkinci Ortadoğu Semineri: Düünden Bugüne Irak"* (s. 77-89). Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- AYDIN, Ö. K. (2007). *"Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye"*. Ankara: TEPAV.
- BALCI, A. (2017). *"Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar"* 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- BALCI, A. (2013). *"Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi"*. B. Duran, K. İnat, & U. Ulutaş (Dü) içinde, *"Türk Dış Politikası Yıllığı 2012"* (1. Baskı b., s. 117-135). İstanbul: Seta Yayınları.

- BALCI, A. (2014). **"Türkiye'nin Irak Politikası"**. B. Duran, K. İnat, & A. Balcı içinde, *"Türk Dış Politikası Yıllığı 2013"* (1. Baskı b., s. 143-157). İstanbul: SETA Yayınları.
- BAŞTÜRK, F. T. (2013). *"Irak Siyasetini Anlama Klavuzu"*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmaları Vakfı (SETA).
- BAYKAL, Z. (2016). **"Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi"**. K. İ. Burannettin Duran içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* (2. Baskı b., s. 39-63). İstanbul: SETA.
- BERZENÇİ, S. (1996). **"Irak Kürdistan'ında Mevcut Durum Hakkında Görüş"**. *Avrasya Dosyası Dergisi*.
- BEYAZTAŞ, D. (2016). *"Irak'ın Sürekli Olağanüstü Hal Rejimi İçinde Kürtler"*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BRZEZİNSKİ, Z. (2005). *"Büyük Satranç Tahtası"* (1. b.). (E. Dikbaş, & E. Kocabüyük, Çev.) İstanbul: Sabah Yayınları.
- CABBAR, F. A., & Davud, H. (2007). *"Kürtler: Milliyetçilik ve Politika"* (1. Baskı (E. Ayhan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CLEVELAND, W. L. (2008). *"Modern Orta Doğu Tarihi"* (1. b.). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Yayınları.
- DAVUTOĞLU, A. (2016). *"Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu"* (111. b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- DAVUTOĞLU, A. (2013). *"Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar"* (4. b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- GALBRAİTH, P. (2007). *"Irak'ın Sonu, Ulus Devletlerin Çöküşü mü?"* (1. b.). (M. M. İnceayan, Çev.) İstanbul: Doğan Kitabevi.
- GÖZEN, R. (2018). **"Türkiye'nin Ortadoğu Politikası"**. A. Çaylak, & S. A. AVCU (Dü) içinde, *"Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası"* (1. Baskı b., s. 423-450). Ankara: Savaş Yayınevi.

- GÜNDOĞAN, Ü. (2016). *"Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya"* (2. b.). Ankara: SRT Yayınları.
- GÜLLER, M.Ali, *"Suriye'nin Sevri: Amerikan Koridoru"*, 3. Baskı Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.
- GÜRLER, R. T. (2018). *"Türkiye'nin Irak Politikası"*. K. İnat, B. Duran, M. Caner, K. İnat, B. Duran, & M. Caner (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017* (1.Baskı b., s. 163-184). İstanbul: SETA Yayınları.
- GÜRLER, R. T., Baykal, Z., & Balcı, A. (2016). *"Türkiye'nin Irak Politikası"*. B. Duran, K. İnat, B. Duran, & İ. Kemal (Dü) içinde, *"Türk Dış Politikası Yıllığı 2015"* (s. 159-179). İstanbul: SETA Yayınları.
- KEPSUTLU, B. (2016). *"Amerika'nın Ortadoğu Politikası: 90'lardan Bugüne, Başkandan Başkana Ortadoğu Politikası"* (1. Baskı b.). İstanbul: İnkılap Yayınları, 20016.
- KURUBAŞ, Erol: *"1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslar arası Boyutu ve Türkiye"*, 1. Baskı, 2.Cilt, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.
- KURŞUN, Z. (2013). *"Ortadoğu Tarihinde Haşimiler: Irak ve Ürdün"*. Z. Kurşun (Dü.) içinde, *"Modern Ortadoğu Tarihi"* (1. b., s. 28-55). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- LEFEBVRE, M. (2005). *"La Politique Etrangere Americaine (Amerikan Dış Politikası)"*. Ankara: İletişim Yayınları.
- MARUFOĞLU, S. (1998). *"Osmanlı Döneminde Kuzey Irak"*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- MCDOWALL, D. (2004). *"Modern Kürt Tarihi"* (1. b.). Ankara: Doruk Yayınları.
- OLSON, R. (2008). *"Kuzey Irak'ta Kürt Devleti Oluşumu ve Milliyetçilik (Koyun ve Kasap)"*. (M. Ataman, Çev.) Ankara: Orion Kitabevi.
- ÖVER, K. G. (1999). *"Vaat Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu: Kuzey Irak Dosyası"* (1. b.). İstanbul: Papirüs Yayınları.

- ÖZCAN, M. (2011). "**Türkiye'nin Irak Politikası 2009**". M. Ataman, K. İnat, B. Duran, M. Ataman, K. İnat, & B. Duran (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* (1. Baskı b., s. 159-188). Ankara: SETA.
- ÖZCAN, M. (2003). "*Sorunlu Miras: Irak*". İstanbul: Küre Yayınları.
- ÖZDAĞ, Ü. (1999). "*Türkiye, Kuzey Irak ve PKK (Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi)*". Ankara: ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları.
- ÖZNUR, H. (2003). "*Cahşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul Kerkük Meselesi*". Ankara: Altın Küre Yayınları.
- ÖZKAN, B. (2018). "**AK Parti Döneminde Dış Politika I**". A. Çaylak, & S. A. Avcı içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası* (s. 293-314). Ankara: Savaş Yayınevi.
- POLK, R.W. (2007). "*Irak'ı Anlamak*" (1. b.). (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları.
- ÖZPEK, B. B. (2011). "**Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler**". B. Duran, K. İnat, & M. Özcan (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010* (s. 581-596).
- SALİHİ, E. (2017). "*Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*" (1. b.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SANCAK, K. (2017). "**Orta Doğu'nun Jeopolitik Önemi**". O. Bingöl, & S. Demir (Dü) içinde, *Yeni Orta Doğu:Aktörler Dinamikler ve Denge Arayışları*" (1 b., s. 23-53). Ankara: Barış Kitabevi.
- SİNKAYA, B. (2006). "**II. Körfez Savaşı Sonrası Irak'ta Yönetimin Yeniden Tesisi**". M. Şahin, M. Taştekin, & M. Ş.-M. Taştekin (Dü.) içinde, "*II. Körfez Savaşı*"(s. 381-404). Ankara: Platin Yayınları.
- ŞAHİN, M. (2006). "**2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler**". M. Şahin, M. Şahin, & M. Taştekin (Dü) içinde, "*II. Körfez Savaşı*" (s. 283-304). Ankara: Platin Yayınları.

- TAN, A. (2010). *"Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya hep Birlikte Kölelik"* (6. Baskı b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- TANSİ, M. (2011). *"Yeni Ortadoğu Şifresi: Irak'ın Kuzeyi"*. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (s. 1341-1351). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları.
- TEZCAN, Y. (1996). *"Kuzey Irak-2010: (Muhtemel Gelişmeler)"*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı (HAK) Yayınları.
- TURAN, K. (2015). *"Körfez (Irak) Krizi (2003-2004)"*. H. Çakmak içinde, *"Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2014)"* (3. Baskı b., s. 285-293). Ankara: Kripto Yayınları.
- USLU, N. (2014). *"ABD'nin Ortadoğu Politikası"*. R. Gözen içinde, *Amerikan Dış Politikası* (s. 164-197). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- ÜZGEL, İ. (2013). *"ABD ve NATO'yla İlişkiler"*. B. Oran, & B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası (2001-2012)* (Cilt 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YEĞEN, M. (2012). *"İngiliz Belgelerinde Kürdistan"*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- YILDIZ, K. (2005). *"Irak Kürtleri: Dün, Bugün, Yarın"* (1. b.). İstanbul: Belge Yayınları.
- YILMAZ, S., & ALAGÖZ, İ. (2017). *"CIA ve Orta Doğu"* (1. b.). Ankara: Kripto Yayınları.
- YILMAZ, T. (2004). *"Uluslararası Politikada Ortadoğu"* (3. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILMAZ, S. (2012). *"Irak Dosyası"* (1. b.). İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- ZENGİN, G. (2010). *"Hoca, Türk Dış Politikasında 'Davutoğlu Etkisi' 2002-2010"* (1. b.). İstanbul: İnkılap Yayınları.

İNTERNET-DERGİ-MAKALE- RAPOR KAYNAKLARI

AK PARTİ Web. (2013, Kasım 16). *"37 Yıllık Özleme Son Veriyoruz"*. Eylül 19, 2018 tarihinde Ak Parti Resmi Web: <http://m.akparti.org.tr/kadinkollari/haberler/37-yillik-ozleme-son-veriyoruz/55518> adresinden alındı

AK PARTİ Web. (2014, Ocak 5). *"Birlik Beraberlik İçinde Refahımızı Büyütelim"*. Eylül 19, 2018 tarihinde Ak Parti Resmi Web: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/birlik-beraberlik-icinde-refahimizibuyutelim/57428#1> adresinden alındı

AKDOĞAN, H., & Deniz, H. (2013). *"Kuzey Irak Çalışma Ziyareti Raporu"*. Diyarbakır: Karacadağ Kalkınma Ajansı. <https://eski.karacadag.gov.tr/arastirma-raporlari-liste.asp?SayfaAltCatId=36>

AKGÖNENÇ, O. (2011, Ocak 6). *"Türkiye Gelecek Stratejisini Belirlerken"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Habername Web: <http://www.habername.com/yazi-profdr-oya-akgonenc-turkiye-gelecek-stratejisini-belirlerken-6083.htm> adresinden alındı

AKYENER, O., & Karayel, B. (2017, Ağustos 24). *"Bölgesel Açından Kuzey Irak Bağımsızlık Referandumu ve Türkiye"*. Eylül 24, 2018 tarihinde Stratejik Araştırmalar Merkezi (KAFKASSAM) Web: <https://www.tespam.org/kuzey-i/> adresinden alındı

ALJAZEERA Türk. (2017, Ocak 7). *"Başika Bir Irak Kampıdır"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Aljazeera Türk Web sitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/basika-bir-irak-kampidir> adresinden alındı

ALJAZEERA Türk. (2015, Aralık 3). *"IKBY: O Tankerler Bizden Gitti"*. Eylül 19, 2018 tarihinde Aljazeera Türk Web :

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ikby-o-tankerler-bizden-gitti>
adresinden alındı

ALJAZEERA Türk. (2016, Şubat 10). **"PYD Moskova'da Temsilcilik Açtı"**. Eylül 19, 2018 tarihinde Aljazeera Türk Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-moskovada-temsilcilik-acti> adresinden alındı

ALJAZEERA Gazetesi. (2013, Ekim 3). **"Irak Kürt Bölgesinde Kaybeden KYB"**. Temmuz 28, 2018 tarihinde aljazeera gazetesi web sitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irak-kurt-bolgesinde-kaybeden-kyb> adresinden alındı

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, " Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond", Journal Of Contemporary European Studies, No:14, Skin:2 , Pages:183-196, Ağustos 2006.

AVCI, E. (2014, Eylül). **"Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (USBED)"**. Ağustos 10, 2018 tarihinde www.usbed.org: http://usbed.org/yayinlar/T%C3%BCrkiyenin_Irak_Politikas%C4%B1_ve_PKK_Sorunu.pdf adresinden alındı.

AYTEKİN, (. İ. (2010, şubat 20). **"Irak'ta Sünni Parti Seçimlerden Çekildi"**. Mayıs 25, 2018 tarihinde TimeTürk Gazetesi: <https://www.timeturk.com/tr/2010/02/20/irak-ta-sunni-parti-secimlerden-cekildi.html> adresinden alındı

BALCI, A. (2014, Haziran). **"Enejisine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri"**. Eylül 19, 2018 tarihinde SETA Web: http://file.setav.org/Files/Pdf/20140613151750_%E2%80%98enerji%E2%80%99sine-kavusan-komsuluk-turkiye-kurdistan-bolgesel-yonetimi-iliskileri-pdf.pdf adresinden alındı

BALCI, Ç. (2017). **"Bölgesel Açından Kuzey Irak Bağımsızlık Referandumu ve Türkiye"**. Eylül 24, 2018 tarihinde Turkishnews Web: <https://www.turkishnews.com/tr/content/2017/08/25/bolgesel-acidan-kuzey-irak-bagimsizlik-referandumu-ve-turkiye/#> adresinden alındı

BARUT, E. (2013). *"Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Türkiye Algısı"*. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Birimleri Enstitüsü.

BASNEWS. (2016, Temmuz 16). *"Barzani'den Türkiye'deki Darbe Girişimine Kınama"*. Eylül 15, 2018 tarihinde BasNews Haber sitesi: <http://www.basnews.com/index.php/tr/news/kurdistan/287588> adresinden alındı

BAYKAL, Z. (2014, Haziran). *"2014 Kürdistan Bölgesi Vilayet Seçimleri"*. Temmuz 28, 2018 tarihinde Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORMER): <http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/ormerpersfilmolcu2.pdf> adresinden alındı

BAYKAL, Z. (2014, Temmuz 22). *"Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği"*. Eylül 22, 2018 tarihinde SETA. adresinden alındı, Siyaset,Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA): <https://www.setav.org/irak-kurdistan-bolgesinin-bagimsizlik-istegi/> adresinden alındı

BBC News Türkçe. (2017, Ağustos 29). *"Kerkük, Irak Kürdistan Bölgesel Yöneti'ndeki Bağımsızlık Referandumuna Katılacak"*. Eylül 22, 2018 tarihinde BBC NEWS Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41082293> adresinden alındı

BBCTURKISH. (2008, Mart 8). *"Stratejik, Sağlam ve Uzun Süreli İlişki"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde www.bbc.co.uk: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080308_talabani_turkey.shtml adresinden alındı

BİANET Haber sitesi. (2002, Ekim 15). *"Irak Kürdistan Bölgesi Anayasası (taslak)"*. Ağustos 5, 2018 tarihinde bianet.org: <https://bianet.org/bianet/siyaset/13916-irak-kurdistan-bolgesi-anayasasi-taslaki> adresinden alındı

- BOSTANCI, M. (2014). "**Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi**". *Gazi Akademik Bakış* , 117-136.
- BOZKURT, A. (2016, Eylül). "**Monarşiden Cumhuriyete:1958 Darbesi**". *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)* , 40-42.
- BÖLÜKBAŞI, Y. Z. (2016). "**2002'den Günümüze Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi**". *Dergipark Akademik Dergisi* , 1 (1), 177-216.
- CNN Türk. (2007, Kasım 2). "**Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi Nasıl Başladı?**". Kasım 8, 2018 tarihinde CNN Türk Web: <https://www.cnnturk.com/amp/2007/dunya/11/02/iraka.komsu.ulkeler.girisimi.nasil.basladi/402105.0/index.html> adresinden alındı
- CNN Türk Web. (2015, Temmuz 28). "**HDP'li Kürkçü:'Türkiye ile IŞD'in Petrol Ticareti' İddiasını Meclis'e Taşdı.**". Eylül 19, 2018 tarihinde CNN Türk Web: <https://www.cnnturk.com/turkiye/hdpli-kurkcu-turkiye-ile-isis-in-petrol-ticareti-iddiasini-meclise-tasidi> adresinden alındı
- COUNTRY WATCH. (2018). "**Country Review:Irak**". Eylül 23, 2018 tarihinde Country Watch World Web: <http://store.countrywatch.com/Intelligence/CountryReviews?CountryID=81> adresinden alındı
- COUNTRY Web, "**Irak: Country Review**". (2018). Eylül 24, 2018 tarihinde Country Watch Web: <http://store.countrywatch.com/Intelligence/CountryReviews?CountryID=81> adresinden alındı
- CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ. (2016). "**15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millet'in Zaferi**". Eylül 15, 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Web sitesi: https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf adresinden alındı

- ÇAĞ, G., & EKER, S. (2013). "**Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak**". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* , 57-72.
- ÇAKMAK, C. (2006). "**Türkiye'nin Irak Politikası, Türkiye- Irak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü**". *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi* (6), 123-132.
- ÇANDAR, C. (2012, 12 25). "**Bağımsız Kürdistan mı? Nasıl Yani?**". Eylül 14, 2018 tarihinde Radikal Gazatesi Web Sayfası: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/bagimsiz-kurdistan-mi-nasil-yani-1113752/> adresinden alındı
- DAĞ, A. H. (2015). "**Irak Raporu**". Ankara: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- DALAR, M. (2015). "**Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi**". *Diçle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 13-57.
- DALAR, M. (2015). "**Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz**". *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 34 (1), 47-70.
- DEMİR, H. (2012). "**Irak'ta Petrol Mücadelesi: Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Anlaşmalar ve Anayasal Tartışmaların Işığında Bir Analiz**". Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).
- DEMİRAL, N., Şükür, S., & Hasan, M. (2004). "**Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası ve Irak'ın Geleceğine Etkileri**". *Stratejik Analiz Dergisi* , 5 (50), 27-43.
- DEMİREL, H. H. (2012). "**Irak'taki Etnik Milliyetçiliğin Yansımaları: Kürtçülük Örneği**". Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEUTSCHE WELLE Türkçe. (2017, Eylül 25). *"Irak Ordusu İle TSK'dan Sınırdaki Ortak Tatbikat"*. Eylül 22, 2018 tarihinde Deutsche Welle Web: <https://www.dw.com/tr/irak-ordusu-ile-tskdan-s%C4%B1n%C4%B1rda-ortak-tatbikat/a-40680349> adresinden alındı

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2017, Ağustos 27). *"Kerkük Vilayet Meclisi'nin Kerkük'ün IKBY Referandumuna Dahil Edilmesine Yönelik Aldığı Karar"*. Eylül 22, 2018 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-272_-kerkuk-vilayet-meclisinin-kerkukun-ikby-referandumuna-dahil-edilmesine-yonelik-aldigi-karar-hk.tr.mfa adresinden alındı

DÖRTKARDEŞ, İ. (2007, Nisan 8). *"Barzani: Türkiye'nin Kerkük'te Hakkı Varsa Bizim De Diyarbakır'da var"*. Ağustos 10, 2018 tarihinde www.hurriyet.com: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/barzani-turkiyenin-kerkukte-hakki-varsa-bizim-de-diyarbakirda-var-6289432> adresinden alındı

DUMAN, B. (2012, Mayıs). *"17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler"*. Mayıs 27, 2018 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM): <http://www.orsam.org.tr/files/OA/41/5bilgay.pdf> adresinden alındı

DUMAN, B. (2013). *"2012 Irak Değerlendirmesi ve Irak Kronolojisi"*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

DUMAN, B. (2014). *"Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği"*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

DUMAN, B. (2016, Ekim). *"Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Kürtlerin Rolü"*. Ağustos 10, 2018 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM): <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/53/53tr.pdf> adresinden alındı

DUMAN, B. (2016). *"Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Kürtlerin Rolü"*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

- DURŞUN, İ. (2006). *"Kuzey Irak Kürtleri Ayrılkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri"*. Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURŞUNOĞLU, A. (2008, 03 29). *"Sadr Grubu ve Güvenlik Sorunları"*. 6 12, 2018 tarihinde Yakın Doğu Haber: http://www.ydh.com.tr/YD276_sadr-grubu-ve-guvenlik-sorunlari.html adresinden alındı
- EL-CUMEYLİ, A. Y. (2017, Kasım-Aralık). *"IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi"*. *Ortadoğu Analiz Dergisi* , 9 (83), s. 32-35.
- ERBOZ, F. (2009, Ekim 23). *"Hakim ve Savcılar Suç İşledi"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde Yeniçağ Gazatesi Web Sitesi: <http://www.yenicaggazetesı.com.tr/hakim-ve-savcılar-suc-isledi-25124h.htm> adresinden alındı
- ERKMEN, S. (2015). *"İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü"*. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (72), 171196.
- ERKMEN, S. (2010, Nisan). *"Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar mı Yoksa Kaos Mu Getirecek"*. 2 (16).
- ERKMEN, S. (2011, Ocak). *"Yeni Irak Hükümeti Irak'a Neler Getirecek"*. *Ortadoğu Analiz* , 3 (25), s. 8-17.
- ERKMEN, S., & Orhan, O. (2011). *"Kuzey Irak'ın Sosyal-Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye İle İlişkileri"*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- ERKMEN, S., & Orhan, O. (2010, Aralık). *"Kürdistan İslami Cemaati Partisi Başkanı Bapir: "Türkiye Diğer Kürt Partileriyle de İlişki Kurmalı"*. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)* , s. 53-55.
- ERTEM, H. S. (2015). *"Kuzey Irak'tan 'Irak Kürdistan'ına:Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri"*. Ö. Z.

Oktay, & ERTEM, H. S. (Dü) içinde, *"2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler"* (1. b., s. 293-330). İstanbul: Nobel Yayınları.

EŞ-ŞARK- EL-AVSAT Gazetesi. (2018, Nisan 27). *"Irak'ta Petrol ve Doğalgaz İhaleleri"*. *Gazete* .

FİDAN, Ö. (2004). *"11 Eylül'ün ABD Dış Politikasına Etkisi: Irak İşgali"*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SABAHA, Gazete (2007, Haziran 7). *"Kabile Reisi ile Görüşmem"*. Ağustos 11, 2018 tarihinde [www.sabah.com.tr: http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/07/haber,52E9947506494383BF7F8D0898C14C3F.html](http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/07/haber,52E9947506494383BF7F8D0898C14C3F.html) adresinden alındı

TAKVİM, Gazete (2017, Ekim 18). *"Kuzey Irak'ın Günlük Petrol Üretimi"*. Temmuz 8, 2018 tarihinde [www.takvim.com.tr: https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/10/18/kuzey-irakin-gunluk-petrol-uretimi](https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/10/18/kuzey-irakin-gunluk-petrol-uretimi) adresinden alındı

YENİ VATAN Gazete (2017, Eylül 9). *"Türkmenlerden Barzani'ye Şok! Birleştiler"*. Mayıs 27, 2018 tarihinde [www.Yeni Vatan Gazetesi.com: https://yenivatangazetesi.com/turkmenlerden-barzaniye-sok-birlestiler/](https://yenivatangazetesi.com/turkmenlerden-barzaniye-sok-birlestiler/) adresinden alındı

GAZİANTEP SANAYİ ODASI. (2017). *"Gaziantep Sanayi Odası /Irak Ülke Raporu"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde [www.gso.org.tr: http://www.gso.org.tr/userfiles/file/Sayfalar/IRAK%20%C3%9CLKE%20RAPORU%202017.pdf](http://www.gso.org.tr/userfiles/file/Sayfalar/IRAK%20%C3%9CLKE%20RAPORU%202017.pdf) adresinden alındı

GÜLDALI, S. (2009). *"2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-Irak İlişkileri"*. Ankara: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜRKAYNAK, M., & Yalçın, S. (2009). *"Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme"*. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 6 (23), 73-92.

GÜZEL, H. T. (2009). *"Irak'ın Kuzeyinde Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)"*. Gazi Üniversitesi. Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HABERTÜRK Gazetesi. (2016, Ekim 9). *"Türkiye ve Irak Yönetimi İsterse Arabuluculuk Yapmaya Hazırız"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Haber Türk Web sitesi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1307652-turkiye-ve-irak-yonetimi-isterse-arabuluculuk-yapmaya-haziriz> adresinden alındı

HEKİM, S. A. (2010, Şubat 7). *"ABD, Çekildikten Sonra Ne Olacak? Beklentiniz Nedir?"*. (V. Ayhan, Röportajı Yapan)

https://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_Iraqi_Kurdistan. (tarih yok). 2018 tarihinde Commons.wikimedia.org: https://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_Iraqi_Kurdistan adresinden alındı

HÜRRİYET. (2011, Mart 29). *"Başbakan Erdoğan Erbil'de Konuştu"*. Eylül 18, 2018 tarihinde Hürriyet Web sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-erbilde-konustu-17404700> adresinden alındı

HÜRRİYET Gazetesi Web (2017, Ocak 08). *"Başbakan Yıldırım, Peşmerge Üssüne Ziyaret"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Hürriyet Web sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-yildirim-pesmerge-ussune-ziyaret-40330195> adresinden alındı

HÜRRİYET Gazetesi Web. (2012, Nisan 20). *"Barzani: PKK Beni Dinlerse İyi Eder"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sayfası: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/barzani-pkk-beni-dinlerse-iyi-eder-20387562> adresinden alındı

HÜRRİYET Gazetesi Web. (2017, Ocak 8). *"Başbakan Binali Yıldırım ve Mesud Barzani'den Ortak Basın Toplantısı"*. Eylül 19, 2018 tarihinde Hürriyet Web sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/basbakan-binali-yildirim-ve-mesud-barzaniden-ortak-basin-toplantisi-40329999> adresinden alındı

HÜRRİYET Gazetesi Web. (2005, Ocak 1). **"Irak'ın Etnik ve Dini Yapısı"**. Haziran 7, 2018 tarihinde www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-in-etnik-ve-dini-yapisi-292696> adresinden alındı

HÜRRİYET Web. (2017, Haziran 7). **"Barzani Kararını Verdi: IKBY 'Bağımsızlık Referandumu'nda Flaş Gelişme"**. Eylül 22, 2018 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web : <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/barzani-kararini-verdi-ikby-bagimsizlik-referandumunda-flas-gelisme-40483078> adresinden alındı

İHLAS HABER AJANSI. (2015, Eylül 11). **"Bağdat'ta Kaçırılan Türk İşçilerin İlk Görüntüleri Yayınlandı"**. Eylül 15, 2018 tarihinde İhlas Haber Ajansı Web sitesi: <http://www.ih.com.tr/haber-bagdat-ta-kacirilan-turk-iscilerin-ilk-goruntuleri-yayinlandi-495605/> adresinden alındı

İHLAS HABER AJANSI. (2012, Ocak 16). **"Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan Erbil ve Süleymaniye'ye Gidecek"**. Ağustos 12, 2018 tarihinde www.ih.com.tr: <http://www.ih.com.tr/ankara-haberleri/ekonomi-bakani-zafer-caglayan-erbil-ve-suleymaniye-ye-gidecek-ankara-33505/> adresinden alındı

IRAQİ CONSTITUTE;Irak Anayasası 2005. (2006, Mayıs 20). **"Iraq's Constitution of 2005"**. Temmuz 27, 2018 tarihinde www.constituteproject.org: https://constituteproject.org/constitution/Iraq_2005?lang=en adresinden alındı

KARDAŞ, Ş. (2017). **"Türkiye ve IKBY Refearndumu: Sarkaç Yön Değiştirirken"**. (Ş. Kardaş, Dü.) *Ortadoğu Analiz Aylık* , 9 (83), 8-9.

KAYMAZ, İ. Ş. (2005). **"Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye"**. *Dergi Park Akdemi (Ulakbim)* , 0-32.

KEKİLLİ, E., & Keskin, B. (2017, Eylül). **"Kapıdaki Kriz: Barzani'nin Bağımsızlık Kararı"**. Eylül 23, 2018 tarihinde SETA Web:

<https://www.setav.org/kapidaki-kriz-barzaninin-bagimsizlik-israri/>
adresinden alındı

KEMAL, M. (2016, 5 1). "**Sadr Ailsei: İnan ile ilişkileri ve Irak Siyasetindeki Yeri**". 5 25, 2018 tarihinde TimeTürk Gazetesi: <https://www.timeturk.com/sadr-alesi-iran-ile-iliskileri-ve-irak-siyasetindeki-yeri/haber-142509> adresinden alındı

KONUKÇU, Y. (2017, Eylül 25). "**İKBY'nin Bağımsızlık Referandumu ve İnan'ın Seçenekleri**". Eylül 23, 2018 tarihinde Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF): <http://ordaf.org/ikbynin-bagimsizlik-referandumu-ve-iranin-secenekleri/> adresinden alındı

KÖSE, H. H. (2015). "**Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi**". *The Journal Of Europe-Middle East Social Science Studies (Dergi Park Akademi)* , 53-89.

KÖYLÜ, H. (2005, 01 29). "**İnan'ın Etnik Haritası**". Haziran 7, 2018 tarihinde www.dw.com: <https://www.dw.com/tr/irak%C4%B1n-etnik-haritas%C4%B1/a-2525420> adresinden alındı

KÖYLÜ, M. (2017). "**Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İnan ve Suriye Politikası**". (S. Türkel, Dü.) *Sosyal Bilimler Dergisi* , 4 (7), 72-100.

KURTBAĞ, Ö. (2007). "**Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi**". Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE.

SUIÇMEZ, Mahmut Nedim; ARSLAN, Abdulkerim (2016, Ağustos 25). "**İnan'ın Etnik Haritası**". 07 11, 2018 tarihinde Stratejik Ortak: <https://www.stratejikortak.com/2016/08/irak-etnik-haritasi.html> adresinden alındı

MİLLİYET GAZETESİ WEB (2013, Kasım 16). "**Başbakan Erdoğan Diyarbakır'da Konuştu**". Eylül 19, 2018 tarihinde Milliyet Web :

<http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-diyarbakir-da-siyaset-1793255/> adresinden alındı

MİLLİYET GAZETESİ WEB. (2017, Ağustos 26). "**Cumhurbaşkanı Erdoğan: TIR'lar Gitmez İse Yiyecek Ekmek Bulamazlar**". Eylül 22, 2018 tarihinde Mlliyet Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-arastirma-siyaset-2526232/> adresinden alındı

MÜDERRİSOĞLO, O. (2009, Ekim 31). "**Barzani Demokratik Açılıma Destek Verdi**". Eylül 18, 2018 tarihinde Sabah Web sitesi: https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/31/barzani_demokratik_acilima_destek_verdi adresinden alındı

NTV WEB, (2017, Nisan 28). "**Cumhurbaşkanı Erdoğan Barzani'yi Kabul Etti**". Eylül 16, 2018 tarihinde NTV Haber Web: https://www.ntv.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-barzaniyi-kabul-etti,3PYCcfJxiUO0vIhkY2gWhA?_ref=infinite adresinden alındı

NTV WEB. (2017, Eylül 18). "**TSK'dan Habur Sınır Kapısı'nda Askeri Tatbikat**". Eylül 22, 2018 tarihinde NTV Web: <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/tskdan-habur-sinir-kapisinda-askeri-tatbikat,dGheea7FqUeGE-P-59HArA/YUYg3RazH0epeFpNhioHOQ> adresinden alındı

NTV WEB. (2015, Kasım 24). "**Rus Savaş Uçağı Sınır İhal Etti, Türk F-16'lar Düşürdü**". Eylül 19, 2018 tarihinde NTV Web sitesi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA adresinden alındı

NURLADIN, A. W. (2015). "**ABD'nin Irak Savaşı ve Birleşmiş Milletlerin Rolü**". Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

OKTAY, S. (2017, Mart 14). "**Kürt Petrolünün Küresel Önemi**". Temmuz 8, 2018 tarihinde Enerji Günlüğü: <https://enerjigunlugu.net/icerik/22145/kurt-petrolu-neden-onemli-selcuk-oktay.html> adresinden alındı

OPEC, "*Dünya Petrol ve Doğalgaz Verileri.*" (2017). Temmuz 21, 2018 tarihinde Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu: <https://asb.opec.org/index.php/data-download> adresinden alındı

OPEC, Temmuz 8, 2018 tarihinde "OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries": https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/164.htm adresinden alındı

ORHAN, O. (2010, Nisan). "*Irak Parlamento Seçimlerinde Musul: Gözlemler, Sonuçlar ve Değerlendirmeler*". *Ortadoğu Analiz* , 2 (16), s. 67-81.

OTHMAN Ali. (2016). "*Kurdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) İç Çatışmasında Güç, Petrol ve İran'ın Rolü*". Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

OZAN, E. (2017, Aralık 13). "*Kuzey Irak'ta Referandum ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği*". 23 Eylül, 2018 tarihinde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM): <https://ankasam.org/kuzey-irakta-referandum-ve-turkiyenin-ulusal-guvenligi/> adresinden alındı

ÖNCEL, R. (2015, Kasım 15). "*Öteki Irak'ta Sallanan İstikrar: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde Başkanlık Krizi*". Eylül 23, 2018 tarihinde SETA Web: <https://www.setav.org/irak-kurt-bolgesel-yonetiminde-baskanlik-krizi/> adresinden alındı

ÖZÇELİK, S. (2013). "*Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri-Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni-200-2007 Dönemi Boyunca Irak, Jeopolitik ve PKK*". *Uluslararası Avrasya Stratejisi Dergisi* , 27-46.

ÖZDEMİR, M. İ. (2013). "*Kuzey Irak'ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Çevre Ülkelerin Bölgeye Yönelik Politikaları*". Ankara: Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGÜR, B., Baykal, Z., & Balcı, A. (2014). "*Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri PKK, Güvenlik ve İşbirliği*". Sakarya Üniversitesi. Sakarya: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORMER).

- ÖZHAN, T., & Çetinsaya, G. (2009). *"İşgalin 6. Yılında Irak"*. Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı).
- ÖZPEK, B. B., & DEMİRAĞ, Y. (2012). *"The Davutoğlu Effect in Turkish Foreign Policy: What if the Bowstring is Broken? İnan an the Causasus"* , 16 (1), 117-128.
- ÖZPEK, B. B., & Demirağ, Y. (2014). *"Turkish Foreign Policy After The 'Arab Spring': From Agenda-Setter State To Agenda-Entrepreneur State"*. *Israel Affairs Dergisi* , 20 (3), 328-346.
- ÖZTÜRK, M. (2010). *"Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış"*. *Akdemik Bakış Dergisi* (19), 1-21.
- PET HOLDİNG. (tarih yok). *"Pet Holding Anasayfa"*. Eylül 11, 2018 tarihinde Pet Holding Web Sayfası: <http://www.petholding.com.tr/index.html> adresinden alındı
- PİRİNÇCİ, F. (2004). *"2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma"*. *İkinci Ortadoğu Semineri:Dünden Bugüne Irak* (s. 481-509). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- RADİKAL WEB. (2009, Kasım 1). *"Barzani: Asra Bedel Bir Yıl"*. Eylül 18, 2018 tarihinde Radikal Web sitesi: <http://www.radikal.com.tr/yorum/barzani-asra-bedel-bir-yil-962119/> adresinden alındı
- RADİKAL GAZETESİ WEB (2009, Ekim 21). *"Habur'dan Giriş Yapan PKK'lıların Serbest Birakılması Ankara'yı Hareketlendirdi"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde Radikal Gazetesı Web Sitesi: <http://www.radikal.com.tr/politika/haburdan-giris-yapan-pkklilarin-serbest-birakilmasi-ankarayi-hareketlendirdi-960336/> adresinden alındı
- RADİKAL GAZETESİ WEB. (2014, Mayıs 20). *"Kürtler, Irak Seçiminde 'zafer' İlan etti"*. Temmuz 28, 2018 tarihinde Radikal Gazetesı web sitesi: <http://www.radikal.com.tr/dunya/kurtler-irak-seciminde-zafer-ilan-etti-1192974/> adresinden alındı

RUDAW. (2017, Nisan 28). *"Barzani ile Erdoğan Ne Konuştu?"*. Eylül 16, 2018 tarihinde Rudaw Haber Ajansı: <http://www.rudaw.net/mobile/turkish/kurdistan/2804201711> adresinden alındı

RUDAW. (2016, Aralık 24). *"Başbakan Barzani'den PKK'ya: Gerekirse Güç Kullanırız"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Rudaw Haber Sitesi: <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/24122016> adresinden alındı

RUDAW. (2016, Ekim 8). *"Kürt Partileri: Türk Askeri Varlığı Yasadışı"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Rudaw Haber sitesi: <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/081020161> adresinden alındı

RUDAW (2017, Haziran 10). *"Başkan Barzani'den Referandum Toplantısı"*. Eylül 22, 2018 tarihinde Rudaw Web: <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/100620174> adresinden alındı

SAAD BASHEER, E. (2014). *"İngiltere'nin Kürt Sorununa Karşı Politikası (1915-1923)"*. London: The London School Of Economics And Political Science.

SABAH GAZETESİ WEB. (2016, Ağustos 6). *"IKBY'deki FETÖ Okulları Eğitim Bakanlığına Devredilecek"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Sabah Gazetesi Web sitesi: https://www.sabah.com.tr/dunya/2016/08/06/ikbydeki-feto-okullari-egitim-bakanligina-devredilecek?utm_source=twitterfeed&utm_medium=facebook adresinden alındı

SABAH GAZETESİ WEB. (2009, Ekim 19). *"PKK'lılar Habur'da"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde www.sabah.com.tr: https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/19/dagdan_inis_gununde_ka za adresinden alındı

SABAH GAZATESİ WEB. (2007, Kasım 5). *"Erdoğan-Bush Görüşmesi Sona Erdi"*. Eylül 24, 2018 tarihinde Sabah Gazetesi Web:

<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/11/05/haber,3F42A4BD7DEA4B51AE9E5CBD6AC9C9CA.html> adresinden alındı

SAMİN, A. A. (2011). *"ABD'nin İşgalinin Ardından Türkiye-İrak Güvenlik İlişkilerinde: Kuzey Irak Faktörü"*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SANYÜREK, M. B. (2012). *"İrak Kuzeyindeki Enerji Kaynaklarının Kürt Devlet Oluşumuna Etkisi"*. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEMİN, A. (2017, Ağustos 3). *"Kuzey Irak'ta Siyasi Dengeler ve Bağımsızlık Referandumu Kararı"*. Eylül 22, 2018 tarihinde Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM): <http://www.bilgesam.org/incele/4663/-kuzey-irak-ta-siyasi-dengeler-ve-bagimsizlik-referandumu-karari/#.W6aLKdczbIU> adresinden alındı

SEMİN, A. (2011a). *"Türkiye'nin Irak Politikası Işığında ve Kuzey Irak Açılımı"*. *Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi* , 3 (5), 179-205.

SEVER, A. (2011). *"İrak'ın Çoklu Kimlikleri, Dış Politika ve Türkiye-İrak İlişkileri 1923-2003"*. *Akademik Ortadoğu Dergisi* , 93-113.

SHAMSALDEN, N. (2015). *"İrak Ekonomisi-Türkiye Ekonomik İlişkileri"*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SON HABERLER WEB. (2016, Ağustos 12). *"Peşmerge, FETÖ'cü Polisi Türkiye'ye Teslim Etti"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Son Haber Web Sitesi: <https://www.sonhaberler.com/gundem/pesmerge-feto-cu-polisi-turkiye-ye-teslim-etti-h146717.html> adresinden alındı

SÖNMEZ, G. (2017, Haziran). *"IKBY'nin Genişleme Stratejisi ve Kerkük'teki Bayrak Krizi"*. Eylül 16, 2018 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Web: http://orsam.org.tr//d_hbanaliz/63TR.pdf adresinden alındı

- SPUTNİK TÜRKİYE WEB. (2017, Eylül 22). *"MGK: İKBY'de Referandum Gerçekleşirse Türkiye Uluslararası Anlaşmalardan Doğan Hakkını Saklı Tutar"*. Eylül 22, 2018 tarihinde Sputnik Türkiye Web: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201709221030270587-mgk-bildirisi-ikby-referandum/> adresinden alındı
- SUIÇMEZ, M. N., & ARSLAN, A. (2016, Ağustos 25). *"Irak Etnik Haritası"*. Temmuz 11, 2018 tarihinde Stratejik Ortak Web Sistesini: <https://www.stratejikortak.com/2016/08/irak-etnik-haritasi.html> adresinden alındı
- ŞAFAK, Z. (2013, Ocak 1). *"Irak Bölünmesinin Mtabakatı"*. Eylül 15, 2018 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sayfası: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/irak-bolunmesinin-mutabakati-22438036> adresinden alındı
- ŞAHİN, İ., Şahin, C., & Yüce, S. (2014). *"Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları"*. *Gazi Akademik Bakış Dergisi* , 91-104.
- TAŞ, G. (2013, Nisan 16). *"Kuzey Irak'taki Etnik Gruplar ve Kürtler"*. Haziran 7, 2018 tarihinde www.politikakademi.org: <http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/> adresinden alındı
- TAŞKIRAN, C., & Çakmak, H. (2005). *"Kuzey Irak'ta Türk-Amerikan Politikaları ve PKK Terörü"*. *Avrasya Dosyası* , 11 (2).
- TBMM. (2003, Mart 18). *"TBMM Tutanak Dergisi"*. Ağustos 11, 2018 tarihinde acikerisim.tbmm.gov.tr: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/141/201400892-c10.pdf?sequence=10&isAllowed=y> adresinden alındı
- TC CUMHURBAŞKANLIĞI WEB. (2017, Eylül 14). *"Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi İbrahim Kalın'ın Basın Toplantısında Yaptığı Açıklama"*. Eylül 22, 2018 tarihinde TC Cumhurbaşkanlığı Web: <https://tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi->

sozculugunden/1695/83472/cumhurbaskanligi-sozcusu-buyukelci-ibrahim-kalinin-basin-toplantisinda-yaptigi-aciklama adresinden alındı

TC CUMHURBAŞKANLIĞI WEB. (2017, Ekim 3). "**Kuzey Irak'taki Referandum Bölgemizin Bağrına Hançer Saplama Girişimidir**". Eylül 22, 2018 tarihinde TC Cumhurbaşkanlığı Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84759/kuzey-iraktaki-referandum-bolgemizin-bagrina-hancer-saplama-girisimidir> adresinden alındı

TC TİCARET BAKANLIĞI WEB. (tarih yok). "**Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Ülkeler Raporu, Irak**". 7 18, 2018 tarihinde Ticaret Bakanlığı Web Sitesi: https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Irak/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160184&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret&_afrLoop=31117753707484362&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=z4z30nuv9&_adf.ctrl-st adresinden alındı

TİMUR, N. (2017). "**Irak Anayasal Gelişim Sürecinde Kürtler**". İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.

TBMM WEB. (2003, Mart 1). "**TBMM Tutanak Dergisi**". (TBMM, Düzenleyen) Ağustos 9, 2018 tarihinde www.tbmm.gov.tr: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm> adresinden alındı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI . (tarih yok). "**Türk Ekonomisinin Genel Görünümü**". Eylül 14, 2018 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> adresinden alındı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TİCARET BAKANLIĞI. (tarih yok). "**Dış Ticaret**". Temmuz 5, 2018 tarihinde www.ticaret.gov.tr: <https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Irak/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160184&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret&_afrLoop=3162
3178934273485&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=1bozmn0r4o&_
adf.ctrl-s adresinden alındı

TÜRKİYE İŞ BANKASI. (2015). *"Irak'ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme"*. Ankara: İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.

ULUTAŞ, A. (2006). *"I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri"*. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

ÜLGER, İ. K. (1996). *"Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler IKDP ve KYB"*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM).

ÜSTÜNEL, R. (2015). *"2003 Yılı Sonrası Irak'taki Gelişmelerin Türkiye Güvenlik Etkilerinin İncelenmesi"*. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

WORLD MONUMENTS FOUND /Dünya Anıtlar Fonu (WMF). (tarih yok). *"Al-Hadba' Minaret"*. Mayıs 27, 2018 tarihinde World Monuments Found: <https://www.wmf.org/project/al-hadba%E2%80%99-minaret> adresinden alındı

YAVUZ, R., & Emir, C. (2009, Ekim 21). *"Habur'dan Diyarbakır'a Gövde Gösterisi"*. Ağustos 12, 2018 tarihinde Milliet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.milliyet.com.tr/habur-dan-diyarbakir-a-govde-gosterisi-gundem-1152997/> adresinden alındı

YAZARLAR, M. (2017, Mart 20). *"14. Yıldönümünde ABD'nin Irak'ta İşgali ve Sonuçları"*. Temmuz 25, 2018 tarihinde Stratejik Ortak web sitesi: <https://www.stratejikortak.com/2017/03/abdnin-iraki-ısgali-ve-sonuclari.html> adresinden alındı

YETKİN, M. (2009, Ekim 30). *"Irak Kürtleriyle Yeni Bir Sayfa"*. Eylül 18, 2018 tarihinde Radikal Web: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/irak-kurtleriyle-yeni-bir-sayfa-961937/> adresinden alındı

YILMAZ ŞAHİN, T. (2011). "*ABD ve Iraklı Kürtler*". Dış Politika Analiz Raporu, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

EKLER

Ek:1

Tablo: 1.1

Irak Nüfus Verileri (2003-2017)

IRAK NÜFUS VERİLERİ (2003-2016)		
YIL	NÜFUS	DEĞİŞİM (%)
2003	25.630.426	2,75
2004	26.320.530	2,69
2005	27.017.712	2,65
2006	27.716.983	2,59
2007	28.423.538	2,55
2008	29.163.327	2,6
2009	29.970.634	2,77
2010	30.868.156	2,99
2011	31.867.758	3,24
2012	32.957.622	3,42
2013	34.107.366	3,49
2014	35.273.293	3,42
2015	36.423.395	3,26
2016	37.547.686	3,09
2017	38.965.467	3,11

Kaynak: <https://asb.opec.org/index.php/data-download>

(Erişim Tarihi: 11.07.2018)

Ek:2

Tablo: 1. 2

Irak Şehirlerinin Nüfusu (2017)

IRAK ŞEHİRLERİNİN NÜFUSU (2016)		
ŞEHİR	NÜFUS	DEĞİŞİM (%)
Bagdat	6.810.608	2,53
Musul	1.748.949	3,23
Erbil	1.200.443	2,98
Basra	1.041.037	2,15
Süleymaniye	1.040.862	3,69
Necef	918.829	3,36
Kerbela	715.529	4,03
Kerkük	662.395	1,91
Nasiriyah	595.317	3,15
Hillah	524.099	3,39
Amara	454.579	2,65
Baaqobah	439.827	3,54
Diwaniyah	416.303	2,83
Ramadi	383.382	3,75
Kut	375.863	3,12
Faloojah	334.899	3,75

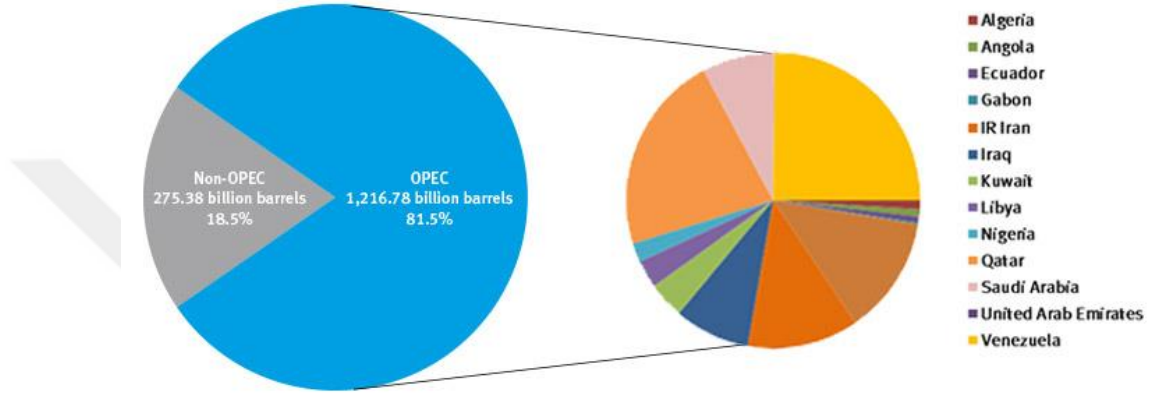
Kaynak: <http://nufus.mobi/dunya/nufus/irak> (Erişim Tarihi: 11.07.2018)

Ek:3

Tablo: 1.3

2017 Yılına Ait OPEC Ülkelerinin Dünya Ham Petrol Rezervlerinin Payı

OPEC share of world crude oil reserves, 2016

OPEC proven crude oil reserves , at end 2016 (billion barrels, OPEC share)

Venezuela	302.25	24.8%	Kuwait	101.50	8.3%	Qatar	25.24	2.1%	Gabon	2.00	0.2%
Saudi Arabia	266.21	21.9%	United Arab Emirates	97.80	8.0%	Algeria	12.20	1.0%			
IR Iran	157.20	12.9%	Libya	48.36	4.0%	Angola	9.52	0.8%			
Iraq	148.77	12.2%	Nijeriya	37.45	3.1%	Ecuador	8.27	0.7%			

Source: OPEC Annual Statistical Bulletin 2017.

Kaynak: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm Erişim

Tarihi: 21.05.2018.

Ek: 4**Tablo:1.4****Irak'ın İhracatında Başlıca Ürünler (1 000 dolar)**

ÜRÜNLER	2015	2016	2017
Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	53.107.771	46.127.135	61.464.582
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	311.641	353.157	1.447.830
Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	1.013.174	2.420.918	1.398.993
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	6.248	5.325	69.366
Petrol koku, petrol bitümeni ve petrol yağlarının veya bitümenli minerallerden elde edilen yağların diğer kalıntıları	6.090	17.785	54.197
Hurma, incir, ananas, avokado ve guava armudu, mango ve mangost (taze/kurutulmuş)	108.310	116.728	43.116
Kağıt ve karton döküntü ve kırıntıları	8.995	19.658	32.868
Sığır (bufalo dahil) ve at cinsi hayvanların ham post ve derileri	8.601	9.941	13.599
Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	12.567	15.511	10.739
Koyun ve kuzuların dabalılanmış veya crust (ara kurutmalı) derileri	11.216	8.784	8.507
Kıymetli metallerin, kaplamalarının artık ve döküntüleri, artıkları	770	70	7.445

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Irak/html-viewer-ulkeler?> Erişim Tarihi: 21.05.2018

EK:5

Tablo:1.5

Irak İthalatında Başlıca Ürünler (1000 dolar)

ÜRÜNLER	2015	2016	2017
Başka yerde tarif edilmeyen ürünler	691.634	1.008.398	1.420.977
Mücevherci eşya ve aksamı	3.106.309	3.175.167	964.017
Binek otomobiller	1.303.151	710.704	780.378
İlaçlar	710.187	681.077	682.142
Et	488.301	458.030	639.752
Buğday unu	446.726	500.648	581.906
Kamış/pancar şekeri	423.419	352.132	557.041
Pirinç	660.174	520.161	512.182
Mobilyalar	485.110	490.096	492.852
Helikopter, uçak vb.	89.607	41.824.	242.930
Beyaz eşya (buzdolabı vb.)	256.385	218.007	253.007

Kaynak:<https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Irak/html-viewer-ulkeler?> Erişim Tarihi: 22.05.2018

Ek: 6**Tablo:1.6****Irak'ın Ekonomik Göstergeler ve Yıllara Göre Değerleri (2003-2017)**

Ekonomik Göstergeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYİH (milyon dolar)	15.282	36.638	49.955	64.805	86.125	130.204	110.968	138.517	185.750	218.032	236.438	228.491	176.046	166.274	191.216
GSYİH Reel Büyüme (%)	-33,1	23	1,7	11,6	2,1	5,5	5,8	5,9	8,6	13,9	7,6	-0,4	-2,4	7	1,8
İhracat (milyon dolar)	9.711	17.810	23.697	30.529	39.516	63.726	39.430	52.483	83.226	94.392	93.066	88.112	57.577	47.642	63.314
İthalat (milyon dolar)	9.933,5	21.302	23.532	22.009	19.555,9	30.171,2	35.285	43.915	47.803	59.006	65.104	59.990	58.517	41.681,2	51.325
Cari Hesap (milyon dolar)	-935	-2.405	1.918	7.096	19.991	32.344	-1.142	6.477	26.128	29.542	22.591	24.428	1.913	5.404	15.744
Petrol İhracatının Değeri (milyon dolar)	7.526	17.730	23.579	30.299	39.412	61.111	39.307	51.589	83.010	94.090	89.403	84.303	49.211	43.684	59.730
Ham Petrol	389	1.450	1.472	1.468	1.643	1.900	1.906	1.890	2.166	2.423	2.390	2.516	3.005	3.804	3.802

İhracatı 1000. b/d															
Kanıtlanmış Petrol Rezervi (milyon varil)	11500 0	11500 0	11500 0	11500 0	115000 115000	11500 0	14135 143100	14030 0	14421 1	14306 9	14250 3	148766	147223		
Doğalgaz Üretimi (milyon metreküp)	1.560	1000	1.450	1.450	4.782	6.798	7.213	7.511	6.634	6.675	7.445	7.927	7.685	10.416	10.650
Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervi (milyon metreküp)	3.170	3.170	3.170	3.170	3.170	3.170	3.170	3.158	3.158	3.158	3.158	3.158	3.158	3.819,9	3.744,1 2
Petrol Üretimi, 1.000 (günlük/varil)	1.378	2.107	1.853	1.957	2.035	2.281	2.336	2.358	2.653	2.943	2.980	3.110	3.504	4.648	4.469
Rafineri Kapasitesi 1000 (günlük varil)	598	598	598	638	638	658	818,13	810	810	820	830	900	900	900	640
Rafineri Üretimi 1000 (günlük varil)	464,0 9	509,6	479,7	479	331,91 7	438,66 7	422,75	526,5	549,91 7	587	606,5	495,3	415,15	625,765	534,03 9
Petrol Ürünleri Üretimi 1000(günlük	463,9	424,7	455,4	450,3	309,60 4	453,22 6	456,57	513,199	613,23 5	580,44	601,3	522,75	444,67	448,92	486,38 3

varil)															
Petrol Ürünleri İhracatı 1000, b/d	10,5	11,5	13,5	56,3	65,641 8	84,925 1	26,07	4,62	1,13	2,1786	11,5	9,3092	13,708	36,7896 2	20,111
Petrol Ürünleri İthalatı 1000, b/d	19,17 6	38,61	51,56	12,31	68,126 7	62,152 3	49,075	48,2140 8	62,497	103,18	84,03	98,958	81,116	91,6953 6	115,63 9

Kaynak: Uluslar arası Enerji İstatistikleri (eia-Beta) <https://www.eia.gov> Web Sitesi ile OPEC https://www.opec.org/opec_web/en Verilerinden derlenmiştir. Erişim Tarihi: 23.05.2018

Ek:7

Tablo: 1.7

Irak Ham Petrolünün Bölge ve Yıllara Göre İhracatı (1000/ b/d) (Dünya Petrol ve Doğalgaz Verileri, 2017)

BÖLGE	YILLARA GÖRE VERİLER					2017
	2012	2013	2014	2015	2016	
Avrupa	546,7	534,9	625,2	844,8	981,8	987,8
Kuzey Amerika	559,0	432,7	411,7	220,0	416,9	598,4
Asya ve Pasifik Ülkeleri	1.205,2	1.412,9	1.465,9	1.876,2	2.270,6	2.130,4
Latin Amerika	105,4	0,0	12,7	63,8	134,3	27,4
Afrika	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	17,0
Ortadoğu	7,1	9,8	0,0	0,0	0,0	41,0
TOPLAM	2.423,4	2.390,4	2.515,5	3.004,9	3.803,5	3.802,0

Kaynak: OPEC, <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (Erişim Tarihi:21.05.2018)

Ek:8

Tablo:1.8

30 Ocak 2005 Geçici Meclis Seçimleri

Parti/Liste	OySayısı	Oy Oranı	Milletvekili	Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	4.075.292	%48.19	140	Şii	Abdülaziz el- Hekim, İbrahim Caferi, Mukteda es-Sadr
Kürt İttifakı	2.175.551	%25.73	75	Kürt	Celal Talabani, Mesud Barzani
Ulusal Irak Listesi	1.168.943	%13.82	40	Şii	İyad Allavi
Iraklılar	150.680	%1.78	5		Gazi el-Yaver
Irak Türkmen Cephesi	93.480	%1.11	3	Türkmen	Faruk Abdullah Abdurrahman
Ulusal Bağımsız Kadro	69.938	%0.83	3	Şii	Fatah eş-Şeyh (Sadr Grubu)
Halkın Birliği	69.920	%0.72	2		Hamid Mecid Musa
Kürdistan İslami Grubu	60.592	%0.51	2	Kürt	Ali Abdulaziz
Irak İslami Eylem G.	43.205	%0.44	2	Şii	'Ala' Hamud Salih el- Tu'ma

Kaynak: Taha Özhan, Gökhan Çetinsaya, “İşgalin 6. Yılında Irak”, 1.Baskı, SETA Yayınları, Ankara, 2009, s.41

Ek:9

Tablo: 1.9

15 Aralık 2005 Genel Meclis Seçimleri

Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili	Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	5.021.137	%41.1	128	Şii	Abdülaziz el Hekim, İbrahim Caferi
Kürt İttifakı	2.642.172	%21.6	53	Kürt	Celal Talabani, Mesut Barzani
Irak Uyum Cephesi	1.840.216	%15.0	44	Sünni	Adnan el Duleymi, Tarık el Haşimi
Ulusal Irak Listesi	977.325	%8.01	25		İyad Allavi, Gazi el Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	499.963	%4.1	11	Sünni	Salih el- Mutlak
Kürdistan İslami Birliği	157.668	%1.29	5	Kürt	Selahaddin, Muhammed, Bahaddin
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	129.847	%1.06	3	Sünni	Mişan el Ceburi
Irak Türkmen Cephesi	87.993	%0.72	1	Türkmen	Sadettin Ergeç

Kaynak: Taha Özhan; Gökhan Çetinsaya, “İşgalin 6. Yılında Irak”, 1.Baskı, SETA Yayınları, Ankara, 2009, s.42.

EK:10

Tablo: 2.1

1910 Senesinde Musul Vilayeti'nin İdari Taksimatı

Sancak/Sınıf	Kaza/Sınıf	Kaza Merkez	Nahiye	Köy Sayısı
Musul/1	Musul/1	Musul	Musul, Aşâir seb'a	506
	İmadiye/2	İmadiye	İki adet...?	185
	Zaho/2	Bohtan	Bohtan	109
	Dihok/3	Dihok	Dihok, Mezûri	215
	Akra/3	Akra	Akra, Sürçi, Zeybar	132
	Sincar/2	Sincar	Sincar, Telafer	-
Kerkük/1	Kerkük/1	Kerkük	Kerkük, Melha, Tuzhurmatu, Altın Köprü,	348
	Revandüz/1	Ravendüz	Ravendüz, Dîre, Balek,	283
	Köysancak/1	Köysancak	Köysancak, Şaklâva	121
	Raniye/1	Raniye	Raniye	90
	Erbil/2	Erbil	Sultaniye, Dizeyyi	230
	Salahiye/2	Kifri	Salahiye, Karatepe	91
Süleymaniye/1	Süleymaniye/1	Süleymaniye	Dört adet tevaîf	139
	Gülanber/2	Gülanber	Gülanber, Serüçek, Kızılca, Karadağ,	473

Kaynak: Sinan Marufoğlu, “Osmanlı Döneminde Kuzey Irak”, 1. Baskı, Eren Yayınevi, İstanbul, 1998.

EK:11

Tablo: 2.2

7 Mart 2010 Seçim Sonuçları

Part/Liste	Oy Oranı %	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Irakiye	24.48	2.851.823	91
KDK(Kanun Devleti Koalisyonu	24.02	2.797.624	89
Irak Ulusal İttifakı	17.98	2.094.814	70
Kürdistan İttifakı Listesi	14.48	1.686.344	43
Goran Hareketi	4.18	487.181	8
Irak'ın Birliği	2.7	314.823	4
Tavafuk	2.61	303.477	6
Kürdistan İslami Birliği	2.12	247.366	4
Kürdistan İslami Hareketi	1.31	153.640	2

Kaynak: Serhat ERKMEN, “Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek?”, ORSAM, Ortadoğu Analiz, Cilt: Sayı: 16, Ankara, Nisan 2010,s.9 <http://www.orsam.org.tr/files/OA/16/1serhat.pdf> Erişim Tarihi: 05.08.2018

EK:12

TABLO: 2.3

7 Mart 2010 Seçimlerinde Kürt İttifakı/Diğer Partilerin Vilayetlere Göre Dağılımı

Vilayetler	KİL	Goran	KİB	KİH	Vilayetlerde Alınan Toplam Oy
Erbil	458.403	103.397	51.065	62.706	675.571
Duhok	332.951	23.775	59.969	3.141	419.836
Süleymaniye	350.283	272.232	103.188	79.149	804.852
Bağdat	19.732	2.471	1.113	-	23.316
Diyala	47.749	8.994	2.310	-	59.053
Musul	239.109	10.715	5.747	1.469	256.767
Selahaddin	22.676	3.654	-	-	26.330
Kerkük	206.542	36.554	24.247	7.175	274.518

Kaynak: Serhat ERKMEN, “Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar Mı Yoksa Kaos Mu Getirecek? ORSAM, Ortadoğu Analiz, Cilt: Sayı: 16, Ankara, Nisan 2010,s.9 <http://www.orsam.org.tr/files/OA/16/1serhat.pdf> Erişim Tarihi: 05.08.2018

EK:13

Tablo: 2.4

2014 İKBY Vilayet Seçimleri ve Partiler

Partiler	Erbil		Duhok		Süleymaniye	
	Oy Oranı %	Sandalye Sayısı	Oy Oranı %	Sandalye Sayısı	Oy Oranı %	Sandalye Sayısı
KDP	49,31	12	73,32	19	9,77	3
KYB	22,31	6	8,37	2	35,94	11
Goran	14,31	4	6,69	1	40,55	12
Yekgirtu	3,67	1	12,75	3	7,45	2
Komal	7,66	2	0,87	0	6,28	2
Diğerleri	2,73	5	-	3	0,01	2

Kaynak: Zana BAYKAL, “2014 Kürdistan Bölgesi Vilayet Seçimleri”, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, ORMER Perspektif Serileri, No:2 Haziran 2014 http://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,106,2014_kurdistan_bolgesi_vilayet_secimleri.html
Erişim Tarihi: 06.08.2018

EK:14

Tablo: 3.1

2006-2017 Türkiye ve Irak Arasındaki İhracat-İthalat Verileri (Milyon ABD \$)

Yıl	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar)
2006	2.589.352	121.745	2.711.097
2007	2.844.767	118.702	2.963.470
2008	3.916.685	133.056	4.049.741
2009	5.123.406	120.558	5.243.964
2010	6.036.362	153.476	6.189.838
2011	8.310.130	86.753	8.396.883
2012	10.822.144	149.328	10.971.472
2013	11.948.905	145.328	12.094.589
2014	10.887.826	268.544	11.156.370
2015	8.549.967	296.505	8.846.472
2016	7.636.670	836.298	8.472.968
2017	6.359.109	1.191.171	7.550.280
TOPLAM	85.025.323	3.620.864	88.647.144

Kaynak: Gaziantep Sanayi Odası, "Irak Ülke Raporu"ndan ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulunun 2017 verilerinden derlenmiştir.

<http://www.gso.org.tr/userfiles/file/Sayfalar/IRAK%20%C3%9CLKE%20RAPORU%202017.pdf>

<https://www.deik.org.tr/uploads/irak-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> Erişim Tarihi: 12.08.2018

Ek: 15

Tablo: 3.2

İKBY'nin Irak Federal Bütçesinden Aldığı Pay (milyar ABD dolar)

Yıllar	Miktar
2007	4.748
2008	7.951
2009	8.490
2010	9.600
2011	11.8
2012	12.5
2013	0.644
2014	24.31
2015	17.42
2016	16.32
2017	14.28

Kaynak: Serhat Erkmen, “İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”, Sayı: 72, Dergipark, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 <http://dergipark.gov.tr/bilig/issue/25351/267650> Erişim Tarihi: 12.08.2018 (Ayrıca bu veriler internette KYB ekonomisine ilişkin ayrı ayrı raporlardan derlenmiştir.)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

- Adı Soyadı** : Abdulkadir BİLTEKİN
- Doğum Yeri ve Tarihi** : Nusaybin-30.08.1990
- Eğitim Durumu** : Yüksek Lisans
- Lisans Öğrenimi** : Tunceli Munzur Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- Yüksek Lisans Öğrenimi** : Ufuk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
- Bildiği Yabancı Diller** : İngilizce, Farsça, Kürtçe, Soranice
- İletişim** : biltekinkadir47@gmail.com